

พระเครื่องกับสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
ถึง พ.ศ. 2550 : การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์

โดย

นายณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

พระเครื่องกับสังคมไทย ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
ถึง พ.ศ.2550 : การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์

โดย
นายณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา
ภาควิชาประวัติศาสตร์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

BUDDHA AMULETS AND THAI SOCIETY FROM THE WORLD WAR II
TO 2007 A.D. : A STUDY OF BELIEFS, FORMS AND BUDDHIST COMMERCE.

By

Nattapon Yurungruangsak

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “พระเครื่องกับสังคมไทย ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ถึง พ.ศ.2550 : การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาณิชย์” เสนอโดย นายณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปานใจ ธารทัศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน..... พ.ศ.

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(รองศาสตราจารย์วุฒิชัย มวลศิลป์)

...../...../.....

..... กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ)

...../...../.....

50205203 : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

คำสำคัญ : พระเครื่อง/ คติความเชื่อ/ พุทธพาดินชย์

ณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์ : พระเครื่องกับสังคมไทย ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ถึง พ.ศ.2550 : การศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพาดินชย์. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ผศ.ดร. วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. 218 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้ต้องการศึกษาคติความเชื่อ รูปแบบและพุทธพาดินชย์ของพระเครื่อง ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ถึง พ.ศ.2550 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้คนในสังคมให้ความสนใจในเรื่อง พระเครื่องเป็นอย่างมาก การศึกษาจบลงใน พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นปีที่เกิดการฟ้องร้องนายสิทธิกร บุญฉิม ในคดี “พระสมเด็จเนื้อหั่ว” ผลการศึกษาพบว่า คติความเชื่อและรูปแบบของพระเครื่อง จะเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การเปลี่ยนแนวคิดทาง พระพุทธศาสนา การระบาดของอหิวาตกโรค แนวคิดในการสร้างเหรียญที่ระลึก และความนิยมใน การสะสมของที่ระลึกและโบราณวัตถุ ซึ่งมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงแนวคิดจากการสร้างพระ พิมพ์มาสู่การสร้างพระเครื่องอย่างต่อเนื่อง สงครามโลกครั้งที่ 2 ถือเป็นเหตุการณ์สำคัญที่มี อิทธิพลต่อแนวคิดและความนิยมในพระเครื่องเพราะผู้คนต้องการแสวงหาเครื่องยึดเหนี่ยวทาง จิตใจ จนพระเครื่องได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย นับเป็นจุดบ่งชี้ความชัดเจนของยุคพุทธ พาดินชย์ที่สืบทอดในสังคมไทยจนถึงปัจจุบัน

ภาควิชาประวัติศาสตร์

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

50205203 : MAJOR : HISTORICAL STUDIES

KEY WORDS : BUDDHA AMULETS/ BELIEFS/ BUDDHIST COMMERCE

NATTAPON YURUNGRUANGSAK : BUDDHA AMULETS AND THAI SOCIETY
FROM THE WORLD WAR II TO 2007 A.D. : A STUDY OF BELIEFS, FORMS AND
BUDDHIST COMMERCE. THESIS ADVISOR : ASST. PROF. WARANGKANA
NIBHATSUKIT, Ph.D. 218 pp.

This research aims to study the changing of belief, form of Buddha amulets and Buddhist commerce circumstance from WWII to 2550 B.E., which are the period that people focused on Buddha amulets due to many reasons. This study ended in 2550, the year that Mr. Sidhikorn Boonchim was prosecuted for Pra Somdej Nua Hua's case. The result shows that belief in Buddhism and form of Buddha amulets are changed by social and economic factors; Buddhism concept, outbreaks of cholera, idea of creating commemorative coins, and the popularity of collecting antiques. World War II is also a factor affected belief and form of Buddha amulets, it is because people was seeking emotional anchor for themselves. These are reasons support the popularity of Buddha amulets and Buddhist commerce in Thai society.

Department of History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2011

Student's signature

Thesis Advisors' signature.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้สืบเนื่องมาจากความศรัทธาของผู้คนในสังคมที่มีต่อพุทธศาสนาอย่างไม่เสื่อมคลาย ข้าพเจ้าสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้แห่งองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระธรรมคำสอนอันบริสุทธิ์ที่พระองค์ทรงแสดงไว้แก่เวไนยสัตว์เพื่อให้เป็นแนวทางการปฏิบัติเข้าถึงพระนิพพานในอนาคตกาล

ขอขอบคุณในความกรุณาของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ที่ได้ชี้แนะแนวทางการทำวิทยานิพนธ์และแนวคิดต่างๆ ขอขอบคุณศาสตราจารย์อนันต์ชัย เลหาพะพันธุ์ และรองศาสตราจารย์วุฒิชัย มูลศิลป์ คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ที่กรุณาให้คำแนะนำในการปรับปรุงวิทยานิพนธ์เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์

ขอขอบคุณคณาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ทุกท่านที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์และให้ความกรุณาช่วยเหลือแก่ข้าพเจ้าในหลายๆ ด้านเสมอมา

ขอขอบคุณ คุณยุวรี โชคสวนทรัพย์ คุณวัลลีย์ นวลหอม คุณธิษณา วีระเกียรติสุนทร คุณเพชรรุ่ง เทียนปิวโรจน์ ที่ช่วยเหลือข้าพเจ้าในด้านต่างๆ ขอขอบใจคุณหัสชัย หนูอุไร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ช่วยหาข้อมูลอันเป็นประโยชน์ในการทำวิทยานิพนธ์

ขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ที่ให้ทุนอุดหนุนการวิจัย จำนวน 10,000 บาท และคุณสุวิมล สุขเกษม ที่ให้ทุนจัดพิมพ์วิทยานิพนธ์ จำนวน 5,000 บาท

ขอกราบขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ และคุณน้า ผู้ให้การสนับสนุนรายใหญ่ทั้งด้านการเงินและกำลังใจซึ่งมีให้อย่างสม่ำเสมอไม่ขาดตกบกพร่องแต่ประการใด รวมทั้งการให้อิสระทางการศึกษาแก่ข้าพเจ้า ทำให้ข้าพเจ้าได้มีโอกาสศึกษาในสาขาวิชาตามความปรารถนาแห่งตน

สุดท้ายนี้ข้าพเจ้าหวังใจว่าประโยชน์อันใดที่เกิดขึ้นจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ข้าพเจ้าขออุทิศกุศลเป็นเครื่องบูชาสนองพระคุณ ให้บันดาลอิฏฐคุณมณูญผล อภิปัญญาทิพยสมบัติอันพิสุทธิ์ สัมฤทธิ์แก่คุณยายวัชรวิ งามสุวรรณ ผู้เป็นที่รักและได้บำรุงเลี้ยงระวางสั่งสอนข้าพเจ้ามาตั้งแต่ยังเยาว์จนกระทั่งเติบโตใหญ่โตราบจนเท่าท่านถึงแก่กรรมเมื่อวันศุกร์ที่ 29 เมษายน พุทธศักราช 2554

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ที่มาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ทบทวนวรรณกรรม.....	7
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	10
ขอบเขตการศึกษา.....	10
วิธีการศึกษา.....	11
แหล่งข้อมูล.....	11
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	12
คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา.....	12
2 ความเป็นมาของพระเครื่อง.....	13
กำเนิดพระพิมพ์.....	15
คติการสร้างพระพิมพ์ในยุคสมัยต่างๆ ของไทย.....	26
คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา.....	27
พระพิมพ์สมัยทวารวดี.....	27
พระพิมพ์สมัยสุโขทัย.....	35
คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อปรมาตมประโยชน์แก่ผู้ตาย.....	40
พระพิมพ์สมัยศรีวิชัย.....	41
พระพิมพ์สมัยทวารวดี.....	44

บทที่		หน้า
	คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบบุญกุศล	
	และเป็นพุทธบูชา.....	45
	พระพิมพ์สมัยลพบุรี.....	46
	พระพิมพ์สมัยสุโขทัย.....	51
	พระพิมพ์สมัยอยุธยา.....	57
3	จากพระพิมพ์สู่พระเครื่อง : ความเปลี่ยนแปลงในสมัยรัตนโกสินทร์	
	ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2.....	68
	ปัจจัยที่ทำให้พระพิมพ์กลายเป็นพระเครื่องในสมัยรัตนโกสินทร์.	70
	การปรับเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนา.....	70
	การระบาดของอหิวาตกโรค.....	79
	ความนิยมในการเก็บสะสมของเก่า.....	85
	ปัจจัยที่ทำให้พระเครื่องแพร่หลายในสังคมไทย.....	90
	การสร้างเหรียญที่ระลึก.....	90
	การสร้างเหรียญของพระสงฆ์.....	101
	การสร้างพระเครื่องในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2.....	106
	วัสดุที่ใช้ในการสร้างพระเครื่อง	115
4	พระเครื่องกับสังคม การเมือง และเศรษฐกิจไทย.....	126
	พระเครื่องกับสังคมไทย ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง.....	128
	พระเครื่องกับการเมืองไทย ช่วงทศวรรษ 2500.....	135
	พระเครื่องกับการเมืองไทย ช่วงทศวรรษ 2510-2520.....	148
	พระเครื่องกับเศรษฐกิจไทย ช่วงทศวรรษที่ 2530-2540.....	170
	พุทธพาณิชย์.....	178
5	สรุป.....	197

	หน้า
บรรณานุกรม.....	203
ประวัติผู้วิจัย.....	218

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. ความแตกต่างระหว่างเนื้อหาของคัมภีร์มโนรถปุราณีและคัมภีร์สังคีตยวงศ์.....	24
2. พระพิมพ์สมัยทวารวดีของประเทศไทย.....	32
3. พุทธลักษณะของพระพิมพ์ในสมัยลพบุรี.....	48
4. การแบ่งชนิดพระพิมพ์ในสมัยสุโขทัย.....	56
5. เหรียญที่ระลึกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	92
6. พระเครื่องบางส่วนที่สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ.2459-2484.....	103
7. พระเกจิอาจารย์ที่เข้าร่วมปลุกเสกพระเครื่องรุ่น “พระพุทธชินราชอินโดจีน”.....	113
8. ชื่อรุ่นของพระเครื่องที่สร้างหรือปลุกเสกที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ.....	176

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยในปัจจุบันอยู่ในช่วงเวลาที่มีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่การดำเนินชีวิตของคนในสังคมส่วนใหญ่มักยังผูกพันอยู่กับความเชื่อเรื่องเหนือธรรมชาติและพิธีกรรม อาทิ ภูตผีปีศาจ ฤกษ์ยาม พิธีกรรม การบวงสรวง ความศักดิ์สิทธิ์ วัตถุที่สามารถบันดาลให้เกิดสิริมงคล และสิ่งที่สะท้อนความเชื่อของคนไทยได้ในด้านนี้ อย่างหนึ่งคือ ความนิยมในวัตถุมงคลและพระเครื่อง

พระเครื่องเกิดจากการสร้างพระพิมพ์ขึ้นมาพร้อมกับการลงคาถาอาคมโดยมีจุดประสงค์เพื่อเป็นเครื่องรางของขลัง จึงเป็นเหตุให้เกิดการเรียกพระพิมพ์รวมไปกับสิ่งที่เชื่อถือกันว่าเป็นเครื่องรางของขลังว่าเป็นพระเครื่องรางของขลังหรือเรียกย่อๆว่า พระเครื่อง¹ แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าการสร้างพระพิมพ์เพื่อจุดประสงค์ให้เป็นเครื่องรางของขลังในยุคสมัยใด

สมัยสุโขทัยมีหลักฐานคือ จารึก ระบุอย่างชัดเจนถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบบุญกุศลและเป็นพุทธบูชา² และสมัยอยุธยายังมีคติการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้ผู้สร้างบรรลุนิพพานหรือไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิตรวมถึงการได้พบพระศรีอาริยมตไตร³ แต่สมัยรัตนโกสินทร์จากวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนบางส่วนซึ่งแต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น⁴ มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระเครื่องปรากฏขึ้น แสดงให้เห็นว่าในยุคสมัยนี้ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องเกิดขึ้นแล้ว เนื้อหาอยู่ในตอนขุนช้างยกจากเมืองสุพรรณ ความตอนหนึ่งว่า

¹ สรพล โศภิตกุล, **ส่องเหรียญส่องพระ** (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), 14.

² "ศิลาจารึกวัดบางสนุก," ใน **จารึกสมัยสุโขทัย** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527), 24.

³ "ลานจารึกวัดมหาธาตุ จ.พระนครศรีอยุธยา," ใน **ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 3** (พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2508), 47.

⁴ อุทัย ไชยานนท์, **วรรณกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-2-3** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์น้ำฝนจำกัด, 2546), 94.

จัดแจงแต่งตัวนุ่งยก	เข็มขัดรัดดอกแล้วโจงหาง
ผูกตัวเข้าเป็นพรวนลั่นเครื่องวาง	พระปรอทขอดหว่างมวงคดวง
ลูกไช้คันทองแดงกำแพงเพชร	ไช้เปิดเป็นหินขมิ้นผง
ตะกรุดโทนของท่านอาจารย์คง	แล้วอมองค์พระควมล้ำจั่งงัง ⁵

และตอนขุนแผนพลายงามเตรียมยกทัพ ความตอนหนึ่งว่า

เปลวลูกคึกคักไม่ขาดสายขึ้นแต่เส้นด้ายหาใหม่ไม่	
จึงเอาพระภควัมที่ทำได้	ใส่ขันสำริดประสิทธิ์มนต์
ในขันนั้นใส่น้ำมันหอม	เสกพร้อมเป่าลงไปสามหน
พระนั่งขึ้นได้ในบัดดล	น้ำมันนั้นทาทนต์ทุกตัว ⁶

บาทหลวง ฉง-บัปติสต์ ปาลเลกัวซ์ (Jean-Baptiste Pallegoix) ที่เดินทางเข้ามาในไทยสมัยรัชกาลที่ 3 ได้บันทึกว่าบางคนสามารถทำให้ปรอทแข็งเป็นก้อนได้ แล้วหลอมทำเป็นเม็ดกลมๆติดไปกับตัว⁷ ในยุคสมัยต่อมาเริ่มมีการสร้างเหรียญพระเครื่องขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2434 สร้างเหรียญที่ระลึกงานพระราชพิธีพระมหาสมณุตตมาภิเศก⁸ เรียกกันว่าเหรียญบาทน่านมนต์หรือเหรียญปวเรศและเหรียญรูปสัญลักษณ์ธรรม ที่เรียกกันว่าเหรียญมือ นักสะสมพระเครื่องจัดเหรียญทั้งสองนี้ไว้ในทำเนียบเหรียญพระเครื่องและถือว่าเป็นเหรียญพระธรรมเหรียญแรกเพราะปรากฏรูปมือที่เป็นปริศนาธรรมบนเหรียญ ต่อมาใน พ.ศ. 2440 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการประพาสยุโรป สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

⁵ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2513), 414.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 622.

⁷ ฉง-บัปติสต์ ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, 2549), 337.

⁸ พระราชพิธีเลื่อนพระอิสริยยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ขึ้นเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

ได้สร้างเหรียญที่ระลึกขึ้นเป็นเหรียญที่มีรูปจำลองของพระพุทธชินสีห์และถือว่าเป็นเหรียญพระพุทธเหรียญแรกของประเทศไทย⁹

ปรากฏการณ์ของพระเครื่องที่มีความสำคัญอีกอย่างหนึ่งเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.2450 ได้มีการนำเอารูปเหมือนจำลองพระชลโธปมคุณมณีที่มีรณภาพไปแล้วมาสร้างเป็นเหรียญพระเครื่องเพื่อแจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระชลโธปมคุณมณี (พุดม ปุณฺณกเถร)¹⁰

ก่อนหน้านี้ไม่เคยมีการสร้างจำลองรูปเหมือนของพระภิกษุสงฆ์ลงบนพื้นมวลสารที่ใช้สร้างพระเครื่อง และถือเป็นการเข้ามาแทนที่รูปพระปฏิมากรที่มีมาก่อนหน้าอย่างยาวนาน สันนิษฐานว่าเกี่ยวเนื่องกับโลกทัศน์ของคนในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไป อาทิ เปลี่ยนจากแนวความคิดแบบเทวนิยมเป็นมนุษยนิยม การเปลี่ยนความเชื่อเรื่องการถ่ายรูปและการจำลองรูป เป็นต้น ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มาจากวิทยาการของชาติตะวันตกที่เข้ามาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์

เครื่องผลิตเหรียญกษาปณ์เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เหรียญพระเครื่องแพร่หลายขึ้นอย่างมากมาย ส่งผลให้เกิดการกระจายพระเครื่องจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค แต่เดิมจะมีเพียงพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์บางพระองค์เท่านั้นที่มีพระบรมรูปหรือพระรูปปรากฏอยู่บนเหรียญ จากนั้นจึงเกิดการสร้างพระเครื่องทั้งที่เป็นรูปพระปฏิมากรและรูปเหมือนจำลองพระสงฆ์

ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง พระเครื่องของพระเกจิอาจารย์ที่สร้างส่วนใหญ่จะเน้นการปลุกเสกพุทธคุณด้านแคล้วคลาด คงกระพันชาตรี เนื่องจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่สองส่งผลให้คนในสังคมขาดความมั่นใจในชีวิตและทรัพย์สิน จำเป็นจะต้องหาเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ จึงเกิดเป็นกระบวนการปลุกฝังความคิดและความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่อง อีกทั้งได้มีการพัฒนารูปแบบของพระเครื่องให้มีความหลากหลาย จนเป็นที่สนใจและเกิดการแสวงหาพระเครื่องเพื่อการสะสมขึ้น

การสังสรรค์ในหมู่นักสะสมพระเครื่องเป็นจุดกำเนิดของการแลกเปลี่ยนพระเครื่องซึ่งต่อมาได้กลายเป็นตลาดพระเครื่อง โดยเริ่มจากร้านกาแฟซึ่งอยู่ติดกับวัดศิริอามาตย์ หลังโรงแรม

⁹ ชรวัดณ์ [นามแฝง], *มองย้อนไปสมัย ร.5 เกจิ อาราม วัดมุงคล* (กรุงเทพฯ : คณะบุคคล อักษรโชติช่วง, 2551), 223.

¹⁰ สรพล โคภิตกุล, *สุดยอดเหรียญพระเครื่อง กระบวน 2* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544), 14.

รัตนโกสินทร์ ย่านถนนราชดำเนิน กรุงเทพฯ บรรดานักนิยมพระเครื่องจะมาชุมนุมสังสรรค์คุยกันเรื่องพระเครื่อง มีการแลกเปลี่ยนพระเครื่อง ประมาณ พ.ศ.2496 เกิดการเปิดวางพระเครื่องเพื่อเช่าบูชาบริเวณใต้ต้นมะขามหน้าศาลแพ่งเดิมซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับสนามหลวง นับว่าตลาดพระเครื่องแห่งแรกเกิดขึ้นที่บริเวณนี้

ใน พ.ศ.2500 รัฐบาลจัดงาน “เฉลิมฉลอง 25 พุทธศตวรรษ” และจัดสร้างพระฉลอง 25 พุทธศตวรรษขึ้นเพื่อแจกจ่ายและสมนาคุณแก่ผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสมทบทุนในการสร้างพุทธมณฑล พระเครื่องรุ่นนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันทรงประกอบพิธีเททองและกดพระพิมพ์เป็นปฐมฤกษ์ นับว่าเป็นครั้งแรกที่รัฐบาลสร้างพระเครื่องขึ้น และถือว่าเป็นพระเครื่องที่มีจำนวนการสร้างมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของการสร้างพระเครื่อง

ระหว่าง พ.ศ.2508 - 2520 เกิดการเคลื่อนไหวของแนวคิดคอมมิวนิสต์ ผู้นำไทยเริ่มหวาดระแวง และช่วงเวลานี้รัฐบาลไทยส่งทหารเข้าร่วมรบในสงครามเวียดนามเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์¹¹ เหตุการณ์ในช่วงเวลานี้ทำให้เกิดจุดเปลี่ยนที่สำคัญของการสร้างพระเครื่อง คือ เกิดการสร้างพระเครื่องโดยพระเกจิอาจารย์ที่ประชาชนเคารพนับถือพร้อมทั้งการตั้งชื่อรุ่นให้เกิดความหมายด้านความสามัคคีเพื่อการต่อต้านคอมมิวนิสต์ อาทิ เหรียญหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปิ้ง จ.เชียงใหม่ รุ่น รุ่่นรวมใจ (พ.ศ.2518), เภาสู้(พ.ศ. 2520), รุ่นพิชิตไพร่ (พ.ศ.2520) บางรุ่นมีการนำตราสัญลักษณ์ของทั้งสี่เหล่าทัพมาไว้บนเหรียญ บางรุ่นยังมีการอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มาไว้ที่ด้านหลังของพระเครื่องและยังปรากฏว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ทรงสร้างพระสมเด็จจิตรลดาด้วยพระองค์เองซึ่งไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนอีกทั้งมวลสารที่ใช้สร้างพระเครื่องก็นำมาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของทุกจังหวัด สื่อให้เห็นความต้องการสร้างความสามัคคีเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ และการที่ผู้สร้างไม่ได้เป็นพระภิกษุหรือเกจิอาจารย์ ไม่มีการผ่านพิธีพุทธาภิเษกแต่ประชาชนกลับเชื่อในอำนาจอิทธิฤทธิ์ พระบุญญาบารมี ความศักดิ์สิทธิ์จนกระทั่งเกิดความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมได้

¹¹ หว่าง คัก นาม, *ความเป็นมาแห่งการพัฒนาความสำคัญไทย-เวียดนาม (1976-2000)* (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550), 47.

สะท้อนให้เห็นบริบททางสังคมในเวลานั้นได้เป็นอย่างดีว่าประชาชนมีความจงรักภักดีและเทิดทูนในองค์พระมหากษัตริย์

ส่วนในเรื่องความนิยมในพระเครื่องช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ตลาดพระเครื่องได้พัฒนาโดยเริ่มจากการแลกเปลี่ยนพระเครื่องกับพระเครื่องด้วยกัน หากพระเครื่ององค์ใดมีมูลค่าสูงกว่าองค์ที่นำมาแลกเปลี่ยน อาจจะมีการเพิ่มพระเครื่องให้อีกองค์หนึ่งหรือสององค์ตามแต่ความพอใจของผู้แลกเปลี่ยน ต่อมาเปลี่ยนเป็นการชดเชยด้วยเงิน จนพัฒนามาเป็นการซื้อขายพระเครื่อง สิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างมากคือสาเหตุการเปลี่ยนแปลงของพระเครื่องจากที่เคยเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเคารพบูชากลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าในหมู่นิยมพระเครื่องจนถึงกับเกิดเป็น “ตลาดพระเครื่อง” เมื่อการซื้อขายพระเครื่องมีมากขึ้นก็เริ่มที่จะแสวงหาพระเครื่องที่หายากและมีความสวยงาม จากนั้นเริ่มมีการประกวดพระเครื่อง ซึ่งส่งผลให้เกิดการเติบโตของตลาดพระเครื่องมาจนถึงปัจจุบัน

ปัจจัยที่เป็นตัวกระตุ้นความนิยมพระเครื่องอย่างหนึ่ง คือ สื่อต่างๆ อาทิ นิตยสารพระเครื่อง บทความพระเครื่องตามหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันที่ได้ปรับเนื้อหาโดยให้ความสำคัญกับเนื้อหาเพื่อการค้ามากกว่าพุทธคุณหรือคุณค่าทางพุทธศิลป์ และเว็บไซต์เกี่ยวกับพระเครื่องที่ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในระบบธุรกิจพระเครื่อง และในช่วงรัฐบาลที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี (4 สิงหาคม พ.ศ.2531–23 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2534) มีนโยบายเน้นทางด้านเศรษฐกิจอย่างสูง ดำเนินการเปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้าพร้อมๆ กับทำให้ที่ดิน อสังหาริมทรัพย์ และการลงทุนต่างๆ เติบโตอย่างรวดเร็ว ในช่วงเวลานี้เกิดการสร้างพระเครื่องเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านเศรษฐกิจ เกิดการสร้างพระเครื่องพร้อมตั้งชื่อรุ่นที่เน้นทางด้านเมตตามหานิยม อาทิ พระเครื่องของหลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ รุ่นรวยนัน, รุ่นรวยนไม่เลิก, รุ่นมงคลปริสุทฺโธดวงเศรษฐี พระเครื่องของหลวงปู่หลิว วัดไร่แตงทอง รุ่นมหาลาก, รุ่นปลดหนี้, รุ่นรวยน รวย รวย เป็นต้น

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย ประเมินว่า วงการพระเครื่อง พ.ศ.2548 มีเงินสะพัดประมาณ 20,000 ล้านบาทและเติบโตไม่น้อยกว่าปีละ 10-20%¹² ข้อมูลทางสถิตินี้สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญทางด้านธุรกิจพระเครื่องในยุคปัจจุบัน

ความนิยมพระเครื่องอย่างกว้างขวางในสังคมได้ส่งผลให้พระเครื่องเป็นสินค้าชนิดหนึ่งที่ใช้เพื่อการลงทุนเพราะพระเครื่องจะมีราคาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะพระยอดนิยม อีกทั้งยังสามารถใช้แสดงฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ครอบครองได้ เพราะการสวมใส่พระเครื่องของคนบางกลุ่มเป็นการแสดงถึงความร่ำรวยของตนด้วยการห้อยแขวนพระเครื่องที่มีราคาแพง และเชื่อกันว่าธุรกิจพระเครื่องเป็นหนึ่งในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการฟอกเงิน¹³

จะเห็นได้ว่าพระเครื่องเกี่ยวข้องกับสังคม การเมือง และเศรษฐกิจของไทยอย่างมาก แต่การศึกษาในปัจจุบันนี้ยังไม่ได้มีผู้ทำการศึกษาเรื่องพระเครื่องอย่างละเอียด การศึกษาที่ผ่านมาจะเป็นไปในลักษณะของการให้ข้อมูลในเรื่องของพระพิมพ์ การดูความถูกต้องของพระเครื่องและประวัติพระเครื่องแต่ละองค์ที่มีความน่าสนใจในวงการพระเครื่อง เท่านั้น

การศึกษาครั้งนี้ไม่เพียงมุ่งหวังที่จะทำความเข้าใจถึงประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของการสร้างพระเครื่องเท่านั้น หากยังมีความประสงค์ที่จะศึกษาถึงคติความเชื่อในการจัดสร้างพระเครื่องตั้งแต่ยุคแรกจนกระทั่งถึงปัจจุบัน รูปแบบของพระเครื่อง และกระบวนการที่ทำให้พระเครื่องกลายมาเป็นสินค้าที่มีการตีมูลค่าในตลาดพระเครื่อง อีกทั้งศึกษาถึงผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่องในยุคพุทธพาณิชย์ ผู้ศึกษานำเนื้อหาและข้อมูลทั้งจากการค้นคว้าและสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เพื่อแสวงหาคำตอบในเรื่องที่จะศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ยิ่งขึ้น

¹² **ธุรกิจพระเครื่อง** [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ 4 สิงหาคม 2551 เข้าถึงได้จาก www.kasikormresearch.com

¹³ บุศรา สว่างศรี, “พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2549), 73.

บททวนวรรณกรรม

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับพระเครื่องที่ผ่านมานั้นสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ กลุ่มงานบทความและเกร็ดความรู้ กับ กลุ่มงานวิชาการ งานเขียนกลุ่มบทความและเกร็ดความรู้ส่วนใหญ่เขียนเป็นบทความเพื่อให้ผู้อ่านได้รับความรู้และความเพลิดเพลินตามวารสาร นิตยสารต่างๆหรือพิมพ์รวมเล่ม เช่น ตำนานพระพิมพ์ ของ ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) (พ.ศ.2469) ปรีธรรมธิบายแห่งพระเครื่องฯเล่ม 1 เรื่องพระสมเด็จฯ ของ ตริยมปวาย [นามแฝง] (พ.ศ.2495) พระเครื่องในเมืองสยาม ของ ศรีศักร วัลลิโภดม (พ.ศ.2537) บทความพระเครื่องที่ลงในหนังสือพิมพ์ บทความจากนิตยสารและวารสารพระเครื่อง เป็นต้น ซึ่งจะให้รายละเอียดของประวัติความเป็นมา รูปร่างลักษณะ การที่ตำหนิพระเครื่องหรือเจ้าของของพระเครื่อง อาจเล่าจากประสบการณ์ตรงหรือเป็นการรวบรวมค้นคว้า แต่ไม่วิเคราะห์ให้เห็นบริบททางสังคม งานเขียนเหล่านี้ไม่ได้แสดงให้เห็นว่าสังคมได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกนึกคิดหรือส่งผลกระทบต่ออย่างไรกับพระเครื่อง อย่างไรก็ตาม นับว่ามีคุณประโยชน์สามารถใช้เป็นข้อมูลศึกษาและสืบค้นเกี่ยวกับพระเครื่องที่มีอยู่ในสังคมไทยได้สะดวกและน่าสนใจ

ตำนานพระพิมพ์ ของ ยอร์ช เซเดส์ (George Coedès) เป็นหนังสือที่เกี่ยวข้องกับพระพิมพ์ เป็นข้อมูลเบื้องต้นที่ปูพื้นฐานความรู้เรื่องพระพิมพ์ โดยเริ่มตั้งแต่ประเพณีการสร้างพระพิมพ์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา มูลเหตุแห่งการสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกจากสังเวชนียสถานทั้ง 4 ตำบล รวมถึงข้อสันนิษฐานเรื่องคำจารึกที่ปรากฏบนพระพิมพ์อันเป็นคาถา “เยธัมมา” ว่าน่าจะทำขึ้นเพื่อเป็นเครื่องช่วยประกาศศาสนาให้แพร่หลาย ยอช เซเดส์ ได้แบ่งประเภทพระพิมพ์ออกเป็นหมวดหมู่ตามลักษณะศิลปะที่พบ นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่า ยังมีพระพิมพ์อีกชนิดหนึ่งเป็นขนาดเล็ก ซึ่งอาจแยกออกได้เป็นพระเครื่องที่เรียกว่า พระอยู่คง

ด้วยความพยายามในการรวบรวมข้อมูลและอธิบายเนื้อหาไว้ มีผู้ใช้อ้างอิงและใช้อธิบายกันอย่างมาก ทำให้งานของ ยอช เซเดส์ เป็นงานที่มีคุณค่าที่ผู้ศึกษาเรื่องพระพิมพ์และพระเครื่องควรจะอ่าน

ปรีธรรมธิบายแห่งพระเครื่องฯเล่ม 1 เรื่องพระสมเด็จฯ ของ ตริยมปวาย เป็นหนังสือที่ได้พยายามอธิบายที่มาของความเชื่อต่างๆทั้งแนวทางจากทางวิทยาศาสตร์และจิตวิทยา

รวบรวมเนื้อหาเรื่องราวเกี่ยวกับพระสมเด็จฯ ถือว่าเป็นงานเขียนเกี่ยวกับพระเครื่องในช่วงยุคแรกๆ ของการศึกษาเรื่องพระเครื่อง นอกจากนี้ยังได้อธิบายความหมายของคำว่าพระเครื่องซึ่งเป็นไปในลักษณะแนวเดียวกันคือพระเครื่องเป็นคำย่อที่มาจากคำว่า พระพิมพ์เครื่องราง อีกทั้งได้บัญญัติศัพท์ที่ใช้เรียกพระเครื่องว่า พระศักรพุทธปฏิมา (The Talisman of Buddha)

หนังสือเล่มนี้ใช้เอกสารในการอ้างอิงจำนวนไม่มาก อาจเนื่องมาจากไม่มีหนังสือที่จะให้ความรู้เรื่องพระเครื่องมากนักและการตีความวิเคราะห์เรื่องราว ในบางประเด็นนั้นได้มีผู้ศึกษาและมาอธิบายใหม่ หนังสือเล่มนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความคิดของคนในยุคสมัยที่มีการแต่งหนังสือเล่มนี้ได้

พระเครื่องในเมืองสยาม ของ ศรีศักร วัลลิโภดม งานเขียนชิ้นนี้พยายามที่จะอธิบายเรื่องพระเครื่องที่เกิดขึ้นมาในสังคมไทยและผลที่เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของพระเครื่อง เริ่มด้วยการกล่าวถึงการเกิดขึ้นของพระเครื่องที่ได้รับอิทธิพลจากพระกริ่ง ซึ่งได้รับระบบความเชื่อมาจากลัทธิตันตริกในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน จากชาวเขมรหรือพระสงฆ์เขมร นอกจากนั้นผู้เขียนยังได้กล่าวถึงประสบการณ์ที่ตนเองและนายมานิต วัลลิโภดม ได้ไปขุดพระที่บรรจุกรุในสถานที่ต่างๆ และได้แสดงทัศนะว่าพระเครื่องเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย

สำหรับประเด็นที่น่าสนใจของงานเขียนนี้ คือ การกล่าวถึงต้นกำเนิดของพระเครื่องว่าได้รับอิทธิพลมาจากพระกริ่ง อีกประเด็นหนึ่งที่ผู้เขียนพยายามจะวิเคราะห์สังคมไทยว่าพระเครื่องเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย แต่ไม่ปรากฏว่ามีการเก็บข้อมูลมาจากที่ใด อีกทั้งการเขียนบทความก็ยังไม่ปรากฏที่มาของข้อมูลหรือหนังสือที่ใช้อ้างอิง

ด้านงานเขียนทางกลุ่มวิชาการนั้น เป็นงานเขียนที่น่าข้อมูลมาวิเคราะห์และตีความโดยใช้หลักฐานต่างๆ ในการอ้างอิงมากมาย โดยมีงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของผู้ที่ศึกษาดังนี้

พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีผลกระทบที่มีต่อภาวะความเป็นอยู่ทางสังคมของคนไทย ของ พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์ และ ถาวร เกียรติทับทิว เป็นงานเขียนที่ได้รวบรวมความหมายของพระเครื่องจากผู้ที่เกี่ยวข้อง ความหมายที่แตกต่างกันไป อาทิ ศรีศักร วัลลิโภดม , ศักดิ์ศรี แย้มนาคดา , พุทโร สุโขทัย ฯ ในรายงานเล่มนี้ได้ให้ข้อมูลของการสร้างพระเครื่องในยุคสมัยต่างๆ แต่ไม่ได้กล่าวรายละเอียดและขาดแหล่งอ้างอิงของข้อมูลที่นำมา โดยเนื้อหาภายในเล่ม

นี้ให้ข้อมูลจากการได้ไปสำรวจในพื้นที่ที่ศึกษาเท่านั้น เช่น การบอกอัตราร้อยละของระดับความเชื่อประชากรจากการสำรวจมีต่อพระเครื่อง แต่ไม่ได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลและเนื้อหาที่ได้เก็บข้อมูลมาอธิบายในเชิงประวัติศาสตร์ จึงไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงหรือผลกระทบจากสังคมที่ส่งผลในการสร้างพระเครื่อง

อิทธิพลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน ของ พระมหามานตรี วัลลโภ (ป้อม สุข) ผู้ทำการศึกษาค้นคว้าได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องของวัตถุมงคล โดยจัดพระเครื่องเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุมงคลและมีข้อมูลว่าการบัญญัติศัพท์คำว่าพระเครื่องนั้นเกิดขึ้นหลังปี พ.ศ.2500 โดยก่อนหน้านั้นไม่ปรากฏว่ามีคำว่าพระเครื่องตามหนังสือพิมพ์ นิยมใช้คำว่า เครื่องรางของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ พระพิมพ์ และนอกจากนี้ได้นำเสนอข้อมูลของวัตถุมงคลที่มีต่อสังคมไทยทั้งทางด้านความเชื่อ พิธีกรรม จิตใจ ศิลปะและพุทธพาณิชย์ อิทธิพลของด้านวัตถุมงคลทางด้านความเชื่อในสังคมไทยนั้นจะเห็นได้ว่า วัตถุมงคลเป็นส่วนที่ทำให้หน้าที่สืบทอดพระศาสนาและการเผยแพร่พระธรรมคำสอนต้องเบี่ยงเบนประเด็นมาสู่การเป็นพุทธพาณิชย์และได้ให้ข้อมูลว่า วัดประสาธตบุญญาวาส ได้จัดสร้างพระเครื่องขึ้นมาแจกแล้วปรากฏว่าเป็นที่ต้องการของคนทั้งหลาย จึงได้จัดสร้างเลียนแบบของเก่าและได้เปิดโอกาสให้ผู้มารับวัตถุมงคลนั้นได้ร่วมบริจาคเงินตามกำลังศรัทธา ถือเป็นยุคแรกสุดของพุทธพาณิชย์ ซึ่งเป็นข้อมูลที่มีความน่าสนใจในเรื่องพุทธพาณิชย์เป็นอย่างมาก

พุทธพาณิชย์: พระเครื่อง ของ บุศรา สว่างศรี วิทยานิพนธ์เรื่องนี้เน้นทางด้านพุทธพาณิชย์โดยกล่าวว่า การดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับพระเครื่องนี้เป็นการระดมทุนเพื่อสร้างสาธารณกุศล และยังเป็นสินค้าที่มีวงเงินสะพัดเป็นอย่างมากและเชื่อกันว่าเป็นหนึ่งในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการฟอกเงิน แต่ขาดการอธิบายในเรื่องความสัมพันธ์ของพระเครื่องกับบริบททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ

บุศรา สว่างศรี ได้ให้คำจำกัดความของพระเครื่องว่าพระพิมพ์ที่ลงพระพุทธรูป และ อาคมเพื่อป้องกันภัยใช้พกติดตัวหรือห้อยแขวนคอ พระเครื่องมีทั้งรูปพระพุทธรูปและรูปพระเกจิ โดยพระกรุนั้นมักพบตามซากโบราณสถาน ในองค์เจดีย์ ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏว่าผู้สร้างเป็นใครแต่ก็สามารถระบุอายุสมัยการสร้างได้จากรูปแบบศิลปะที่ปรากฏ องค์พระมักเป็นพระพุทธรูปที่มีทั้ง

เนื้อดิน เนื้อชิน¹⁴ สำหรับพระเครื่องที่พระเกจิสร้าง จากหลักฐานพบว่าเริ่มในสมัยรัตนโกสินทร์ สร้างเพื่อแจกจ่ายหรือบรรจุกุไว้ ภายหลังมีการเปิดกรุพระเครื่องแพร่หลายออกมา มีทั้งทำเป็นรูป พระพุทธรูปและรูปพระเกจินั้นๆ รวมทั้งสร้างด้วยวัสดุที่มีความหลากหลาย และกล่าวว่ คำว่า พระเครื่อง กร่อนมาจากคำว่า พระเครื่องรางของขลัง

จากการศึกษาที่ผ่านมาแล้วยังไม่ได้มีผู้ศึกษาในเชิงลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่าง พระเครื่องกับสังคมไทยซึ่งความเกี่ยวเนื่องกันทั้งทางด้านสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ ในมุมมอง ทางประวัติศาสตร์ มีเพียงการศึกษาเชิงวิชาการบางส่วนในด้านของเศรษฐกิจและการศึกษาในเชิง ปริมาณเท่านั้น ดังนั้น ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้ศึกษาจะศึกษาถึง ประวัติความเป็นมาและ วิวัฒนาการการสร้างพระเครื่อง รูปแบบ รวมถึงคติความเชื่อในการจัดสร้างพระเครื่องตั้งแต่ยุคแรก จนกระทั่งถึงปัจจุบันและศึกษาถึงผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่องในยุค พุทธ พานิश्य โดยใช้หลักฐานขั้นต้น หลักฐานชั้นรอง และการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องและมีความรู้เรื่อง พระเครื่องเพื่อใช้ประกอบการศึกษาครั้งนี้

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของการสร้างพระเครื่อง และรูปแบบการ สร้างพระเครื่อง
2. ศึกษาคติความเชื่อในการจัดสร้างพระเครื่องตั้งแต่ยุคแรกจนกระทั่งถึงปัจจุบัน
3. ศึกษาถึงสภาพสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่อง รวมทั้งการแสวงหาผลประโยชน์จากพระเครื่อง

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่อง พระเครื่องกับสังคมไทย ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง-พ.ศ.2550 : การศึกษา คติความเชื่อ รูปแบบ และพุทธพานิश्य ผู้ศึกษาเริ่มศึกษาตั้งแต่ช่วงเวลาหลังการสิ้นสุด สงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ผู้คนในสังคมให้ความสนใจในเรื่องของพระเครื่องเป็น

¹⁴ ส่วนผสมระหว่างดีบุกและตะกั่ว

อย่างมาก เนื่องจากความต้องการหาเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจเมื่อต้องตกอยู่ในสภาวะทางสังคม ที่ไม่มีความเชื่อมั่นในเรื่องของความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จนกระทั่งเกิดการแสวงหาพระเครื่องที่นับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์และมีการซื้อขายพระเครื่องอย่างเต็มรูปแบบจนเกิดตลาดพระเครื่องขึ้นมา การศึกษาครั้งนี้จะจบลงในปี พ.ศ.2550 ซึ่งเป็นปีที่เกิดการฟ้องร้องนายสิทธิกร บุญฉิม ในคดีพระสมเด็จเจ็ดเนื้อห้าว โดยมีสาเหตุมาจากพระสมเด็จเจ็ดเนื้อห้าว ซึ่งเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับวงการพระเครื่องที่มีผู้ได้รับผลกระทบด้วยกันหลายฝ่ายและแสดงให้เห็นถึงจำนวนเงินมหาศาลที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจพระเครื่อง อีกทั้งยังมีผู้ให้ความสนใจติดตามข้อมูลเป็นจำนวนมากซึ่งคดีดังกล่าวนี้ได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นพุทธพาณิชย์ของพระเครื่องในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

วิธีการดำเนินการศึกษา

ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์และนำเสนอตามแนวทางประวัติศาสตร์เชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยนำเอกสารชั้นต้นและหลักฐานประเภทอื่นๆ คือ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ ผลงานการวิจัย บทความทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ วารสาร สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ รวมทั้งการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ตามตลาดพระเครื่องและแหล่งต่างๆ แล้วนำข้อมูลและหลักฐานมาวิเคราะห์

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระและพระราชวังสนามจันทร์
2. หอสมุดปรีดี พนมยงค์ และหอสมุดป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
3. สถาบันวิทยบริการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
4. หอสมุดแห่งชาติ
5. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ
6. ตลาดพระเครื่องตามแหล่งต่างๆ

ฯลฯ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของการสร้างพระเครื่อง และรูปแบบการสร้าง
2. เข้าใจคติความเชื่อในการจัดสร้างพระเครื่องตั้งแต่ยุคแรกจนกระทั่งถึงปัจจุบัน
3. เข้าใจถึงสภาพสังคม การเมือง และเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่อง รวมทั้งการแสวงหาผลประโยชน์จากพระเครื่อง

คำจำกัดความที่ใช้ในการศึกษา

พระเครื่อง หมายถึง พระพุทธรูปขนาดเล็กๆหรือรูปจำลองพระสงฆ์เกจิอาจารย์ สร้างด้วยมวลสารต่างๆ เช่น เนื้อดิน เนื้อโลหะ เนื้อว่าน (พืช) เนื้อผง(ส่วนผสมหลายอย่าง) รวมทั้งพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในยุคสมัยต่างๆ ซึ่งต่อมาได้มีการเปลี่ยนคติความเชื่อมาเป็นพระเครื่องแลนำมาใช้ห้อยแขวนเพื่อเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ประพฤตินิสัยที่ผิดศีลธรรม ถือกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์มีพุทธคุณในด้านต่างๆ ทั้งเชื่อกันว่าสามารถใช้ป้องกันอันตราย แคล้วคลาด คงกระพัน เมตตามหานิยมและสามารถดลบันดาลให้เกิดโชคลาภได้ ในการศึกษาครั้งนี้ไม่รวมวัตถุมงคลและจตุคามรามเทพเอาไว้ในการศึกษา

เช่า หมายถึง การซื้อขายพระเครื่อง ระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย โดยมีสินค้าคือพระเครื่อง อาจมีการเรียกพฤติกรรมเหล่านี้ที่แตกต่างกันออกไป เช่น เช่าพระเครื่อง เช่าบูชาพระเครื่อง เปลี่ยนพระเครื่อง ทอนพระเครื่อง เป็นต้น ซึ่งให้ความหมายในแง่ของการซื้อขายพระเครื่องทั้งสิ้น

ตลาดพระเครื่อง หมายถึง สถานที่ที่ใช้ในการซื้อขายพระเครื่อง โดยมีผู้ขาย ผู้ซื้อ และร้านหรือแผงพระเครื่องเพื่อการซื้อขายเป็นจำนวนหนึ่ง อาจมีการเรียกสถานที่เหล่านี้ที่ต่างกันไป เช่น สนามพระ ศูนย์พระเครื่อง เป็นต้น

บทที่ 2

ความเป็นมาของพระเครื่อง

พระเครื่องมีความเป็นมาและวิวัฒนาการอันยาวนาน ก่อนจะมาเป็นพระเครื่องนั้นได้เกิดพระพิมพ์ขึ้นมาก่อนซึ่งถือเป็นต้นกำเนิดของพระเครื่อง ซึ่งเริ่มมีขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไม่นานนัก

พระพิมพ์เป็นของเก่าแก่ที่ได้มีผู้ทำขึ้นตั้งแต่ตอนต้นพุทธศาสนา¹ ต้นกำเนิดอยู่ที่ประเทศอินเดีย² การแผ่ขยายอิทธิพลทางพุทธศาสนาไปสู่ภูมิภาคต่างๆทำให้พระพิมพ์ซึ่งเป็นประติมากรรมเนื่องในคติทางพุทธศาสนาได้แพร่กระจายไปยังดินแดนต่างๆ พร้อมกับคำสอน ความเชื่อทางพุทธศาสนา พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุ รวมถึงวัตถุเนื่องในพุทธศาสนา³

พุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนประเทศไทยในช่วงสมัยทวารวดีพร้อมกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการสร้างพระพิมพ์ โดยในสมัยทวารวดีนั้นได้รับคติความเชื่อของชาวอินเดียเข้ามาโดยตรงส่งผลให้การสร้างพระพิมพ์ในสมัยทวารวดีมีวัตถุประสงค์การสร้างเหมือนกับอินเดีย คือ การสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพระศาสนาซึ่งเป็นการเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องปัญญาอันตรธาน⁴ ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาได้เผยแผ่ไปยังพื้นที่ต่างๆของประเทศไทย ทำให้ความเชื่อในเรื่องของการสร้างพระพิมพ์นั้นเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่างๆตามพื้นที่ คือ พุทธ

¹ ยอร์ช เซเดส์, **ตำนานพระพิมพ์** (พระนคร : ม.ป.ท., 2513. พิมพ์ในงานศพนายกรี กรโกวิท พฤษภาคม พ.ศ.2513), 1.

² ดูรายละเอียดเรื่องพุทธศาสนาและพระพิมพ์ในประเทศอินเดีย ใน หม่อมหลวงสุรัสวดี สุขสวัสดิ์ , “การศึกษาพระพิมพ์ภาคใต้ของประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528), 12-25.

³ มีการนำบาตร กระดุก(พระธาตุ, พระบรมสารีริกธาตุ) รวมถึงเครื่องใช้อื่นๆ ที่เชื่อกันว่าเป็นของพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก นำออกมาพร้อมการเดินทางในเรือสินค้าของชาวอินเดีย ดูใน ธิดา สาระยา, **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย** (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2554), 489-495.

⁴ ดูคำอธิบายหน้า 21.

ศาสนาในสมัยศรีวิชัยได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายมหายานที่มีความเชื่อในเรื่องของการบำเพ็ญบุญเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์ และพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจากขอมที่มีความเชื่อในเรื่องของโลกหน้า ส่งผลให้การสร้างพระพิมพ์เปลี่ยนแปลงไปจากการสร้างเพื่อสืบพระศาสนาไปสู่การสร้างเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายและเป็นปัจจัยในการสะสมบุญเพื่อเป็นพระโพธิสัตว์

ในสมัยต่อมาเมื่ออิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งมีคติความเชื่อในเรื่องการทำบุญโดยการสร้างสิ่งของเพื่ออุทิศถวายแก่เทพเจ้าได้เข้ามาผสมผสานกับพุทธศาสนามากขึ้น ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องการถวายสิ่งของเพื่อเป็นพุทธบูชา อีกทั้งความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องของการหลุดพ้นและเรื่องบุญกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นอิทธิพลความเชื่อของพุทธศาสนานิกายมหายาน ทำให้เกิดคติการสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบบุญกุศลและถวายเป็นพุทธบูชาขึ้น

การสร้างพระพิมพ์ในยุคสมัยต่อมาได้เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่างๆและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น การเกิดสงคราม การเกิดความไม่มั่นใจในความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น ในสมัยอยุธยาจึงเริ่มมีการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ และลดบันดาลให้เกิดอานุภาพต่างๆ เพื่อพกพาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจเวลาไปสงครามแทนการพกพาเครื่องรางแบบเก่า เช่น ผ้าประเจียด (ผ้ายันต์ที่ใช้ผูกแขนหรือคล้องคอ) ตะกรุด (แผ่นโลหะจารพระคาถาแล้วม้วน) พิสมร (แผ่นโลหะจารพระคาถาแล้วพับเป็นผืนผ้าสี่เหลี่ยม) เป็นต้น

ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์เกิดการเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทั้งยังได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและวิทยาการจากชาติตะวันตก เกิดการสร้างพระพิมพ์ที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อใช้เป็นเครื่องรางของขลังได้รับความนิยมมากขึ้น กระทั่งมีการเรียกพระพิมพ์ที่สร้างเพื่อความเชื่อและความศรัทธาในพุทธคุณด้านต่างๆ เหล่านี้ว่า “พระเครื่อง”

ในบทนี้จะศึกษากำเนิดการสร้างพระพิมพ์และคติการสร้างพระพิมพ์ของไทยที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

1. กำเนิดพระพิมพ์

พระพิมพ์ หมายถึง พระพุทธรูปขนาดเล็กที่สร้างขึ้นโดยวิธีการกดประทับดินด้วยแม่พิมพ์ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายของพระพิมพ์ว่า คือ พระเครื่องที่สร้างขึ้นตามแบบแม่พิมพ์⁵ ในอินเดียเรียกพระพิมพ์ว่า Sacha Sacchaya หรือ Sacchaha ซึ่งเป็นภาษาปรากฤต ส่วนในภาษาสันสกฤตเรียกว่า Sat-chaya โดยทุกคำมีความหมายว่า รูปภาพที่สมบูรณ์แบบ (Perfect image)⁶

ศาสตราจารย์ฟูเซ (A. Foucher)⁷ สันนิษฐานว่าต้นกำเนิดของพระพิมพ์มาจากสังเวชนียสถานสำคัญของพระพุทธเจ้า 4 แห่ง อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงอนุญาตให้พุทธบริษัทไปปลงธรรมสังเวช ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่งใน 4 แห่งนั้น เมื่อต้องการระลึกถึงพระพุทธองค์ หลังจากที่ได้ดับขันธปรินิพพานไปแล้ว สังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งนี้ ได้แก่ สถานที่ประสูติ ณ ปาลุมพินีในแขวงเมืองกบิลพัสดุ์ (ปัจจุบันอยู่ที่ประเทศเนปาล) สถานที่ตรัสรู้ ณ โขทิงคฤกษ์ในแขวงเมืองคยา (ปัจจุบันอยู่ที่ประเทศอินเดีย) สถานที่แสดงปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวันในแขวงเมืองพาราณสี (ปัจจุบันอยู่ที่ประเทศอินเดีย) และสถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ตำบลสาลวันในแขวงเมืองกุสินารา (ปัจจุบันอยู่ที่ประเทศอินเดีย)⁸

การสร้างพระพิมพ์ในช่วงเริ่มต้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นที่ระลึกในการเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานต่างๆ เท่านั้น อาจเนื่องมาจากการเดินทางไปยังสถานที่ต่างๆ เป็นเรื่องยาก การคมนาคมไม่สะดวก เมื่อได้มีโอกาสเดินทางไปสักการะยังสังเวชนียสถานแล้วจึงมุ่งหมายที่จะหาของที่ระลึกจากสถานที่นั้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการได้ไปเยือน การสันนิษฐานของศาสตราจารย์

⁵พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์, 2546), 763.

⁶M.L. Pattaratom Chirapravati, "The Cult of votive tablets in Thailand (Sixth to thirteenth centuries)" (Ph.D. dissertation, Cornell University, 1994), 1. อ้างถึงใน บุศรา สว่างศรี, "พระเครื่อง : พุทธพาณิชย์" (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 5.

⁷อรรถกถาจารย์ทางพุทธศาสนาและผู้ศึกษาพุทธศิลป์ชาวฝรั่งเศส

⁸ยอร์ช เซเดส์, *ตำนานพระพิมพ์*, 1.

พุทธศอดคล้องกับการสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องการกำเนิดพระพิมพ์ โดยทรงแสดงความคิดเห็นในเรื่องนี้ว่า

ประเพณีที่พวกพุทธบริษัทกระทำมาช้านานที่สังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งนั้น น่าจะเป็นต้นเหตุให้เกิดสังฆาวาสอันเป็นที่พระสงฆ์อยู่เป็นประจำ ซึ่งเราเรียกกันว่า “วัด” มีขึ้นในมัชฌิมประเทศ เพราะเมื่อครั้งพุทธกาล เหล่าพุทธสาวกทั้งหลายที่อยู่ปฏิบัติวิธิตถากพระพุทธรูปองค์เนื่องนิตย เช่นพระอานนทเถระเจ้าเป็นต้นก็มี ที่ไปสู่วะพุทธสำนักเฝ้าแหวนในเวลามีโอกาสเป็นมือเป็นคราวก็มี ที่ได้พบปะเฝ้าแหวนในเวลาพระพุทธรูปองค์เสด็จเที่ยวจาริกไปในนานาประเทศก็มี ครั้นพระพุทธรูปองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานชาดการที่ได้เคยเฝ้าแหวนเห็นพระองค์เหมือนแต่ก่อน พวกพุทธสาวกที่ระลึกถึงพระพุทธรูปเจ้า ก็คงพากันไปยังที่สังเวชนียสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง ตามที่มีพระบรมพุทธานุญาตดังกล่าวมาแล้ว ที่สังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งจึงเกิดเป็นตำบลที่สมาคมของพวกพุทธบริษัททั้งพระและคฤหัสถ์ไปประชุมกันไม่ขาด พวกนี้ไปแล้วมีพวกนั้นมาแล้ว มีจำนวนคนประชุมอยู่มากบ้างน้อยบ้างเนื่องนิตย อาศัยเหตุนี้จึงน่าจะมีพวกชาวบ้านแถวตำบลนั้นคิดแสวงหาผลประโยชน์ด้วยการสร้างที่พักอาศัยและเลี้ยงดูพวกอาคันตุกะขึ้นก่อน(พระพิมพ์เองก็มีกำเนิดขึ้นด้วยเหตุเช่นนี้)⁹

การสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นของที่ระลึกนั้น สันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากการเก็บเมล็ดพันธุ์พระศรีมหาโพธิที่พุทธคยาจากต้นที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสรู้แล้วนำไปปลูกหรือเก็บไว้เป็นที่ระลึกบูชา ต่อมาเมล็ดพันธุ์พระศรีมหาโพธิซึ่งมีอยู่อย่างจำกัดอาจไม่เพียงพอต่อความต้องการของผู้ที่ศรัทธาจึงทำให้มีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นของที่ระลึกแทนการเก็บเมล็ดพันธุ์พระศรีมหาโพธิ

พระพิมพ์ในระยะแรก เกิดขึ้นเนื่องจากความต้องการของที่ระลึกจากสังเวชนียสถานสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรง “เข้าใจว่าทำขึ้นเพื่อจำหน่ายแก่พุทธบริษัทที่ไปบูชา

⁹สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์** (กรุงเทพฯ : มติชน, 2545), 34.

สังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง”¹⁰ รูปที่ใช้เป็นสัญลักษณ์เพื่อการทำพระพิมพ์สันนิษฐานว่าจะเป็นภาพจำลองสัญลักษณ์ของสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง โดยนำพิมพ์มากดประทับดินให้เกิดรูปแล้วนำไปเผาซึ่งรูปที่จะใช้เป็นสัญลักษณ์หรือใช้เป็นแบบจำลองลงบนดินเผาเพื่อทำเป็นของที่ระลึกนั้น ศาตราชจารย์ฟูเซ สันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า

เมืองกุสินาราคือเป็นสถานที่ที่พระศาสดาเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทำเครื่องหมายโดยสร้างพระสถูปขึ้นไว้ที่ตรงนั้นตั้งแต่เดิมมา เช่นเดียวกับที่เมืองพาราณสีทำรูปเสมาธรรมจักรขึ้นไว้หมายถึงปาฏิหาริย์อันอัศจรรย์ รูปเสมาธรรมจักรนี้จะต้องมีมฤคคู้หนึ่งอยู่ด้วยเสมอ สิ่งอันเป็นที่นับถือที่เมืองพุทธคยาก็คือต้นโพธิพฤกษ์ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พระผู้มีพระภาคเสด็จประทับที่โคนต้นเมื่อได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แต่สำหรับที่เมืองกบิลพัสดุ์จะเป็นสิ่งไหนแน่ยังเป็นของน่าสงสัยอยู่ ข้าพเจ้าผู้แต่งหนังสือนี้ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระยุดลบาท คือ หมายความว่าเมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติ เสด็จพระราชดำเนินไปในทิศทั้ง 4 ทิศละ 7 ก้าว ส่วนที่สามเมืองอื่นจากเมืองกบิลพัสดุ์นั้น ไม่มีสิ่งที่น่าสงสัยเลย คือ ที่เมืองพุทธคยาต้องเป็นต้นโพธิ์ ที่เมืองพาราณสีจะต้องเป็นเสมาธรรมจักร และที่เมืองกุสินารานครจะต้องเป็นพระสถูปแน่นอน¹¹

การทำพระพิมพ์ที่มีรูปพระพุทธรูปเจ้า¹² ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้ากนิษกะแห่งราชวงศ์กุษาณะ¹³ ซึ่งแต่เดิมนั้นไม่ปรากฏว่ามีการสร้างรูปพระพุทธรูปเจ้าด้วยมีคติความเชื่อที่ว่า

¹⁰ สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์*, 37.

¹¹ ยอร์ช เซเดส์, *ตำนานพระพิมพ์*, 2.

¹² ในหนังสือชินกาลมาลินี ได้กล่าวว่า พระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้สร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์ไว้เมื่อครั้งพระพุทธรูปเจ้ายังมีพระชนม์อยู่ ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าผู้แต่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การสร้างพระพุทธรูปนั้นไม่ผิดพุทธบัญญัติ ดูใน พระรัตนปัญญาญาณเถระ, *ชินกาลมาลินี* (พระนคร : ไสภณพิพัฒน์การ, 2453. พิมพ์ในงานพระศพพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศิริวงศ์วัฒนเดช นายร้อยตรีในกรมทหารบก แล ศพหม่อมแม่ในสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระภาณุพันธุวงศ์วรเดช มกราคม 2453), 241-242.

พระพุทธเจ้าเป็นบุคคลที่พึงเคารพสูงสุด สูงส่งด้วยบุญบารมี จึงไม่นิยมที่จะสร้างรูปเคารพออกมาเป็นรูปบุคคลที่หมายถึงพระพุทธเจ้า สมเด็จพระยามังคลายุธาจารย์ในพระปฐมเจดีย์เกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่าอาจจะยังเป็นข้อห้ามอยู่ในมณฑลประเทศ (ประเทศอินเดีย) ต่อมาเมื่ออินเดียได้รับอิทธิพลทางความคิดจากชาวกรีกซึ่งเป็นชนชาติที่มีการสร้างรูปเทพเจ้าเพื่อใช้ในการสักการบูชาจึงเกิดแนวคิดในการสร้างรูปเคารพและพระพิมพ์ที่มีรูปบุคคลที่หมายถึงพระพุทธเจ้าขึ้นในอินเดียราวปีพุทธศักราช 600¹⁴ จนเป็นที่นิยมแพร่หลาย กระทั่งพระเจ้ากนิษกะโปรดให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นพร้อมทั้งให้ตีพิมพ์พระพุทธรูปขึ้นบนด้านหลังของเงินเหรียญของพระองค์¹⁵ และได้ทำสืบเนื่องต่อมาในสมัยราชวงศ์คุปตะ สมัยราชวงศ์ปาละ-เสนะ แหล่งพระพิมพ์ที่สำคัญส่วนใหญ่อยู่ในภาคเหนือ ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย ตลอดจนในเขตประเทศใกล้เคียงที่อยู่ติดกับบริเวณดังกล่าวก็ได้รับอิทธิพลการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์

ความนิยมที่จะเดินทางเพื่อไปสักการะสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง ตามที่มีพุทธบัญญัติไว้แต่แรกนั้นไม่ได้เสื่อมคลายลงไป แต่กลับเกิดความนิยมที่จะไปนมัสการสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิหาริย์ซึ่งจัดเป็นบริโศคเจดีย์¹⁶ เพิ่มขึ้นอีก 4 แห่ง โดยเกิดขึ้นหลังจากเกิดความนิยมสร้างพระพิมพ์เป็นรูปคนแล้ว ซึ่งสถานที่ตามเหตุการณ์ทางพุทธประวัติ คือ

¹³หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, **พระพุทธรูปสมัยต่างๆในประเทศไทย** (พระนคร : ม.ป.ท., 2514. พิมพ์ในงานศพนายดาบตำรวจทองอยู่ แจ่มทวี กุมภัพันธ์ 2514), 4. และ วินัย ผู้นำพล, **วัฒนธรรมผสมในศิลปกรรมสยาม** (กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2552), 41.

¹⁴สมเด็จพระยามังคลายุธาจารย์, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, 88.

¹⁵หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ดิศกุล, **ศิลปะอินเดีย เล่ม 1** (กรุงเทพฯ : ศุภสภา ถนนราชดำเนินกลาง, 2510), 82.

¹⁶บริโศคเจดีย์คือสิ่งของหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอยเกี่ยวข้อง ได้แก่ ตุ่มพศตูป อังคารศตูป และ สังเวชนียสถานทั้ง 4 ตลอดถึงบาตร จีวร เตียง ตั่ง กุฎี วิหาร ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอย คูใน พรหมคุณาภรณ์, **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์** (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, 2550), 176.

1. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากดาวดึงส์¹⁷ ณ เมืองสังกัส
2. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงทำยมกปาฏิหาริย์¹⁸ ณ เมืองสาวัตถี
3. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงทรมานช้างนาฬาคีรี ณ เมืองราชคฤห์
4. สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงทรมานพระยาวานร ณ เมืองเวสาลี¹⁹

จึงได้มีการทำพระพิมพ์เพื่อเป็นที่ระลึกถึงบริโศกเจดีย์ 4 แห่งนี้ อันเป็นสถานที่เนื่องด้วยปาฏิหาริย์เพิ่มขึ้นอีกด้วย ลักษณะของพระพิมพ์ที่เกิดขึ้นมานั้นมีรูปพระพุทธเจ้าประกอบรวมอยู่กับสัญลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่ง คือ ที่เมืองสังกัสทำพระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ที่เมืองสาวัตถีทำพระพุทธรูปปางทรมานเดียรถีย์นิครนถ์ ที่เมืองราชคฤห์ทำพระพุทธรูปปางทรมานช้างนาฬาคีรี และที่เมืองเวสาลีทำพระพุทธรูปปางทรมานลิง

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงคติการสร้างพระพิมพ์จากเป็นสิ่งที่ระลึกในการเดินทางไปนมัสการสังเวชนียสถานต่างๆ มาเป็นการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์ขึ้นเพื่อความเป็นกุศล “แต่การหล่อรูปด้วยโลหะ แกะด้วยไม้ หรือสลักด้วยหิน เป็นของที่ทำกันไม่ได้ทั่วไป คนจนๆผู้มีความปรารถนานาญ เพื่อหวังจะให้ตนมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นในชาติหน้า จึงพากันสร้างรูปด้วยก้อนดินอันถือว่าเป็นหนทางได้บุญกุศล โดยไม่ต้องใช้สติปัญญาชั้นสูงหรือทรัพย์สมบัติ เมื่อเขาปรารถนาเช่นนี้และมีโอกาสที่จะทำได้ด้วย จึงได้เกิดการสร้างรูปด้วยดินกันขึ้นเป็นจำนวนมาก”²⁰

พระพิมพ์ในสมัยแรกนั้นมักปรากฏคำจารึกเป็นอักษรตัวเล็กๆ ในบริเวณด้านข้างด้านบน หรือด้านหลัง ด้วยภาษาต่างๆ เช่น ภาษาสันสกฤต ภาษามคธ ซึ่งมีทั้งที่เป็นตัวอักษรเทวนาครีที่ใช้กันแพร่หลายในประเทศอินเดียเหนือ ตัวอักษรของพวกอินเดียฝ่ายใต้ และตัวอักษรของบรรดาประเทศระหว่างอินเดียและจีน ขึ้นอยู่กับสถานที่ที่ได้พบและอายุของพระพิมพ์นั้น คำจารึกเหล่านี้มักจะมีความหมายเหมือนกันเสมอ เป็นคาถาอ่านว่าดังนี้

เย ธมฺมา เหตุปฺปภาว เตสํ เหตุงฺ ตถาคโต (อาห)

¹⁷ ดูคำอธิบายหน้า 29.

¹⁸ ดูคำอธิบายหน้า 30.

¹⁹ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ, *ตำนานพระพุทธเจดีย์*, 33.

²⁰ ยอร์ช เซเดส์, *ตำนานพระพิมพ์*, 3.

เต สญจ โย นิโรโธ จ เอวံ วาที มหาสมโณ²¹

คาคา เย ธมฺมา นั้น มีกล่าวถึงในพระไตรปิฎก ซึ่งมีที่มาของคาคาว่า ณ หมู่บ้านใกล้กรุงราชคฤห์ มีหมู่บ้านพราหมณ์อยู่ 2 หมู่บ้าน หัวหน้าหมู่บ้านทั้งสองได้เป็นมิตรสหายสนิทสนมกัน หัวหน้าพราหมณ์หมู่บ้านหนึ่งมีบุตรชายชื่อ อุปติสสะ อีกหมู่บ้านหนึ่งหัวหน้าพราหมณ์ก็มีบุตรชายชื่อ โกลิตะ ทั้งสองได้คบหากันเป็นเพื่อนสนิท เล่าเรียนวิชาทางลัทธิพราหมณ์มาด้วยกัน แต่ก็มีความรู้สึกว่าแนวทางสั่งสอนของสำนักพราหมณ์ต่างๆ นั้นไม่ใช่ทางแห่งความหลุดพ้นอย่างแท้จริง ทั้งสองคนจึงต่างออกแสวงหาศาสนาที่สอนอมตธรรมคือธรรมที่ไม่ตาย โดยให้คำมั่นสัญญากันว่า เมื่อฝ่ายใดได้พบศาสนาที่สอนธรรมเช่นนั้นได้ก่อนต้องกลับมาบอกอีกฝ่ายหนึ่งให้ทราบด้วยจะได้ไปฝากตัวเป็นศิษย์พร้อมกัน

วันหนึ่ง อุปติสสะมาณพได้ไปพบพระอัสสชิซึ่งเป็นภิกษุองค์หนึ่งในปัจจุบันวคคีย์ ขณะนั้นพระอัสสชิกำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ อุปติสสะเห็นกิริยาสำรวมและสงบของพระอัสสชิจึงเกิดความสนใจและเลื่อมใสจึงเดินตามพระอัสสชิจนท่านบิณฑบาตเสร็จกลับไปฉันเรียบร้อยแล้วจึงได้เข้าไปถามว่า ท่านบวชกับใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน พระอัสสชิตอบว่าพระศาสดาของท่านคือพระสมณโคดมซึ่งอยู่ในวงศ์ศากยะ ได้เสด็จทรงผนวชจนตรัสรู้โดยพระองค์เอง อุปติสสะ จึงถามต่อไปว่า พระสมณโคดมศาสดาของท่านสอนธรรมอะไรเป็นสำคัญ ขอให้แสดงธรรมะนั้นให้ฟัง พระอัสสชิก็กล่าวถ่อมตนว่าท่านเพิ่งเข้ามาบวชยังไม่อาจแสดงหลักธรรมได้กว้างขวางมากนัก ได้แต่กล่าวอย่างย่อๆ อุปติสสะก็ขอให้สรุปเพียงใจความสำคัญโดยย่อเท่านั้น พระอัสสชิจึงกล่าวเป็นคาถาสั้นๆรวมสี่บาท ความว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภาวา เตสํ เหตุจฺจ ตถาคโต

เต สญจ โย นิโรโธ จ เอวံ วาที มหาสมโณ

เมื่ออุปติสสะได้ฟังคาถาที่พระอัสสชิกล่าวก็เกิดดวงตาเห็นธรรม มองเห็นว่าสรรพสิ่งทั้งหลายมีความเกิดเป็นธรรมดาแต่สรรพสิ่งเหล่านี้ล้วนมีความดับสูญเป็นธรรมดาเช่นกัน อุปติสสะจึงกลับไปหาโกลิตะตามที่สัญญากันได้ บอกเพื่อนว่าได้พบศาสดาผู้ล่องรู้มตธรรมแล้ว

²¹ ยอร์ช เซเดส์, ตำนานพระพิมพ์, 3.

มาณพทั้งสองจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพร้อมกับพาบริวารของตนมีจำนวน 250 คนไปเฝ้าพระพุทธเจ้าด้วย ทั้งหมดได้ทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าก็ประทานให้อุปสมบทด้วยวิธี เอหิภิกขุอุปสัมปทา คือ อุปสมบทโดยตรงจากพระพุทธองค์ มาณพทั้งสองรวมทั้งบริวารเมื่อได้ อุปสมบทแล้วได้บำเพ็ญเพียรสำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด

พระอุปติสสะเป็นที่รู้จักกันในนามของพระสารีบุตร ตามชื่อของมารดาคือนางสารี พราหมณี ส่วนพระโกติสสะว่า พระโมคคัลลานะ บุตรของนางโมคคัลลีพราหมณี²²

คาถา เย ธมฺมาฯ นี้เป็นการกล่าวสรุปในหลักธรรมสำคัญที่สุดของพุทธศาสนา คือ อริยสัจ ซึ่งสั้นกระชับเพียง 4 บาทเท่านั้น²³ ง่ายต่อการจดจำและเข้าใจเนื้อความ ทั้งยังทำให้พระ พุทธองค์ทรงได้สาวกองค์สำคัญ คือพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรมาเป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย และเบื้องขวา พุทธศาสนิกชนจึงนับถือกันว่าเป็นคาถาวิเศษ ถือเป็นสัมฤทธิมณฑลสำหรับ เปลี่ยนแปลงความนับถือของผู้ที่ยังไม่เคยสดับรับฟังพระธรรม จึงนิยมจารึกไว้เพื่อประกาศพุทธ ศาสนาให้เผยแพร่ออกไป

การสร้างพระพิมพ์แล้วจารึกคาถา เย ธมฺมาฯ ไว้ มีความประสงค์ในการสร้างขึ้นเพื่อ จะให้พระพุทธรูปและพระธรรมอันเป็นหัวใจศาสนาให้ปรากฏอยู่เสมอ จวบจนกระทั่งถึงสมัย

²² พระวินัยปิฎก เล่ม 4 มหาวรรค ภาค 1 และอรรถกถา (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2530. พิมพ์ใน วโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ครบ 5 รอบ 2530), 122-135.

²³ อริยสัจมี 4 ประการ ประการแรก คือ ทุกข์ซึ่งเป็นผล ประการที่สอง คือ สมุทัย หมายถึง เหตุให้เกิดทุกข์ กล่าวคือเป็นเหตุที่ทำให้เกิดผล คือ ทุกข์ในประการแรก ประการที่สาม คือ นิโรธ หมายถึง ความดับทุกข์ ซึ่งเป็นผลทำให้ทุกข์นั้นดับสิ้นไป และประการที่สี่ คือ มรรค หมายถึง ข้อปฏิบัติให้เกิดความดับทุกข์ กล่าวคือเป็น เหตุที่ทำให้เกิดผล คือ การดับทุกข์ และเมื่อนำหลักอริยสัจ 4 นี้ เข้ามาพิจารณา คาถา เย ธมฺมาฯ จะเป็นดังนี้

คาถาบาทที่หนึ่ง มีความว่า ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ หมายถึง ทุกข์ซึ่งเป็นผลอันเกิดจากเหตุ คาถาบาทที่สอง มีความว่า พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น หมายถึง สมุทัย

คาถาบาทที่สาม มีความว่า และความดับของธรรมเหล่านี้ คือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเรื่อง นิโรธ และมรรคซึ่งเป็นข้อปฏิบัติอันเป็นผลนำไปสู่ถึงความดับทุกข์ในที่สุด

คาถาบาทที่สี่ มีความว่า พระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้ คือ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนไว้ เช่นนี้

ที่ปัญจันตรธานเกิดขึ้น คือ ตามความเชื่อของคัมภีร์ลังกาว่าเมื่อ พ.ศ. 5000 มาถึง พระศาสนาจะเสื่อมทรามและสิ้นสุดลง ไม่มีพระสงฆ์และไม่มีใครรู้พระธรรมวินัย เรื่องของปัญจันตรธานนั้นมี อรรถาธิบายและพุทธปกรณ์อธิบายสืบต่อกันมา เป็นความพยายามที่จะทำให้พุทธสาวกเชื่อว่า พระพุทธเจ้ามีสัพพัญญุตญาณ (ญาณล่วงรู้ทุกอย่าง) และอนาคตตังสญาณ (ญาณล่วงรู้อนาคต) เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงเป็นผู้ตรัสพยากรณ์ถึงอายุพระศาสนาด้วยพระองค์เอง ดังความทำนองที่ยกมาต่อไปนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงธรรมะแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระตถาคตปรินิพพานในปีมะเส็ง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 ศาสนาจะดำรงอยู่ถ้วน 5,000 พรรษาเมื่อศาสนาล่วงไปได้ 500 ปี ภิกษุณีก็หมด เมื่อศาสนาล่วงไปได้ 2,000 ปี จะมีพระราชผู้ปราศจากกรรมทำลายล้างพระศาสนาของพระตถาคต กระทำกุศลให้เกิดขึ้นเป็นการใหญ่ มหาอุบัตว์ต่างๆก็จะบังเกิดขึ้นแก่ประชาชนชาวโลก จักปรากฏตั้งพยากรณ์นี้ ครั้นล่วงไปบุคคลผู้ทรงธรรมก็จำละทิ้งธรรมเสีย ในปีฉลูนั้น ปัจฉิมตรจะกระทำไมตรีจิตต์ทอดสนิทคิดฆ่ามิตรของตนเสีย บุคคลที่เป็นบัณฑิตจะกลับกลายเป็นคนอันธพาลดุจคนใบ้ และเป็นคนอุลามกประกอบแต่อกุศลกรรม ถืออาวุธซึ่งคอยจะประหัดประหารซึ่งกันแลกัน ยังมหาชนทุกแห่งให้ถึงซึ่งความพินาศ เมื่อถึงปีเถาะพวกอันธมิพจักกระทำอันตรายแก่พระศาสนา แลย้ายปีพระศาสนา มหาชนจำถือเอาแต่ข้างมิจฉาทิสฺสู ตามพวกอันธมิพไปหมด ถึงปีมะโรงหมอกแห่งความตายจะปรากฏแก่มหาชนเป็นอันมาก ถึงปีมะเส็ง พวกอันธมิพจักได้รับความสุข คนซึ่งเป็นบัณฑิตโตตามชนบทต่างๆจักถึงซึ่งความเป็นคนยากจนเข็ญใจ ถึงปีมะเมีย พวกประชาชนพลเมืองจักพากันทิ้งเย่าเรือนเคหสถานเข้าหาป่าเป็นที่อยู่ บ้านจะกลายเป็นป่า ป่าจะกลายเป็นบ้าน จะปรากฏในกาลข้างหน้า ถึงปีมะแม ประชาชนต่างจะได้รับมหันต์ทุกข์ต้องจากบุตรภรรยาสัญจรไปในต่างทิศ ถึงปีวอก สมณะ พราหมณาจารย์จักพากันทิ้งอาวาสสถานพากันไปอยู่เร้นตามอรัญประเทศ ถึงปีระกา ชาวโลกทั้งปวงจักเร่าร้อนดุจไฟไหม้ ถึงปีจอบุตรจักฆ่าบิดาและรบราฆ่าฟันกันเอง ถึงปีกุน พระราชาแลมหาอำมาตย์ทำวพญาทั้งปวงจะต้องเคารพนบนอบต่อคนอนาถา บ้านเมืองจักเจริญขึ้น ในปีกุนนั้นจักได้เห็นผู้มีบุญ เมื่อศาสนา

ล่องไปได้ 2,250 ปี เอกศกนั้นประชาชนจักได้เห็นผู้มีบุญญาธิการ แล้วผู้มีบุญญาธิการก็หมดไป เบื้องหน้าแต่นั้น เมื่อศาสนามล่องไปได้ 3,000 ปี การประชุมแห่งอุโบสถของอนาคริกบุคคลจักสิ้นไป เมื่อศาสนามล่องไปได้ 4,000 ปีวินัยปิฎกก็อันตรธานเสื่อมสิ้นไป เมื่อศาสนามล่องไปได้ 5,000 ปี บุคคลที่เป็นพระโสดาบันก็หมดสิ้นไป จะมีแต่โคจรตฤสงฆ์ เอาผ้าเหลืองห้อยหู่เที่ยวไปด้วยสำคัญว่าตนเป็นบรรพชิต ในกาลเมื่อโคจรตฤสงฆ์ละทิ้งผ้าการสาวพัตรเมื่อใดแล้ว บรรพชิตเพศย่อมอันตรธานศูนย์ไปในคราวนั้นพระบรมสารีริกธาตุทั้งหลายในที่ที่ทั้งปวงจักมาประชุมกันที่โพธิบัลลังก์แปลงฉัพพรรณรังสีในที่นั้น เปลี่ยนเพศเป็นพระองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุดมด้วยพระฉวีดุจแห่งทองคำแปลงรัศมี 6 ประการ สว่างไปทั่วทิศานุทิศ เทพยดาในหมื่นจักรวาลจักมาประชุมพร้อมกันกระทำสักการบูชา ในที่นี้มีมนุษย์เราไม่เห็น ครั้นแล้วจักบังเกิดเตโชธาตุโพล่งขึ้นส่งหาญพระพุทธรูประเศ แล้วพระพุทธรูประเศก็อันตรธานไปในกาลครั้งนั้น.²⁴

นอกจากนี้ ในคัมภีร์มโนรถปฎาณี ของ พระพุทธโฆสจารย์²⁵ ซึ่งเป็นพระอรหันตญาณจารย์ชาวอินเดียที่สำคัญองค์หนึ่งและมีชีวิตอยู่ในคริสต์ศตวรรษที่ 5²⁶ ได้รจนาไว้ และในคัมภีร์สังคีตยวงศ์พงศาวดารเรื่องสังคายนาพระธรรมวินัย²⁷ ของสมเด็จพระพนรัตน์ ได้กล่าวถึงพุทธพยากรณ์ว่าด้วยเรื่องของปัจจุอันตรธานและอธิบายอย่างละเอียดตั้งแต่การเริ่มเกิดปัจจุอันตรธานขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานซึ่งพุทธศาสนาจะเสื่อมลงไป

²⁴ วินัย พงศ์ศรีเพียร, “มิลล์ญูปี 2000,” ใน **ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์** (กรุงเทพฯ : ศักดิโสภณ, 2542. พิมพ์ในโอกาสพลโท ดำเนียร เลขะกุลมีอายุครบ 7 รอบ 2542), 27-28.

²⁵ A.B.Griswold and Prasert Na Nagara, “The Epigraphy of Mahadhammaraja I of Sukhothai : Epigraphic and Historical Studies No. 11 Part 1”, reprinted in A.B.Griswold and Prasert Na Nagara, Epigraphic and Historical Studies, (Bangkok : The Historical Society, 1992) ; 452 fn.40 อ้างถึงใน วินัย พงศ์ศรีเพียร, “มิลล์ญูปี 2000” ใน **ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์**, 32.

²⁶ เรื่องเดียวกัน.

²⁷ กรมศิลปากร, **วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม 3** (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท, 2536), 323.

ตามลำดับจนกระทั่งเมื่อพุทธศาสนามีอายุล่วงไป 5,000 ปี ก็จะถึงการสิ้นพุทธศาสนาตามพุทธพยากรณ์

ตารางที่ 1 แสดงความแตกต่างระหว่างเนื้อหาของคัมภีร์มโนรถปฺราถนีและคัมภีร์สังคีตยวงส์

ช่วงเวลา	ลักษณะของความเสื่อมในคัมภีร์มโนรถปฺราถนี	ลักษณะของความเสื่อมในคัมภีร์สังคีตยวงส์
รอบ1,000 ปี หลังปรินิพพาน	ปฏิเวธอันตรธาน กุลบุตรขาดคุณสมบัติของคนที่สามารถจะเป็นพระอรหันต์ได้	ปริยัตติอันตรธาน คนเริ่มสูญเสียความรู้และบุญพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ
รอบ1,000 ปี ที่สอง	ปฏิบัติอันตรธาน พระสงฆ์จะเริ่มละทิ้งพระวินัยและย่อหย่อนในวัตรปฏิบัติและรักษาศีล จนในที่สุดพระวินัยสูญ	ปฏิบัติอันตรธาน พระสงฆ์จะเริ่มละทิ้งพระวินัยและย่อหย่อนในวัตรปฏิบัติและรักษาศีล จนในที่สุดพระวินัยสูญ
รอบ1,000 ปี ที่สาม	ปริยัตติอันตรธาน คนเริ่มสูญเสียความรู้และบุญพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆจนหมด	ปฏิเวธอันตรธาน กุลบุตรขาดคุณสมบัติของคนที่สามารถจะเป็นพระอรหันต์ได้
รอบ1,000 ปี ที่สี่	ลึงค์อันตรธาน การสูญเสียสภาพความเป็นสงฆ์เพราะสงฆ์ไม่รู้กระทั่งวิธีครองจีวร	ลึงค์อันตรธาน การสูญเสียสภาพความเป็นสงฆ์เพราะสงฆ์ไม่รู้กระทั่งวิธีครองจีวร
รอบ1,000 ปี ที่ห้า	ธาตุอันตรธาน พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าในที่ต่างๆมีผู้สักการบูชาน้อยลงจนท้ายสุดไม่มีใครสักการบูชา	ธาตุอันตรธาน พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าในที่ต่างๆมีผู้สักการบูชาน้อยลงจนท้ายสุดไม่มีใครสักการบูชา

ที่มา : วินัย พงศ์ศรีเพียร, “มิดัลลัญญีปี 2000,” ใน **ประวัติศาสตร์ปริทรรศน์** (กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณ, 2542. พิมพ์ในโอกาสพลโท ดำเนียร เลขะกุลมีอายุครบ 7 รอบ), 26-32.

จะเห็นได้ว่า แม้คัมภีร์ทั้งสองเล่มจะกล่าวถึงการเกิดขึ้นของอันตรธานแตกต่างกันแต่ก็มีเนื้อความที่บ่งบอกถึงความเสื่อมของพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้ “คนโบราณจึงชอบสร้างพระพิมพ์เป็นจำนวนมากนับตั้งพันตั้งหมื่นแล้วบรรจุไว้ในเจดีย์สถานเป็นการสืบอายุพุทธศาสนา”²⁸ และเพื่อหวังว่าการได้พบเห็นพระพิมพ์ซึ่งปรากฏรูปพระพุทธรูปและคาถาโดยย่ออันเป็นคำสอนสำคัญของพระพุทธรูปองค์อาจเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้พบเห็นบังเกิดความเลื่อมใสและเชื่อถือนั่นอีกครั้ง²⁹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการสร้างพระพิมพ์ขึ้นมาในยุคนี้มีวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะจารึกคาถาอันเป็นพระธรรมคำสอนของพระพุทธรูปเพื่อการสืบทอดพระศาสนามากกว่าการสร้างโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธรูปเพื่อเป็นพุทธบูชา ดังนั้นพระพิมพ์จึงจัดเป็น “ธรรมเจดีย์”³⁰ ประเภทหนึ่ง ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อการสร้างพระพิมพ์ได้รับความนิยมแพร่หลายไปสู่ประเทศต่างๆ ก็เกิดความนิยมการสร้างพระพิมพ์ขึ้น เนื่องจากเป็นของที่ทำขึ้นง่ายแต่การสร้างพระพิมพ์ในระยะเวลาดังกล่าวนั้น ไม่ได้สร้างเพื่อเป็นของที่ระลึกจากการไปนมัสการสังเวชนียสถาน เพราะสถานที่เหล่านั้นมีแต่ในประเทศอินเดีย จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้มีคติการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาเกิดขึ้น³¹ เมื่อประเทศไทยได้รับพุทธศาสนาเข้ามาในช่วงระยะเวลานั้น คติการสร้างพระพิมพ์ก็ได้เข้ามาพร้อม

²⁸ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย** (กรุงเทพฯ : มติชน, 2550), 37.

²⁹ ยอร์ช เซเดส์, **ตำนานพระพิมพ์**, 5.

³⁰ เจดีย์ในพุทธศาสนา มีตำรากำหนดว่าเป็น 4 อย่างต่างกัน คือ ธาตุเจดีย์ อย่าง 1 (ที่เก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธรูป) บริโภคเจดีย์ อย่าง 1 (สังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งตามที่มีพุทธบัญญัติไว้แต่แรกเริ่ม ต่อมาได้เพิ่มสถานที่พุทธปาฏิหาริย์ขึ้นอีก 4 แห่ง บางตำราถือว่าพระสถูปที่บรรจุพระอังคารถ่านที่ถวายพระเพลิงพระพุทธรูปและพระสถูปที่บรรจุพระนิมิตของโศกนาฏกรรมที่ใช่ดวงพระธาตุ เป็นบริโภคเจดีย์ด้วย) ธรรมเจดีย์อย่าง 1 (การจารึกพระธรรมลงเป็นตัวอักษร พระไตรปิฎกก็นับถือว่าเป็นธรรมเจดีย์ด้วย) อุเทสิกเจดีย์อย่าง 1 (เป็นของสร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธรูป ไม่กำหนดว่าจะต้องทำอะไร ถ้าไม่ได้เป็นธาตุเจดีย์หรือบริโภคเจดีย์หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็นับว่าเป็นอุเทสิกเจดีย์ทั้งสิ้น) ปรากฏอยู่ในหนังสือเก่า เช่น มหาปรินิพพานสูตรและมิลินทปัญหา เป็นต้น ดูรายละเอียดใน สมเด็จพระญาณสังวร ปธานุภาพ, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, 20-25.

³¹ **เรื่องเดียวกัน**, 116.

กัน จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้พบพระพิมพ์ที่มีคติการสร้างเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก ในช่วงสมัยทวารวดีซึ่งเป็นช่วงระยะเวลาช่วงต้นที่พุทธศาสนาเข้ามายังดินแดนประเทศไทย

2. คติการสร้างพระพิมพ์ในยุคสมัยต่างๆของไทย

พุทธศาสนาและความเชื่อรวมถึงคติการสร้างพระพิมพ์เข้ามาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และดินแดนประเทศไทยเนื่องจากการติดต่อค้าขายทั้งทางบกและทางทะเลของชาวอินเดียกับดินแดนต่างๆในแถบนี้ นอกจากการค้าขายแล้วอินเดียยังได้นำอิทธิพลทางความเชื่อและวัฒนธรรมต่างๆของตนเองเข้ามาเผยแพร่และถ่ายทอดสู่ภูมิภาคแถบนี้

พระพิมพ์ที่พบในประเทศไทยนั้นสามารถแบ่งตามลักษณะความเชื่อทางคติการสร้างพระพิมพ์ก่อนที่จะเกิดการสร้างพระเครื่องได้เป็น 3 แบบ คือ

- 2.1. การสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา
- 2.2. การสร้างพระพิมพ์เพื่อปรมัตถประโยชน์แก่ผู้ตาย
- 2.3. การสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบบุญกุศลและเป็นพุทธานุชา

การสร้างพระพิมพ์ได้เปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยต่างๆส่งผลให้การสร้างพระพิมพ์ในสมัยอยุธยาเริ่มมีการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ และดลบันดาลให้เกิดอานุภาพต่างๆ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนา และได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและวิทยาการจากชาติตะวันตก ส่งผลให้การสร้างพระพิมพ์ในสมัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อใช้เป็นเครื่องรางของขลัง เกิดความเชื่อและความศรัทธาในพุทธคุณด้านต่างๆของพระพิมพ์ที่สร้างขึ้น กระทั่งมีการบัญญัติคำศัพท์ขึ้นมาใหม่เพื่อเรียกพระพิมพ์เหล่านี้ว่า “พระเครื่อง”

2.1 คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา

คติการสร้างพระพิมพ์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งในการสืบทอดพุทธศาสนา เป็นความเชื่อของอินเดียที่เข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และดินแดนประเทศไทย อีกทั้งความเชื่อในเรื่องของปัญญาอันตรธานก็ได้รับการถ่ายทอดเข้ามาด้วยเช่นกัน จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดคติการสร้างพระพิมพ์และมีการจารึกคาถา เย ธมฺมาฯ ลงบนพื้นผิววัสดุที่ใช้ใน

การสร้างพระพิมพ์ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในประเทศไทยสันนิษฐานได้ว่าพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นโดยมีเจตนาเพื่อการสืบทอดพุทธศาสนานั้นส่วนใหญ่สร้างในสมัยทวารวดี (ราวพุทธศตวรรษที่ 9-10) ซึ่งมีลักษณะของพระพิมพ์และรายละเอียดที่แตกต่างกันตามแต่ละช่วงเวลาที่เกิดขึ้น ในช่วงแรกจะมีลักษณะของศิลปะที่มีอิทธิพลของอินเดียผสมอยู่ ทั้งลักษณะของพระพุทธรูปและองค์ประกอบที่ปรากฏขึ้นในพระพิมพ์ซึ่งสร้างตามพุทธประวัติโดยมีการเก็บรายละเอียดอย่างครบถ้วน ในระยะเวลาต่อมาพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นได้ปรากฏลักษณะของศิลปะพื้นเมืองผสมผสานอยู่และไม่เน้นการเก็บรายละเอียดเรื่องราวตามพุทธประวัติเหมือนดังช่วงแรก และมีการจารึกเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลซึ่งสันนิษฐานว่าเกี่ยวข้องกับการผสมผสานความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในขอมที่ได้แผ่ขยายเข้ามาในดินแดนนี้

2.1.1 พระพิมพ์สมัยทวารวดีในคติการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา

จากการขยายตัวของอารยธรรมอินเดียอย่างมาก พุทธศาสนาซึ่งเดิมเกิดขึ้นในชายเขตแดนระหว่างประเทศเนปาลและแคว้นเบงกอลก็ได้แผ่ขยายออกไปทั่วทวีปเอเชีย อิทธิพลของอินเดียแผ่ไปอย่างสงบพร้อมกับพุทธศาสนาและการค้าขาย³² ในประเทศไทยพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ตะเกียงโรมันสำริด³³ พระพุทธรูปอินเดียรุ่นเก่า³⁴ ทำให้ทราบว่าอารยธรรมอินเดียจากภูมิภาคต่างๆ แพร่เข้ามาสู่ภูมิภาคนี้อย่างแท้จริงเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 9-10³⁵ โดยการติดต่อค้าขายกับอินเดียมาตั้งแต่โบราณ นอกจากนี้ยังพบเหรียญเงินจากแหล่งโบราณคดีใน

³² หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะอินเดีย เล่ม 1**, 28.

³³ ชาร์ล ปิคาร์ด (Charles Picard) กล่าวว่า ตะเกียงนี้คงหล่อขึ้นที่เมืองอเล็กซานเดรียในประเทศอียิปต์ก่อนพุทธศตวรรษที่ 6 และคงเป็นของที่พ่อค้าชาวอินเดียได้นำเข้ามาในประเทศไทย ดูรายละเอียดใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**, 18.

³⁴ อาทิ พระพุทธรูปแบบอมราวดี หรือแบบอนูราธปุระ (ลังกาทอนตัน) ซึ่งแพร่หลายอยู่ทางอินเดียตอนใต้หรือในเกาะลังกา ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 8-9 ดูใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะในประเทศไทย**, 18.

³⁵ อนุสรณ์ คุณประกิจ “การศึกษาคติและรูปแบบประติมากรรมดินเผาขนาดเล็กสมัยทวารวดีที่พบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), 10.

จังหวัดนครปฐม มีคำจารึกบนเหรียญเป็นภาษาสันสกฤตอักษรปัลลวะว่า “ศรีทวารวดี ศุวรปุณฺยะ” แปลว่า พระเจ้าศรีทวารวดีผู้มีบุญอันประเสริฐ³⁶ ซึ่งคำว่า “ทวารวดี” มาจากชื่อว่า “ทวารกะ” (Dvaraka) แปลว่า เป็นปากประตูหรือประตูการค้า³⁷ ซึ่งแสดงถึงความสำคัญของเมืองทวารวดีในฐานะเมืองท่าการค้าทางชายฝั่งทะเลและการใช้ชื่อภาษาสันสกฤตชี้ให้เห็นร่องรอยการรับอารยธรรมอินเดียในภูมิภาคนี้³⁸

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 11-13 เป็นยุคที่รุ่งเรืองของอาณาจักรทวารวดี ประชาชนนับถือพุทธศาสนาฝ่ายหินยาน³⁹ ซึ่งเป็นการรับเอาพุทธศาสนาของอินเดียเข้ามาโดยตรง ดังนั้นคติการสร้างพระพิมพ์ในสมัยทวารวดีจึงมีลักษณะของการสร้างและคติการสร้างคล้ายกับอินเดีย โดยมีหลักฐานคือพระพิมพ์ที่ค้นพบตามแหล่งโบราณคดีต่างๆ พระพิมพ์สมัยทวารวดีจัดเป็นพระพิมพ์แบบที่เก่าที่สุดที่พบในประเทศไทย ชาวมอญเป็นผู้สร้างและมักทำด้วยดินเผา มีพื้นฐานศิลปะแบบอมราวดี⁴⁰ แต่มีบางองค์ยังคงแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะคุปตะของอินเดียได้เป็นอย่างดี^{41*}

³⁶จารึกในประเทศไทยเล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529), 97.

³⁷ธิดา สาระยา, ทวารวดี ต้นประวัติศาสตร์ไทย (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545), 10.

³⁸ธิดา สาระยา “พัฒนาการของรัฐทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ (คริสต์ศตวรรษที่ 6-11)” (รายงานการวิจัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), 11.

³⁹Silpa Bhirasri, A Bare Outline of History and Styles of Art. (Bangkok : Silpakorn University, 1986), 83. And Alexander, B. Grisswold, What is a Buddha Image. (Bangkok : The Fine Arts Department, 1974), 6.

⁴⁰Luang Boribal Buribhand and Alexander, B. Grisswold, Thai Images of The Buddha (Bangkok : The Fine Arts Department, 1980), 6.

⁴¹หม่อมเจ้าสุภัทรรติ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, 37.

* ศิลปะอมราวดีเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 6-9 เป็นศิลปะที่ร่วมสมัยกับศิลปะคันธารราษฎร์ มีพุทธลักษณะคือพระพักตร์กลม ขมวดพระเกศาแบนและพระเกตุมาลา(อุษณิษะ)รูปกรวยและมีลักษณะคล้ายประติมากรรมโรมัน ส่วนศิลปะคุปตะเกิดขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 9-10 จัดเป็นพระพุทธรูปอินเดียที่งามที่สุด มีพุทธลักษณะคือ พระเศวตกลมมน พระขนงนูนเป็นเส้นอย่างชัดเจน จีวรคลุมพระอังสาทั้งสองข้างเป็นผ้า

พระพิมพ์ที่พบส่วนมากจะมีการจารึกคาถา เย ธมฺมาฯ เป็นภาษาบาลีด้วยตัวอักษรคุณท์หรือตัวอักษรขอมโบราณ⁴² แต่ก็มีบางแห่งที่มีจารึกเป็นคำนมัสการพระรัตนตรัย เช่น พระพิมพ์ดินเผา วัดโคกไม้เดน จังหวัดนครสวรรค์ นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์รูปพระสาวกซึ่งมีจารึกกล่าวไว้ด้านหลังว่าเป็นพุทธสาวก อาทิ เมตเตยโก สาริปุตโต⁴³ เป็นต้น

แนวคิดในการสร้างพระพิมพ์สมัยทวารวดีนี้มีอยู่หลายแนวคิดซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยทางสังคมและอิทธิพลทางความเชื่อที่รับเข้ามา คือ

1. การสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา นิยมสร้างกันในช่วงยุคต้นของทวารวดี โดยมีการจารึกคาถา เยธมฺมาฯ ซึ่งเป็นคาถาที่นิยมใช้ในการจารึกลงบนหลังพระพิมพ์สมัยทวารวดี
2. การสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นปรมาตถประโยชน์แก่ผู้ตาย นิยมสร้างกันในช่วงยุคปลายสมัยทวารวดีในเขตพื้นที่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้รับอิทธิพลทางความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ของขอมเข้ามาผสมผสาน

การสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีนั้น มักแสดงภาพเล่าเรื่องในพุทธประวัติ โดยเฉพาะเหตุการณ์กระทำมหาปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถี ซึ่งพบว่านิยมนำมาสร้างเป็นพระพิมพ์อย่างแพร่หลาย

การแสดงปาฏิหาริย์ครั้งสำคัญของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพุทธประวัติมีอยู่สองครั้งด้วยกัน ได้แก่การแสดงปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถีและการเสด็จลงจากดาวดึงส์ที่เมืองสังกัส

การแสดงปาฏิหาริย์ที่เมืองสาวัตถีนั้น มีสาเหตุมาจากที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามมิให้ภิกษุแสดงปาฏิหาริย์ พวกเดียรถีย์จึงถือโอกาสหลอกลวงชาวบ้านอวดอ้างว่าพระพุทธเจ้าไม่กล้าที่จะแข่งฤทธิ์กับพวกตน พระเจ้าอชาตศัตรูจึงทูลถามเรื่องการกระทำปาฏิหาริย์ พระพุทธเจ้าทรงตอบข้อสงสัยนั้นและทรงแสดงมหาปาฏิหาริย์สั่งสอนพวกเดียรถีย์ ดังปรากฏในปฐมสมโพธิกถาถึงการแสดงมหาปาฏิหาริย์ โดยการเสด็จดำเนินไปมาอยู่ในอากาศโดยอิริยาบถต่างๆ และทรงบันดาล

บาง มีริ้วมักมีประภามณฑล (รัศมีที่ปรากฏบริเวณพระเศียร) ปรากฏ ดูใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, พระพุทธรูปอินเดียและความรู้ใหม่เกี่ยวกับโบราณคดีจีน (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2547), 23-52

⁴² ยอร์ช เซเดส์, ตำนานพระพิมพ์, 6.

⁴³ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ อุททอง (ปทุมธานี : สารรังสรรค์, 2545), 52.

ให้เกิดเปลวไฟและคลื่นน้ำออกจากพุทธศีรษะทั้งเบื้องบนและเบื้องล่าง เบื้องหน้าและเบื้องหลังของพระองค์เป็นคู่ๆ เรียกว่า ยมกปาฏิหาริย์ กับทรงบันดาลให้พระองค์ปรากฏไปในทุกๆ ส่วนของท้องฟ้าและทุกๆ แห่งรอบพระองค์เป็นจำนวนนับมิถ้วนแล้วจึงเสด็จลงจากอากาศประทับที่รัตนอาสน์บัลลังก์บนยอดคันทามพฤกษาชาติ⁴⁴

การเสด็จลงจากดาวดึงส์หรือที่เรียกว่า เทโวโรหณะ นั้นเกิดขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปจำพรรษาและทรงแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อเสด็จกลับสู่โลกมนุษย์ได้ทรงแสดงโลกวิจรณปาฏิหาริย์ คือการเปิดโลกทั้งสาม ได้แก่ สวรรค์ มนุษย์โลก และนรก ให้บรรดาเทวดา มนุษย์ และสัตว์ในนรกได้แลเห็นถึงกันโดยตลอด⁴⁵

พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามเนื้อเรื่องในคัมภีร์ชาดกอรุณกถาภาษาบาลี มักปรากฏภาพต้นไม้เป็นฉากอยู่เบื้องหลังเนื่องจากเรื่องราวส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการแสดงปาฏิหาริย์ที่ต้นมะม่วง (คันทคามพฤกษ)⁴⁶

พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นโดยได้รับแรงบันดาลใจมาจากคัมภีร์ทิวาวทานหนึ่งในคัมภีร์อวทานของนิกายสรวาสตีวาสเป็นภาษาสันสกฤต⁴⁷ มักแสดงภาพพระพุทธเจ้าประทับอยู่บน

⁴⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา** (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2505), 402-419.

⁴⁵ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, **ปฐมสมโพธิกถา** (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2505), 434-444.

⁴⁶ เมื่อเหล่าเดียรถีย์ทราบดีว่าพระพุทธเจ้าจะทรงกระทำปาฏิหาริย์ ก็ได้ให้สาวกของตนกว้านซื้อต้นมะม่วงในรัศมีหนึ่งโยชน์แล้วซุกทำลายทิ้งจนหมดสิ้น พระพุทธเจ้าจึงทรงให้นำเมล็ดมะม่วงที่คนเฝ้าอุทยานหลวง (คันทบูรุษ) นำมาถวายนั่นไปเพาะลงในดินและได้เกิดมหัศจรรย์ เมล็ดมะม่วงนั้นเจริญงอกงามแตกกิ่งก้านเป็นต้นไม้ใหญ่ขึ้นทันที พระองค์จึงทรงแสดงมหาปาฏิหาริย์โดยมีพระอินทร์ พระพรหม ตลอดจนเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้มาเฝ้าชมเป็นจำนวนมาก ดูใน **เรื่องเดียวกัน**, 402-419.

⁴⁷ **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุทុងและเรื่องราวสุวรรณภูมิ** (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2550) 63.

บัลลังก์ดอกบัวมีก้าน ซึ่งมีรูปบุคคล 2 คนยืนประคองก้านดอกบัว สันนิษฐานว่าหมายถึงพระยานาค 2 ตน คือนันทและอุปนันทเนรมิตขึ้นถวาย⁴⁸ และมีรูปบุคคลยืนเรียงกัน

การสร้างพระพิมพ์ในปางแสดงปาฏิหาริย์นั้น สันนิษฐานว่าต้องการให้เห็นความยิ่งใหญ่และอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า อีกทั้งยังพบพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าประทับเหนือพนัสบดีอันเป็นตัวแทนของสัตว์พาหนะของเทพเจ้าในศาสนาฮินดู⁴⁹ สันนิษฐานว่าเพื่อเป็นการแสดงความเหนือกว่าของพุทธศาสนาต่อศาสนาฮินดูซึ่งยังปรากฏอิทธิพลทางความเชื่ออยู่ในสังคมขณะนั้น หรืออีกนัยยะหนึ่งเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าอยู่เหนือมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีอิทธิฤทธิ์และความสามารถในการที่จะชี้แนะและสั่งสอนธรรมได้

พระพิมพ์สมัยทวารวดีนี้มีลักษณะทางประติมานวิทยาที่แตกต่างกันออกไปบ้างในแต่ละท้องถิ่นขึ้นอยู่กับอิทธิพลทางศิลปะและคติหรือแรงบันดาลใจจากคัมภีร์ทางพุทธศาสนาที่รับเข้ามา ในช่วงแรกมักนิยมทำในลักษณะเลียนแบบศิลปะอินเดียในสมัยอมราวดี สมัยคุปตะ หลังคุปตะ และสมัยปาละ โดยมีการนำเอาศิลปะวัตถุต้นแบบจากอินเดียเข้ามายังชุมชน ต่อมาได้ผสมผสานเข้ากับรูปแบบที่เป็นของท้องถิ่น ทำให้เกิดลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นซึ่งจะมีลักษณะร่วมที่สำคัญขององค์พระพุทธรูปคือพระเกตุมาลาเป็นต่อมสั้น ขมวดพระเกตุโตปานและไม่มีไรพระศก พระนลาฏคดเคี้ยว พระขนงยาวเหยียด พระพักตร์แบนกว้าง พระโอษฐ์แบะ พระหนุ่ปาน จีวรบางแนบติดกับพระองค์⁵⁰ และขนาดขององค์พระพิมพ์ที่ค่อนข้างใหญ่

เอกสารโบราณร่วมสมัยทวารวดีหรือสมัยของการสร้างพระพิมพ์โบราณเหล่านี้ไม่มีหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน นอกจากเอกสารของพุทธศาสนาในอินเดีย ซึ่งจรรยาเป็นภาษาสันสกฤตหรือแปลเป็นภาษาทิเบตและภาษาจีน มีอธิบายถึงการสร้างพระพิมพ์และพิธีกรรมในการสร้างพระ

⁴⁸นิติพันธุ์ ศิริทรัพย์ “พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2524), 59.

⁴⁹ลักษณะมีเขาดังโค เทพพาหนะของพระศิวะ ปีกดังหงส์ เทพพาหนะของพระพรหมและจอยปากดังครุฑ เทพพาหนะของพระนารายณ์ ดูใน กรมศิลปากร, ศิลปะทวารวดี : ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), 155.

⁵⁰หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์, พระพุทธรูปสมัยต่างๆในประเทศไทย, 11.

พิมพ์ว่า ในการสร้างพระพิมพ์จำเป็นต้องเลือกดินชนิดพิเศษซึ่งเป็นดินสะอาด เหนียวและบริสุทธิ์ จากสถานที่มงคล ใช้แม่พิมพ์ประทับครั้งละหลายๆ องค์ แล้วประกอบพิธีด้วยการสวดมนต์⁵¹ ซึ่งการสวดมนต์นั้นสันนิษฐานว่าเพื่อเป็นการถวายความเคารพต่อพระพิมพ์โดยถือว่าเป็นตัวแทนในการเผยแผ่หลักธรรมทางพุทธศาสนาและเป็นตัวแทนในการสืบทอดพระศาสนาต่อไป

พระพิมพ์สมัยทวารวดีส่วนใหญ่พบบริเวณภาคกลางของประเทศไทย เช่นที่ จังหวัด นครปฐม ราชบุรี สิงห์บุรี และสุพรรณบุรี ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบที่อำเภอนาตูม จังหวัด มหาสารคาม ซึ่งแต่ละที่ก็จะมีลักษณะของพระพิมพ์ที่แตกต่างกันออกไป ดังแสดงในตารางแสดง การเปรียบเทียบพระพิมพ์ในยุคสมัยทวารวดีในเขตภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ ประเทศไทย ดังนี้

ตารางที่ 2 พระพิมพ์สมัยทวารวดีในเขตภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ยุคสมัย	พุทธลักษณะ	นิกาย	จารึก/ อักษร	รูปแบบ ศิลปะ	แหล่งที่ พบ
พุทธ ศตวรรษที่ 11-13	กระทำมหาปาฏิหาริย์	ส ร ว า ส ตี วาท ⁵²		คุปตะ/ หลังคุปตะ	นครปฐม

⁵¹ Peter Skilling และ ศานติ ภัคดีคำ “คำอธิบายภาพโบราณวัตถุบางชิ้นในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุททอง” ใน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุททอง, 50.

⁵² นิกายสรวาสติวาทหรือนิกายสัมพัทธิกวาท ตามหลักฐานภาษาบาลี ฝ่ายบาลีกล่าวว่านิกายนี้ แยกมาจากนิกายมหายานสรวาท ส่วนหลักฐานฝ่ายสันสกฤตกล่าวว่าแยกมาจากนิกายเถรวาทโดยตรง นิกายนี้ แพร่หลายไปทั่วอินเดียภาคกลางและอินเดียภาคเหนือ รวมทั้งแพร่หลายไปสู่เอเชียกลางและจีนด้วย หลักธรรม ของนิกายนี้เขียนด้วยภาษาสันสกฤต หลักธรรมโดยทั่วไปใกล้เคียงกับเถรวาท แต่ต่างกันที่ว่านิกายนี้ถือว่า ชันธิ์ ห้าเป็นของมีอยู่จริง พระอรหันต์เสด็จได้ สิ่งทั้งหลายมีอยู่และเป็นอยู่ในลักษณะสืบต่อ คัมภีร์ของนิกายนี้มีผู้แปล เป็นภาษาจีนและภาษาทิเบตไว้มาก ดูใน อภิขัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์, พระพุทธศาสนามหายาน พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539). 112.

ตารางที่ 2 (ต่อ)

ยุคสมัย	พุทธลักษณะ	นิกาย	จารึก/ อักษร	รูปแบบ ศิลปะ	แหล่งที่ พบ
พุทธ ศตวรรษที่ 13-14	กระทำมหาปาฏิหาริย์ มีการตัดรายละเอียด ออกบ้าง	เถรวาท	-	คุปตะ/ หลังคุปตะ ตอนต้น	นครปฐม
	เสด็จลงจากดาวดึงส์	เถรวาท	-	หลังคุปตะ	นครปฐม
	ตรัสรู้พระโพธิญาณ	เถรวาท	เขมมูมาฯ	ปาละ	นครปฐม
พุทธ ศตวรรษที่ 14-16	พระพุทธรูปเจ้าเสด็จลง จากดาวดึงส์ มีอิทธิพล ศิลปะพื้นเมืองมาก	เถรวาท	-	หลังคุปตะ	นครปฐม
	แบบพุทธคยา	เถรวาท	-	ปาละ	อินทร์บุรี
	พระพุทธรูปนาคปรก	เถรวาท	-	หลังคุปตะ/ ศิลปะ พื้นเมือง	นาคูน
	พระพุทธรูปชยานมูทรา (นั่งสมาธิ) ได้ขุ่มโพธิ์ มี สถูป	เถรวาท	-	หลังคุปตะ/ ศิลปะ พื้นเมือง	นาคูน
	พระพุทธรูปทรงแสดง ธรรม	เถรวาท	-	หลังคุปตะ/ ศิลปะ พื้นเมือง	นาคูน

ที่มา : นิตินันท์ ศิริทรัพย์ “พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม” (วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2524), 45.

จากตารางจะเห็นได้ว่าพระพิมพ์ที่พบในสมัยทวารวดีนั้นมีความแตกต่างกันทั้งในด้านของพุทธลักษณะ รูปแบบ คติความเชื่อ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางสังคมและความเชื่อที่เข้ามา โดยในระยะแรกนั้นจะทำพระพิมพ์ขึ้นเหมือนกับที่นิยมทำกันทั่วไปในอินเดียและมีการจารึกคาถา เถรมมาฯ เพื่อใช้ในการสืบทอดพระศาสนาต่อมาเมื่อคติความเชื่อของทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ของขอมเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมความเชื่อแบบพุทธศาสนาในเขตพื้นที่ทวารวดีแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็ทำให้เกิดการสร้างพระพิมพ์นั้นเปลี่ยนแปลงไปเป็นการสร้างเพื่อเป็นปรมาตถประโยชน์แก่ผู้ตาย

2.1.2 พระพิมพ์สมัยทวารวดีในคติการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา

ทวารวดีเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนาและมีพุทธศาสนาเป็นศูนย์กลางของความเชื่อในสังคมซึ่งเห็นได้จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ค้นพบ อาทิ จารึกหลักธรรมตามที่ปรากฏในที่ต่างๆ พระบรมธาตุเจดีย์ และพระพุทธรูป อีกทั้งมีการค้นพบพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในสมัยนั้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งพระพิมพ์แต่ละองค์ที่พบนั้นมีความแตกต่างกันในเรื่องของคติการสร้างตามอิทธิพลของวัฒนธรรมที่ได้รับมาทั้งในแบบของพุทธศาสนานิกายมหายานจากการแผ่อิทธิพลของลพบุรีและพุทธศาสนานิกายเถรวาทซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับเอาอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากทวารวดีเข้ามา

การเกิดขึ้นของเมืองทวารวดี จากหลักฐานการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่า มีชุมชนโบราณเข้ามาอาศัยอยู่ในบริเวณเมืองลำพูนในปัจจุบันตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13-14 และมีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับทวารวดีและในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 มีการติดต่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมทางพุทธศาสนานิกายมหายานในแถบอินเดียตะวันออกเฉียงเหนือและยังปรากฏให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับพม่า จนถึงพุทธศตวรรษที่ 17-18 ได้ปรากฏอิทธิพลพุทธศาสนานิกายมหายานจากขอม⁵³ และมีตำนานกล่าวถึงการเกิดเมืองไว้ว่า “ครั้งนั้น ยังมีดาบศ ตบหนึ่งชื่อว่าวาสุเทพ

⁵³ ผาสุข อินทราวุธ, “การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19” (รายงานการวิจัย ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536), 96-98.

ฤๅษีสร้างเมืองหริภุญไชยแล้วได้ 2 ปี นางจัมมเทวีมาแต่ลพบุรีได้เสวยราชสมบัติในหริภุญไชย⁵⁴ จากตำนานนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า “ในการสร้างบ้านแปงเมืองนั้นจะมีฤๅษีเป็นกำลังสำคัญในการสร้างและเสมือนผู้นำทางวัฒนธรรมและผู้สร้างวัฒนธรรมเมืองให้เกิดขึ้น”⁵⁵ อีกทั้งการอัญเชิญพระนางจามเทวีจากแคว้นละโว้ขึ้นมาปกครองยังสะท้อนให้เห็นถึงกลุ่มชนในแถบภาคกลางได้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นที่ตั้งขึ้นมาสู่บริเวณเมืองหริภุญไชย และยังเป็นแนวคิดที่บอกถึงการเผยแพร่วัฒนธรรมและการแผ่อิทธิพลทางพุทธศาสนาเข้ามายังเมืองแห่งนี้

การขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมทวารวดีจากที่ราบลุ่มแม่น้ำภาคกลางได้แผ่มายังเมือง หริภุญไชยพร้อมกับความเชื่อทางพุทธศาสนา การรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหลักยึดถือทางด้านคติความเชื่อ

พุทธศาสนาในอาณาจักรหริภุญไชยเกิดจากการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาจากลพบุรี (ละโว้) มอญ และพุกาม⁵⁶ จนกลายเป็นพุทธศาสนาที่มีรูปแบบเฉพาะตัวและแนวความเชื่อทางพุทธศาสนาของหริภุญไชยได้ขยายเข้าสู่ชุมชนต่างๆ ที่อยู่ใกล้เคียงด้วย⁵⁷

⁵⁴ พระรัตนปัญญาญาณเถระ, **ชินกาลมาลินี**, 142.

⁵⁵ ธิตา สาระยา, **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น** (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2529), 71-77.

⁵⁶ การรับพุทธศาสนาจากมอญและพุกามนั้นมีทั้งหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานทางลายลักษณ์อักษร คือ จารึกพระเจ้าสุววาสิทธิ (วัดดอนแก้ว, ลพ. 1) ซึ่งมีอายุอยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 17 ตัวอักษรเป็นอักษรมอญโบราณและมีการพบจารึกร่วมสมัยที่พุกาม ตัวอักษรมอญโบราณที่ใช้ในการจารึกแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับพุกามอย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องจากตัวอักษรมอญที่ปรากฏบนจารึกนั้นเหมือนกับจารึกที่พุกามในสมัยพระเจ้ากัณยจิตชาหรือพระเจ้าครวชิต (พ.ศ. 1628-1630) ส่วนหลักฐานทางโบราณคดีนั้น พบหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับพุกามและมอญเป็นจำนวนมากเช่น พระพิมพ์ดินเผารูปพระพุทธรูปนั่ง ได้ขุดพบที่วัดป่าซึ่งเป็นที่นิยมกันในพม่าช่วงพุทธศตวรรษที่ 16 และปรากฏแพร่หลายในวัฒนธรรมทวารวดีด้วย คูใน จำปาเยื้องเจริญ และคณะ, **วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย** (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ม.ป.ป.), 12. และ ผาสุข อินทรารุณ, “การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19”, 35.

⁵⁷ มีหลักฐานทางโบราณคดี คือ พระพิมพ์ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันพบที่เวียงมโน อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ คูใน ผาสุข อินทรารุณ, “การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19”, 21.

แนวคิดในการสร้างพระพิมพ์สมัยศรีอยุธยา

วัฒนธรรมทวารวดีและลพบุรีนั้นได้แผ่ขยายขึ้นมาพร้อมกับคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและคติการสร้างพระพิมพ์ สันนิษฐานว่าคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระพิมพ์ในสมัยศรีอยุธยา นั้นมี 2 คติความเชื่อ คือ ประการแรก การได้รับอิทธิพลคติความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์มาจากทวารวดี คือ สร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาตามความเชื่อในเรื่องของปัญจอินทรธาน พระพิมพ์บางองค์ปรากฏจารึกคาถา เย ธมมาฯ⁵⁸ ที่ด้านหลังของพระพิมพ์ ซึ่งเป็นคาถาที่ผู้คนในสมัยทวารวดีนิยมเขียนขึ้นเพื่อสืบอายุพุทธศาสนา มีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นมาเป็นจำนวนมากเพื่อบรรจุในพระเจดีย์ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยนั้นเพราะมีหลักฐานเป็นจารึกระบุเรื่องราวที่เกี่ยวกับการสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ไว้เป็นจำนวนมาก⁵⁹ และพบพระพิมพ์เป็นจำนวนมากตามเจดีย์ต่างๆ ที่อยู่ในเขตเมืองศรีอยุธยา และประการที่สอง การสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อประกอบบุญกุศลและเป็นพุทธบูชาโดยได้รับอิทธิพลความเชื่อนี้มาจากลพบุรี พระพิมพ์ที่มีลักษณะของศิลปะสมัยลพบุรีและมีพุทธศิลป์แบบพุทธศาสนานิกายมหายานปนอยู่ คือ คติรัตนตรัยมหายาน อันเป็นตัวแทนของการเคารพบูชาเทพเจ้า 3 องค์ประกอบด้วยพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและนางปรัชญาปารมิตา พระพิมพ์ประเภทนี้พบอยู่ทั่วไปในเขตเมืองศรีอยุธยา

พระพิมพ์ศรีอยุธยา แบ่งแยกได้เป็นหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับการรับอิทธิพลมาจากศิลปะในแบบต่างๆ คือ ศิลปะอินเดีย ศิลปะทวารวดี ศิลปะพุกาม ศิลปะลพบุรี และพระพิมพ์ที่มีศิลปะเฉพาะเรียกกันว่า “ศิลปะแบบศรีอยุธยา”⁶⁰

แบบที่ 1 พระพิมพ์ศิลปะอินเดีย

พระพิมพ์กลุ่มนี้แสดงลักษณะศิลปะอินเดีย พบอยู่ 2 รูปแบบคือ พระงบน้ำอ้อยและพระพิมพ์พุทธคยา พระพิมพ์ที่พบปรากฏรูปพระพุทธเจ้าประทับนั่งแบบปางมารวิชัย และ

⁵⁸ สุรพล ดำริห์กุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะศรีอยุธยา, 160.

⁵⁹ จำปา เยื้องเจริญ และคณะ, วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติศรีอยุธยา, 11-31.

⁶⁰ ผาสุข อินทราวุธ, “การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัดลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19”, 21-25. และ สุรพล ดำริห์กุล, ประวัติศาสตร์และศิลปะศรีอยุธยา, 160-176.

นั่งขัดสมาธิเพชรตามศิลปะแบบอินเดีย ศิลปะดังกล่าวนี้มีต้นแบบมาจากพุทธคยาของอินเดียเป็นแบบศิลปะคุปตะ ซึ่งสังเกตได้ตามแบบของการครองจีวรคือแบบจีวรแนบเนื้อ ไม่มีเส้นสังฆาฏิ มีลักษณะเกือบกลม มีคาถา เย ธมมาฯ ปรากฏอยู่

แบบที่ 2 พระพิมพ์ศิลปะทวารวดี

พระพิมพ์กลุ่มนี้ ปรากฏรูปพระพุทธรูปเจ้าทั้งแบบองค์เดียวเป็นพระพิมพ์ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางประทับยืนประทานพรและแบบหลายๆ องค์ประทับนั่งบนบัลลังก์ พระพักตร์กว้างมน บางพิมพ์พระพักตร์เป็นรูปสี่เหลี่ยมตามแบบพระพุทธรูปทวารวดี พระเนตรอุมโปน พระนาสิกเป็นสัน แสดงขอบจีวรเป็นเส้นนูนรอบคอ พระพุทธรูปและพระสาวกโดยมากมีประภามณฑลรอบเศียร พระพิมพ์สกุลช่างหริภุญไชยศิลปะทวารวดีนี้ได้แก่ พระกวาง พระกล้วย

แบบที่ 3 พระพิมพ์ศิลปะพม่าแบบพุกาม

พระพิมพ์กลุ่มนี้ จะเป็นพระพิมพ์รูปสามเหลี่ยม ตรงกลางแสดงพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชร โดยรายละเอียดของพระพิมพ์คล้ายกับศิลปะแบบศรีเกษตรและพุกามของพม่า ซึ่งเป็นศิลปะที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดียแบบปาละ สังเกตได้จากลักษณะการนั่งที่ยังคงเป็นการนั่งขัดสมาธิเพชร แตกต่างกันที่การนั่งขัดสมาธิจะเหลาดลงมาด้านหน้า พระวรกายและพระพักตร์ ไม่ล้ำสันเหมือนแบบอินเดีย พระพิมพ์ศิลปะนี้สามารถสังเกตได้จากขุมและสถูปที่คล้ายกับแบบพุทธคยาของอินเดีย โดยคาดว่าศิลปะแบบนี้จะมีการเผยแพร่เข้ามายังดินแดนหริภุญไชยราวพุทธศตวรรษที่ 17 พระพิมพ์กลุ่มนี้ประกอบด้วย พระละโว้ พระกำแพงห้าร้อย

แบบที่ 4 พระพิมพ์ศิลปะลพบุรี

พระพิมพ์กลุ่มนี้ได้รับอิทธิพลจากศิลปะลพบุรี ที่มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 17 พระพิมพ์ศิลปะนี้ประกอบด้วยพระพุทธรูปสามองค์นั่งเรียงกัน องค์กลางมีขนาดใหญ่กว่า องค์ด้านข้างมักประทับในขุมเรือนแก้ว ลักษณะพระพักตร์แบบสี่เหลี่ยม กว้างมน มักประดับด้วยเครื่องประดับต่างๆ เช่น เทริด ทองพระกร พาหุรัด กุณฑล ห่มจีวรเฉียง พระพิมพ์ศิลปะนี้ประกอบด้วย พระสามวัดพระคงฤๅษี พระสามเวียงท่ากาน พระบัว พระสามใบโพธิ์

แบบที่ 5 พระพิมพ์ศิลปะหริภุญไชย

พระพิมพ์กลุ่มนี้มีลักษณะเฉพาะแบบในวัฒนธรรมหริภุญไชย มีการผสมผสานคตินิยมแบบพื้นเมืองเข้าไป สามารถแบ่งพระพิมพ์กลุ่มนี้ได้เป็นกลุ่มย่อย 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มพระพิมพ์ปกโพธิ์

มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรปางมารวิชัยภายใต้ต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนตรัสรู้ที่พุทธคยา พระพิมพ์ในกลุ่มนี้ประกอบด้วย พระรอด พระคง พระบาง พระลือน้ำมงคล พระลือโขง พระเป็ม

2. กลุ่มพระพิมพ์รูปสามเหลี่ยม

พระพิมพ์ในกลุ่มนี้ลักษณะรูปแบบเป็นทรงสามเหลี่ยม พุทธลักษณะทรงเครื่อง กษัตริย์นั่งขัดสมาธิเพชร ปางมารวิชัย บนบัลลังก์ดอกบัว และในบางครั้งพบว่ามีกำไลข้อมือ พระพุทธรูปให้เป็นหลายองค์⁶¹ และจัดเรียงลดหลั่นกันไปในกรอบสามเหลี่ยม พระพิมพ์กลุ่มนี้ประกอบด้วย พระเลียง พระสิบวัดพระคงฤๅษี พระสิบสอง พระสิบแปด

พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อในเรื่องการสืบทอดพระศาสนานั้น เป็นคติที่เป็นลักษณะเฉพาะจากทวารวดีซึ่งพระพิมพ์สมัยหริภุญไชยนั้นก็ได้รับอิทธิพลความเชื่อมาจากทวารวดีเช่นกัน ทำให้พระพิมพ์ในสมัยหริภุญไชยนั้นมีการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพระศาสนา ต่อมาเมื่อพุทธศาสนิกายมหายาน และศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เข้ามาผสมผสานกับพุทธศาสนิกายเถรวาททำให้คติการสร้างพระพิมพ์เกิดการเปลี่ยนแปลงจากการสร้างเพื่อเป็นการสืบทอดพุทธศาสนาไปสู่การสร้างเพื่อเป็นปรมาตถประโยชน์แก่ผู้ตายความอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาที่ได้รับเข้ามา

⁶¹ เป็นคติความเชื่อที่มีร่วมกันทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน โดยที่ฝ่ายเถรวาทกล่าวว่า อดีตพระพุทธรูปที่มาตรัสรู้ก่อนพระโคตมพุทธนั้นมีจำนวน 28 องค์ ในขณะที่ฝ่ายมหายานกล่าวว่า จำนวนพระพุทธรูปนั้นมีมากมายนับไม่ถ้วนประดุจเม็ดทรายในมหาคงคาที่ ดุโน ผาสุก อินทราวุธ, **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน** (กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, 2543), 34. เมื่อ พ.ศ. 2485 พบพระแผงเนื้อชินที่เชียงแสน มีพระพุทธรูปในแผง 28 องค์ ตรงตามจำนวนพระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏตามความเชื่อ ดุโน สันติ เล็กสุขุม, **ศิลปะเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) และศิลปะสุโขทัย** (ม.ป.ท., 2534), 92.

2.2 คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อปรมาตมประโยชน์แก่ผู้ตาย

คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นปรมาตมประโยชน์แก่ผู้ตายหมายถึงประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การเข้าถึงพระนิพพาน⁶² นั้น สันนิษฐานว่าสืบเนื่อง มาจากคติความเชื่อทางพุทธศาสนา ลัทธิมหายาน⁶³ ซึ่งได้ขยายอิทธิพลมาสู่ทางใต้ของประเทศไทยตรงกับสมัยศรีวิชัย (ราวพุทธศตวรรษที่13-18)⁶⁴ จากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้น พบว่าพระพิมพ์ที่พบส่วนใหญ่ จะสร้างด้วยดินเหนียวและมีการนำเอาอัฐิของผู้ตายมาผสมกับดินเหนียวแล้วจึงพิมพ์เป็น พระพุทธรูปหรือรูปพระโพธิสัตว์และในเนื้อวัสดุแต่ไม่ได้ทำการเผาซึ่งเรียกพระพิมพ์ที่ได้จากการ สร้างแบบนี้ว่า พระพิมพ์ดินดิบ ในบางองค์นั้นพบว่ามีคาถา เยธัมมาฯ และคาถา ชสมฯ (อ่านว่า ชะ-สะ-มะ) ปรากฏบนพระพิมพ์ วัสดุที่ใช้ในการสร้างพระพิมพ์นั้นเป็นดินเหนียวที่ไม่ได้ผ่านการ เผาจึงแตกหักง่าย ไม่คงทนถาวร จึงเชื่อได้ว่าไม่ได้สร้างขึ้นตามคติการสืบทอดพุทธศาสนา สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างขึ้นในคติที่แสดงถึงข้อธรรมอันเป็นนัยสำคัญของคาถาบทที่จารึกไว้ที่ พระพิมพ์ ที่กล่าวถึงเหตุและการสิ้นเหตุ คือ การดับทุกข์ (นิพพาน) นอกจากนี้พระพิมพ์บางองค์ใน สมัยทวารวดีที่ค้นพบบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยยังปรากฏจารึกบนพระ พิมพ์ที่เกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย แสดงให้เห็นว่าคติการสร้างพระพิมพ์เพื่อปรมาตม ประโยชน์แก่ผู้ตายนั้นเกิดขึ้นมาในความเชื่อตามพุทธศาสนา ลัทธิมหายานซึ่งตรงกับสมัยศรีวิชัย และช่วงเวลาที่ยาวเกี่ยวอยู่ระหว่างสมัยทวารวดีตอนปลายบางส่วนยังได้รับอิทธิพลของพุทธ ศาสนาลัทธิมหายานจากขอม

⁶² พระพรหมคุณาภรณ์, **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, 204.

⁶³ พุทธศาสนานิกายมหายานนั้นเกิดจากการรับอิทธิพลจากภายนอกโดยเฉพาะอิทธิพลของ ศาสนาพราหมณ์และคติความเชื่อท้องถิ่น เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในขณะนั้น คัมภีร์ทางพุทธศาสนา นิกายมหายานจึงเต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์ต่างๆ มีนรก สวรรค์และการเวียนว่ายตายเกิดตามคติความ เชื่อในศาสนาพราหมณ์รวมถึงการสะสมบุญบารมีเพื่อบรรลุภูมิโพธิสัตว์จึงทำให้เกิดแนวคิดในเรื่องของการสร้าง พระพิมพ์เพื่อเป็นการกุศลอีกทางหนึ่งให้กับผู้เสียชีวิตเพื่อเป็นปัจจัยในการบรรลุภูมิโพธิสัตว์ต่อไป

⁶⁴ ยอร์ช เซเดส์, “การยกทัพของอาณาจักรศรีวิชัย,” **โบราณคดี** 3, 4 (2514), 6-15.

2.2.1 พระพิมพ์สมัยศรีวิชัยในคติการสร้างเพื่อปรมาตประโยชน์แก่ผู้ตาย

พระพิมพ์สมัยศรีวิชัยที่พบนั้น ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ จัดเป็นหมวดที่ 2 แบบถ้ำแหลมมลายู⁶⁵ พระพิมพ์หมวดนี้เกือบทั้งหมดทำด้วยดินดิบ ราวๆ พ.ศ. 1450-1550⁶⁶ มีทั้งที่เป็นคติความเชื่อตามพุทธศาสนาแบบเถรวาทและแบบมหายาน⁶⁷ แต่ที่พบส่วนใหญ่จะทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร⁶⁸ รูปพระพุทธรูปเจ้าศรีศากยมุนี มีลักษณะกลมรี บางครั้งมีรูปสถูปประกอบอยู่ด้วยและมีจารึกคาถาเป็นภาษาสันสกฤต⁶⁹ ซึ่งพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์นี้แสดงให้เห็นถึงพุทธศาสนาแบบมหายาน⁷⁰ ที่เข้ามาแพร่หลายอยู่ในดินแดนแถบนี้อย่างกว้างขวาง

การทำพระพิมพ์เป็นรูปสถูปนั้น ผู้เชี่ยวชาญด้านจารึกของกรมศิลปากรให้ความเห็นว่า เป็นคติของพุทธศาสนานิกายเจติยวาท⁷¹ และมีหลักฐานจากจดหมายเหตุของหลวงจีนอี้จิงซึ่งเขียนขึ้นในปี พ.ศ. 1235 เรื่องจดหมายเหตุการปฏิบัติพระวินัยจากทะเลจีนใต้ กล่าวว่าพระภิกษุ

⁶⁵ พระพิมพ์ที่พบในประเทศไทยนั้น แบ่งออกเป็น 6 หมวด คือ แบบพระปฐม แบบถ้ำแหลมมลายู แบบขอม แบบสุโขทัย แบบอยุธยา และพระเครื่องต่างๆ ดูใน อรรถวิทย์ ชาติธูปะมัย, **นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส** (นครปฐม : ศูนย์ข้อมูลค้นคว้าเพื่อการวิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา, 2552), 75-84.

⁶⁶ ยอร์ช เซเดส์, **ตำนานพระพิมพ์**, 6.

⁶⁷ มหายาน มาจากธาตุศัพท์ภาษาบาลี-สันสกฤต มหา+ยาน แปลว่า พาหนะที่ใหญ่ เป็นคำเรียกที่อาศัยการเปรียบเทียบ จากคำว่า หินยาน ซึ่งแปลว่า พาหนะที่เล็ก ๆ มหายานยังมีความหมายว่า “ยานที่สูงที่สุด” ตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายาน คำว่ามหายาน ไม่เพียงแต่เป็นยานใหญ่และสูงสุดเท่านั้น หากเป็นยานที่รื้อขนสรรพสัตว์ได้ทุกประเภททุกวัย รวมทั้งสัตว์โลกทุกรูปนาม เพื่อไปสู่พระนิพพาน และยานนี้ยังหมายถึงยานที่จะไปถึงพุทธภูมิ แล้วสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

⁶⁸ ปรีชา นุ่นสุข, **หลักฐานทางโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทยที่เกี่ยวกับอาณาจักรศรีวิชัย**, 105.

⁶⁹ นงคราญ ศรีชาย และวรวิทย์ หัสภาค, **โบราณคดีศรีวิชัย มุมมองใหม่การศึกษาวิเคราะห์แหล่งโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน** (นครศรีธรรมราช : โรงพิมพ์เม็ดทราย, 2543), 66.

⁷⁰ สมเด็จพระญาณสังวร ปภากา, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, 173.

⁷¹ เป็นนิกายหนึ่งที่แยกออกมาจากนิกายสังฆิกะ ที่มีความเชื่อว่าการสร้างพระสถูปเจดีย์เป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ ดูใน สมเด็จพระญาณสังวร ปภากา, **ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์**, 180.

และฆราวาสชาวอินเดียนิยมสร้างเจดีย์เล็ก ๆ และพระพิมพ์ด้วยดินดิบ⁷² ซึ่งเป็นหลักฐานที่จะยืนยันถึงการแพร่กระจายอิทธิพลของพุทธศาสนานิกายเจติยวาทได้เป็นอย่างดี

พระพิมพ์สมัยศรีวิชัยมีจารึกภาษาสันสกฤตที่ปรากฏบนพระพิมพ์ การใช้ภาษาสันสกฤตในการจารึกข้อความสะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของภาษาสันสกฤตซึ่งมีการกล่าวถึงความรุ่งเรืองด้านภาษาสันสกฤตไว้ในจดหมายเหตุสมัยราชวงศ์ถังว่า พระภิกษุชาวจีนชื่อ ฟาเหียนเดินทางจากเมืองจีนทางเรือเพื่อไปสืบทอดศาสนาที่อินเดีย ได้มาพักศึกษาภาษาสันสกฤตที่เมืองสำคัญของศรีวิชัยเป็นเวลาหลายเดือนก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังอินเดีย⁷³ การใช้ภาษาสันสกฤตในการจารึกพระธรรมเป็นที่นิยมของพุทธศาสนานิกายมหายาน⁷⁴ ซึ่งความเจริญรุ่งเรืองของภาษาสันสกฤตในศรีวิชัยได้สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนานิกายมหายานด้วย

พระพิมพ์ที่พบว่ามีจารึกคาถาลงบนพื้นวัสดุการสร้างพระพิมพ์นั้นสามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ 1 พระพิมพ์ที่จารึกคาถา เย ธมมาฯ ซึ่งเป็นคาถาที่นิยมในสมัยทวารวดีของพุทธศาสนานิกายเถรวาทโดยมีคติในการสืบทอดพระศาสนา นับสำคัญของคาถาบทนี้กล่าวถึงเหตุและการสิ้นเหตุ คือ การดับทุกข์ (นิพพาน) มีความสัมพันธ์กับผู้ตายซึ่งอาจเป็นพระเถระผู้บรรลุมิธรรมตามความเชื่อของคนในสังคม

⁷² งามคราญ ศรีชาย และวรวิทย์ หัสภาค, โบราณคดีศรีวิชัย มุมมองใหม่การศึกษาวิเคราะห์แหล่งโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน, 210.

⁷³ ศรีศักร วัลลิโภดม, "ปัตตานีในประวัติศาสตร์ศรีวิชัย," ใน รัฐปัตตานี ใน "ศรีวิชัย" แก่แก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2548), 165.

⁷⁴ ภาษาสันสกฤตในพุทธศาสนาปรากฏครั้งแรกในการทำสังคายนาครั้งที่ 4 การจารึกคัมภีร์โดยใช้ภาษาสันสกฤต อาจเนื่องด้วยความจำเป็นในการปรับตัวของพุทธศาสนา ให้โดดเด่นจนสามารถครองใจคนชั้นสูงของสังคมได้ มหายานจึงใช้ภาษาสันสกฤตในการจารึกคัมภีร์และในยุคนี้ วรรณกรรมสันสกฤตของฝ่ายศาสนาพราหมณ์มีบทบาทโดดเด่นมาก วรรณกรรมต่างๆที่ใช้ภาษาสันสกฤตจารึกจะได้รับความสนใจและน่าเชื่อถือในวงวิชาการยุคนั้นและยุคต่อมา พุทธศาสนานิกายมหายานต้องเผชิญกับปัญหานี้จึงได้เขียนงานวรรณกรรมต่างๆโดยภาษาสันสกฤต

กลุ่มที่ 2 พระพิมพ์ที่จารึกคาถา ขสมฯ คือ “ขสมน (ย) นิโรธ (मारके) ये व” แปลว่า “ในทางแห่งความดับ โดยนัย (แห่งพระดำรัส) ของพระพุทธเจ้านั่นเอง”⁷⁵

พระพิมพ์ที่มีคำจารึกเหล่านี้ เน้นในเรื่องของทางแห่งความดับทุกซึกคือนิโรธที่หมายถึง การหลุดพ้นวิภวสงสารไปนิพพานซึ่งสัมพันธ์กับประเพณีการเผาศพพระภิกษุสงฆ์⁷⁶ นับเป็นการบ่งชี้ ได้ว่าคติการสร้างพระพิมพ์สมัยศรีวิชัยนั้นเพื่อเป็นปรมัตถประโยชน์แก่ผู้ตาย

โดยวัสดุที่ใช้ทำพระพิมพ์สมัยศรีวิชัยนั้นเป็นดินดิบที่ประกอบด้วยอัฐิธาตุปูนโคลก ผสมกับดิน แดกหักง่าย ไม่คงทนถาวรเมื่อเทียบกับพระพิมพ์ดินเผา นิยมพิมพ์เป็นรูปพระโพธิสัตว์ ตามคติพุทธศาสนาหายานนิกายตันตระ⁷⁷ การทำพระพิมพ์ด้วยดินดิบนั้น สมเด็จพระพรหม ยาดังราชานุภาพได้สันนิษฐานเรื่องนี้ไว้ว่า

แถวเมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองตรังมีถ้ำมาก ในถ้ำมีพระพิมพ์ดินดิบ พระพิมพ์ดินดิบเป็นแบบมหานิกายทั้งนั้น คือเป็นรูปพระโพธิสัตว์ คาถาและตราข้างหลังเป็นอักษรสันสกฤต คือ เทวนาครี พระพิมพ์นี้ทางเหนือเป็นพระพิมพ์ดินสูงไม่ดิบอย่างทางใต้ พบใสม้อฝังดินเรียงรายไว้ตามถ้ำต่างๆ

เหตุที่จะรู้เรื่องนี้ต้องเล่าให้ฟัง ครั้งหนึ่ง มีนายพันเอกฝรั่งคนหนึ่งมาจากพม่า ขอให้ช่วยนำเที่ยวพิพิธภัณฑสถาน เขาเคยอยู่เมืองชิเบตมาก่อน พาไปดูที่ตู้พระพิมพ์ถามเขาว่า อย่างนี้ใน ชิเบตมีบ้างไหม เขาบอกว่าไม่ใช่แต่ว่ามีละ เดียวนี้เขายังทำกันทุกวัน ความเป็นดังนี้

เรื่องพระพิมพ์นี้มีประวัติว่า กาลครั้งหนึ่ง พระมหาเถระองค์ใดองค์หนึ่ง อันเป็นที่นับถือของชาวเมืองตายลง ฉาปนกิจศพเสร็จแล้ว เขาก็เอาอัฐิธาตุโขลกลงในครก ผสมดิน ตีพิมพ์รูปพระโพธิสัตว์ สร้างอุทิศให้ไปเกิดเป็นพระโพธิสัตว์ เอาเรียงไว้ในถ้ำ

⁷⁵บุศรา สว่างศรี, “พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง”, 9.

⁷⁶ศรีศักร วัลลิโภดม, รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์, 180.

⁷⁷มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนาลันทาทางตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย และส่งอิทธิพลทางศาสนา และความเชื่อให้กับชาวภาคกลางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 14 แล้วแพร่สู่ทางใต้ของประเทศไทย บุศรา สว่างศรี, “พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง”, 9.

ที่ไกลแล้วพิมพ์สีหม้อเรียงไวและไม่เผา ทั้งไว้ทั้งดิบๆ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเขาถือว่าเผาครั้งหนึ่งแล้ว คือ เผาสีระ จึงทำเป็นพระพิมพ์ดินดิบ ไม่ยอมเผาสองหนเพราะเป็นการเผาซ้ำ

ฝ่ายทางเหนือที่ทำดินสุกนั้นเป็นอีกประเภทหนึ่ง คือประสงค์เพื่อปัญหาอันตรายว่าเมื่อสิ้นสุดพระพุทธศาสนาแล้ว จะไม่มีใครรู้จักพระพุทธเจ้า จึงพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าด้วยดินเผาเก็บฝังไว้ใต้ดิน ในพระเจดีย์ ฯลฯ เพื่อให้คนรุ่นหลังขุดพบจะรู้จัก เป็นประโยชน์ต่างกันอย่างนี้ นี่คือเรื่องพระพิมพ์⁷⁸

ดังนั้นพระพิมพ์ดินดิบในสมัยศรีวิชัยจึงไม่ได้สร้างขึ้นตามคติการสืบพุทธศาสนาแต่เป็นการสร้างเพื่อเป็นปรมาตมประโยชน์ให้กับผู้ตาย ซึ่งจะเป็นปัจจัยให้ผู้ตาย (ซึ่งอาจเป็นพระเถระที่ถูกนำอัฐิธาตุมาปนผสมทำวัสดุสร้างพระพิมพ์) นั้นได้บรรลุภูมิโพธิสัตว์ในอนาคตกาล

2.2.2 พระพิมพ์สมัยทวารวดีในคติการสร้างเพื่อปรมาตมประโยชน์แก่ผู้ตาย

การขยายตัวของวัฒนธรรมทวารวดีได้แพร่ไปสู่ดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยอย่างกว้างขวางซึ่งตรงกับช่วงเวลาที่ยุทธิพลทางวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของขอมได้แพร่กระจายเข้าสู่ดินแดนลุ่มแม่น้ำมูลเช่นกัน ทำให้รูปแบบความเชื่อของทวารวดีแถบดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีลักษณะผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมและความเชื่อของพุทธศาสนากับวัฒนธรรมความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู⁷⁹

ความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างสองวัฒนธรรมนี้ได้ส่งผลต่อคติความเชื่อด้านต่างๆ ของคนในสังคมนั้นๆ รวมถึงคติการสร้างพระพิมพ์ที่แตกต่างไปจากวัฒนธรรมทวารวดีแถบภาคกลางเป็นบางส่วน การสร้างพระพิมพ์ขึ้นมานั้นมีทั้งที่เป็นคติการสร้างเพื่อสืบทอดพุทธศาสนาและการ

⁷⁸ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิกุล, **บันทึกรับสั่งสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ** ประทานหม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิกุล (กรุงเทพฯ : บำรุงบัณฑิต, 2530), 68.

⁷⁹ สุจิตต์ วงษ์เทศ, **ศรีวิชัยในสยาม** (กรุงเทพฯ : มติชน, 2543), 14.

สร้างพระพิมพ์เพื่อต้องการให้เป็นปรมาตประโยชน์แก่ผู้ตายซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระเถระที่เป็นที่เคารพนับถือของผู้คนในสังคม

หลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้น ปรากฏว่าเป็นพระพิมพ์ดินเผา มีจารึกสีแดงอยู่ที่ด้านหลัง แสดงภาพพระพุทธรูปประทับยืนบนดอกบัวแสดงวิตรรกมูทรา (ปางทรงแสดงธรรม) ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษาโบราณได้กำหนดว่าเป็นอักษรสมัยราชวงศ์ปัลลวะ ภาษามอญ กำหนดอายุตัวอักษรอยู่ในราว พ.ศ. 1301-1450⁸⁰ และพระพิมพ์ดินเผาเมืองฟ้าแดดสูงยางที่มีพุทธลักษณะประทับนั่งขัดสมาธิราบ ปรากฏจารึกอักษรหลังปัลลวะ ภาษามอญโบราณ ด้านหลังมีข้อความเกี่ยวกับการอุทิศส่วนกุศลจารึกไว้ว่า “พระพุทธรูป (พิมพ์ดินเผา) นี้ (ได้สร้างขึ้นเพื่อ) ทำนบิณญะอุปัชฌายาจารย์ผู้มีคุณ (อัน) เลื่องลือไปไกล”⁸¹

พระพิมพ์แบบต่างๆ ที่พบในดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือนี้ยังแสดงให้เห็นว่า ชุมชนทวารวดีในดินแดนแถบนี้มีการนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท อย่างไรก็ตามพุทธศาสนานิกายมหายานก็คงมีอิทธิพลในดินแดนแถบนี้ควบคู่กัน เห็นได้จากหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นพระพิมพ์นั้น มีทั้งที่เป็นรูปพระพุทธรูปเจ้าที่เป็นรูปแบบของพุทธศาสนานิกายเถรวาทและรูปพระโพธิสัตว์ ซึ่งอาจเป็นรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรตามแบบพุทธศาสนานิกายมหายาน

2.3 คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบบุญกุศลและเป็นพุทธบูชา

คติการสร้างพระพิมพ์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประกอบบุญกุศลและเป็นพุทธบูชาสันนิษฐานว่า เป็นคติความเชื่อของชาวขอมที่ได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูซึ่งมีการทำบุญโดยการสร้างสิ่งของเพื่ออุทิศถวาย ประกอบกับความเชื่อของพุทธศาสนานิกายมหายานที่พยายามแก้ไขคติความเชื่อเก่าๆ เพื่อที่จะให้สอดคล้องกับความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ เช่น พระโพธิสัตว์ซึ่งแต่เดิมนั้นมีเพียงองค์เดียว ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขโดย “ได้กำหนดธรรมาธิ

⁸⁰ หม่อมหลวงสุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, “การศึกษาพระพิมพ์ภาคใต้ของประเทศไทย”, 77.

⁸¹ จารึกในประเทศไทย เล่ม 2 อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ 12-21 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529), 85-89.

โพธิสัตว์และมนุषีพุทธขึ้น และมีการนำเอาเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์เข้ามาปนอยู่ด้วย⁸²” เป็นต้น ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องการบูชาสิ่งที่เป็นเครื่องบูชาในศาสนาพราหมณ์ อีกทั้งความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องของการหลุดพ้น และเรื่องบุญกรรมต่างๆ ซึ่งเป็นความเชื่อของพุทธศาสนา นิกายมหายาน จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดคติการสร้างพุทธสถานอุทิศถวายในพุทธศาสนารวมถึงการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์เพื่อเป็นพุทธบูชาและประกอบบุญกุศลขึ้น

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในประเทศไทยสันนิษฐานได้ว่าพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาหรือเพื่อประกอบบุญกุศลนั้น เริ่มสร้างกันในสมัยลพบุรีและคติความเชื่อในเรื่องของการสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชาและประกอบบุญกุศลนี้ได้สืบทอดอิทธิพลทางวัฒนธรรมต่อมาในสมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์

2.3.1 พระพิมพ์สมัยลพบุรีในคติการสร้างเพื่อประกอบบุญกุศลและเป็นพุทธบูชา

ราวพุทธศตวรรษที่ 16 ราชวงศ์สุริยวรมันของขอมเจริญรุ่งเรือง แผ่ขยายอาณาจักรครอบคลุมมายังลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มแม่น้ำมูลจนมีอิทธิพลเหนืออาณาจักรทวารวดีและตั้งราชธานีเพื่ออำนวยความสะดวกขึ้นในเมืองต่างๆ เช่น ลพบุรี สุโขทัย ศรีเทพ พิมาย และสกลนคร⁸³ โดยเมืองลพบุรี (ละโว้) เป็นเมืองสำคัญในระยะเวลาที่ขอมได้แผ่อิทธิพลเข้ามาในดินแดนประเทศไทย⁸⁴

⁸²สุนันทา ยามา “สมัยลพบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2516), 33.

⁸³หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : มติชน, 2537), 38.

⁸⁴Charles F. Chicarelli, *Buddhist Art An Illustrated Introduction* (Chiang Mai ; Silkworm Book, 2004), 237, And Luang Boribai Buribhand and Alexander, B. Grisswold, *Thai Images of The Buddha* (Bangkok : The Fine Arts Department, 1980), 232.

ลพบุรีได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา 2 นิกาย คือ พุทธศาสนานิกายมหายานจากขอม และพุทธศาสนานิกายเถรวาทดั้งเดิมที่สืบต่อมาตั้งแต่สมัยทวารวดี⁸⁵ โดยมีจารึกภาษาขอมที่ศาลสูง กล่าวไว้ว่า “ในสถานที่อยู่ของดาบสทั้งหลาย หรือของผู้ซึ่งบวชเป็นพระภิกษุมหายานก็ดี บวชเป็นสทวิระ(เถรวาท)ก็ดี ให้ท่านทั้งหลายที่ได้บวชโดยจริงใจถวาย ดบะ แก่พระบาทกัมรแดง กำนวนอัญศรีสุรยวรมเทวะ”⁸⁶ แสดงให้เห็นการอยู่ร่วมกันของความเชื่อทั้ง 2 นิกายในช่วงระยะเวลาและพื้นที่เดียวกัน และยังปรากฏว่ามีการนับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูด้วย ความนิยมในการนับถือศาสนาส่วนใหญ่นั้นจะมากกว่าหรือน้อยกว่าขึ้นอยู่กับกษัตริย์ผู้ปกครองประเทศแต่ละสมัยที่จะนับถือศาสนาหรือนิกายใด⁸⁷ ดังนั้นความเชื่อของคนในสังคมที่วัฒนธรรมของขอมแผ่ไป จึงเป็นความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างศาสนาและระหว่างนิกาย

การผสมผสานความเชื่อของทางศาสนาและนิกายในพื้นที่ที่อิทธิพลของขอมแผ่ไปถึงนั้น ได้ก่อให้เกิดศิลปกรรมแบบใหม่ที่ไม่ใช่ศิลปกรรมขอมโดยตรง⁸⁸ แต่เป็นศิลปกรรมที่มีการผสมผสานศิลปกรรมพื้นเมืองโดยได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมขอมปรากฏอยู่เรียกว่า “ศิลปะสมัยลพบุรี⁸⁹” เกิดขึ้นทั่วไป ทั้งในรูปของสถาปัตยกรรม เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินเขาพนมรุ้ง พระปรางค์สามยอด และประติมากรรม เช่น พระพุทธรูป พระพิมพ์ต่างๆ เป็นต้น

⁸⁵ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, *ตำนานพระพุทธรูป*, 201.

⁸⁶ *ประชุมศิลปจารึกภาคที่ ๒ จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ แปรและชำระโดย ยอร์ช เซเดส์* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2504), 14.

⁸⁷ สุนันทา ยามา “สมัยลพบุรี”, 33.

⁸⁸ Mom Chao Chand Chirayu Rajani, *Thai Imageries of SuwanBhumi* (Bangkok : White Lotus, 1987), 49.

⁸⁹ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีและศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ เป็นผู้ดำริเรียกศิลปะขอมที่ค้นพบในดินแดนประเทศไทยว่า “ศิลปะสมัยลพบุรี” ต่อมานักวิชาการจึงให้นิยามของ ศิลปะสมัยลพบุรีว่า “หมายถึงโบราณวัตถุสถานเขมรที่ค้นพบในประเทศไทย รวมทั้งโบราณวัตถุสถานที่ทำขึ้นในประเทศไทยโดยทำเลียนแบบศิลปะเขมรในประเทศกัมพูชา” ดูใน หม่อมราชวงศ์สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, *ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย*, 37-38.

พระพิมพ์สมัยลพบุรีที่พบในประเทศไทยมีอายุอยู่ในช่วง พ.ศ.1600-1950 ซึ่งอิทธิพลของขอมที่แผ่ขยายเข้ามาและมีอิทธิพลต่อศิลปะลพบุรีนั้นมีเพียง 2 แบบ คือแบบนครวัดและแบบบายอน⁹⁰ มักแสดงภาพพระพุทธรูปหลายองค์ หรือพระพุทธรูปกับพระโพธิสัตว์รวมอยู่ในแผงพระพิมพ์เดียวกันตามคติของฝ่ายมหายาน นิกายวัชรยานหรือพุทธตันตระซึ่งเป็นนิกายที่นิยมนับถือกัน⁹¹

พระพิมพ์ที่มีรูปพระพุทธรเจ้า 3 องค์ในซุ้ม แสดงถึงคตินัตถ์มหายานอันเป็นตัวแทนของการเคารพบูชาเทพเจ้า 3 องค์ อันประกอบด้วยพระพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและนางปรัชญาปารมิตา ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นสัญลักษณ์ของพระรัตนตรัยที่หมายถึง พระพุทธรเจ้าเป็นผู้ทรงปัญญาอย่างยอดเยี่ยม⁹² นอกจากนี้ยังพบพระพิมพ์ที่เป็นรูปพระพุทธรเจ้าปางนั่งสมาธิมีพญานาคปรกบนเศียรตามความเชื่อทางพุทธศาสนา เรียกกันโดยย่อว่า “พระนาคปรก”⁹³ โดยพระพิมพ์ที่พบนั้นมีทั้งเนื้อโลหะและเนื้อดินเผาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และผสมผสานระหว่างศาสนา โดยพุทธศาสนาที่มีพระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์และมีพระยานาคหรือนาคเป็นสัญลักษณ์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

พระพิมพ์สมัยลพบุรีจะมีความแตกต่างกันทางปริมาณวิถยาตามช่วงระยะเวลาที่สร้าง สามารถแบ่งได้ดังนี้

⁹⁰Luang Boribal Buribhand and Grisswold, Alexander, B. Thai Images of The Buddha, 8.

⁹¹บุศรา สว่างศรี, “พุทธพาณิชย์: พระเครื่อง”, 10.

⁹²ยอร์ช เซเดส์, *ตำนานพระพิมพ์*, 2.

⁹³สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานพระพุทธรเจดีย์*, 211.

ตารางที่ 3 แสดงพุทธลักษณะของพระพิมพ์ในสมัยลพบุรี

ช่วงเวลา (พ.ศ.)	พุทธลักษณะของพระพิมพ์
1600-1650	พระพุทธรูปปางสมาธิ มีพระเกศาหวีขึ้นไปเป็นรอยด้านบน ห่มคลุมประทับนั่งอยู่หน้าต้นโพธิ์
1650-1700	พระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับภายในซุ้มมีฐานและมีสิงห์แบกอยู่นอกจากนี้ มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์ประทับในซุ้ม โดยมีพระองค์เล็กๆ อยู่ในซุ้มเล็กขนาดอยู่ 2 ซ้าง บางครั้งปรากฏพระพุทธรูปปางสมาธิ 3 องค์เรียงเป็นแถวอยู่ข้างล่าง
1750 เป็นต้นไป	พระพุทธรูปปางมารวิชัยประทับภายในซุ้มมีฐานและมีสิงห์แบกอยู่นอกจากนี้ มีพระพุทธรูปปางมารวิชัย 3 องค์ประทับในซุ้ม โดยมีพระองค์เล็กๆ อยู่ในซุ้มเล็กขนาดอยู่ 2 ซ้าง บางครั้งปรากฏพระพุทธรูปปางสมาธิ 3 องค์เรียงเป็นแถวอยู่ข้างล่าง โดยพระพุทธรูปมีลวดลายเครื่องประดับหรือเครื่องทรงปรากฏ
1700-1750	พระพุทธรูปขนาดปรกอยู่กลางระหว่างพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและนางปรัชญาปารมิตา นอกจากนี้มีพระพุทธรูปขนาดปรกอยู่ในซุ้มแบบองค์เดียว พระพิมพ์บางองค์มีพระพุทธรูปองค์เดียวหรือ 3 องค์ปรากฏ มีลักษณะความเป็นพุทธศาสนิกายมหายานยิ่งขึ้น

ที่มา : สุนันทา ยามา “สมัยลพบุรี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2516), 33.

คติการสร้างพระพิมพ์ในสมัยลพบุรีนั้น “สร้างตามคติมหายานเป็นพื้น”⁹⁴ และไม่ปรากฏคาถา เย ธมฺมาฯ ซึ่งเป็นคาถาที่นิยมใช้เพื่อการสืบทอดพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีแม้ว่าพื้นที่สมัยลพบุรีแต่เดิมนั้นเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของทวารวดีก็ตาม จึงสันนิษฐานว่าการสร้างพระพิมพ์ในสมัยลพบุรีนั้นไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อการสืบทอดพุทธศาสนาแต่เป็นการสร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือประกอบบุญกุศล โดยมีจารึกภาษาสันสกฤตที่เขาป้อมนาง (พนมบันทายนาง) มีคำนมัสการพระอาทิพุทธ พระโลเกศวร และนางปรัชญาปารมิตา ว่า

คำนมัสการพระอาทิพุทธ

นโม สุตฺตฺ ปรมารุทาย วุโยมกฺลฺปาย โย ทธา

ธรมสมฺโภคินิรมานกายานุ ไตรโลเกยมฺกุตเย

ขอนมัสการพระปรมมรธ (อาทิพุทธ) ผู้มีส่วนละเอียดประดุจโพยมและผู้ทรงไว้ซึ่งกาย

3 อย่าง คือ ธรรมกาย สัมโภคกาย และนิรมานกาย เพื่อจะยังไตรโลกให้พ้นไปจาก

ทุกข์

คำนมัสการพระโลเกศวร

ภาติ โลเกศฺวโร มูรฺธนา โย มิตาภณฺชินฺนุ ทธา

มิตรรศฺมิปรกาศานามฺรฺเกนฺทฺไวโร ทฺรศนาทิว

พระโลเกศวรผู้ทรงไว้ซึ่งพระอมิตาภพุทธเจ้า ผู้มีแสงสว่างอันนับมิถ้วน ด้วยเศียรเกล้า

สว่างรุ่งเรืองอยู่กว่าพระอาทิตย์และพระจันทร์ อันแผ้วศรีมีพอประมาณได้

คำนมัสการปัญญาบารมี

ปฺรชฺญาปารมิตาชฺยาโย ถควตุโย นโม สุตฺตฺ เต

ยสุยํ สเมตฺย สรวชฺญาสุสรวชฺญตฺวมฺเปยฺษะ

⁹⁴ สมเด็จพระพรหมญาณูปการราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจติย์, 202.

ขอนมัสการแด่พระองค์ภคควดี ผู้ได้นามว่าปัญญาบารมี ผู้ประทานสรรพความรอบรู้
แด่ผู้มีญาณทั้งปวง ซึ่งถึงพระองค์เป็นที่พึ่ง⁹⁵

คำนมัสการที่ปรากฏในจารึกที่เขาป้อมนางมีความหมายที่แสดงให้เห็นถึงคติความ
เชื่อในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิดและเรื่องของการหลุดพ้น คำนมัสการเหล่านี้ยังแสดงให้เห็น
ถึงการสรรเสริญและบูชาพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ นอกจากนี้ยังปรากฏคำจารึกที่ศาลเจ้า
เมืองลพบุรี ที่ได้กล่าวถึงการอุทิศถวายสิ่งของต่างๆ เพื่อเป็นการบูชา⁹⁶ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็น
ค่านิยมของคนในสังคมที่ต้องการสร้างหรือถวายสิ่งของเพื่อเป็นการบูชาตามความเชื่อทางศาสนา
ดังนั้นการสร้างพระพิมพ์ซึ่งมีบริบททางสังคมเดียวกันกับจารึกคำนมัสการและคำจารึกที่ศาลเจ้า
จึงน่าจะมีคติในการสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชาหรือเพื่อเป็นการประกอบบุญกุศลโดยหวังให้หลุดพ้น
จากสังสารวัฏตามความเชื่อทางพุทธศาสนาเหมือนกับการถวายสิ่งของเพื่อเป็นเครื่องบูชา

2.3.2 พระพิมพ์สมัยสุโขทัยในคติการสร้างเพื่อประกอบบุญกุศลและเป็นพุทธบูชา

อาณาจักรสุโขทัยเกิดขึ้นภายหลังจากการเสื่อมอำนาจทางการเมืองของขอมที่เคยมี
อิทธิพลครอบคลุมเหนือดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลายาวนาน วัฒนธรรมและคติความเชื่อของสุโขทัย
ได้รับอิทธิพลของขอมและมีความเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนานิกายเถรวาท ลัทธิลังกาวงศ์ ซึ่งมีจารึก
ระบุถึงการเข้ามาของพุทธศาสนา ลัทธิลังกาวงศ์ไว้ว่า

⁹⁵ ยอร์ช เซเดส์, ตำนานพระพิมพ์, 3.

⁹⁶ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ 2 จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ ชำระและแปลโดย ยอร์ช เซเดส์,

จึงให้ไปอัญเชิญมหาสามีสังฆราช มีศีลาจารและรู้พระปฏิภาณไตร...นักผู้มมหา
สามี อันอยู่ใน..ลังกาทวีป⁹⁷ และ เมื่อเสด็จประดิษฐานรูปพระมหเศรษฐ รูปพระวิษณุ
ในหอเทวาลัยมหาเกษตรในปามะม่วงนี้....ดาบส พรหมณ์ทั้งหลาย บูชาเป็นนิตย⁹⁸

สันนิษฐานว่าคติความเชื่อที่เกิดขึ้นมานี้แตกต่างไปจากคติความเชื่อดั้งเดิมซึ่งเคยเป็น
คติความเชื่อแบบพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่งผลให้ศิลปกรรมของสุโขทัยมีรูปแบบทั้งที่เป็นแบบ
ผสมผสานของทั้งสองความเชื่อและเกิดรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและประติมากรรมเฉพาะช่วง
สมัยขึ้นมาเรียกว่า ศิลปะสมัยสุโขทัย

เมืองสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนามากกว่าศาสนาพรหมณ์ทำให้
ความเชื่อของคนในสังคมอยู่ในกรอบของพุทธศาสนา มีความเชื่อในเรื่องของบุญกรรมและเรื่อง
ของโลกหน้าซึ่งปรากฏหลักฐานในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นวรรณกรรมร่วมสมัยที่
เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อระบบความคิดและความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาว
สุโขทัยได้เป็นอย่างดี⁹⁹ ความเชื่อในเรื่องต่างๆ เหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดคติและความนิยมในการ
สร้างพระพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อตอบสนองความเชื่อที่เกิดขึ้น มีหลักฐานศิลาจารึกวัดบาง
สนุกะบุถึงคติความเชื่อในเรื่องการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนมากและวัตถุประสงค์ในการสร้าง
พระพิมพ์ขึ้นมาอย่างชัดเจนว่า

เจ้าเมืองตรอกสลอบแลแขงนแม่ใจรักมักบุญธรรมเป็นขุนผู้ใจดีชวนลูกขุนมน
นายไพร่ไทยทั้งชาวแม่ชาวเจ้าทั้งหลายพิมพ์รูปพระด้วยเหี้ยก (ดีบุก) ด้วยดินได้หมื่น
พันแปดร้อยอันพระธาตุนหนึ่ง...ดสอง พระงาสองทั้งชั้นหมากเงินชั้นหมากทองจ้อง

⁹⁷“จารึกวัดปามะม่วงภาษาไทย หลักที่ 1 ด้านที่ 2” ใน ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย
(กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548), 77.

⁹⁸“หลักที่ 4 ศิลาจารึกวัดปามะม่วง อักษรขอม ภาษาเขมร จังหวัดสุโขทัย” ใน ประชุมศิลาจารึก
ภาคที่ 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตร, 2521), 79.

⁹⁹ธิดา สาระยา, “อิทธิพลของไตรภูมิพระร่วงต่อสังคมไทย” ใน สรุปผลการสัมมนา เรื่อง ไตร
ภูมิพระร่วง (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2527. เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย), 87-94.

(ร่ม) ครอบรอบด้วยเสียงพาทย์เสียงกลองแลชั้นข้าวตอกดอกไม้ได้เทียบรูปจันทร์
(น้ำ) มันหอมค่อมตนนบบาทเบญจางค์ทั้งนั้นเวนให้เป็นพุทธานุชาธรรมนุชาสังฆ
นุชา¹⁰⁰

เรื่องการสร้างสิ่งของอุทิศถวายนั้นได้รับอิทธิพลตามคติความเชื่อทางพุทธศาสนา
นิกายมหายานและศาสนาพราหมณ์ที่ยังคงสืบทอดอิทธิพลทางวัฒนธรรมอยู่ แสดงให้เห็นถึงคติ
ความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์เพื่อประกอบบุญ และเพื่อเป็นพุทธานุชาได้เป็นอย่างดี

คติการสร้างพระพิมพ์ของสุโขทัยไม่ได้มีเพียงเพื่อเป็นพุทธานุชาและประกอบบุญกุศล
เท่านั้นแต่ยังปรากฏคติการสร้างเพื่อเป็นปัจจัยให้ผู้สร้างพระพิมพ์นั้นได้เกิดในสมัยของพระศรี
อาริยามเตไตรตามคติความเชื่อในเรื่องของไตรภูมิพระร่วง ซึ่งไม่เคยปรากฏหลักฐานในสมัยอื่นๆ
ก่อนหน้านี้ มีหลักฐานจารึกระบุไว้อย่างชัดเจนถึงคติความเชื่อนี้ว่า

พระเจ้านายญี่บุญแลแม่จันแลนางเริ่มนางไรแล้วเจ้าไสอนนทลูกชายสายใจ
ชื่อนางยอด ตูทั้งหลายขอพบพระศรีอาริยไมตรีเจ้าอัน¹⁰¹ และ “พระเจ้าแม่กรมมหาตา
ขอปรารภนาเป็นผู้ชายชั่วหน้าจงข้าได้เป็นศิษย์ตนพระศรีอาริยโพธิสัตว์เจ้า¹⁰²

จารึกแผ่นดีบุก จารึกลานเงิน พบที่วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นจารึกที่
จารึกเมื่อ พ.ศ. 1917 ซึ่งเป็นช่วงเวลาคาบเกี่ยวระหว่างสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยา¹⁰³ กล่าวถึงคติ
ความเชื่อของการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเป็นจำนวนมากและคติความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์ไว้อย่าง
ชัดเจน ซึ่งจารึกข้อความไว้ว่า

¹⁰⁰“จารึกวัดบางสนุก” ใน ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย , 54.

¹⁰¹“จารึกฐานพระพุทธรูปแม่ศรีมหาตา” ใน ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 250.

¹⁰²“จารึกที่ฐานพระพุทธรูปสุโขทัย (นายญี่บุญ)” ใน ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 77.

¹⁰³จารึกแผ่นดีบุกนี้ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลในด้านอักษรศาสตร์จากสุโขทัย ซึ่งแสดงให้เห็น
ความสัมพันธ์ของอาณาจักรทั้งสอง คติความเชื่อของสุโขทัยอาจขยายอิทธิพลลงมาสู่อยุธยาด้วยเช่นกัน ดูใน
“จารึกแผ่นดีบุกวัดมหาธาตุ” ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 137.

ด้วยกุศล ผลภูห่อพระพุทธรูปพิมพ์ ถ้วนวันเกิดทำบูชาพระศรีรัตนตรัย ฟังพระ
 สัตปกรณาภิธรรม สรรพปริบูรณ์กัลปนาอาณิสงส์นี้ไปทั่วไตรภพสภสัตว์นิกร บิดร
 ญาติสาธุชน ส่วนตนภูเข้าขอไปเกิด เอากำเนิดในดุสิตคัลบพิตรพระไมตรี เมื่อพระศรี
 สรรเพชญ์ เสด็จมาเป็นพระพุทธร ขอมอุตบัติในกษัตริย์ตระกูล ไพเราะสุรเปรม
 ปราชญ์ อาจโอยทหาย หาญห้าว ลือทั่วทุกแดน แสนสาธุบูชา ทนฟังขงุ ธรรมเทศนา
 สม(เด็จ)พระเจ้า ขอเข้าบวชทรงผนวชชมนุญ ภูลบาตรจีพรอย่าพัก กรโกนเกศ
 เด็จกเลสระบัด อรหัตหันสงสาร โดยพระไปนิรพานฟากฟ้า ขอได้เยี่ยมภูเข้าอธิษฐาน
 นี้แต่ อันนี้ชื่อผู้กระทำพระพิมพ์นี้แล พ่ออายุได้เจ็ดสิบห้าปี วันได้ญิบหมื่นเจ็ดพันห้า
 ร้อยวัน กระทำพระถ้วนวันเท่าดังนี้ อันนี้ส่วนแม่เอาได้เจ็ดสิบห้าปี วันไช้ญิบหมื่น
 เจ็ดพันห้าร้อยวัน กระทำพระถ้วนวันดังนี้ พ่ออายุผู้ลูกและเขียนแล กระทำด้วยทาน
 ดังนี้ ขอจงได้ตั้งเข้าอธิษฐานดังนี้¹⁰⁴

จารึกนี้แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของการสร้างพระพิมพ์ได้เป็นอย่างดี คือ มีทั้งการ
 สร้างขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชา การสร้างขึ้นเพื่อเป็นการอุทิศส่วนบุญกุศล และการสร้างขึ้นเพื่อ
 เป็นปัจจัยในการได้เกิดในยุคพระศรีอาริย์ การสร้างพระพิมพ์แต่ละครั้งมักมีการจารึกเรื่องของการ
 อธิษฐานและการอุทิศส่วนกุศลให้แก่คนทั้งหลายซึ่งเป็นอิทธิพลคติความเชื่อของศาสนา
 พราหมณ์¹⁰⁵ ที่เข้ามาผสมผสานกับคติความเชื่อของพุทธศาสนา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการ
 เปลี่ยนแปลงคติความเชื่อในเรื่องการสร้างพระพิมพ์จากเดิมจนกระทั่งถึงสมัยสุโขทัยได้อย่าง
 ชัดเจน

¹⁰⁴“จารึกแผ่นดินบุกวัดมหาธาตุ” ใน ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย, 137-141.

¹⁰⁵วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ, “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.1726 – พ.ศ.2006”
 (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2550),
 98.

แม้ว่าในสมัยสุโขทัยจะยังมีความเชื่อในเรื่องปัญญาอันตรธานปรากฏอยู่¹⁰⁶ แต่การสร้างพระพิมพ์ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏคติการสร้างเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา การไม่ปรากฏจารึกคาถา เย ธมฺมาฯ หรือข้อความที่บ่งชี้ว่าสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนาในสุโขทัย¹⁰⁷ สันนิษฐานว่ามีความนิยมในเรื่องการจารึกพระธรรมลงบนพื้นวัสดุอื่นแทนการจารึกลงบนพระพิมพ์ดินเผา เช่น แผ่นศิลา ซึ่งมีความคงทนถาวรมากกว่าดินเผาหรือการใช้ใบลานซึ่งง่ายต่อการจารึกและสะดวกในการนำไปศึกษาหรือเทศนาสอน การสร้างพระพิมพ์เพื่อจารึกพระธรรมคาถาจึงได้รับความนิยมน้อยลงและสิ้นสุดไปในที่สุด

การสร้างพระพิมพ์ในสมัยสุโขทัยนั้นไม่ได้มีจุดประสงค์เพื่อที่จะให้เป็น “ธรรมเจดีย์”¹⁰⁸ เหมือนอย่างในสมัยทวารวดีแต่เป็นการสร้างเพื่อเป็นพุทธบูชา จึงไม่จำเป็นที่จะต้องมีการจารึกคาถา พระพิมพ์ในสมัยสุโขทัยจึงเป็นการสร้างขึ้นเพื่อเป็น “อุเทสิกเจดีย์”

พระพิมพ์สมัยสุโขทัยนิยมสร้างพระพิมพ์จากเนื้อดินเผาและเนื้อชิน โดยพระที่พบตามกรุ ตามเจดีย์ต่างๆ มักพบว่าทำมาจากวัสดุเหล่านี้ เช่น พระร่วงหลังรางปืนทำจากเนื้อชินตะกั่วสนิมแดง พระร่วงทรงเกราะทำจากเนื้อชินเขียวและเนื้อชินเงิน พระร่วงนั่งหลังลิ้มทำจากเนื้อชินเงิน ผิวดำ พระนางพญาเสน่ห์จันทร์ทำจากเนื้อดินค่อนข้างหยาบ และพุทธลักษณะในการสร้างนิยมสร้างพุทธลีลาอริยาบถ คือ นั่ง นอน ยืน และเดิน (ลีลา)¹⁰⁹ ศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ กล่าวถึงพระพิมพ์แบบสุโขทัยว่า “พระพิมพ์จำพวกนี้เป็นพระลีลาโดยมาก”¹¹⁰ เช่น แบบที่พระพุทธรูปองค์ทรงอยู่ในพระอริยาบถ ลีลาบนรัตนบัลลังก์ มีหรือไม่มีซุ้มประกอบอยู่ด้วย คงได้รับความนิยมมาก รูปแจ่ม

¹⁰⁶ วิจารณ์ สมพงษ์เจริญ, “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.1726 – พ.ศ.2006”, 98.

¹⁰⁷ พระพิมพ์ดินเผาที่มีจารึกคาถา เยธมฺมา มีปรากฏที่เมืองศรีสัชนาลัยเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดูใน จตุพร ศิริสัมพันธ์, “จารึกพระพิมพ์ดินเผาศรีสัชนาลัย” ใน *ศิลปากร* 40, 1 (ม.ค.- ก.พ. 2540), 56-59.

¹⁰⁸ สมเด็จพระญาณสังวรญาณมุนี, *ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์*, 231.

¹⁰⁹ พระพุทธรูปลีลานั้นจะเกิดนิยมกันในศิลปะสุโขทัยราวไม่เกินรัชกาลของพระยาเลอไทย รูปแบบพระลีลาในพระพิมพ์ได้สัดส่วนสมบูรณ์เทียบได้กับพระพุทธรูปลีลาที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระยาสิทธิไธ ดูใน สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะเชียงใหม่ (ศิลปะล้านนา) และศิลปะสุโขทัย*, 212.

¹¹⁰ รายละเอียดเรื่องการสันนิษฐานถึงความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปปางลีลา ดูใน ยอร์ช เซเดส์, *ตำนานพระพิมพ์*, 13-14.

ดอกไม้ประดับที่โคนเสาของซุ้มรูปวงโค้ง เหนือซุ้มมีฉัตรกั้น อาจหมายถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติ หลังตรัสรู้ในสัปดาห์ที่ 3 คือเสด็จพุทธดำเนินจงกลมบนรัตนจงกลมครบ 7 วัน¹¹¹ นอกจากนี้ ความนิยมในการทำพระแผงซึ่งเป็นคติความเชื่อของนิกายมหายานก็ยังคงปรากฏอยู่¹¹²

พระพิมพ์แบบสุโขทัยมักมีพระพักตร์เป็นรูปไข่ หรือยาวรีแบบผลมะตูม รัศมีเป็นรูปเปลว พระอุระผายกว้าง ลำพระองค์เรียวได้สัดส่วน ชายจีวรยาว พระรัศมีเป็นเปลว ซึ่งถือกันว่ามี ความงดงามกว่าสมัยอื่นๆ¹¹³ สร้างขึ้นตามความรู้สึกเลื่อมใสในพุทธศาสนาและความรู้สึกแห่งเชื้อชาติอย่างแท้จริง (ไม่มีความสัมพันธ์กับศิลปะขอม)¹¹⁴

¹¹¹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) และศิลปะสุโขทัย, 212.

¹¹² ผาสุข อินทราวุธ, “ประติมานวิทยาในสมัยสุโขทัย : ร่องรอยคติพุทธศาสนานิกายมหายาน” ใน *ตำราวิชาการ* 2, 4 (ก.ค.- ธ.ค. 2546), 2-7.

¹¹³ Charles F. Chicarelli, *Buddhist Art An Illustrated Introduction* (Chiang Mai ; Silkworm Book, 2004), 237, and Luang Boribal Buribhand and Alexander, B. Grisswold, *Thai Images of The Buddha* (Bangkok : The Fine Arts Department, 1980), 9.

¹¹⁴ Silpa Bhirasri, *A Bare Outline of History and Styles of Art* (Bangkok : Silpakorn University, 1968), 85.

ตารางที่ 4 การแบ่งชนิดพระพิมพ์ในสมัยสุโขทัยที่แสดงพุทธลักษณะและสถานที่พบพระพิมพ์

พุทธอิริยาบถ	พุทธลักษณะ	แหล่งที่พบ	วัสดุที่สร้าง
ประทับยืน	ประทับยืนบนฐานบัว หรือฐานเขียง รอบองค์พระอาจมีซุ้มหรือไม่มี	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ วัดมหาธาตุ วัดพระยาดำ วัดเขาพนมเพลิง	เนื้อดิน เนื้อชิน เนื้อผง และเนื้อ ว่าน
พุทธลีลา	เป็นรูปองค์พระ ในลักษณะก้าวเดินอย่างสง่างาม และอ่อนช้อย มีทั้งยกพระหัตถ์ซ้ายและยกพระหัตถ์ขวา สถิตอยู่บนฐานเขียงและฐานบัวทั้งชั้นเดียวและสองชั้น	วัดมหาธาตุ วัดสะพานหิน วัดศรีสวาย วัดถ้ำหีบ วัดสระศรี วัดช้างล้อม	มีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน เนื้อผง และเนื้อว่าน
ประทับนั่ง	มีทั้งประทับนั่งบนฐานเขียงฐานบัวชั้นเดียว บัวสองชั้น บัวเม็ด บัวฟันปลา บัวขีด บัวคว่ำบัวหงาย เป็นต้น	พบว่ามีอยู่เกือบทุกแห่ง ในโบราณสถานของเมืองสุโขทัย	มีทั้งเนื้อดิน เนื้อชิน เนื้อผง และเนื้อว่าน
ไสยาสน์	พระพิมพ์สุโขทัยแบบไสยาสน์พบน้อยมาก เท่าที่พบจะเป็นในลักษณะรวมกันทั้งสี่อิริยาบถ คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน อยู่ในแผ่นหรือแผงเดียวกัน มีกรอบล้อมรอบ	วัดพระสี่อิริยาบถ พระพิมพ์ที่เป็นปางไสยาสน์เพียงอย่างเดียว ยังไม่พบ	เนื้อชิน และเนื้อดิน

ที่มา : สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะเชียงแสน (ศิลปะล้านนา) และศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2534)

2.3.3 พระพิมพ์สมัยอยุธยาเกี่ยวกับคติการสร้างเพื่อเป็นพุทธานุชาและประกอบบุญกุศล

พระนครศรีอยุธยา¹¹⁵ ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทซึ่งเคยรุ่งเรืองในสมัยทวารวดี¹¹⁶ และพุทธศาสนานิกายมหายานกับศาสนาพราหมณ์ซึ่งเจริญรุ่งเรืองเมื่อครั้งที่ขอมแผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาในสมัยลพบุรี เมื่อมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้น ขณะนั้นสุโขทัยยังคงดำรงความเป็นราชธานีอยู่เช่นกัน กรุงศรีอยุธยาได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับสุโขทัยและได้รับเอาคติความเชื่อและพุทธศาสนานิกายเถรวาทแบบลังกาวงศ์จากสุโขทัยเข้ามา¹¹⁷ โดยมีหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในเขตเมืองพระนครศรีอยุธยา คือ พระพุทธรูปสมัยอโยธยา ที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยและพระนครศรีอยุธยาได้ ในขณะที่ความเชื่อในพุทธศาสนานิกายมหายานขอมและศาสนาพราหมณ์-ฮินดูของขอมได้ปรากฏหลักฐานว่าเคยแผ่ขยายอิทธิพลทางวัฒนธรรมมายังดินแดนแถบนี้ก็ยังคงปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีอยู่¹¹⁸ ชาวเมืองพระนครศรีอยุธยาจึงมีการนับถือแบบผสมผสานระหว่างคติความเชื่อแบบพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน คือ เรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปเจ้า คติความเชื่อเรื่องพระธาตุ พระ

¹¹⁵ พระนครศรีอยุธยาหมายถึงบริเวณภายในกำแพงพระนครและพื้นที่รอบเกาะเมืองซึ่งไม่เกินขนอนทั้งสี่ทิศ ได้แก่ ทิศเหนือขนอนบางหลวง ทิศตะวันออกขนอนบ้านข้าวเม่า ทิศใต้ขนอนบ้านตะนาวศรี และทิศตะวันตกขนอนปากคู ส่วน กรุงศรีอยุธยาหมายถึงอาณาจักรของอยุธยาซึ่งพิจารณาพื้นที่โดยรอบ รวมถึงหัวเมืองต่างๆที่อยุธยาปกครอง

¹¹⁶ มีหลักฐานความเชื่อ เช่น ศิลาสลักรูปพระธรรมจักรและกวางหมอบ เป็นต้น

¹¹⁷ มีหลักฐานทางโบราณคดีที่พบสามารถบ่งชี้ได้ คือ พระพุทธรูปสมัยอโยธยา ซึ่งบ่งบอกถึงความสัมพันธ์อันใกล้ชิดของสุโขทัยและอยุธยา ดูใน น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], **พระพุทธรูป : สื่อศรัทธาและการสืบเนื่องของมรดกวัฒนธรรม** (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2543), 67.

¹¹⁸ มีหลักฐานความเชื่อทางพุทธศาสนานิกายมหายาน เช่น รูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรทรงห่มหนังกวาง และหลักฐานความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ เช่น เทวรูปศิลาสวมหมวกทรงกระบอก เป็นต้น

พุทธบาท พระโพธิสัตว์ พระศรีอาริยมุตไตรย์ เป็นต้น และคติความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ คือ คติความเชื่อเรื่องเทวราชา รวมถึงเรื่องพิธีกรรม ความศักดิ์สิทธิ์ การบวงสรวง¹¹⁹ เป็นต้น

พระนครศรีอยุธยาได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมหลายรูปแบบที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก่อนหน้าเข้ามาผสมผสาน ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม โดยเฉพาะประติมากรรมขนาดเล็ก เช่น พระพิมพ์ต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นมานั้นซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบศิลปะที่รับมาจากที่ต่างๆ ทั้งจากภายใน เช่น ศิลปะสมัยทวารวดี ศิลปะสมัยลพบุรี และศิลปะสมัยสุโขทัย ตลอดจนที่รับจากภายนอก เช่น ศิลปะพม่าสมัยพุกาม และศิลปะอินเดียแบบปาละ ประกอบกับช่วงระยะเวลาในการเป็นราชธานีที่ยาวนานซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลให้มีการพัฒนารูปแบบทางสถาปัตยกรรม จิตรกรรม และประติมากรรม จนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง เรียกว่า “ศิลปะสมัยอยุธยา” อีกทั้งช่วงระยะเวลาที่ดำรงอยู่อย่างยาวนานในการเป็นราชธานีได้ส่งผลให้คติความเชื่อของคนในสังคมเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย ตามปัจจัยและบริบทที่เข้ามาในช่วงเวลานั้น เช่น อิทธิพลทางวัฒนธรรมและความเชื่อทางศาสนาจากต่างชาติ การทำศึกสงคราม และภาวะสงคราม เป็นต้น

ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมได้ส่งผลให้คติในการสร้างพระพิมพ์ของสมัยอยุธยามีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยสามารถแบ่งพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

¹¹⁹พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์ และถาวร เกียรติทับทิว “กำเนิดพระเครื่อง” (รายงานการวิจัยเรื่อง พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณีผลกระทบที่มีต่อภาวะความเป็นอยู่ทางสังคมของคนไทย คณะวิทยาการ จัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา, 2514), 28.

กรรมหน้าแม่ แก่แม่แก่พี่แก่ญาติกาพันธุ้พงศาและตนโสด ส่วนพ่อรัตน์และแม่เทศ
กระทำบุญ ช่วยมากรรมมาบุญ เพิ่มพูน¹²⁰

คติความเชื่อในเรื่องปัญญาอันตรธานสืบทอดมาตั้งแต่สมัยทวารวดีและยังคงอยู่ในสังคมอยุธยาแต่คนในสังคมไม่ได้ตระหนักถึงการสิ้นสุดของพุทธศาสนาในแง่ของการสืบทอดพุทธศาสนาให้คงอยู่หรือการสูญเสียของพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า การสร้างพระพิมพ์นั้นไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อการสืบพระศาสนาเหมือนในสมัยทวารวดี แต่ถูกสร้างขึ้นเพื่อประกอบบุญกุศลให้เป็นปัจจัยไปเกิดในยุคพระศรีอาริเมตไตรย์เมื่อสิ้นพุทธศาสนาในยุคพระสมณโคดมพระพุทธเจ้า แม้ว่าการขุดค้นทางโบราณคดีจะพบแผ่นจารึกคาถา เย ธมฺมา ภาษามคธ อักษรเทวนาครี อยู่ด้านหลังพระพุทธรูป 8 ปางแบบปาละ¹²¹ในพระปรางค์วัดราชบูรณะ แต่ก็ไม่ได้แสดงถึงการสร้างพระพิมพ์ขึ้นมาเพื่อสืบพระศาสนา เพราะจารึกคาถา เย ธมฺมาฯ นี้พบเพียงแห่งเดียว ติดอยู่ด้านหลังของพระพิมพ์ซึ่งศิลปะของพระพุทธรูปองค์นี้เก่าแก่กว่าสมัยอยุธยา มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 13-15¹²² สันนิษฐานว่าเมื่อมีการสร้างพระปรางค์และบรรจุพระพิมพ์ ผู้ที่มีพระพุทธรูปองค์นี้อยู่ได้นำพระพุทธรูปองค์นี้มาบรรจุรวมกันและนอกจากนี้ในพระปรางค์องค์เดียวกันนี้ยังพบจารึกภาษาจีนหลังพระพิมพ์ขุ่มเสมชาติ จารึกไว้ว่า “ได้เม่งก๊ก ฮองฮุกชินกั้ว เนียมฮุกชินซี” แปลว่า “ในรัชสมัยได้เหม็ง มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้ทำบุญสร้างพระนี้ขึ้นไว้” และจารึกภาษาจีนหลังพระพิมพ์ขุ่มทศยอดมหาอุณาโลม จารึกไว้ว่า “ได้เม่งก๊ก ซีฮุกเซีย ซี่ปอกกเซียง อยู่อี่เจีย ฮองฮุกชินกั้ว ตั้งชอปปู่ตวงจก ฮกชิม” แปลว่า “ในราชวงศ์ได้เหม็ง คนแซ่ตั้ง(มีแซ่เอี้ยและแซ่อื่นอีก)มีความ

¹²⁰ จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24 (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529), 184-188.

¹²¹ หม่อมเจ้าสุภัททิศ ดิศกุล “โบราณวัตถุที่ค้นพบจากพระปรางค์วัดราชบูรณะ” พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุงพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (พระนคร : กรมศิลปากร, 2502), 15.

¹²² เรื่องเดียวกัน.

เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงร่วมใจกันสร้างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้นไว้”¹²³ จารึกภาษาจีนหลังพระพิมพ์ของชาวจีนนั้นแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานวัฒนธรรมของทั้งสองชนชาติระหว่างชาวจีนที่นับถือพุทธศาสนานิกายมหายานและชาวพระนครศรีอยุธยาที่นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท และสะท้อนให้เห็นว่าพุทธศาสนาทั้งสองนิกายยอมรับในเรื่องของการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นพุทธบูชาและประกอบบุญกุศล

คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นพุทธบูชาและประกอบบุญกุศลนี้ได้รับอิทธิพลมาจากสุโขทัยซึ่งเป็นอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่สุโขทัยได้รับมาจากวัฒนธรรมขอมอีกทอดหนึ่ง¹²⁴ พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตามคติความเชื่อนี้ สันนิษฐานว่าเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น เพราะมีหลักฐานเป็นจารึกสมัยอยุธยาตอนต้นกล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการสร้างพระพิมพ์ไว้อย่างชัดเจน เช่น จารึกแผ่นดีบุก จารึกลานเงิน พบที่วัดมหาธาตุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการสร้างพระพิมพ์ ซึ่งแสดงถึงคติความเชื่อในการสร้างไว้อย่างชัดเจนว่า

ด้วยกุศล ผลบุญหล่อพระพุทธรูป ถ้วนวันเกิดทำบูชาพระศรีรัตนตรัย ฟังพระ
สวดปกรณ์ปริศนารมย์ สรรพบริบูรณ์กาลปนาอาณิสงส์นี้ไปทั่วไตรภพสวดวินิกร บิดร
ญาติสาธุชน ส่วนตนกุ้ข้าขอไปเกิด เอากำเนิดในดุสิตคัลบพิตรพระไมตรี เมื่อพระศรี
สรรเพชญ์ เสด็จมาเป็นพระพุทธรูป ขอมอุตบัตติในกษัตริย์ตระกูล ไพเราะสุรเปรม
ปราชญ์ อาจโอยทหาย หาญห้าว ลือทั่วทุกแดน แสนสาธุบูชา ทนฟังขพุง ธรรมเทศนา
สม(เด็จ)พระเจ้า ขอเข้าบวชทรงผนวชชมนุญ ภูลบาตรจีพรอย่าพัก กรโกนเกศ
เด็จกเลสตระบัด อรหัตหันสงสาร โดยพระไปนิรพานฟากฟ้า ขอได้เยี่ยมกุ้ข้าอธิษฐาน
นี้แต่ อันนี้ชื่อผู้กระทำพระพิมพ์นี้แล พ่ออายุได้เจ็ดสิบห้าปี วันได้ญิบหมื่นเจ็ดพันห้า

¹²³มานิตย์ วัลลิโกดม “พระพิมพ์วัดราชบูรณะ” พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุงพระปราสาทวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 41.

¹²⁴สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงสันนิษฐานเรื่องการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของสุโขทัยว่าเกิดขึ้น “นับตั้งแต่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปเสวยราชย์อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก” คูโน สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, ตำนานพระพุทธเจดีย์, 240.

ร้อยวัน กระทำพระถว้นวันเท่าดังนี้ อันนี้ส่วนแม่เอาได้เจ็ดสิบห้าปี วันไช้ฎิบหมื่น
เจ็ดพันห้าร้อยวัน กระทำพระถว้นวันดังนี้ พ่ออายุผู้ถูกและเขียนแล กระทำด้วยทาน
ดังนี้ ขอจงได้ตั้งข้าอธิษฐานดังนี้¹²⁵

จารึกสิรินันทะ พบที่วัดมหาธาตุ ระบุไว้ว่า

ข้าชื่อว่าสิรินันทะ เป็นปราชญ์ มีศรัทธา เป็นสัทธรรมทายก สร้างพระพุทธรูป
ตึกหมื่นกว่าองค์ ด้วยผลบุญนี้ トラบเท่าที่ข้ายังท่องเที่ยวไปสู่ภพน้อยภพใหญ่อัน
จะนับมิได้นั้น ขอให้ข้ามีปรีชา มีรูปร่าง มีเสียงไพเราะ เฉียบแหลมยิ่งในสรรพศาสตร์
รู้แนวความคิด เป็นผู้ทรงศิลป์ มีสมบัติต่างๆ อันประเสริฐ เป็นผู้บริจาคทานหา
ประมาณมิได้ เป็นผู้ปลดปล่อยตนให้พ้นจากกิเลส เป็นผู้ยินดีในกุศลอันหาโทษมิได้
ขอให้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคตกาลเทอญ¹²⁶

นอกจากนี้ยังมีจารึกอีกหลายแห่งที่ระบุถึงวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อเป็นพุทธรูป
และเป็นการประกอบบุญกุศล เป็นปัจจัยให้เกิดในสวรรค์ชั้นต่างๆ ให้ได้เกิดมาในยุคสมัยของพระ
ศรีอาริยมตไตร อีกทั้งเพื่อเป็นอานิสงค์ให้ได้เป็นพระพุทธรูปเจ้าในอนาคต

กลุ่มที่ 2 การสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ และลด
บันดาลให้เกิดอานุภาพต่างๆ

คติความเชื่อการสร้างพระพิมพ์จะถูกเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยหรืออิทธิพลทาง
วัฒนธรรมที่เข้ามาในสังคมขณะนั้น ในสมัยอยุธยาได้มีการเปลี่ยนแปลงคติการสร้างพระพิมพ์
เนื่องจากปัจจัยทางด้านสังคมและการเมือง คือ ในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช อยุธยาได้เริ่มทำ
สงครามสู้รบกับพม่าและได้สู้รบกันอย่างต่อเนื่อง และสถานการณ์การเมืองภายในที่มีความ

¹²⁵“จารึกแผ่นตึกวัดมหาธาตุ” ใน ประชุมจารึกภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย , 137-141.

¹²⁶จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24, 108.

วุ่นวายเนื่องมาจากระบบราชการที่ขยายตัวขึ้น ทำให้ขุนนางมีอำนาจมากขึ้นจนเกิดปัญหา สงครามภายในเพื่อแย่งชิงราชสมบัติ คนในสังคมมีความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เลขยันต์ ไสยศาสตร์ เรื่องทรงเจ้าเข้าผี รวมถึงพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ที่เป็นศูนย์กลางความเชื่อ ของสังคมได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลกมากขึ้น โดยสะท้อนให้เห็นได้จากเหตุการณ์ที่พระสงฆ์ เข้ามามีบทบาทในการแย่งชิงพระราชบัลลังก์ในสมัยพระเพทราชา¹²⁷ ทำให้ระบบความคิด คติ ความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป

การเกิดสงครามขึ้นอย่างต่อเนื่องและการเกิดปัญหาการเมืองภายในนั้น ส่งผลให้คน ในสังคมเกิดความหวาดกลัวและไม่มั่นใจในความปลอดภัยเมื่อต้องตกอยู่ในภาวะสงครามหรือ ช่วงการผลัดเปลี่ยนแผ่นดินจึงจำเป็นต้องหาที่พึ่งทางใจเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ ประกอบกับ ความเชื่อในเรื่องของไสยศาสตร์และวิทยาคมที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในสังคมอยุธยา จึงทำให้คตินิยม ความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย

คตินิยมความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ และ ดลบันดาลให้เกิดอานุภาพต่างๆ นั้น สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เนื่องจาก เป็นช่วงเวลาที่ภาวะสงครามเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้มีการหาที่พึ่งทางจิตใจทั้งในด้านของพิธีกรรม และการพกพาวัตถุเครื่องรางซึ่งเชื่อมโยงกับความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และ พิธีกรรมต่างๆ ที่มีมาแต่เดิม อาทิ การทำพิธีตัดไม้ข่มนาม การสักเลขยันต์บนร่างกาย การอาบวอ ยา การนำเครื่องรางของขลังตามธรรมชาติ (วัตถุอาถรรพ์) ผังไว้ตามร่างกายหรือการนำสิ่งของที่ สร้างขวัญกำลังใจ เช่น การนำชายพกชายผ้าของมารดาติดตัวไปในการออกสงคราม¹²⁸ เป็นต้น แต่

¹²⁷จดหมายเหตุฟอร์บิง กล่าวถึงเรื่องการก่อกบฏของพระเพทราชาไว้ว่า “ท่านได้พระภิกษุสงฆ์ เปนพวกแล้ว” ใน **จดหมายเหตุฟอร์บิง** (พระนคร : โสภณพิพิธรมณนาการ, 2486. พิมพ์ในงานพระศพพระ วรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ เมษายน 2486), 187.

¹²⁸ตำราพิชัยสงคราม เป็นเอกสารที่เขียนขึ้นในสมัยอยุธยา ได้กล่าวถึงเรื่องการหามนำชายพกชาย ผ้าไปในการทำสงคราม ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามีความเชื่อเกี่ยวกับการนำชายพกชายผ้าไปในการทำสงครามเพื่อใช้เป็น เครื่องรางชนิดหนึ่งและเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสมัยนั้น คูใน วรพร ภูวงศ์พันธุ์ “ตำราพิชัยสงคราม : ตำราว่าด้วย คุณสมบัติและข้อควรประพฤติของข้าราชการระดับสูง” ใน 100 เอกสารสำคัญ : **สรรพสาระประวัติศาสตร์ ไทย** (กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณการพิมพ์, 2553), 175-226.

เนื่องจากเครื่องรางของขลังตามธรรมชาติ (วัตถุธาตุธรรม) นั้นหาได้ยากหรือการนำชายพกชายผ้าไปในการสงครามนั้นเป็นการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมเพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดอุปัทวอัปมงคลและรวมถึงการสักยันต์ตามร่างกายนั้นเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลานานในการสักและทำได้ยาก ดังนั้นจึงเปลี่ยนมาเป็นการเขียนเลขยันต์ลงบนผืนผ้าหรือกระดาษแทนการสักลงบนร่างกายแล้วใช้พุทธาคมในการปลุกเสก สามารถพกเครื่องรางติดตัวได้สะดวกจึงทำให้เกิดเครื่องรางของขลังขึ้นมาแทนที่การสัก เช่น ตะกรุด¹²⁹ ผ้ายันต์ ผ่าประเจียด¹³⁰ แหวนพิรอด¹³¹ เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างเครื่องรางของขลังประเภทต่างๆ เพื่อนำติดตัวไปในการออกสงครามแทนการพกพาเครื่องรางที่มีมาแต่เดิม ในสมัยต่อมา “ในสมัยสมเด็จพระนเรศวร ได้มีการนำพระพุทธรูปที่มีความหมายแห่งชัยชนะ (พระชัย) ติดไปกับกองทัพด้วยความเป็นสิริมงคลและเป็นกำลังใจ¹³²” เมื่อผู้นำมีคติความเชื่อในการนำพระพุทธรูปติดตัวไปในการออกศึกสงครามเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ส่งผลให้ผู้ที่ทำหน้าที่ในการออกศึกสงคราม(ทหาร) เกิดความเชื่อในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน จึงมีการสร้างพระพิมพ์และนำพระพิมพ์พกติดตัวไปแทนการพกพาพระพุทธรูปซึ่งมีขนาดใหญ่ยากต่อการพกพา¹³³

¹²⁹ เครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง ทำด้วยโลหะหรือ อโลหะ เช่น แผ่นตะกั่ว แผ่นเงิน แผ่นทองหรือทองแดง บางครั้งใช้ไม้ไผ่หรือกระดูกสัตว์ เมื่อได้วัสดุตามต้องการก็จะทำการลงอักขระ หรือผูกเป็นยันต์ โดยส่วนใหญ่จะเป็นบทสรรเสริญพุทธคุณ ซึ่งตะกรุดที่ต้องการให้เกิดผลทางคงกระพันจะใช้แผ่นทองแดง ตะกรุดที่ต้องการให้เกิดผลทางด้านแคล้วคลาดจะใช้แผ่นตะกั่ว

¹³⁰ เครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง ทำด้วยผ้าผืนสีเหลือง มีการเขียนยันต์และคาถาอาคมต่างๆ มักใช้ผูกที่แขนหรือคอ

¹³¹ เครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง ทำด้วยกระดาษว่าวที่เขียนเลขยันต์อาคมต่างๆไว้แล้วม้วนเป็นเส้นถักเป็นแหวน ใช้สวมนิ้วจากนั้นนำไปชุบรักแล้วปลุกเสก อีกชนิดหนึ่งถักด้วยด้ายดิบชุบรัก มีขนาดใหญ่ใช้สวมแขน

¹³² สุภาพรรณ ณ บางช้าง, **ขนบธรรมเนียมประเพณี : ความเชื่อและแนวการปฏิบัติในสมัยสุโขทัยถึงสมัยอยุธยาตอนกลาง**, 114.

¹³³ เช่น พระพิมพ์ที่วัดบ้านกร่าง จังหวัดสุพรรณบุรี สันนิษฐานว่า “สมเด็จพระนเรศวรมหาราชได้เดินทัพมาถึงเมืองสุพรรณเพื่อนำทัพมารบกับพม่าและได้สร้างพระไว้ที่วัดบ้านกร่าง เพื่อให้ทหารไว้ใช้ในการรบ

การที่พระพิมพ์มีบทบาทในการเป็นที่พึ่งทางใจโดยการนำติดตัวไปออกศึกสงคราม จึงต้องมีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นจากวัสดุธาตุเพื่อทำให้พระพิมพ์เกิดความศักดิ์สิทธิ์มากยิ่งขึ้น¹³⁴ ใช้ป้องกันอันตรายจากศาสตราวุธในการสงครามตามความเชื่อ บางครั้งมีการลงเลขยันต์อักขระบนพระพิมพ์ตามความเชื่อในสมัยนั้น¹³⁵ ซึ่งปางที่นิยมนำมาสร้างพระพิมพ์นั้นเป็นปางสมาธิและปางพระพุทธรูปเจ้าชนะมาร (มารวิชัย) สันนิษฐานว่าเกี่ยวข้องกับชื่ออันเป็นมงคลของปางที่สร้างพระพิมพ์เพื่อใช้ในการออกศึกสงคราม แต่การนำพระพิมพ์ไปในการออกศึกสงครามนั้นไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการอาราธนาพระพิมพ์ติดตัวด้วยวิธีการใด ในลิลิตตะเลงพ่ายซึ่งเป็นวรรณกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ระบุไว้ว่า สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงนำพระพิมพ์ของเมืองพิจิตร (พระพิจิตรเม็ดข้าวเม่า)¹³⁶ ติดไว้ที่พระมาลาเมื่อเวลาออกทำศึก นอกจากนี้ยังปรากฏพระพิมพ์ซึ่งเชื่อกันว่าสร้างขึ้นมาเพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ด้านคงกระพันชาตรี เพื่อใช้ในการศึกสงครามอีกเป็นจำนวนมาก เช่น พระขุนแผนเคลือบ กรูวัดใหญ่ชัยมงคล, พระขุนแผน กรูวัดบ้านกร่าง¹³⁷, พระหลวงพ่อดโต กรูวัดบางกระทิง, พระนางพญา จังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

ครั้งนั้น เมื่อรบชนะแล้ว เป็นคติความเชื่อของคนโบราณว่าเมื่อไม่ได้ใช้พระแล้ว ไม่นำติดตัวกลับบ้านแต่จะนำมารวมกันไว้ที่วัด” อ้างใน พัชรี พลคำมาก, พระวัดบ้านกร่าง” **โพธิ์เพชร** 16, 8 (2552), 37.

¹³⁴มีการนำเกษตรกับว่านและแร่สังฆวานรเป็นวัสดุ ดูใน มนัส โอภากุล, **พระผงสุพรรณ** (สุพรรณบุรี : มนัสการพิมพ์, 2530), 30-31. อ้างถึงใน บุศรา สว่างศรี, “พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง”, 52. นอกจากนี้ยังนิยมสร้างพระพิมพ์จากวัสดุโลหะที่เรียกว่า “ชิน” สันนิษฐานว่าเกี่ยวข้องกับชื่อเรียกโลหะ ที่ออกเสียงคล้ายคำว่า “ชนะ”

¹³⁵ เช่น พระกริ่งคลองตะเคียน พุทธลักษณะขององค์พระคือมีด้านบนเป็นรูปปลายแหลม องค์พระเป็น พระนั่งปางมารวิชัย ประทับนั่งบนฐานเรียง ๓ ชั้น ด้านหลังเป็นผนังรูปโพธิ์ และมีตัวยันต์จารึกด้วยมือมีทั้งชนิด ปลายอนแหลม และปลายมนโค้ง ถ้าจับองค์พระเขย่าจะมี เสียงดัง เหมือนพระกริ่งเนื้อโลหะทั่วไป เพราะมีการบรรจุ เม็ดกริ่งไว้ภายในองค์พระ

¹³⁶ พระพิจิตรเม็ดข้าวเม่า เป็นพระเนื้อชินเงิน สร้างในสมัยสุโขทัยตอนปลาย มีความเชื่อว่า พระพิจิตรเม็ดข้าวเม่า มีส่วนผสมของ "เหล็กน้ำพี้" ซึ่งเป็นเหล็กที่มีเนื้อดีที่สุดในจังหวัดพิจิตรและมีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวเอง พุทธลักษณะของพระพิจิตรเม็ดข้าวเม่า เป็นปางสมาธิประทับนั่งอยู่บนฐาน

¹³⁷ พระขุนแผนทั้งสองกรุเชื่อว่าเป็นพระพิมพ์ที่สร้างในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์คือการกระทำยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาที่หนองสาหร่าย จังหวัดสุพรรณบุรี

เนื่องจากในสมัยอยุธยาเป็นช่วงเวลาที่มิใช่ศีกสงครามอยู่ตลอดเวลา เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้คติความเชื่อในการสร้างพระพิมพ์เปลี่ยนแปลงไป มีบางท่านเชื่อว่าการสร้างพระพิมพ์โดยมีวัตถุประสงค์ของการสร้างเพื่อให้เป็นพระเครื่องนั้นมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา¹³⁸ แต่ไม่มีเอกสารยืนยันในเรื่องการสร้างพระพิมพ์โดยมีวัตถุประสงค์ให้เป็นพระเครื่องในสมัยอยุธยา มีเพียงแผ่นจารึกลานเงินพบที่กรุเจดีย์วัดพระบรมธาตุ จังหวัดกำแพงเพชรและแผ่นจารึกลานทองพบที่กรุพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี¹³⁹ ซึ่งมีเนื้อความจารึกลักษณะตำนาน กล่าวถึงการสร้างพระพิมพ์โดยฤๅษีสร้างด้วยวัสดุประเภทต่างๆ และกล่าวถึงพุทธคุณความศักดิ์สิทธิ์ของพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นมาแต่ยังเป็นข้อถกเถียงในเรื่องของหลักฐานจารึกทั้ง 2 แผ่นนี้ว่าเป็นจารึกที่แต่งขึ้นมาใหม่หรือไม่¹⁴⁰

จากการศึกษาในบทนี้จะเห็นได้ว่าพระพิมพ์มีต้นกำเนิดมาจากการสร้างเพื่อเป็นที่ระลึกในการไปนมัสการสังเวชนียสถานต่างๆ ต่อมาเมื่อความเชื่อปัญญาอันตรธานแพร่หลายในสังคมมากขึ้นจึงมีการจารึกคาถาเฑมฺมาฯ อันเป็นคาถาที่กระชับและได้ใจความครบถ้วนตามหลักอริยสัจ 4 อันเป็นหัวใจแห่งธรรมะของพระพุทธเจ้า เกิดแนวคิดเรื่องการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบพระศาสนา ขึ้นและเมื่อพุทธศาสนาแผ่ขยายไปยังพื้นที่ต่างๆ ของประเทศไทย ปัจจัยที่แตกต่างกันตามแต่ละพื้นที่ส่งผลให้แนวคิดการสร้างพระพิมพ์เกิดการเปลี่ยนแปลงคติการสร้างจากวัตถุประสงค์เพื่อสืบพระศาสนาสู่การสร้างเพื่อปรารถนาประโยชน์แก่ผู้ตาย เพื่อเป็นพุทธบูชา รวมถึงการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์

โดยมีเหตุผลสนับสนุนทั้งจากหลักฐานทางเอกสารที่ระบุถึงเส้นทางการเดินทาง สิ่งแวดล้อมสถานที่ และรูปแบบทางศิลปะ ดูใน บุศรา สว่างศรี, “พุทธพาณิชย์: พระเครื่อง”, 36.

¹³⁸The Fine Art Department, 700 Years of Thailand: Treasures from the Kingdom (Bangkok : Thaiwattanapanit, 1993), 85.

¹³⁹กรมศิลปากรสันนิษฐานว่า มีการจารึกขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 24 ดูใน **จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24**, 161.

¹⁴⁰กฤษฏา พิณศรี, “ตำนานการสร้างพระพิมพ์ในจารึกลานเงิน ลานทอง เรื่องจริงหรือลวงโลก? ” ใน **เมืองโบราณ** 34, 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2551), 110-121.

คติการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ และดลบันดาลให้เกิดอานุภาพต่างๆ ในสมัยอยุธยาสืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเมื่อผนวกกับการปรับเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงทำให้เกิด “พระเครื่อง” ขึ้นมาอย่างแท้จริงและเมื่อได้รับวิทยาการจากชาติตะวันตกในด้านต่างๆ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ รวมถึงภาวะสงครามโลก จึงเป็นเสมือนปัจจัยกระตุ้นความศักดิ์สิทธิ์ และพุทธคุณให้เกิดมีมากขึ้นจนกระทั่งกล่าวได้ว่าพระเครื่องเป็นเครื่องรางที่ได้รับความนิยมมากที่สุดของประเทศไทยในปัจจุบัน

บทที่ 3

จากพระพิมพ์สู่พระเครื่อง

ความเปลี่ยนแปลงในสมัยรัตนโกสินทร์ถึงสงครามโลกครั้งที่สอง

การสร้างพระพิมพ์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลและเกิดพุทธคุณ ปาฏิหาริย์ต่างๆ มีขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายและได้สืบทอดคติความเชื่อนี้มาในสมัย รัตนโกสินทร์ตอนต้นและเมื่อได้รับปัจจัยด้านต่างๆ มาสนับสนุน ทำให้ในที่สุดพระพิมพ์ที่สร้างขึ้น ได้รับความเคารพบูชาเชื่อมั่นจนกลายเป็นพระเครื่องในสมัยรัตนโกสินทร์ ปัจจัยที่ทำให้พระ พิมพ์กลายเป็นพระเครื่องนั้นเกิดจากแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมไทยในสมัย รัตนโกสินทร์ประกอบกับการรับอิทธิพลจากตะวันตกทั้งแนวคิดเรื่องของที่ระลึก การนำเข้าเครื่อง ผลิตเหรียญได้ทำให้การสร้างพระเครื่องกลายเป็นสิ่งที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย

การปรับเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมาเป็นพุทธศาสนาแนวมนุษยนิยม คือ ไม่เน้นการเข้าถึงพระนิพพานแต่เน้นในเรื่อง ความสำเร็จที่สามารถสร้างขึ้นได้ในชาตินี้ ส่งผลให้การสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์ในสมัยนี้ สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ ให้ความรู้สึกปลอดภัยในชีวิตซึ่งสะท้อน ออกมาในรูปแบบของพุทธคุณด้านคงกระพัน ชาตรีมากกว่าการคำนึงถึงการสืบทอดพระศาสนา หรือการสร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาตามคติความเชื่อในสมัยก่อนซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมใน ขณะนั้นที่อยู่ในภาวะสงคราม

การเกิดอหิวาตกโรคระบาดในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เป็นปัจจัยภายในที่ทำให้พระกริ่งและ พระพิมพ์ได้รับความนิยมในสังคมไทยด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ความนิยมในการเก็บสะสมเครื่องถ้วย เครื่องลายคราม หนังสือ โบราณวัตถุ รวมถึงการเก็บสะสมพระพุทธรูปและพระพิมพ์ต่างๆ ในช่วงรัชสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีผลทำให้พระพิมพ์ในกรุพระ

เจดีย์กลายเป็นพระเครื่อง การศึกษาประวัติและรูปแบบของพระพิมพ์ในแต่ละยุคสมัยของการสร้าง ทำให้เกิดความเชื่อในพุทธคุณและนำพระพิมพ์เหล่านั้นมาบูชาในลักษณะเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง

การรับอิทธิพลทางด้านความคิดและวัฒนธรรมด้านต่างๆ ของตะวันตกในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอีกปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดความนิยมพระเครื่องแพร่หลายขึ้นในสังคม

การรับแนวคิดในเรื่องการสร้างของที่ระลึกและเหรียญที่ระลึกในโอกาสต่างๆ ซึ่งในช่วงแรกนั้นเป็นที่นิยมเฉพาะในหมู่เจ้านายและชนชั้นสูงเท่านั้น ต่อมาได้เกิดการแผ่ขยายแนวคิดนี้มาสู่สังคมโดยรวม ทำให้เกิดแนวคิดในการสร้างของที่ระลึกขึ้นในโอกาสต่างๆ เมื่อแนวคิดนี้รวมกับการเข้ามาของวิทยาการทางด้านภาพถ่ายและการนำเข้าเครื่องผลิตเหรียญทำให้เกิดเหรียญที่ระลึกที่มีรูปพระสงฆ์เพื่อใช้แจกในงานพระราชทานเพลิงศพขึ้นเป็นครั้งแรกและเป็นที่มาของการเกิดเหรียญพระเครื่องด้วย

ในเวลาต่อมาความนิยมนี้ก็ได้ขยายวงขึ้นและโดยเฉพาะเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่สองขึ้น ซึ่งประเทศไทยได้รับผลกระทบโดยตรงจากสงคราม สงครามโลกครั้งที่สองจึงเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้แนวคิดในเรื่องการบูชาพระเครื่องได้รับความนิยมอย่างสูงในสังคมไทย มีทั้งการจัดสร้างพระเครื่องขึ้นมาเป็นจำนวนมาก การขุดพระพิมพ์ตามกรุต่างๆ เพื่อนำมาเป็นพระเครื่อง รวมถึงการสร้างพระเครื่องโดยรัฐบาลเพื่อต้องการให้เป็นเครื่องรางของขลังประจำประเทศไทยและเป็นตัวแทนของความศักดิ์สิทธิ์ในแต่ละภูมิภาคที่ได้มารวมกันอยู่ในพระเครื่ององค์เดียวจนนำไปสู่การเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของรัฐบาล

ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจถึงจุดเริ่มต้นของแนวคิดเรื่องพระเครื่องและเข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของพระเครื่องที่เกิดขึ้นในสังคมตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ในบทนี้ผู้ศึกษาจึงจะทำการศึกษาถึงปัจจัยด้านต่างๆ ที่มีผลทำให้เกิดแนวคิดในเรื่องพระเครื่องและความนิยมสร้างพระเครื่อง รวมถึงศึกษาการนำวัสดุมาใช้ในการสร้างพระเครื่องในแต่ละยุคสมัยและโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง ที่มีการนำวัสดุที่หลากหลายขึ้นมาใช้

1. ปัจจัยที่ทำให้พระพิมพ์กลายเป็นพระเครื่องในสมัยรัตนโกสินทร์

การสร้างพระพิมพ์ในระยะแรกเป็นการสืบทอดพระศาสนาตามคติความเชื่อในเรื่องปัญจอัมตราชานที่ว่าพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ได้ 5,000 ปี จึงได้มีการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นเครื่องแสดงความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาและมีการจารึกพระคาถา “เอธมมา” อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาเพื่อให้พระศาสนามาคงอยู่สืบไป

ต่อมาในสมัยอยุธยาผู้คนในสังคมได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เกี่ยวกับการสร้างวัตถุเพื่อถวายต่อเทพเจ้าและคติความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดจึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างพระพิมพ์ คือ จากการสร้างเพื่อสืบทอดพระศาสนามาเป็นการสร้างเพื่อประกอบบุญกุศลของผู้สร้างและเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา รวมถึงเพื่ออุทิศให้กับผู้ตายด้วย

ในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานว่ามีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดเกี่ยวกับการนำพระพิมพ์มาใช้ในฐานะเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยในด้านต่างๆ จนกระทั่งเกิดเป็น “พระเครื่อง” ขึ้นมาในสังคมไทย โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของผู้คนมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ ดังนี้

1.1 การปรับเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนา

สมัยอยุธยาตอนปลายแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของผู้คนและส่งผลไปถึงระบบความเชื่อและความคิดทางศาสนา คือ ก่อให้เกิดความคิดความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับสภาพแวดล้อมในโลกนี้มากขึ้น มีความเชื่อในสติปัญญาของมนุษย์มากขึ้น แต่ผู้คนในสังคมส่วนใหญ่ก็ยังคงมีความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นในโองการแข่งน้ำ โองการดำน้ำในพระไอยการพิธีจนดำน้ำลุยเพลิง หรือการปรากฏตัวของบรรดา “ผู้วิเศษ” หรือ “ผู้มีบุญ” อีกทั้งความเชื่อของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่ปรากฏให้เห็นในรูปของพิธีกรรมต่างๆ เช่น พระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยา รวมถึงความเชื่อในเรื่องของพุทธศาสนาในเรื่องพระศรีอาริยมตไตร และคติการนับถือพระโพธิสัตว์ เป็นต้น

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ผู้คนส่วนใหญ่อพยพมาจากกรุงศรีอยุธยา ส่งผลให้ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนโครงสร้างทางสังคมไม่แตกต่างจากสมัยอยุธยา ความเชื่อของคนใน สังคมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากยุคนั้น ซึ่งมีทั้งความเชื่อในเรื่อง อำนาจเหนือธรรมชาติและไสยศาสตร์ ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และความเชื่อเกี่ยวกับ พุทธศาสนา

ความเชื่อต่างๆ เหล่านี้สะท้อนให้เห็นในการออกพระราชกำหนดใหม่ ในกฎหมายตรา สามดวง รวมทั้งในกฎพระสงฆ์รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น

แต่นี้สืบไปเมื่อน้ำ ให้พระสงฆ์ผู้สำแดงพระธรรมเทศนาแลราชฎผู้จะฟังพระ มหาชาติชาฎกนั้น สำแดงแลฟังแต่ตามวาระพระบาฬีแลอรรถกถ ฎีกาให้บริบูรณ์ ด้วยผลอนิสงนั้นก็จะได้พบสมเด็จพระศรีอารียเมตไตรในอนาคต¹ “...แลภิกษุสงฆ์ ทุกวันนี้ละพระวินัยบัญญัติเสีย มิได้ระวังตักเตือนสั่งสอนกำชับว่ากล่าวกัน ครั้นบวชเข้าแล้วก็มิได้ให้ศิษย์อยู่นิไสยในหมู่คณะสงฆ์ครุอุประมา อาจารย์ก่อน ละ ให้เที่ยวไปโดยอำเภอใจแต่รูปหนึ่งสองรูปสามรูป ไปตั้งชุมนุมอยู่ทำมารยาทวิชาศีล ภาวณะ ทำกิริยาให้คนเลื่อมใสนับถือ สำแดงความรู้วิชาอวดอิทธิฤทธิ์เป็นอุตริมนุ ษธรรมเปนกลโกหกตั้งตัวว่าผู้มีบุญว่าพบคนวิเศษมีวิชามาแต่ถ้าแต่เขา²

กฎพระสงฆ์สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องพระศรีอารียเมตไตรที่เป็นคติความเชื่อ ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาและยังปรากฏให้เห็นในสมัยรัตนโกสินทร์ และได้สะท้อนให้เห็นถึง ความเชื่อในเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงกับคนในสังคม ในพระราช พงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้มีบันทึก เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และวัตถุมงคล ว่า “ขณะนั้นพระสงฆ์องค์หนึ่งชื่อมหาช่วย

¹“กฎพระสงฆ์ข้อที่ 1” ใน กฎหมายตรา 3 ดวง ฉบับ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และ การเมืองแก้ไขปรับปรุงใหม่ เล่ม 3 (กรุงเทพฯ : สถาบันปริทัศน์ พนมยงค์, 2548), 344.

²“กฎพระสงฆ์ข้อที่ 3” เรื่องเดียวกัน, 354.

เป็นเจ้าอธิการอยู่ในอารามแขวงเมืองพัทลุง มีความรู้วิชาการดี ชาวเมืองนับถือมาก จึงลงตระกรุดประเจียดมงคล แจกคนทั้งปวงเป็นอันมาก”³ ได้สะท้อนให้เห็นว่าพระสงฆ์และผู้คนในสังคมมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์อย่างแพร่หลาย โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหรือจัดสร้างเครื่องรางของขลัง ซึ่งแต่เดิมนั้นผู้ทำเครื่องรางของขลังหรือพระเครื่องนั้น ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าไม่ใช่พระสงฆ์แต่เป็นฆราวาสผู้มีวิชาอาคม เพราะพระเครื่องที่สร้างขึ้นมานั้นทำเป็นรูปลักษณะพระสาวกของพระพุทธเจ้า เพราะคติการสร้างพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้านั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการสืบทอดพระศาสนาหรือเป็นพุทธบูชาเท่านั้น จึงไม่ปรากฏว่ามีการสร้างพระพิมพ์รูปพระพุทธเจ้าเพื่อใช้ในทางไสยศาสตร์หรือเป็นเครื่องรางของขลัง จนกระทั่งถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พบว่าพระสงฆ์เกจิอาจารย์เป็นผู้สร้างพระเครื่องและมีการนำรูปพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธปฏิมากรมาเป็นพระเครื่องขึ้น

คติความเชื่อในของไสยศาสตร์ การนับถือผี รวมถึงความเชื่อของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นอกพุทธศาสนาได้รับการปรับเปลี่ยนและมีการควบคุมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เช่น “ให้นับถือเทพารักษ์แต่พอควร ห้ามอย่าให้นับถือสิ่ง”⁴ ส่วนในพิธีกรรมในงานพระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาก็พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดด้วยเช่นกัน โดยเน้นให้นับถือพระรัตนตรัยมากกว่าการนับถืออำนาจเหนือธรรมชาติ

ประเวณีกระบิลเมืองกรุงเก่าแต่ก่อนนั้น ครั้นถึงพิທີตรุดสาด แลข้าทูล
 ลอองฯผู้ใหญ่ผู้น้อย ไปถือน้ำพระพิทสัจจา เข้าไปสำมาคาระสะไหว้นับถือ
 รูปพระเชษฐบิดรนั้นคือรูปพระเจ้ารามาริบัติก่อน แล้วจึงไปคำรบนับถือพระ
 รัตนไตรต่อเมื่อภายหลัง ปรปฏิบัติกลับปลายแผ่นดินจะนี้ ประเวณีอันนี้ผิด...
 แต่นี้สืบไปเมื่อน้ำ ครั้นพิທີตรุดสาดจะถือน้ำพระพิทสัจจาแล้ว ให้ข้าทูล

³เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 (พระนคร : องค์การ
 คำคุณุสกา, 2512), 137.

⁴ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 3
 (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), 417-421.

ล่องๆทั้งปวง มีเครื่องสการบูชาแลเครื่องประโคมแตรสังข์ ปี่พาทย์ ซ้องไชย
ประโคมสำเร็จแล้วจึงกราบนมัสการพระพุทธปรตติมากรพระแก้วมรกตแล
พระสารีริกะธาตุเจดีย์ พระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ ด้วยสังข์คำพรเสด็จแล้ว
จึงรับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์จากก่อนแล้วจึงออกมาอุทิศกุศลแผ่ผลให้แก่ภูมิ
เทพารักษ์แลอากาศเทวดา แล้วเอาพระรัตนตยานุภาพ จำเริญพรให้แก่อะ
มมนุษย์มนุษย์เทวดาทั้งปวง...⁵

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงปรับเปลี่ยนแนวคิดเพื่อให้คนในสังคม
เข้าถึงพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น คือ เปลี่ยนจากการมุ่งสู่พระนิพพานหรือการหลุดพ้น ไปสู่แนวคิดที่มี
ลักษณะมนุษยนิยม สัจนิยม และเหตุผลนิยมมากขึ้น⁶ เน้นความสำเร็จที่สามารถสร้างขึ้นได้ใน
ชาตินี้ ทำให้จุดหมายปลายทางของชีวิตมาอยู่ในชาตินี้มากขึ้น มีการแปลคำสอนทางพุทธศาสนา
จากภาษาบาลี มาเป็นความเรียงภาษาไทยเพื่อให้อ่านได้สะดวกและเกิดความศรัทธาได้ง่ายขึ้น
เนื่องจากสามารถอ่านได้เข้าใจเนื้อความ

การปรับเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอด
ฟ้าจุฬาโลกมีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัย
อยุธยาตอนปลายต่อเนื่องจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ การเติบโตทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการค้ากับ
ต่างชาติ และการเกิดขึ้นของไพร่กระฎุมพีในสมัยอยุธยาตอนปลายเป็นฐานสำหรับพัฒนาการที่จะ

⁵ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 3
(กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2529), 445-447.

⁶“โดยบุคลิกภาพส่วนพระองค์ รัชกาลที่ 1 ทรงมีความคิดอย่างกระฎุมพีชัดเจน คือไม่ถือเคร่งครัด
ในเรื่องโชคลาง และจารีตประเพณีเก่า ๆ หากแต่เชื่อมั่นอย่างมากในสติปัญญาของมนุษย์ ที่จะนำไปสู่
ความสำเร็จในโลกนี้ได้ ...ในปีแรก ๆ ที่สถาปนาราชอาณาจักรรัตนโกสินทร์ ทรงตราพระราชกำหนดบทพระไอย
การหลายฉบับเพื่อ “อธิบาย” หลักคำสอนของพุทธศาสนาในแนวนี้” รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องการเปลี่ยนแนวคิด
ทางด้านพุทธศาสนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ดูใน สายชล สัตยานุรักษ์, **พุทธศาสนา
กับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก** (พ.ศ. 2325-2352)
(กรุงเทพฯ : มติชน, 2546), 37.

เกิดขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น⁷ คือ ก่อให้เกิด “แนวคิดแบบบริโภคนิยม”⁸ ขึ้นในสังคม เนื่องจากมีความคิด ความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับสภาพแวดล้อมในโลกนี้มากขึ้น เชื่อในสติปัญญา ความสามารถของมนุษย์มากขึ้น ผู้คนเกิดแนวคิดในเรื่องการแสวงหาความสุขความสบายในชาตินี้ มีการแสวงหาผลประโยชน์จากการค้าเพื่อนำทรัพย์สินที่ได้ นำมาใช้ในการแสวงหาความสุข ซึ่งรวมถึงการจ่ายเงินแทนการใช้แรงงาน⁹

การเกิดแนวคิดแบบบริโภคนิยมขึ้นมาในสังคมนั้น ได้ส่งผลให้ศาสนาซึ่งเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางด้านจิตใจ เกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งแต่เดิมนั้นมีหน้าที่ตอบสนองต่อความต้องการทางด้านจิตใจในเรื่องของการหลุดพ้นจากวัฏสงสารเข้าสู่พระนิพพานอันเป็นอุดมคติหรือจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตกลายมาเป็นการปรารถนาความสุขและการมีอายุยืนยาว ดังจะเห็นได้จากคำอธิษฐานที่จารึกในการกุศลต่างๆ เช่น จารึกในพระวิหารพระโลกนาถ ว่า

แลการพระราชกุศลทั้งนี้ขออุทิศให้แก่เทพยูเจ้าในอนันตจักรวาลแล เทพยูเจ้า
ในอภามาพจรแลโสฬศมหาพรหม อากาศเทวดา พฤษเทวดา ภูมเทวดา อารักษ
เทวดาแลกระษัตราธิราช พระราชวงษานุวงษ์เสนาพฤคมาตย์ราชปโรหิตสมณชี
พราหมณ์อนาประชาราษฎร์ทั่วสกลราชอาณาจักรในมณฑลทวีปจงอนุเมทนาเอาส่วน
พระราชกุศลนี้ ให้เป็นบุญลาภศิริสวัสดิที่อายุศม¹⁰

⁷วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, *หนังสือพิมพ์, ไม้ฝาง ช้าง ของป่า การค้าอยุธยา สมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2550), 174.

⁸นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมกระฎุมพีในวรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์” ใน *ปากไก่และใบเรือ พิมพ์ครั้งที่ 3* (กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์, 2543), 17-269.

⁹การจ่ายเงินแทนการเข้าเดื่อนั้นเริ่มมีขึ้นมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ดูใน วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ, *หนังสือพิมพ์, ไม้ฝาง ช้าง ของป่า การค้าอยุธยา สมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23*, 173.

¹⁰*ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1* (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517), 1-5.

นอกจากนี้ยังพบลายเขียนที่ผนังถ้ำวิมานจักรี จารึกไว้ว่า “แล้วทรงพระอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทพยดาแลมนุษย์ปะรุตทั้งปวงจึ่งรับกุศลเกิดทุกคน จึ่งอายุวันในสุขขังพะลัง”¹¹ แนวคิดดังกล่าวนี้ได้ส่งผลให้มีการสร้างเครื่องรางของขลังเพื่อใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจตามความเชื่อที่สามารถทำให้คงกระพันชาตรี ฟันแทงไม่เข้า และมีชีวิตอยู่รอดปลอดภัยจากการสู้รบ ในยามสงครามหรือมีเมื่อผู้บูชาเหตุการณ์ที่ต้องเสี่ยงอันตราย เนื่องจากผู้คนในสังคมให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจที่สูงที่สุด จึงมีการนำเอารูปเคารพทางศาสนาเข้ามาผสมผสานกับความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลังจนกระทั่งมีการสร้างพระเพื่อให้เป็นเครื่องรางของขลังขึ้น

การสร้างพระโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นเครื่องรางของขลังหรือเพื่อให้เกิดพุทธคุณนั้น จากวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนซึ่งเป็นวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต ประเพณี และคติความเชื่อของคนในสังคม ได้มีการกล่าวถึงการพกเครื่องรางของขลังและการนำพระมาเป็นเครื่องรางของขลังซึ่งเนื้อความอยู่ในตอน ขุนช้างยกจากเมืองสุพรรณ ความตอนหนึ่งว่า

จัดแจงแต่งตัวนุ่งยก	เข็มขัดรัดดอกแล้วโจงหาง
ผูกตัวเข้าเป็นพรวนลั่นเครื่องราง	พระปรอทขอดหว่างมงคหลวง
ลูกไช้ตันทองแดงกำแพงเพชร	ไช้เปิดเป็นหินขมิ้นผง
ตะกรุดโทนของท่านอาจารย์คง	แล้วอมองค์พระควมล้ำจั้งจั้ง ¹²

และตอนขุนแผนพลายงามเตรียมยกทัพ ความตอนหนึ่งว่า

เปลวลูกคึกคักไม่ขาดสาย	ขึ้นแต่เส้นด้ายหาไหมไม่
จึ่งเอาพระภควัมที่ทำไว้	ใส่ขันสำริดประสิทธิ์มณฑ
ในขันนั้นใส่น้ำมันหอม	เสกพร้อมเป่าลงไปสามหน

¹¹ ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1 (กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517), 22-23.

¹² เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน (กรุงเทพฯ : บรรณาคาร, 2513), 414.

พระนั่งขึ้นได้ในบัดดล

น้ำมันนั้นทาบทนทั้งทุบตี¹³

เครื่องรางของขลังที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน กล่าวถึงพระภควัมไว้หลายครั้งในลักษณะของการเป็นเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นที่นิยมหรือเป็นที่ยอมรับของผู้คนในสังคมในการนำพระภควัมมาเป็นเครื่องราง บางครั้งมีการนำรูปพระภควัมมาเขียนเพื่อนำไปทำเป็นตะกรุด¹⁴ และมีการนำพระภควัมมาแช่ในน้ำมันหอมเพื่อใช้ในการทำน้ำมันต์ให้ “น้ำมันนั้นทาบทนทั้งทุบตี¹⁵” อีกทั้งกล่าวถึงวิธีการพกพระเครื่องรางของขลังติดตัวโดยวิธีการอมองค์พระภควัมไว้ในปาก มีการแขวนพระภควัมไว้กับตัว¹⁶ และการนำพระภควัมมาห่อใส่ผ้าประเจียดแล้วนำไปโปกไว้ที่ศีรษะ¹⁷

พระภควัมนั้นเป็นรูปจำลองของพระมหากัจฉายนะ บางครั้งเรียก พระปิดตา พระปิดตามหาอุด พระมหาอุด เป็นต้น เชื่อกันว่ามีความเป็นเลิศทางด้านลาภสักการะและมหาอุดป้องกันอันตรายจากอาวุธ ในสมัยก่อนจึงนิยมพกติดตัวเพื่อใช้ในการออกสงครามเพื่อป้องกันอันตรายจากศาสตราวุธต่างๆ บางคนเชื่อว่าห้ามนำพระมหาอุด (ปิดทวารทั้งเก้า) ไว้ในบ้านเวลาคลอดบุตรเพราะเชื่อว่าทำให้คลอดบุตรยาก

การนำพระภควัมมาสร้างเป็นรูปเคารพหรือพระเครื่องรางของขลังนั้น สันนิษฐานว่าต้องการให้เกิดอิทธิฤทธิ์ทางด้านมหาอุด เพื่อใช้เป็นเครื่องรางในการทำศึกสงคราม โดยลักษณะของพระภควัมนั้นมี 2 ลักษณะใหญ่ๆ คือ ลักษณะของพระยกมือทั้งสองข้างปิดไบหน้า และลักษณะของพระยกมือทั้งสองข้างปิดไบหน้าและมีมือที่เพิ่มขึ้นมาใช้ปิดหูและปิดทวาร ซึ่งเป็นลักษณะของการปิดบังและป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากศาสตราวุธทั้งหลาย นอกจากนี้ยังมี

¹³เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2513), 622.

¹⁴“เครื่องรางตะกรุดลงองค์ภควัม บริกรรมเสกเป่าเข้าทันใด” ใน เรื่องเดียวกัน, 693.

¹⁵เรื่องเดียวกัน, 622.

¹⁶“สายสังวาลภควัมประจำคล้อง แหวนทองปัทมราชคาตตะกรุด” ใน เรื่องเดียวกัน, 696.

¹⁷“ประจัจจับประเจียดประจู่พระ โปกศีรษะทะมัดทะแมงดูแข็งขัน” ใน เรื่องเดียวกัน, 723.

ความนิยมในการนำรูปพระภควัมมาสักไว้บนร่างกายเพื่อให้เกิดพุทธานุภาพ ซึ่งปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผน ว่า

อันแม่ทัพคนนี้มีศักดิ์ดา	อยู่คงสาตราวิชาดี
แขนขวาสักทรงเป็นองค์นารายณ์	แขนซ้ายสักขาคเป็นราชสีห์
ขาขวาหมีสักพยัคฆ์	ขาซ้ายสักหมีมีกำลัง
สักอุระรูปพระโมคคัลลาน์	ภควัมปิดตานั้นสักหลัง
สี่ข้างสักอักขระนะจ้งจ้ง	ศิระษะฝังพลอยนิลเม็ดจินดา ¹⁸

วรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนได้สะท้อนให้เห็นว่าผู้คนในสังคมมีความเชื่อในเรื่องของความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของเครื่องรางของขลังอย่างแพร่หลาย รวมถึงความนิยมในการใช้พระในฐานะเครื่องรางของขลัง โดยเฉพาะเมื่อบ้านเมืองประสบภาวะสงคราม ปรากฏหลักฐานว่ามีการพกพาพระเครื่องรางของขลังติดตัวไว้เพื่อใช้ในโอกาสต่างๆ และเพื่ออาศัยพุทธคุณของพระภควัมในการป้องกันภัยอันตรายจากศาสตราวุธ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าพระภควัมเป็นพระเครื่องรางของขลังหรือ “พระเครื่อง” อย่างแรกที่เกิดขึ้นซึ่งต่างจากแนวคิดของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ที่สันนิษฐานว่า “พระเครื่องแรกสุดน่าจะ ได้แก่ พระกำแพงขุ้มกอ ทู้งเศรษฐี (กำแพงเพชร) ซึ่งเป็นพระกรุโบราณที่ “กรุแตก” โดยบังเอิญและถูก “ค้นพบ” โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังฯ นำมาแจกจ่ายกลายเป็น “พระเครื่อง” หลังจากนั้นไม่นาน สมเด็จพระโตก็ได้ “สร้าง” พระสมเด็จวัดระฆัง แจกจ่ายสานุศิษย์ เช่นเดียวกับ พระกริ่งปวเรศฯ ที่ “สร้าง” ขึ้นโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา ปวเรศวิริยาลงกรณ์ วัดบวรนิเวศ ก็นับเป็นพระเครื่องไทยรุ่นแรกๆ”¹⁹ และ ศรีศักร วัลลิโภดม ที่สันนิษฐานว่า “พระกริ่งเป็นต้นเค้าที่แท้จริงของพระเครื่อง”²⁰

¹⁸ เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน, 693.

¹⁹ การสันนิษฐานของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ น่าจะมีข้อมูลจากหนังสือเรื่อง จดหมายเหตุเรื่องประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 ซึ่ง สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ ระบุว่า เมื่อ พ.ศ. 2392 สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ได้ขึ้นมาเยี่ยมญาติที่เมืองกำแพงเพชรและในครั้งนั้นได้ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์โบราณ

ระยะแรกที่มีพระเครื่องเกิดขึ้นมานั้น สันนิษฐานว่ายังไม่เป็นที่แพร่หลายหรือเป็นที่นิยมกันทั่วไปในสังคม เนื่องจากมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดพุทธคุณทางด้านคงกระพัน ชาตรี และมหาอุดเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งตอบสนองความต้องการของผู้ที่ถูกเกณฑ์ไปในการสู้รบในสงครามและกลุ่มโจรผู้ร้ายเท่านั้น

ผู้ที่ต้องไปสู้รบในสงคราม ต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการต่อสู้ ซึ่งในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้นยังคงมีศึกลงครามกับพม่าอย่างต่อเนื่องส่วนกลุ่มโจรผู้ร้ายมักเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในเรื่องของไสยศาสตร์ คาถาอาคม เป็นอย่างดี ในกฎหมายตราสามดวง ได้กล่าวถึงโจรผู้ร้ายที่มีความรู้ความสามารถทางด้านไสยศาสตร์ คาถาอาคมไว้มากมาย อาทิ “อันว่าโจรย่องสดมนั้นฤา คือว่าโจรมีความรู้คุณเวทวิทยาคมสภฏให้เจ้าของหลับแล้วขึ้นเกบเอาทรัพย์สิ่งของ”²¹ ในบันทึกของปาลเลกัวซ์ บาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2386) ก็ได้กล่าวถึงโจรที่มีคาถาอาคมสะกดให้เจ้าบ้านไม่สามารถขยับเขยื้อนร่างกายได้ไว้ว่า “หมอมีเหล่านี้สมคบกับพวกหัวขโมย มีวิธีการกระทำให้งังงักกันไปทั้งบ้าน สามารถขึ้นเรือนและลักทรัพย์สิ่งสิ่งมี

3 องค์และพบพระพิมพ์บรรจุอยู่ในพระเจดีย์ แต่ก็ไม่ได้ทรงระบุว่าสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) นำพระพิมพ์ที่พบจากพระเจดีย์เหล่านั้นมาแจกจ่ายจนพระพิมพ์เหล่านั้นกลายเป็นพระเครื่องตามที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ สันนิษฐานไว้ นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงบริบททางสังคมในสมัยที่มีการสร้างพระพิมพ์เมืองกำแพงเพชรและมีการจารึกถึงพุทธคุณด้านต่างๆ ก็ไม่น่าจะเป็นไปได้เพราะไม่ปรากฏว่ามีการสร้างพระพิมพ์และมีการจารึกถึงพุทธคุณพร้อมทั้งอุปเท่ห์ไว้อีก ดังนั้น พระพิมพ์เมืองกำแพงเพชรจึงไม่ใช่พระเครื่องแรกสุดที่เกิดขึ้น แต่ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าพระภควัมเป็นพระเครื่องชนิดแรกที่เกิดขึ้น โดยมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายแล้ว เพราะในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนที่แต่งในสมัยรัชกาลที่ 2 แต่เป็นเนื้อเรื่องในสมัยอยุธยา นั้น ได้ปรากฏชื่อพระเครื่องชนิดนี้ขึ้นมาหลายครั้ง ทำให้สามารถอนุมานได้ว่าพระเครื่องชนิดนี้ได้รับความนิยมและสืบทอดคติความเชื่อมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนกระทั่งถึงยุคที่มีการแต่งวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนขึ้น ใน มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 16 มิถุนายน 2552 เข้าถึงได้จาก www.midnightuniv.org

²⁰ ศรีศักร วัลลิโภดม, พระเครื่องในเมืองสยาม (กรุงเทพฯ : มติชน, 2537), 19.

²¹ กฎหมายตราสามดวง “พระไอยการลักษณะโจร”

ค่าได้โดยสะดวก”²² คนทั้งสองกลุ่มนี้เท่านั้นที่ต้องการพกพาเครื่องรางของขลัง เครื่องป้องกัน รวมถึงพระเครื่องที่มีพุทธคุณทางด้านคงกระพัน ชาตรี เนื่องจากผู้คนที่ไปในนั้นไม่มีความจำเป็นที่จะต้องพกพาพระเครื่องที่มีพุทธคุณทางด้านนี้แต่อาจจะมีการพกเครื่องรางของขลังอย่างอื่นที่เชื่อว่ามีอำนาจปกตลบันดาลสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้นหรือเครื่องรางของขลังที่เชื่อกันว่ามีอำนาจด้านเมตตามหานิยม แต่ผู้คนส่วนหนึ่งในสังคมที่ได้รับการศึกษาไม่ได้ให้ความสนใจหรือไม่มีความเชื่อในเรื่องเครื่องรางของขลัง²³ จึงทำให้พระเครื่องจำกัดอยู่เพียงกลุ่มคนที่ต้องเสี่ยงอันตรายในชีวิตเท่านั้น

นอกจากนี้ในช่วงปลายรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เกิดการระบาดของอหิวาตกโรคขึ้นอย่างรุนแรง ผู้คนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการแพทย์ในเวลานั้นยังไม่เจริญ การรักษาโรคจึงเป็นไปได้ยาก ผู้ที่กำลังสิ้นหวังต่างหาเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจสำหรับชาวพุทธแล้วพระเครื่องกลายเป็นทางออกในการรักษาอหิวาตกโรค

1.2 การระบาดของอหิวาตกโรค

การระบาดของอหิวาตกโรคถือเป็นเหตุการณ์ร้ายแรงของบ้านเมืองมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเนื่องจากการระบาดของอหิวาตกโรคในแต่ละครั้งได้ทำให้มีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมากและส่งผลให้เกิดความเสียหายขึ้นเป็นอย่างมากเพราะไม่สามารถติดต่อค้าขายกับบ้านเมืองอื่นได้ การที่ทางการไม่สามารถที่จะทำการควบคุมการระบาดของโรคได้ ส่งผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ใช้วิธีการรักษาโรคตามความเชื่อและหาที่พึ่งทางใจโดยการทำพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การดื่มกินน้ำมนต์ การประพรมน้ำมนต์ การสวดมนต์ รักษาศีล ปล่อยสัตว์ที่จะถึงมรณภัย เป็นต้น

²² มงเซญัวร์ ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร, (นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2549), 340.

²³ “หมู่คนไทยบรรดาที่ได้รับการศึกษาดีนั้น มิได้มีศรัทธาแก่กล้าในเรื่องเหล่านี้และไม่ค่อยให้ความสนใจ” มงเซญัวร์ ปาลเลกัวซ์, เล่าเรื่องกรุงสยาม, 342.

สมัยต้นรัตนโกสินทร์มีการระบาดของอหิวาตกโรคครั้งรุนแรง 3 ครั้ง คือ ในสมัยรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อ พ.ศ.2373 เกิดอหิวาตกโรคระบาดครั้งใหญ่ มีพระราชพงศาวดารกล่าวถึงความรุนแรงของไข้ป่วงหรืออหิวาตกโรคในครั้งนั้นว่า

ที่กรุงเทพฯ ก็เป็นขึ้นเมื่อ ณ วันเดือน ๗ ขึ้น ๖ ค่ำ ไปถึงวันเพ็ญ คนตายทั้งชายหญิงศพที่ป่าช้าแลศาลาดินในวัดสระเกศ วัดบางลำภู (วัดสังเวชวิศยาราม) วัดบพิตรพิมุข วัดประทุมคงคา แลวัดอื่นๆ ก่ายกันเหมือนกองฟืน ที่เฝ้าเสียก็มากกว่ามาก แลที่ลอยในแม่น้ำลำคลองเกลื่อนกลาดไปทุกแห่งจนพระสงฆ์หนีออกจากวัด คฤหัสถ์ก็หนีออกจากบ้าน น้าอเนจอนาถนั้ก ถนนหนทางก็ไม่มีคนเดิน ตลาดก็ไม่ได้ออกซื้อขายกัน ต่างคนต่างรับประทานแต่ปลาแห้งพริกกับเกลือเท่านั้น น้ำในแม่น้ำก็กินไม่ได้ อาเกือบรณไปด้วยซากศพ²⁴

ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีรับสั่งให้ตั้งพระราชพิธีอาพาธพินาศ พระราชพิธีนี้จัดขึ้น ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท คล้ายพระราชพิธีตรุษ คือ มีการยิงปืนใหญ่รอบพระนครตลอดรุ่งคืนหนึ่ง แล้วอัญเชิญพระแก้วมรกต และพระบรมสารีริกธาตุออกแห่ไปรอบพระนคร นิมนต์พระราชอาคันโธไปร่วมในกระบวนแห่ มีการโปรยทรายและประพรมน้ำพระปริตรทั้งทางบกทางเรือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงรักษาศีล สละพระราชทรัพย์ซื้อชีวิตสัตว์สี่เท้าสองเท้า ปลอญนักโทษที่ไม่ใช่ข้าศึก และห้ามราษฎรทำปาณาติบาต(การฆ่าสัตว์) หลังพระราชพิธีเสร็จสิ้น อหิวาตกโรคระบาดหนักอยู่ประมาณ 15 วัน ก็ค่อยหายไป²⁵

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ.2392 เกิดการระบาดของอหิวาตกโรคที่รุนแรงขึ้นอีกครั้ง ในครั้งนั้นประชาชนเรียกการระบาดของอหิวาตกโรคว่า “ห่าลงปี

²⁴เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504), 115-116.

²⁵เรื่องเดียวกัน, 117-118.

ระกาความไข้ คนตายนับได้ เกือบใกล้สี่พัน
 เบน้อยกว่าเก่า หกเท่าลดหลั่น มะโรงก่อนนั้น
 แสนหนึ่งบาญชี เขาจดหมายไว้ ในสมุดขุน
 มากกว่าครั้งนี้ หกเท่าเป็นไป

เกิดไข้ในวัดน้อย	วันละคน
ตั้งแต่สองค่ำดล	หกวัน
ศิษย์พระวอดวายชนม์	ถึงสี่ เชียวนา
บางพวกไกลโรคเว้น	ชีพตั้ง ยังเหลือ
จนเสร็จเผด็จสิ้น	ปีระกา
โรคป่วยเกิดมีมา	ทั่วด้าน
น้ำน้อยไม่เข้านา	เสียมาก เทียวแฮ
ในทุ่งรวงข้าวม่าน	ไค่กล้าเสีย ²⁷

การระบาดของอหิวาตกโรคในแต่ละครั้งนั้นมีความรุนแรงมากทำให้ผู้คนเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ผู้คนหวาดกลัวต่อการระบาดของโรคเพราะไม่สามารถควบคุมโรคได้ การแพทย์และการสาธารณสุขในสมัยนั้นยังไม่มีประสิทธิภาพมากเพียงพอ ผู้คนยังคงบริโภคน้ำที่ไม่สะอาดและไม่เข้าใจในระบบการระบาดของโรค อีกทั้งคนในสังคมยังมีความเชื่อกันว่าอหิวาตกโรคเป็นโรคที่เกิดจาก “เจ้าโกรธมีโกรธจึงบันดาลให้เป็นไข้เจ็บดังนี้”²⁸ จึงไม่สามารถที่จะรักษาให้หายและไม่สามารถควบคุมการระบาดของโรคได้ การจะรักษาโรคหรือระงับการระบาดของโรคผู้คนส่วนใหญ่ในสังคมจึงทำได้เพียงการหาที่พึ่งทางใจเท่านั้น เช่น การบำเพ็ญรักษาศีล การทำบุญปล่อยสัตว์ที่จะถึงมรณภัย

²⁷ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกร, จดหมายเหตุบัญชีน้ำฝน (พระนคร : ไสภณพิพรรฒนาการ, 2472), 1-36.

²⁸ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2, 119.

ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยาการทางการแพทย์และสาธารณสุขได้รับการพัฒนาให้ดีขึ้น เมื่อเกิดการระบาดของอหิวาตกโรคขึ้นอีกครั้งเมื่อ พ.ศ.2416 ทำให้สามารถควบคุมการระบาดของโรคได้และมีการรักษาพยาบาลแบบสมัยใหม่ แทนการทำพิธีกรรมทางศาสนาหรือการทำนํ้ามนต์เพื่อตี๋มกินเหมือนที่เคยปฏิบัติกันมาในอดีต โดยเริ่มมีการจัดตั้งสถานพยาบาลและบำบัดโรคชั่วคราว และโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ อธิบดีกรมหมอในขณะนั้น “คิดวิธีปรุงยารักษาโรคเป็นอย่างฝรั่งขึ้นใหม่ ๒ ขนาน คือ เอายาวิสัยพญาใหญ่ตามตำราไทยกับด้วยกอสอลทำเป็นยาหยอดในนํ้าขานาน ๑ เอาการบูรทำเป็นยาหยอดเช่นนั้นเรียกว่านํ้าการบูรอีกขานาน ๑ สำหรับรักษาอหิวาตกโรค”²⁹ ทำให้มีการสูญเสียชีวิตน้อยกว่าทุกครั้งที่มีการระบาดของอหิวาตกโรค

แม้ว่าการรักษาด้วยวิธีการทางการแพทย์แบบตะวันตกจะช่วยรักษาอหิวาตกโรคได้ แต่การรักษาด้วยความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมโดยการทำนํ้ามนต์มาประพรมและตี๋มกินก็ยังคงปรากฏอยู่³⁰ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าการพยายามหาที่พึ่งทางใจนี้ได้ส่งผลให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ได้สร้าง “พระกริ่งปวเรศ”³¹ ขึ้น โดยรูปแบบของพระกริ่งปวเรศนั้นเป็นลักษณะพระกริ่งตามพุทธศาสนาฉัทธิมหายาน คือ “สร้างเป็นรูปพระพุทธเจ้าปาง ๑ เป็นพระนั่ง พระหัตถ์ถือหม้อนํ้ามนต์หรือวชิร หรือผลไม้ที่เป็นโอสถเช่นลูกสมอเป็นต้น เรียกว่า “พระไภสัชชคูล” สำหรับใสโรจสรลงทำนํ้ามนต์รักษาโรคและบำบัดภัย”³² เพื่อทำนํ้ามนต์รักษาอหิวาตกโรค การนํ้า

²⁹สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ความทรงจำ* (พระนคร : แพรวพิทยา, 2514), 272.

³⁰ความเชื่อในการตี๋มนํ้ามนต์เพื่อรักษาอหิวาตกโรคนี้ได้แพร่หลายไปในหลายพื้นที่ เช่น ในเขตเมืองอ่างทอง ก็ยังปรากฏว่ามีการรักษาโรคอหิวาตกโรคโดยการตี๋มกินนํ้ามนต์ที่ได้จากพระนอนและการรักษาโดยใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ดูใน สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *จดหมายเหตุประพาสต้นรัชกาลที่ 5* (กรุงเทพ : แพรวพิทยา, 2519), 63-69.

³¹สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพสันนิษฐานว่า พระกริ่งเป็นของที่หล่อขึ้นในเมืองจีนแล้วส่งมายังกรุงกัมพูชาในสมัยเมื่อกำลังรุ่งเรือง คือที่เขมรเรียกกันว่า “ครั้งพระเจ้าปทุมสุริยวงศ์” ซึ่งพบกรูพระที่หยอดเขาพนมบาแก้ง จึงเรียกพระกริ่งที่พบว่า พระกริ่งพนมบาแก้งหรือพระกริ่งพระปทุมสุริยวงศ์ ดูใน สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ความทรงจำ*, 298.

³²เรื่องเดียวกัน, 300-301.

พระกริ่งมาแช่น้ำเพื่อทำน้ำมนต์นั้นสันนิษฐานว่ามีแบบอย่างมาจากการที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประดิษฐ์ฐานพระกริ่งตั้งไว้ในชั้นครอบซึ่งโปรดฯให้พระมหาเถระดับเทียนทำน้ำมนต์ถวายในงานพระราชพิธีมงคลต่าง ๆ³³

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าถึงสาเหตุการนำพระกริ่งมาทำน้ำมนต์รักษาอหิวาตกโรคว่า

สมเด็จพระวันรัต (แดง) อาพาธเป็นอหิวาตกโรค สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้นยังทรงเป็นกรมหมื่นเสด็จมาเยี่ยม เมื่อรับสั่งถามถึงอาการของโรคเป็นที่เข้าพระทัยแล้ว รับสั่งว่า เคยเห็นกรมพระยาปวเรศฯ เสด็จพระอุปัชฌาย์ของพระองค์อาราธนาพระกริ่งแช่น้ำอธิษฐานขอ น้ำพระพุทธรณ์แล้วให้คนใช้เป็นอหิวาตกโรคกินหายเป็นปกติ พระองค์จึงรับสั่งให้มหาดเล็กที่ตามเสด็จไปนำพระกริ่งที่วัดบวรนิเวศแต่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทูลว่า พระกริ่งที่กุฎมี สมเด็จพระมหาสมณเจ้าจึงรับสั่งให้นำมา แล้วอาราธนาพระกริ่งแช่น้ำอธิษฐานขอ น้ำพระพุทธรณ์แล้วนำไปถวายสมเด็จพระวันรัต (แดง) เมื่อท่านฉันน้ำพระพุทธรณ์แล้ว โรคอหิวาตกก็บรรเทาหายเป็นปกติ³⁴

การทำน้ำมนต์จากพระกริ่งนั้น เชื่อกันว่าทำให้อหิวาตกโรคที่เป็นอยู่บรรเทาอาการลงจนกระทั่งหายจากการเป็นอหิวาตกโรค ส่งผลให้ความเชื่อพระกริ่งได้รับความนิยมเพิ่มมากขึ้นจนเกิดมีผู้สะสมพระกริ่งขึ้น

อย่างไรก็ดีความนิยมในการเสาะแสวงหาหรือสะสมพระกริ่งนั้นไม่สามารถที่จะระบุได้อย่างชัดเจนว่าเริ่มมีความนิยมในช่วงสมัยใด ในโคลงพระราชทานพรในการสถาปนาพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าสุประดิษฐ์ วรฤทธิราชมหามกุฏ บรมราชโอรส เป็น พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นวิษณุภาณีภาทร ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระกริ่งไว้

³³ สมเด็จพระกรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ความทรงจำ, 298.

³⁴ ทศพล จังพานิชย์กุล, พระกริ่งคู่แผ่นดิน วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร (กรุงเทพฯ : คอมน่าดีไซน์แอนด์พริ้นท์, 2545), 23-24.

เพื่อความเป็นสิริมงคล สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมที่มีต่อพระกริ่งในช่วงเวลานั้น ความตอนหนึ่งว่า

พุทธรูปสี่นกริ่งแท้	โบราณ
อีกพระงาชศสาร	เศวตแท้
เจ้าจรับทุกประการ	แล้วเก็บ ไว้ना
สรรพศัตรูจงแพ้	แต่เจ้าทุกสถาน ³⁵

นอกจากนี้ในบันทึกความทรงจำของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ก็ได้กล่าวถึงพระกริ่งองค์หนึ่งที่ได้รับมาจากพระยาอัปพันตริกามาตย์ (ดิศ โรจนดิศ)³⁶ ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ พระอุปัชฌาย์ได้ขออุเพื่อเปรียบเทียบกับองค์ที่มี รวมทั้งตรัสบอกให้ทรงเข้าใจถึงการดูพระกริ่งแท้กับของปลอม³⁷ ซึ่งคำว่า “ปลอม” ในความหมายช่วงระยะเวลานั้น สันนิษฐานว่า หมายถึงพระกริ่งที่สร้างขึ้นใหม่โดยพระเกจิอาจารย์ในสมัยนั้นที่ไม่ได้มีเจตนาทำให้หลงเชื่อว่าเป็นของเก่าที่มีมาแต่เดิมแสดงให้เห็นถึงความนิยมในพระกริ่งที่เริ่มมีมากขึ้นในสังคม จึงได้มีการจัดสร้างพระกริ่งใหม่ขึ้นมาทดแทนพระกริ่งที่เป็นของเก่าหายากและเป็นที่แสวงหากันโดยมาก

1.3 ความนิยมในการเก็บสะสมของเก่า

ในช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงระยะเวลาที่มีความนิยมในการเก็บสะสมของต่างๆ กันอย่างแพร่หลาย เช่น การสะสมของเก่า การสะสมเครื่อง

³⁵ วุฒิชัย มูลศิลป์. กนกวลี ชูชัยยะ, *เจ้านายในราชวงศ์จักรี เล่ม 2* (กรุงเทพฯ : องค์การคำของครูสภา, 2542), 170.

³⁶ พระอัยกาฝ่ายพระชนนี (ตา) ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

³⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประสูติเมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2405 และเมื่อพระชนม์ได้ 13 พรรษา ได้ทรงผนวชเป็นสามเณรที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม จึงสันนิษฐานว่าปีที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ทรงขออุพระกริ่งเพื่อนำมาเปรียบเทียบกับพระกริ่งของพระองค์นั้น ตรงกับ พ.ศ.2418

ถ้วยลายคราม การสะสมปั้นชา การสะสมหนังสือเก่า การสะสมพระพุทธรูปเก่า เป็นต้น ความนิยมในการเก็บสะสมเครื่องถ้วยกระเบื้องลายครามได้รับความนิยมอย่างมากในหมู่เจ้านายและชนชั้นสูง รวมถึงผู้มีฐานะทางการเงิน ส่งผลให้มีการนำเข้ามาเครื่องถ้วยกระเบื้องลายครามที่มีลวดลายและสีของครามที่สวยงามเข้ามาเป็นจำนวนมาก³⁸ เช่น ยี่ห้อโปจุลิกี้ ของพระยาพิศาลศุภผล (ชื่น) ยี่ห้อกิมตึ้งฮกกี ของพระยาโชฎีกกราชเศรษฐี (พุก) ยี่ห้อเยี่ยกซิมเตียนจั่ง³⁹ เป็นต้น

การสะสมเหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดการลักลอบขุดโบราณสถานเป็นจำนวนมากเพื่อค้นหาทรัพย์สินที่มีค่าและสิ่งของที่เป็นที่นิยม การลักลอบขุดค้นโบราณสถานนิยมขุดค้นตาม “กรู”⁴⁰ ของพระเจดีย์เก่า มีการขุดค้นกันอย่างแพร่หลายจนกระทั่งต้องมีการออกประกาศห้ามไม่ให้ขุดทำลายพระเจดีย์และโบราณสถานตามแหล่งต่างๆ⁴¹ การขุดค้นตามกรูพระเจดีย์มักพบเครื่องถ้วยลายคราม ทรัพย์สินมีค่าต่างๆ ที่ถวายเป็นพุทธบูชา พระพุทธรูป และพระพิมพ์⁴² หรือที่เรียกว่า “พระกรู” เป็นจำนวนมาก สันนิษฐานว่าในระยะแรกที่พบพระพิมพ์เป็นจำนวนมากในกรูนั้นยังไม่ได้เกิดแนวคิดที่จะนำพระพิมพ์ที่พบมาสะสมหรือนำมาเป็นเครื่องรางของขลัง เนื่องจากมีการ

³⁸รายละเอียดเพิ่มเติม ดูใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น** (พระนคร : ม.ป.ท., 2511. พิมพ์ในงานศพนายสง่า วรรณดิษฐ์ กัณยาน 2511), 14-20.

³⁹พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร, **กระเบื้องถ้วยกะลาแตก** (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2550), 213-217.

⁴⁰“ห้องที่ทำไว้ใต้ดิน ได้พระเจดีย์เป็นต้น สำหรับเก็บพระพุทธรูปและสิ่งอื่นๆ” ใน ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542** (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546), 70.

⁴¹**ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2547. พิมพ์เป็นที่ระลึกในโอกาสวันพระบรมราชสมภพครบ 200 ปี), 46.

⁴²การสร้างพระพิมพ์บรรจุในพระเจดีย์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา นั้น สันนิษฐานว่าเริ่มไม่เป็นที่นิยมในช่วงรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป เนื่องจากการบูรณะพระมหาเจดีย์สี่รัชกาลที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามยังพบว่ามีการสร้างพระพิมพ์เพื่อบรรจุในพระเจดีย์ แต่ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 เรื่องบรรจุสิ่งของในพระเจดีย์ที่เขพนมขวิด (พ.ศ.2404) นั้น ไม่ได้กล่าวถึงการสร้างพระพิมพ์เพื่อบรรจุในพระเจดีย์ มีเพียงพระบรมธาตุและโบราณจารึกอักษรบาลีปิดทองคำเปลวที่บรรจุไว้ในพระเจดีย์เท่านั้น

พบพระพิมพ์ที่โคนต้นไม้บริเวณพระเจดีย์เก่าซึ่งเป็นพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาเพื่อบรรจุ
 ถวายเป็นพุทธบูชาในพระเจดีย์เป็นจำนวนมาก สันนิษฐานว่าผู้ที่ขุดกรุพระเจดีย์เมื่อพบพระพิมพ์
 เหล่านี้จึงได้ขนย้ายมาไว้บริเวณโคนต้นไม้ข้างพระเจดีย์ เพื่อหาทรัพย์สินที่มีค่าในกรุโดยไม่ได้
 สนใจพระพิมพ์เหล่านี้ ในระยะต่อมาพระพิมพ์จึงได้รับความนิยมในวงการพระเครื่อง เช่น พระชุด
 กิมตั้ง ซึ่งเป็นพระพิมพ์กลุ่มหนึ่งของจังหวัดสุพรรณบุรี พบที่วัดพลายชุมพลซึ่งเป็นวัดร้างมีเขต
 อุปัฏฐากับวัดพระรูป แดกกุดออกมาครั้งแรกเนื่องจากเจดีย์หักโค่นลงมาตามสภาพความเก่าแก่
 พระพิมพ์ที่แดกกุดออกมาในครั้งนั้นมีจำนวนมาก ถูกปลอยทิ้งกระจัดกระจายอยู่ในซากพระเจดีย์
 เป็นพระพิมพ์ดินเผา มีอยู่ด้วยกัน 4 พิมพ์ คือ พระสี่กร พระมอญแปลง พระประคำรอบ และพระ
 ประกม ต่อมาเมื่อเกิดแนวคิดเรื่องการนำพระกรุไปเป็นพระเครื่องจึงได้มีการเก็บสะสมเข้าชุดครบ
 ทั้ง 4 พิมพ์เรียกว่า “พระชุดกิมตั้ง”⁴³ เป็นต้น

⁴³“พระชุดกิมตั้ง” กฤษฎา พิณศรี สันนิษฐานถึงชื่อของพระชุดนี้ว่ามาจากความนิยมในการสะสม
 เครื่องโต๊ะ และเครื่องลายครามของจีน ที่แพร่หลายอย่างมากในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว และรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว บรรดาข้าราชการผู้ใหญ่หรือคหบดีนิยมสะสมเครื่องเคลือบลายครามที่สั่งมาจากเมืองจีน แล้วนำเอา
 มาจัดโต๊ะหมู่บูชาเป็นชุดๆ ประกวดประชันกัน โดยมีห้างที่สั่งเข้ามาจากเมืองจีนเอามาจำหน่ายในเมืองไทยสองห้าง
 คือ ห้างพระยาพิศาลผลพานิช กับห้างพระยาโชฎีกาฯ เศรษฐี ต่อมาเกิดห้างใหม่ขึ้นอีกห้างหนึ่งเป็นของจีนรุ่น
 ซึ่งเดิมทำงานให้กับพระยาโชฎีกาฯ เศรษฐี ภายหลังได้แยกออกไปตั้งห้างเอง ในการประกวดเครื่องถ้วยลาย
 คราม และโต๊ะหมู่บูชาดังกล่าว ปรากฏมีโต๊ะหมู่บูชาชุดหนึ่งมีความงามเป็นเลิศกว่าโต๊ะหมู่บูชาชุดอื่นๆ พระยา
 โชฎีกาฯ เศรษฐี ได้ทูลขอให้กรมขุนราชสีหวิกรมประทานชื่อโต๊ะหมู่บูชาชุดนี้ กรมขุนราชสีหวิกรมจึงทรงตั้งชื่อว่า
 “ ชุดกิมตั้ง ” แปลว่า “ พระราชบัลลังก์ทองคำ ” อีกกรณีหนึ่ง สันนิษฐานว่า “กิมตั้ง” อาจมาจากชื่อยี่ห้อ “กิมตั้ง
 ฮกเกี” ของเครื่องถ้วยชาลายคราม ที่พระยาโชฎีกาฯ เศรษฐี (พุก) สั่งมาจากเมืองจีนเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๔ ซึ่ง
 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงแปลความหมายไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง ตำนานเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น ว่า
 “ของอันวิเศษอย่างเต็มที่ ” เครื่องถ้วยชาดังกล่าวเป็นเครื่องลายคราม ประกอบด้วยถ้วยพร้อมจานรอง ชุดหนึ่งมี
 จำนวนสี่ใบ เป็นถ้วยขนาดเล็ก มีลวดลายสวยงาม จนเป็นที่กล่าวขวัญกันในกลุ่มนักนิยมถ้วยชา จึงเรียกชื่อถ้วย
 กิมตั้งกันจนติดปากแม้เวลาจะผ่านไปอีกหลายสิบปี ภายหลังเมื่อมีการพบพระพิมพ์ที่จัดกลุ่มรวมกันสี่องค์ จึงมี
 ผู้ตั้งชื่อพระชุดนี้เสียใหม่ว่าพระชุดกิมตั้ง เนื่องจากเป็นที่นิยมเช่นเดียวกับเครื่องถ้วยชาลายครามของจีน คูใน
 กฤษฎา พิณศรี “พระชุดกิมตั้ง” เมืองโบราณ 32, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2549), 120-121.

แนวคิดในการนำ "พระกรู" ไปเป็น "พระเครื่อง" พกติดตัวเพื่อปกป้องคุ้มครองจากอันตรายและเป็นสิริมงคลกับตัวนั้น มีต้นกำเนิดมาจากสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ซึ่งในจดหมายเหตุประพาสต้นรัชกาลที่ 5 ได้ระบุว่าเมื่อ เมื่อปีระกา จุลศักราช 1211 (ตรงกับ พ.ศ. 2392) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) วัดระฆังฯ ได้ขึ้นมาเยี่ยมญาติที่เมืองกำแพงเพชรได้อ่านศิลาจารึกอักษรไทยโบราณ มีอยู่วัดเสด็จฝั่งเมืองกำแพงเพชร ได้ความว่ามีพระเจดีย์โบราณบรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า อยู่ริมลำน้ำปิงฝั่งตะวันตก 3 องค์ ชำรุดทั้งหมด พระยากำแพง (น้อย) เป็นผู้ว่าราชการเมืองในขณะนั้น ได้ทำการค้นหาจนพบพระเจดีย์ทั้ง 3 องค์ตามที่ปรากฏในศิลาจารึก พระเจดีย์องค์กลางใหญ่สุดซึ่งบรรจุพระบรมธาตุ ขณะหรือพระเจดีย์ทั้ง 3 องค์นั้น ได้พบกรุพระพิมพ์สกุลทุ่งเศรษฐีแบบต่างๆ จำนวนมาก ภายในกรุพบแผ่นลานเงินจารึกภาษาขอมกล่าวถึงตำนานการสร้างพระพิมพ์และวิธีการสักการบูชาพร้อมลำดับอุปเท่ห์(วิธีการดำเนินการ)ไว้ ซึ่งใบลานจารึกที่พบนั้นได้ระบุรายละเอียดไว้ว่า

ณ ตำบลเมืองพิษณุโลก เมืองกำแพงเพชร เมืองพิชัย เมืองพิจิตร เมืองสุพรรณ
ว่ายังมีฤๅษี ๑๑ ตน ฤๅษีเป็นใหญ่ ๓ ตนๆ หนึ่ง ฤๅษีพิลาลัยตนหนึ่ง ฤๅษีตาไฟตนหนึ่ง
ฤๅษีตาวิวตนหนึ่ง เป็นประธานแห่งฤๅษีทั้งหลาย จึงปรึกษากันว่า เราทั้งนี้จะเอาอันใด
ให้แก่พระยาศรีธรรมมาโคกราช ฤๅษีทั้ง ๓ จึงปรึกษาแก่ฤๅษีทั้งปวงว่า เราจะทำด้วยฤๅษี
ทำด้วยเครื่องประดิษฐานเงินทองไว้ฉะนี้ ฉลองพระองค์จึงทำเป็นเมฆพัตรอุทุมพร
เป็นมฤตยูพิศม์ อายุ วัฒนนะ พระฤๅษีประดิษฐานไว้ในถ้ำใหญ่ใหญ่ เป็นอาณูภาพ
แก่มนุษย์ทั้งหลาย สมณะชีพรามณาจารย์เจ้าไปถ้วน ๕๐๐๐ พรรษา พระฤๅษีตน
หนึ่งจึงว่าแก่ฤๅษีทั้งปวงว่า ท่านจงไปเอว่านทั้งหลายอันมีฤๅษีเอามาให้ได้ ๑๐๐๐
เก็บเอาเกษรดอกไม้อันวิเศษที่มีฤๅษีนาเป็นอาทิให้ได้ ๑๐๐๐ ครั้นเสร็จแล้ว ฤๅษีจึง
ป่าวร้องเทวดาทิ้งปวงให้มาช่วยบดยา ทำเป็น พระพิมพ์ไว้สถานหนึ่งทำเป็นเมฆพัตร
รสถานหนึ่ง ฤๅษีทั้ง ๓ องค์นั้นจึงบังคับฤๅษีทั้งปวงให้เอว่านทำเป็นผงปั้นเป็นก้อน
ประดิษฐานด้วยมนต์คาถาทิ้งปวงให้ ประสิทธิทุกอัน จึงให้ฤๅษีทั้งนั้นเอาเกษรและ
ว่านยามาประสมกันดีเป็นพระให้ ประสิทธิแล้วด้วยเนวระหฺรคุณประดิษฐานไว้บน
เจดีย์อันหนึ่ง ถ้าผู้ใดได้ให้ถวายพระพรแล้ว จึงเอาไว้ใช้ตามอาณูภาพเถิด ให้ระลึกถึง

คุณพระฤษีที่ทำไว้นั้นเกิด ฤษีไว้อุปเท่ห์ดังนี้ แม้อันตรายสักเท่าไรก็ดี ให้นิมนต์พระ
ใส่ศีรชะ อันตรายทั้งปวงหายสิ้นแล ถ้าจะเข้าการณรงค์สงคราม ให้เอาพระใส่น้ำมัน
หอมเข้าด้วย เนวาระหฺรคุณแล้ว เอาใส่ผมคักดีลึทธิความปรารถนา ถ้าผู้ใดจะ
ประสิทธิ์แก่หอคาบศาสตราวุธทั้งปวงเอาพระสร้งน้ำมันหอมแล้วเสกด้วย อิติปิโสภ
กุราติ เสก ๓ ที ๗ ที แล้วใส่ขันสำริดพิชฐานตามความปรารถนาเกิด ถ้าผู้ใดจะใคร่
มาตุคามเอาพระสร้งน้ำมันหอมใส่ใบพลูทาประสิทธิ์แก่คนทั้งหลาย ถ้าจะสง่าเจรจา
ให้คนกลัวเกรงเอาใส่น้ำมันหอมหุงขี้ผึ้งเสกด้วยเนวาระหฺรคุณ ๗ ที ถ้าจะค้าขายก็ดี มี
ที่ไปทางบกทางเรือก็ดี ให้นมัสการด้วยพานูงแล้วเอาพระสร้งน้ำหอมเสกด้วย พระ
พุทธคุณ อิติปิโสภกุราติ เสก ๗ ที ประสิทธิ์แก่คนทั้งหลายแล ถ้าจะให้สวัสดีสถาพร
ทุกอัน ให้เอาดอกไม้ดอกบัวบูชาทุกวัน จะปรารถนาอันใดก็ได้ทุกประการแล ถ้าผู้ใด
พบพระเกษรก็ดี พระว่านก็ดี พระปรอทก็ดี ก็เหมือนกันอย่าได้ประมาทเลย อานุภาพ
ดังกำแพงล้อมกันภัยแก่ผู้นั้น ถ้าจะให้ความสุขย์ เอาพระสร้งน้ำหอมเอาด้วย ๑๑
เส้น ชุบน้ำมันหอมและทำให้เทียนตามถวายพระแล้วพิชฐานตามความปรารถนาเกิด
ถ้าผู้ใดจะสระหัวให้เชียนต์นี้ใส่ใส่เทียนเกิด แล้วว่า นโมไปจนจบ แล้วว่าพานูง แล้ว
ว่า อิติปิโสภการ มหาเชยฺยํ มงฺคฺลํ แล้วว่าพระเจ้า ทั้ง ๑๖ พระองค์ เอาทั้งคู์กิริมิที กุรุ
มุฑู กรมท เกเรเมเท ตามแต่เสกเกิด ๓ ที ๗ ทีวิเศษนัก ถ้าได้รู้พระคาถานี้แล้ว อย่า
กลัวอันใดเลย ท่านตีค่าไว้ควรเมือง จะไปรบศึกก็คุ้มได้สารพัดศัตรูแล⁴⁴

พุทธคุณของพระพิมพ์เมืองกำแพงเพชรที่ระบุไว้ในจารึกคือ บูชาแล้วทำให้สำเร็จสม
ความปรารถนา แล้วแต่จะอธิษฐานขอในวัตถุประสงค์ใด นอกจากนี้ ยังคุ้มครองให้แคล้วคลาด
จากภัยอันตราย รวมทั้งการรักษาเกี่ยวกับการเจ็บไข้ได้ป่วยด้วย การมีหลักฐานที่เป็นเอกสารมา
สนับสนุนพุทธคุณของพระพิมพ์ที่พบส่งผลให้ความเชื่อในเรื่องพุทธคุณของพระพิมพ์รับความนิยม
เพิ่มมากขึ้น ความเชื่อที่เกิดขึ้นมานี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงรับทราบและ

⁴⁴ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, จดหมายเหตุประพาสต้นรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ : แพร่
พิทยา, 2519), 115.

ทรงมีพระราชวิจารณ์ว่า “ที่เมืองกำแพงนี้ประหลาดว่าเป็นที่มีไข้เจ็บชุม ถึงถามชาวเมืองนั้นเองก็ไม่มีใครปฏิเสธสักคนหนึ่งว่าไข้ไม่ชุมและไม่ร้าย แต่ได้พบคนแก่ทั้งหญิงทั้งชายมากกว่าที่ไหนหมด กรมการคร่ำ ๆ อายุ 70-80 ก็มีมากหลายคน ราษฎรตามแถวตลาดก็มีคนแก่มาก ถ้าจะหารือพวกกำแพงจริงคงบอกว่าพระพิมพ์ป้องกัน ด้วยว่านับถือกันมาก”⁴⁵

นอกจากปัจจัยภายในด้านต่างๆ ทั้งการเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนา การเกิดโรคระบาด รวมถึงความนิยมในการเก็บสะสมของเก่า ได้เป็นปัจจัยที่ทำให้มีการเกิดขึ้นของพระเครื่อง และยังเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดแนวคิดในการนำพระพิมพ์หรือพระกรุซึ่งแต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อสืบพระศาสนาได้เปลี่ยนสถานะกลายเป็นพระเครื่องที่มีพุทธคุณสำหรับป้องกันอันตรายในด้านต่างๆ แล้ว ปัจจัยภายนอกที่สังคมได้รับมาจากอิทธิพลจากต่างชาติ เช่น ความนิยมในการสร้างเหรียญที่ระลึก การสร้างเหรียญพระสงฆ์ รวมถึงการเกิดสงครามโลก ก็นับเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกปัจจัยหนึ่งที่มีส่วนสนับสนุนให้พระเครื่องได้รับการยอมรับและเกิดความนิยมแพร่หลายมากขึ้นในสังคมไทย

2. ปัจจัยที่ทำให้พระเครื่องแพร่หลายในสังคมไทย

จากปัจจัยที่กล่าวไว้ในข้างต้นได้แสดงให้เห็นว่าพระพิมพ์กลายเป็นพระเครื่องวางของขลังที่คนกลุ่มหนึ่งนิยมมีไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและในที่สุดได้กลายเป็นพระเครื่องซึ่งเป็นสิ่งที่นิยมแพร่หลายในสังคมไทย เกิดความนิยมในการสร้างและสะสมขึ้นมากมายอันเนื่องมาจากปัจจัยสนับสนุนต่างๆ คือ

การสร้างเหรียญที่ระลึก

การสร้างเหรียญของพระสงฆ์

สงครามโลกครั้งที่สอง

2.1 การสร้างเหรียญที่ระลึก

เหรียญที่ระลึก เป็นเหรียญที่ผลิตขึ้นเนื่องในโอกาสสำคัญต่างๆ มีขึ้นเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

⁴⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลกพรรณานุกาพ, จดหมายเหตุประพาสต้นรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2519), 115.

เฉลิมพระชนมายุครบ 60 พรรษา ใน พ.ศ.2403 เรียกกันว่า "เหรียญแต่เม็งทงป้อ" ซึ่งไม่ปรากฏภาพเหมือนของเจ้าของเหรียญลงบนเหรียญเลย ความคิดเช่นนี้มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้วที่ไม่นิยมให้มีการทำภาพเหมือนขึ้นเนื่องจากเชื่อว่าเปรียบเสมือนการบั่นทอนอายุดังเห็นจากหลักฐานสมัยอยุธยาของนิโกลัส แชรแวงส์ว่า “ไม่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้นำพระบรมฉายาลักษณ์ไปพิมพ์ในเหรียญเหล่านั้นเลย”⁴⁶ ต่อมาในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงละทิ้งความเชื่อเกี่ยวกับการถ่ายภาพ การจำลองรูปบุคคลซึ่งเป็นความเชื่อในสังคมสมัยนั้นว่าการจำลองรูปเหมือนของตนเองหรือการถ่ายภาพในขณะที่ตนเองยังมีชีวิตอยู่นั้น เปรียบเสมือนการบั่นทอนอายุตนเองหรือเกรงกลัวว่าจะมีผู้นำเอารูปเหมือนหรือภาพถ่ายไปทำร้ายด้วยทางไสยศาสตร์และทวงสร้างเหรียญที่ระลึกซึ่งมีพระบรมสาทิสลักษณ์ขึ้นหลายครั้ง

ความเชื่อในเรื่องการถ่ายภาพและจำลองรูปเหมือนนั้นเป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อคนในสังคมอย่างมาก อาทิ พระสงฆ์ เกจิอาจารย์บางรูปที่ในอดีตยังไม่ยอมให้ถ่ายรูปของตนเองในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น หลวงพ่อเนียม วัดน้อย จังหวัดสุพรรณบุรี มรณภาพเมื่อ พ.ศ.2451 ภาพถ่ายที่ปรากฏในปัจจุบันทั้งภาพถ่ายในท่านอนและท่านั่งนั้น ถ่ายหลังจากมรณภาพแล้ว โดยท่านั่งนั้นลูกศิษย์พยุ่งร่างท่านให้นั่ง และนั่งพยุ่งร่างท่านอยู่ด้านหลังแล้วจึงถ่ายภาพ

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงมีลายพระหัตถ์ถึงสมเด็จพระกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์เกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องการถ่ายภาพว่า

เมื่อแรกมีช่างถ่ายรูปนั้น ไม่ค่อยมีใครถ่ายรูปกัน เพราะเกรงว่าจะเอาไปใช้ทำร้ายด้วยเวทมนต์ ขนาดสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ หรือที่เรียกกันว่า สมเด็จพระยาองค์ใหญ่ (ดิศ บุนนาค) เป็นขุนนางชั้นสูงก็ยังไม่ยอมถ่ายรูป ยอมแต่องค์น้อย คือ สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค)⁴⁷

⁴⁶นิโกลัส แชรแวงส์, ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร, พิมพ์ครั้งที่ 2, (นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2550), 130.

⁴⁷ สานต์สมเด็จพระ เล่ม 4 (กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2504), 190.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระองค์ลงบนเหรียญที่ระลึกครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2414 เนื่องในวโรกาสเฉลิมพระชนมายุครบ 18 พรรษา เรียกกันว่าเหรียญ “หลักแจว” ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีการนำพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ไทยประทับลงบนเหรียญ

ความนิยมในการสร้างเหรียญที่ระลึกสะท้อนให้เห็นจากเหรียญที่ระลึกที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5 เหรียญที่ระลึกที่สร้างขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ปีสร้าง พ.ศ.	เหรียญ	โอกาสที่สร้าง	ลักษณะ เหรียญ
2414	หลักแจว	เหรียญที่ระลึกเนื่องในการเฉลิมพระชนมพรรษาครบ 18 พรรษา ในพ.ศ.2414	กลมแบน ขอบเรียบ
2416	เหรียญพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2	เนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างเป็นทางการเมื่อทรงบรรลุนิติภาวะ มีพระชนมายุครบ 20 พรรษา	กลมแบน ขอบเรียบ
2419	เหรียญที่ระลึกพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ปราสาทและพระที่นั่งวโรภาษพิมาน	เหรียญที่ระลึก พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ปราสาท และพระที่นั่งวโรภาษพิมาน ทรงพระราชทานเนื่องในวโรกาสเฉลิมฉลองพระที่นั่งทั้งสองแห่ง เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2419	กลมแบน ขอบเรียบ
2426	เหรียญที่ระลึกรัชกาลที่ 5 เสมอด้วยรัชกาลที่ 2	เหรียญที่ระลึกรัชกาลที่ 5 เสมอรัชกาลที่ 2 พระองค์ทรงครองราชย์เป็นปีที่ 15 เสมอพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย	กลมแบน ขอบเรียบ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ปีสร้าง พ.ศ.	เหรียญ	โอกาสที่สร้าง	ลักษณะ เหรียญ
2428	เหรียญที่ระลึก รัชกาลที่ 5 เสมอ ด้วยรัชกาลที่ 4	เนื่องในวโรกาสที่เสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติ เป็นปีที่ 17 ซึ่งเสมอด้วยรัชกาลที่ 4	รูปกลมมี ขอบเรียบ มีห่วง
2433	เหรียญที่ระลึกพระ ราชพิธีเฉลิมพระ ชนมพรรษารัชกาล ที่ 5	ที่ระลึกในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระชนมพรรษา 37 พรรษา และทรงพระ กรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเป็นรางวัล การประกวดตั้งโต๊ะ	กลมแบน มีรู สี่เหลี่ยมตรง กลาง มีห่วงทั้ง ด้านบนและ ด้านล่าง
2433	เหรียญที่ระลึก ฉลองพระป่าย	เนื่องในพระราชพิธีฉลองพระป่าย พระที่นั่ง เวหาสน์จำรูญ พระราชวังบางปะอิน	รูปสี่เหลี่ยม จัตุรัส มีรู สี่เหลี่ยมตรง กลาง 2 อัน ซ้อนเหลี่ยมกัน
2434	เหรียญที่ระลึก งานเฉลิมพระ ชนมพรรษา	โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเหรียญที่ระลึกขึ้นเพื่อ พระราชทานในงานฉลองพระชนมมายุครบ 38 พรรษา	เป็นรูป 8 เหลี่ยม ขอบ เรียบ
2434	เหรียญที่ระลึก งานพระเมรุ	ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระองค์ เจ้าบดินทรวรณวโรภาส	กลมแบน มี ห่วง
2434	เหรียญบาตร น้ำมนต์ หรือ เหรียญปวเรศฯ	ที่ระลึกในพระราชพิธีมหาสมณุตตมาภิเศก เลื่อนพระอิสริยยศพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม สมเด็จพระปวเรศวริยาลงกรณ์	เป็นรูปไข่ ขอบ เรียบ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ปีสร้าง พ.ศ.	เหรียญ	โอกาสที่สร้าง	ลักษณะ เหรียญ
2435	เหรียญที่ระลึก เฉลิมพระ ชนมพรรษา รัชกาลที่ 5	ที่ระลึกในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษาครบ 39 พรรษา และ พระราชทานเป็นรางวัลในการประกวด เครื่องโต๊ะ	เป็นรูปผ้าพับ ทบม้วน มีห่วง ที่ด้านบนและ ด้านล่าง
2438	เหรียญที่ระลึกใน การครองราชย์ รัชกาลที่ 5 เสมอ รัชกาลที่ 1	ทรงอยู่ในราชสมบัติเป็นเวลา 27 ปี ซึ่ง เท่ากับระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธ ยอดฟ้าจุฬาโลกทรงครองราชย์	เป็นรูปรีขอบ หยักข้างทั้ง 2 ข้าง ด้านบนมี ห่วง
2438	เหรียญที่ระลึกใน การครองราชย์ รัชกาลที่ 5 เสมอ รัชกาลที่ 3	พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอยู่ในราชสมบัติเป็นเวลา 27 ปี ซึ่ง เท่ากับระยะเวลาที่พระบาทสมเด็จพระนั่ง เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์	เป็นรูปสี่เหลี่ยม ย่อมุม ขอบ เรียบ ด้านบนมี ห่วง
2440	เหรียญเสด็จฯ ประพาสยุโรป ครั้ง ที่ 1	ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนิน ประพาสยุโรป ตั้งแต่วันที่ 7 เดือนเมษายน ถึงวันที่ 16 เดือนธันวาคม	กลมแบน
2440	เหรียญที่ระลึกทรง เสด็จกลับจาก ยุโรปครั้งที่ 1	ที่ระลึกในวโรกาสที่เสด็จกลับจากยุโรป	กลมแบน ขอบ เรียบ
2441	เหรียญ ร.5 เสมอ ร.2 ทวีคูณ	เหรียญที่ระลึกรัชกาลที่ 5 เสมอด้วยรัชกาล ที่ 2 ทวีคูณ	เป็นรูปดาว ห้า แฉก

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ปีสร้าง พ.ศ.	เหรียญ	โอกาสที่สร้าง	ลักษณะ เหรียญ
2441	เหรียญที่ระลึกการ พระราชพิธีเฉลิม พระสุพรรณบัฏ เจ้าฟ้าอัษฎางค์ เดชาวุธ	ที่ระลึกในพระราช พิธีเฉลิมพระสุพรรณบัฏ เจ้าฟ้าอัษฎางค์เดชาวุธ	เป็นเหรียญรูป กลมแบน วง ขอบนอกเรียบ
2443	เหรียญที่ระลึกงาน พระเมรุทอง สนามหลวง ร.ศ. 119	เนื่องในงานพระเมรุพระบรมศพ และพระ ศพ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้า มหาวชิรุณหิศ สยามกุฎราชกุมาร , พระ เจ้ามหายยิกาเธอกรมพระยาสุดาร์ตนา ประยูร , พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจาตุรนต์ รัศมี กรมพระจักรพรรดิพงษ์ , สมเด็จพระ เจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าสมมติวงศ์วโรทัย กรม ขุนศรีธรรมราชธำรงค์ฤทธิ์ , และ สมเด็จพระ พระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าศิริราภรณ์โสภณ	กลมแบน ขอบ เรียบ
2444	เหรียญที่ระลึก เสมา จ.ป.ร.	เหรียญที่ระลึกที่ทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานแก่เด็กชาย หญิง คราวเสด็จ พระราชดำเนินตามหัวเมืองต่างๆ	เป็นรูปเสมา ด้านบนเป็น หลอดสำหรับ ร้อยเชือก
2446	เหรียญที่ระลึก เฉลิมพระ ชนมพรรษา ครบ 50 พรรษา	ที่ระลึกในการเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษาครบ 50 พรรษา	กลมแบน ขอบ เรียบ

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ปีสร้าง พ.ศ.	เหรียญ	โอกาสที่สร้าง	ลักษณะ เหรียญ
2447	เหรียญปฏิทิน จ.ป.ร .	สันนิษฐานว่าเป็นของพระราชทานเนื่องใน วันขึ้นปีใหม่	เหรียญทรง กลม มีห่วง
2449	เหรียญประชัน อาวุธ	เหรียญประชันอาวุธ ร.ศ.125 สร้างขึ้นเพื่อ พระราชทานเป็นรางวัลในการประกวด อาวุธ เช่น หอก ดาบ ง้าว ทวน ปืน ในงาน ฉลองวัดเบญจมบพิตร	กลมแบน ขอบเรียบ
2449	เหรียญที่ระลึก ฉลองพระ สุพรรณบัตร กรมหลวงวชิร ญาณวโรรส	ที่ระลึกในการเลื่อนกรมหมื่นวชิรญาณ วโรรสเป็นกรมหลวง ณ วัดบวรนิเวศวิหาร	กลมแบน ขอบเรียบ มีห่วง
2449	เหรียญที่ระลึกงาน พระศพ	ที่ระลึกงานพระศพพระเจ้าอนุวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอรไทยเทพกัญญา	กลมแบน ขอบเรียบ มีห่วง
2450	เหรียญเสด็จกลับ จากยุโรปครั้งที่ 2	โรงพยาบาลประเทศฝรั่งเศสเป็นผู้ผลิต เหรียญนี้ เพื่อที่จะได้นำไปพระราชทานแก่ ราษฎรเมืองตราด และเมืองจันทบุรี	รูปเสมา มีห่วง
2450	เหรียญที่ระลึกงาน พระศพกรมหมื่น มหิศรราชหฤทัย	ที่ระลึกงานพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไชยันตมงคล กรมหมื่นมหิศร ราชหฤทัย	กลมแบน ขอบ เรียบ มีห่วง
2450	เหรียญที่ระลึก การศพ	ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ เจ้าพระยาสุรพันธ์ฯ	รูปใบเทศ มีห่วง

ตารางที่ 5 (ต่อ)

ปีสร้าง พ.ศ.	เหรียญ	โอกาสที่สร้าง	ลักษณะ เหรียญ
2451	เหรียญพระบรม รูปทรงม้า	สร้างในวโรกาสเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลกฐินศกครอง ราชย์ 40 พรรษา	รูปกลมรี ขอบเรียบ มีห่วง
2451	เหรียญที่ระลึก ชมสวน	สร้างเพื่อจำหน่ายให้แก่ผู้ที่ต้องการจะเข้า ชมบ้านหิมพานต์ หรือปาร์คสามเสน	รูปกลมรี มีห่วง
2451	เหรียญที่ระลึกงาน พระศพ	ที่ระลึกงานพระศพ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าชายศิริวงษ์วัฒน์เดช	ตราสัญลักษณ์ มีห่วงเชื่อมติด ด้านบน

ที่มา : “เหรียญที่ระลึก” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 9 เมษายน 2552 เข้าถึงได้จาก
www.thaimedals.com

ข้อมูลจากตารางแสดงรายละเอียดเหรียญที่ระลึกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของรูปแบบเหรียญที่สร้างขึ้น ซึ่งในระยะแรกนั้น เหรียญที่สร้างขึ้นมาจะมีลักษณะของเหรียญทรงกลมแบนหรือเหรียญรูปไข่เพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสต่างๆ เท่านั้น ต่อมาได้มีการพัฒนารูปแบบของเหรียญที่ระลึกให้มีลักษณะที่หลากหลายสวยงามและมีรูหรือห่วงร้อยสร้อยเพื่อใช้ห้อยแขวนหรือติดแพรแถบ และการสร้างเหรียญเสมาอักษรย่อพระนามเพื่อพระราชทานเด็กชายหญิงตามหัวเมืองต่างๆ คราวเสด็จพระราชดำเนินตรวจเยี่ยมราษฎร ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นถึงความนิยมในการห้อยแขวนเหรียญและการยอมรับถึงการเกิดขึ้นของเหรียญที่ระลึกที่มีอยู่ในสังคมอย่างแพร่หลาย

ความนิยมในการห้อยแขวนเหรียญนั้น ไม่สามารถระบุได้ว่าเริ่มเกิดขึ้นในสมัยใด ในสมัยอยุธยา นั้นจากบันทึกของลาลูแบร์ซึ่งอธิบายเกี่ยวกับเครื่องแต่งกายของชาวอยุธยาไว้แต่ไม่ปรากฏว่ามีการแขวนเครื่องประดับคอ

พวกผู้ชายไม่รู้จักใช้สร้อยประดับคอของตนหรือของภรรยาเลย แต่พวกผู้หญิงและเด็กๆ ทั้งสองเพศ รู้จักการใช้ตุ้มหู ตามปกตินั้นตุ้มหูมีรูปร่างเหมือนอย่างลูกปัด (poire-ลูกแพร์) ทำด้วยทองคำ เงินหรือกะไหล่ทอง เด็กหนุ่มเด็กสาวลูกผู้ดีสวมกำไลข้อมือ แต่จะสวมอยู่ถึงอายุ ๖ หรือ ๗ ขวบเท่านั้น แล้วยังสวมกำไลที่แขนและที่ขาอีกด้วยเป็นกำไลวง (กำนแข็ง) ทำด้วยทองคำ หรือกะไหล่ทอง⁴⁸

ช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า ความนิยมในการห้อยแขวนเหรียญกษาปณ์ของต่างประเทศเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย กระทั่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁴⁸ ซีมอง เดอ ลู ลูแบร์, *จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์* : ราชอาณาจักรสยาม, แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร (พระนคร : ก้าวหน้า, 2510), 120.

มีพระบรมราชโองการฯ ให้ประกาศห้ามนำเหรียญต่างชาติมาประดับแต่งกาย ณ วันพฤหัสบดี ขึ้น 4 ค่ำ เดือน 7 ปีมะเส็ง นพศก ความตอนหนึ่งว่า

อนึ่ง ราษฎรชาวบ้านนอกมีเงินน้อย หาเงินยาก เมื่อหาได้เล็กน้อย ก็เอาเงินบาทบ้าง เงินสลึงบ้าง เงินเฟื้องบ้าง เจาะร้อยผูกคอก ผูกข้อมือบุตรหลาน ด้วยจะอดกันว่าไม่มีเงินอย่างนั้น เห็นงามอยู่หรือ แลบัดนี้คนในกรุงเป็นอันมาก ทั้งไพร่ทั้งผู้ดีขึ้นชมนิยมกันเอาทองเหรียญ เงินเหรียญเจาะร้อยผูกคอบ้าง ผูกข้อมือบ้าง ทำเป็นสังวาลบ้าง แต่งตัวบุตรหลานด้วยสำคัญว่าเป็นของประหลาด จะอดด่ากว่ากว้างขวางมีของต่างประเทศนั้นเห็นว่างามอย่างไร เมื่อคิดดูเป็นน่ายายน่าอดสู แก่คนนอกประเทศ ซึ่งมีทองเหรียญ เงินทองดั้นถมมากมายใช้สอยซื้อขายเหมือนเงินบาท เงินสลึง เงินเฟื้อง แลเบี้ยที่ใช้สอยกันอยู่ในกรุงแลในเขตแดน พระราชาณาจักรนี้ ไม่เป็นของวิเศษแปลกประหลาดเลย...แต่นี้ไปขอเสียเถิด ชายหญิงในกรุงนอกกรุงทั้งไพร่ผู้ดีบรรดาอยู่ในพระราชาณาจักรอย่าได้เอาทองเหรียญ เงินเหรียญมาเจาะร้อยทำเป็นเครื่องแต่งตัวบุตรหลานเลย ขอให้เลิกเสียเป็นอันขาดทีเดียว⁴⁹

การจัดสร้างเหรียญเสมาอักษรย่อพระนามนั้น โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานแก่เด็กชายหญิง คราวเสด็จพระราชดำเนินตามหัวเมืองต่างๆ ด้านบนเสมามีลักษณะเป็นตะกรุด⁵⁰ ซึ่งสามารถใช้เชือกร้อยในช่องตะกรุดเพื่อใช้แขวนคอ สร้างด้วยโลหะ 2 ชนิด คือ เงินและทองคำ เสมาทองคำสำหรับพระราชทานหม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ตามเสด็จ ส่วนเสมาเงินพระราชทานบุตรหลานของราษฎรโดยทั่วไป⁵¹ โดยปรากฏความตอนหนึ่งในพระ

⁴⁹“ประกาศไม่ให้เอาทองเหรียญเงินเหรียญแต่งตัวให้เด็กแลอนุญาตให้ใช้เงินเหรียญนอก” ในประชุมประกาศรัชกาลที่ 4, 124.

⁵⁰ สันนิษฐานว่าได้ผ่านพิธีปลุกเสกโดยพระเกจิอาจารย์ในยุคนั้นหลายท่าน ทำให้เหรียญเสมานี้เป็นที่นิยมในวงการพระเครื่องด้วย

⁵¹ พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5 (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2520, พิมพ์ในงานพระศพ หม่อมเจ้านิกรเทวัญ เทวกุลย์ มีนาคม พ.ศ.2520), 5.

ราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ ว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานแจกเสมาแก่เด็กชาวเมืองทุกระยะไป เช่น งานพระราชทานพระแสงศัสตราประจำเมืองพิจิตร เมื่อวันที่ 14 ตุลาคม พ.ศ.2444 ดังความในพระราชหัตถเลขาว่า

นอกจากบางมูลนากเวลาเช้า 2 โมงตรง ขึ้นมาถึงเมืองพิจิตรใหม่เวลาก่อนเที่ยง ระยะทางที่ขึ้นมาตอนนี้มีบ้านหนาขึ้น แต่ดูทุ่งกว้างขึ้นกว่าตอนล่าง เมื่อพิจารณาที่ภูมิประเทศทั้งพื้นแผ่นดินไม่เห็นผิวดอะไรกันกับกรุงเก่า เป็นแต่ที่พื้นคันตลิ่งเข้าไปน้ำลึก ถ้าทำนาหว่านเช่นกรุงเก่าก็คงจะทำได้ แต่ตามที่แลเห็นใช้ทำนาปักตามคันหลัง ข้างในไม่มีผู้ใดทำเหตุด้วยมีคนน้อยเท่านั้น เวลากลางวันไปทำพิธีให้พระแสงและแจกเสมาที่ว่าการเมือง⁵²

เหรียญเสมาที่พระราชทานนี้ ราษฎรมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งสิริมงคลต่างต้องการได้รับเหรียญเสมาพระราชทานเพื่อให้อายุยืนยาวได้แขวนค้อมีดวงตาเป็นจำนวนมาก⁵³ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงบันทึกไว้ในจดหมายเหตุประพาสต้น ว่ามีการแจกเหรียญเสมาตลอดระยะทางการเสด็จประพาสต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเหรียญเสมาในการเป็นเครื่องรางคุ้มกันโรคภัย ความว่า

หลาน (ของชาวบ้านที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้มีดำรัสด้วย) ได้เสมามา ๒ คนเสมานั้นเป็นเครื่องคุ้มกันอันตรายดีอย่างยิ่ง เพราะเวลาท่านประทานท่านให้พรหลานได้มาครั้งนั้น ๒ คน เดียวนี้ต้องแบ่งไปให้หลานบ้านอื่นเสียอัน ๑ เพราะไข้โรค ที่อยู่บ้านเดี๋ยวนี้ต้องผลัดกันผูก ใครไข้โรค คนนั้นได้ผูก ท่านแจกก็มาก จะหาซื้อสักอันหนึ่งไม่ได้เลย ไม่มีใครเขาขาย⁵⁴

⁵² พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5, 5.

⁵³ เรื่องเดียวกัน, 6-7.

⁵⁴ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุเรื่องประพาสต้นในรัชกาลที่ 5, 82.

การพระราชทานเหรียญเสมาตามหัวเมืองต่างๆ นั้น ทำให้ความนิยมในการสร้างเหรียญที่ระลึกได้แพร่กระจายไปในสังคมโดยทั่วไป เห็นได้จากในระยะแรกสถาบันพระสงฆ์เป็นผู้บุกเบิกการสร้างเหรียญที่ระลึกในโอกาสต่างๆ และจัดทำขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในงานศพ ที่ระลึกในงานทำบุญอายุและที่ระลึกในการสร้างหรือปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของวัด การเกิดขึ้นของเหรียญที่ระลึกของพระสงฆ์นั้นมีความสำคัญ คือ เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างรูปเหมือนพระสงฆ์แทนรูปพระพุทธรูปเจ้าจนกระทั่งเกิดเป็นความนิยมในการสร้างเหรียญที่ระลึกและเหรียญที่ระลึกนี้ได้กลายสถานะภาพจากของที่ระลึกมาเป็นพระเครื่องในยุคต่อมา

2.2 เหรียญพระสงฆ์

เหรียญพระสงฆ์เหรียญแรกถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญจุดหนึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการส่งผ่านทางวัฒนธรรมจากชนชั้นสูงลงมาสู่สามัญชนในเรื่องการสร้างสิ่งของเพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสต่างๆ และยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดในการสร้างเหรียญพระจากการสร้างเพื่อถวายเป็นพุทธรูปบูชาหรือเพื่อสืบทอดพระศาสนามาเป็นของที่ระลึกแทน

"เหรียญพระสงฆ์" คือเหรียญที่ปรากฏรูปพระสงฆ์ หรือรูปเหมือนพระเกจิอาจารย์บนพื้นเหรียญ สันนิษฐานว่าเหรียญพระสงฆ์เหรียญแรก คือ เหรียญรูปเหมือนพระชลโธปมคุณมุนี (พุ่ม ปุณฺณกเถร) วัดเขาบางทราย จังหวัดชลบุรี สมเด็จพระพุทธิโชษาจารย์ (เจริญ ญาณวรเถร) วัดเทพศิรินทราวาส⁵⁵ จัดสร้างขึ้นเมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2450 เหรียญรูปเหมือนนี้สร้างขึ้นเพื่อแจกเป็นที่ระลึกแก่ผู้ที่มาร่วมงานพระราชทานเพลิงศพ⁵⁶

⁵⁵ขณะดำรงสมณศักดิ์ พระเทพวิ ในโอกาสเป็นประธานกรรมการจัดงานพระราชทานเพลิงศพ พระชลโธปมคุณมุนีซึ่งเป็นพระอุปัชฌาย์ของท่าน

⁵⁶เหรียญที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระชลโธปมคุณมุนี (พุ่ม ปุณฺณกเถร) วัดเขาบางทราย ไม่ได้ระบุปีที่สร้างเหรียญไว้อย่างชัดเจนทำให้วงการพระเครื่องยังไม่สามารถหาข้อยุติเรื่องเหรียญพระสงฆ์เหรียญแรกของประเทศไทยได้ ซึ่งบางกลุ่มเชื่อว่า เหรียญที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพพระพุทธิวิริยา (จิตร อนุโน) วัดสัตตนารถ จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ.2459 เป็นเหรียญพระสงฆ์เหรียญแรกของประเทศไทย เนื่องจากมีการระบุปีที่จัดสร้างขึ้นและจุดประสงค์การจัดสร้างไว้บนเหรียญอย่างชัดเจน

การสร้างเหรียญที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพพระชลโธปมคุณมณี (พุด บุญนุกเถร) ในครั้งนี้ สะท้อนความนิยมในการสร้างเหรียญที่ระลึกซึ่งในช่วงเวลานั้นแพร่หลายอยู่เพียงชนชั้นสูงและขุนนางเท่านั้น มาเผยแพร่สู่ประชาชนทั่วไป เชื่อได้ว่าสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโรเถร) วัดเทพศิรินทราวาส ขณะนั้นดำรงสมณศักดิ์พระเทพกวี ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ในระดับสูงของพระสงฆ์ได้มีโอกาสรับกิจนิมนต์และได้รู้จักชื่อกับกลุ่มคนชนชั้นสูงและขุนนาง ทำให้ได้รับรู้จึงมีความต้องการในการสร้างเหรียญที่ระลึกถวายพระอุปัชฌาย์ซึ่งเป็นพระเถระชั้นสูงเช่นเดียวกัน

การสร้างเหรียญที่ระลึกในช่วงแรกยังไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายทั่วไปและมีขอบเขตจำกัดอยู่เพียงพระสงฆ์ที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือและศรัทธา จึงสามารถที่จะระดมทุนเพื่อจัดสร้างเหรียญที่ระลึกขึ้นมาได้ เพราะมีค่าใช้จ่ายที่สูง สถานที่ที่รับผลิตเหรียญนั้นมีจำนวนไม่มาก ทำให้การสั่งผลิตทำได้ยาก ต้องมีการสั่งผลิตเหรียญมาจากต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น⁵⁷ ทำให้การสร้างเหรียญที่ระลึกไม่เป็นที่นิยมสำหรับประชาชนทั่วไปในระยะแรก

ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีการผลิตเหรียญได้รับการพัฒนาในต่างประเทศ กอปรกับความนิยมในการสร้างเหรียญที่ระลึกเพื่อแสดงมุทิตาจิตต่อพระสงฆ์ที่เคารพในโอกาสต่างๆ มีการนำเข้าเครื่องผลิตเหรียญและเปิดร้านรับผลิตเหรียญเพิ่มมากขึ้นทั้งการสร้างเหรียญที่ระลึกก็ทวีมากขึ้นเป็นเงาตามตัวด้วย เพราะเหรียญที่ระลึกสามารถตอบสนองในฐานะเป็นวัตถุมงคลและสะดวกในการจัดสร้าง อีกทั้งสามารถจัดสร้างได้คราวละมากๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนทั้งในเขตพระนครและต่างจังหวัด ดังข้อมูลที่รวบรวมและปรากฏในตารางดังนี้

⁵⁷ กล่าวกันว่าเหรียญที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพพระพุทธรวิริยา (จิตร อนุโน) วัดสัตตนารถ จังหวัดราชบุรี เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ.2459 เป็นเหรียญที่สั่งผลิตมาจากประเทศญี่ปุ่น

ตารางที่ 6 แสดงพระเครื่องบางส่วนที่สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ.2459-2484

ปี พ.ศ. ที่สร้าง	ชื่อเหรียญ	วัด	จังหวัด	วัตถุประสงค์การ สร้าง
2459	เหรียญปั๊ม หลวงพ่อบุญ บุญยงค์	วัดบางน้อย	สมุทรสงคราม	ที่ระลึกในงาน ทำบุญอายุครบ 70 ปี
2460	เหรียญหล่อหลวงพ่อดำ พุทฺธิ์กษิโต	วัดช่องลม	ราชบุรี	ไม่ระบุ
2460	เหรียญปั๊ม พระพุทฺธิ์โสธร	วัดโสธรวรา รามวรวิหาร	ฉะเชิงเทรา	ที่ระลึกในการ ปฏิสังขรณ์แท่นชุกชี พระพุทฺธิ์โสธร
2460	เหรียญปั๊มพระมงคล บพิตร	วิหารพระ มงคลบพิตร	อยุธยา	ที่ระลึกในการบูรณะ พระมงคลบพิตร
2460	เหรียญปั๊มพระพุทฺธิ์รัตน นายก	วัดพนัญเชิง	อยุธยา	ไม่ระบุ
2461	เหรียญปั๊มพระมหาพุทฺธิ์ พิมพ์	วัดไชโย	อ่างทอง	ไม่ระบุ
2461	เหรียญปั๊มหลวงพ่อดำ ธรรมจักร	วัดเขาธรรมมา มูล	ชัยนาท	ไม่ระบุ
2461	เหรียญปั๊มพระพุทฺธิ์บาท	วัดเขาบาง ทราย	ชลบุรี	ที่ระลึกงานนมัสการ พระพุทฺธิ์บาท
2462	เหรียญปั๊มพระครูสังวร โสภณ (สาย ติสฺสโร)	วัดพยัคฆาราม	ลพบุรี	ที่ระลึกทำบุญอายุ ครบ 65 ปี
2463	เหรียญปั๊มพระพุทฺธิ์รูป	วัดบางวัว	ฉะเชิงเทรา	ที่ระลึกสร้างอุโบสถ

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ปี พ.ศ. ที่สร้าง	ชื่อเหรียญ	วัด	จังหวัด	วัตถุประสงค์การ สร้าง
2465	เหรียญปั๊มหลวงพ่อดูย สุขภิกขุ	วัดคงคาราม	เพชรบุรี	ที่ระลึกในงานฉลอง มณฑป
2467	เหรียญปั๊มหลวงปู่เอี่ยม สุวณฺณสโร	วัดหนัง	กรุงเทพฯ	ที่ระลึกในการสร้าง ศาลาการเปรียญ
2469	เหรียญปั๊มหลวงพ่อกั่น ธมฺมโชโต	วัดพระญาติกา ราม	กรุงเทพฯ	ที่ระลึกในการ ปฏิสังขรณ์อุโบสถ
2469	เหรียญปั๊มหลวงปู่ขาว	วัดหลักสี่	กรุงเทพฯ	ที่ระลึกสร้างมณฑป ประดิษฐานพระ พุทธรูปจำลอง
2471	เหรียญปั๊มพระครูวิมลสี ลาจาร (ช่วง อินฺทโชติ)	วัดปากน้ำ	สมุทรสงคราม	ที่ระลึกงานทำบุญ อายุครบ 6 รอบ
2473	เหรียญปั๊มหลวงพ่อดี พุทธสโร	วัดสัตหีบ	ชลบุรี	ที่ระลึกในงานหล่อ พระพุทธรูป
2477	เหรียญปั๊มพระพุทธรู ษี หนาท	วัดสุทธจินดา	นครราชสีมา	ที่ระลึกงานสมโภช วัดสุทธจินดา
2477	เหรียญปั๊มพระครูวิจิตร ธรรมานุวัตติ	วัดบ้านค่าย	ระยอง	ที่ระลึกฉลอง โรงเรียนวัดบ้านค่าย
2478	เหรียญปั๊มหลวงปู่จัน จันทโชติ	วัดนางหนู	ลพบุรี	ที่ระลึกฉลองศาลา
2479	เหรียญปั๊มพระพุทธรู มหา ศิลา	วัดกรรณา	ชัยนาท	ที่ระลึกในการ อัญเชิญหลวงพ่อกิน

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ปี พ.ศ. ที่สร้าง	ชื่อเหรียญ	วัด	จังหวัด	วัตถุประสงค์การ สร้าง
2480	เหรียญปั๊มพระครูพิบูลย์ คณาภิรักษ์ (ดิ่ง คงคสุวณ)	วัดบางบัว	ฉะเชิงเทรา	ที่ระลึกในงาน ทำบุญอายุครบ 61 ปี
2480	เหรียญปั๊มพระภิกษุได้ฮง ใจชื่อ	มูลนิธิฮั่วเคี้ยว ป้อเต็กตั้ง	กรุงเทพฯ	ที่ระลึกในการจัด ทะเบียนมูลนิธิฮั่ว เคี้ยวป้อเต็กตั้ง
2481	เหรียญปั๊มพระครูสาธิต สุตการ (คง พุทฺธสโร)	วัดท่าหลวงพล	ราชบุรี	ที่ระลึกในงานฉลอง สมณศักดิ์และ ทำบุญอายุครบ 76 ปี
2481	เหรียญปั๊มพระอุปัชฌาย์ คำ พุรหมสุวณฺณ	วัดสนามจันทร์	ฉะเชิงเทรา	ที่ระลึกงานฝัง ลูกนิมิตวัดสนาม จันทร์
2484	เหรียญปั๊มหลวงพ่อคง ธมฺมโชโต	วัดบาง กระพ้อม	สมุทรสงคราม	ที่ระลึกในงาน ทำบุญอายุครบ 77 ปี
2484	เหรียญปั๊มพระไพโรจน์ วุฒาจารย์ (รุ่ง ติสุสโร)	วัดท่ากระป้อ	สมุทรสาคร	ไม่ระบุ

ที่มา : สรพล ไสภิตกุล, **สุดยอดเหรียญพระเครื่องกระบวน 2** (กรุงเทพฯ : มติชน, 2544)

จากตารางแสดงให้เห็นถึงความนิยมในสังคมเรื่องการสร้างเหรียญที่ระลึกทั้งในรูปแบบของพุทธปฏิมากรและรูปเหมือนพระสงฆ์ มักจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในงานสำคัญต่างๆ ของพระสงฆ์หรือของวัดเป็นส่วนใหญ่ เช่น ที่ระลึกในงานทำบุญอายุ ที่ระลึกในงานฌาปนกิจศพ และที่ระลึกเกี่ยวกับการทำบุญสร้างปลัดปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่างๆ ของทางวัด เป็นต้น

บนเหรียญที่ระลึก มักจะปรากฏข้อความว่าสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกในโอกาสใดและมักปรากฏเลขยันต์อักขระซึ่งส่วนใหญ่เป็นคาถาประจำตัวของพระสงฆ์องค์นั้นๆ และมีการปลุกเสกก่อนที่จะแจกจ่ายออกไปให้ผู้ที่ต้องการ ทำให้ได้เหรียญที่ระลึกซึ่งมีความขลังและความศักดิ์สิทธิ์เกิดเป็นพระเครื่องที่มีรูปของพระสงฆ์ขึ้น และจากจำนวนในการสร้างเหรียญที่มากพอสมควรเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรที่มีอยู่ในพื้นที่บริเวณนั้น สะท้อนว่าเหรียญพระเกจิอาจารย์นั้นได้รับความนิยมและเชื่อถือกันอย่างแพร่หลาย

จุดเริ่มต้นความนิยมพระเครื่องและการห้อยแขวนพระเครื่องที่ได้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลานี้จะได้รับความนิยมกว้างขวางขึ้นเมื่อสังคมไทยต้องเผชิญกับภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง ความรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินทำให้พระเครื่องได้เข้ามาเป็นที่พึ่งทางใจส่งผลให้พระเครื่องได้รับความนิยมอย่างมากในสังคม จนกระทั่งมีการสร้างพระเครื่องขึ้นโดยรัฐบาล มีการขุดหาพระกรุ การปลอมพระเครื่อง และการเกิดขึ้นของตลาดพระเครื่องซึ่งแสดงให้เห็นว่าสังคมไทยให้การยอมรับและยกย่องว่าพระเครื่องเป็นเครื่องรางของขลังประจำสังคมไทย

3. การสร้างพระเครื่องในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง

ช่วง พ.ศ.2483-2488 เป็นระยะเวลาที่คนในสังคมส่วนใหญ่ต้องการที่พึ่งทางใจ เนื่องจากระยะเวลาดังกล่าวได้เกิดสงครามอินโดจีนและสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งประเทศไทยจำต้องเข้าร่วมในสงครามครั้งนี้ด้วยทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบโดยตรงจากภาวะสงคราม ทั้งยังเกิดข่าวลือต่างๆ ขึ้นในช่วงระยะเวลาเดียวกันที่ส่งผลให้คนในสังคมเกิดความวิตกกังวลทั้งด้านชีวิตและทรัพย์สิน ผู้คนส่วนใหญ่จึงต้องแสวงหาที่พึ่งทางใจ ซึ่งในระยะเวลาดังกล่าวสังคมไทยได้ให้การยอมรับในเรื่องพุทธคุณของพระเครื่องอย่างกว้างขวางแล้ว สะท้อนให้เห็นจากการสร้างพระเครื่องของพระเกจิอาจารย์ในช่วงสงครามโลกเป็นจำนวนมาก รวมถึงการสร้างพระ

เครื่องรุ่นพระพุทธรูปชินราชอินโดจีนโดยพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับคนในสังคม นอกจากจะเป็นการสร้างเพื่อเป็นเครื่องรางของขลังแล้วสันนิษฐานว่ารัฐบาลมีนโยบายในการเป็นผู้นำทางด้านความเชื่อจากการสร้างพระเครื่องรุ่นนี้ด้วย ดังนั้นสงครามโลกครั้งที่สอง จึงถือได้ว่าเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้เกิดความนิยมพระเครื่องขึ้นในสังคมไทยเป็นอย่างมาก จนกระทั่งทำให้พระเครื่องมีมูลค่าทางการตลาดจนเกิดการสร้างพระปลอมขึ้นและเกิดสถานที่แลกเปลี่ยนพระเครื่องขึ้นซึ่งในสมัยต่อมานิยมเรียกกันว่า ตลาดพระเครื่อง

กรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเรื่องดินแดนอินโดจีน เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 8 ตุลาคม พ.ศ.2483 นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมืองรวมทั้งประชาชนร่วมกันเดินขบวนเรียกร้องรัฐบาลให้เรียกเอาดินแดนคืนจากฝรั่งเศสซึ่งเสียไปเมื่อเหตุการณ์ ร.ศ.112 เช่น เสียมณฑล พระตะบอง จำปาศักดิ์ เป็นต้น จอมพล ป.พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีและผู้บัญชาการทหารสูงสุดในขณะนั้น ได้ส่งทหารข้ามพรมแดนเข้าไปยึดดินแดนคืนทันที ท่ามกลางกระแสชาตินิยมอย่างหนัก มีการแจกเอกสารและผ้าเช็ดหน้าที่มีข้อความในลักษณะการสร้างกระแสชาตินิยม มีการเปิดเพลงปลุกใจอย่างต่อเนื่อง เช่น เพลงข้ามโขง เพลงจำปาศักดิ์ เพลงเสียมณฑล⁵⁸ เป็นต้น เกิดการสู้รบกันตามแนวชายแดนของประเทศทั้งทางบกและทางอากาศ เครื่องบินฝรั่งเศสรุกรานฟ้าไทยเป็นครั้งแรกที่หนองคาย เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ. 2483 และไทยเปิดยุทธการรุกตลอดแนวออกไปยึดดินแดนอินโดจีน การต่อสู้ยังคงดำเนินไปถึงกลางปี พ.ศ. 2484⁵⁹ ไม่มีที่ท่าว่าจะสงบ ญี่ปุ่นแสดงเจตจำนงเข้ามาใกล้เกลี้ยความขัดแย้ง เหตุการณ์จบลงโดยที่ฝรั่งเศสได้มอบดินแดนบางส่วนคืนให้แก่ไทย ฝ่ายไทยจึงจัดการปกครองเป็น 4 จังหวัด คือ จังหวัดพิบูลสงคราม จังหวัดพระตะบอง จังหวัดนครจำปาศักดิ์ และจังหวัดลานช้าง เหตุการณ์การสู้รบในครั้งนี้ได้ถูกเรียกว่า กรณีพิพาทอินโดจีน หรือ สงครามอินโดจีน

⁵⁸ สัมภาษณ์, วัชรวิงามสุวรรณ, อายุ 88 ปี, 4 กรกฎาคม 2553.

⁵⁹ เป็นปีแรกของการเปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ แต่เดิมวันขึ้นปีใหม่ของไทยคือ วันที่ 1 เมษายน ต่อมารัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนมาเป็นวันที่ 1 มกราคม โดยเริ่มตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2484 ฉะนั้นในปี พ.ศ.2483 จึงมีเพียง 9 เดือน นับตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน ไปจนถึงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ.2483 เท่านั้น

หลังการเข้ามามีบทบาทของญี่ปุ่นในเหตุการณ์นี้ เป็นที่คาดหมายว่า ญี่ปุ่นจะยกทัพเข้าสู่ประเทศไทยในอนาคต รัฐบาลไทยโดย จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้รณรงค์ให้ประชาชนปลูกผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ และเสริมสร้างเศรษฐกิจระดับต้น ๆ อย่างเข้มแข็ง เพื่อรองรับสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้น เช่น การออกพระราชบัญญัติสงวนอาชีพบางประเภทที่ส่วนมากเป็นงานฝีมือเฉพาะแก่คนไทย เป็นต้น และมีการออกคำขวัญ งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข

บรรยากาศโดยทั่วไปทั้งในพระนครและต่างจังหวัด ประชาชนต่างพากันวิพากษ์วิจารณ์ในเหตุการณ์สงครามที่อาจเกิดขึ้นในเวลาใกล้นี้ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยเปิดเพลงปลุกใจจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเพลงมาร์ชของเหล่าทัพต่าง ๆ

วันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ตั้งแต่เวลาประมาณ 02.00 น. กองทัพญี่ปุ่นได้ยกพลขึ้นบกที่ประจวบคีรีขันธ์และอีกหลายจังหวัดในภาคกลางที่ติดอ่าวไทย มีการต่อสู้ต้านทานอย่างเข้มแข็งของทหารไทย และประชาชนทั่วไปรวมถึงอาสาสมัครเยาวชน ที่เรียกว่า ยุวชนทหาร เช่น การรบที่สะพานท่านางสังข์ จังหวัดชุมพร

ระยะแรกกองทัพญี่ปุ่นยังไม่อาจบุกเข้ามาได้ ทางญี่ปุ่นเองได้ประกาศว่าไม่ต้องการยึดครองประเทศไทยแต่จะขอใช้เป็นทางผ่านไปยังพม่าและอินเดีย เท่านั้น การต่อสู้ทำท่าว่าจะยืดเยื้อต่อไป จนกระทั่งจักรวรรพทุตญี่ปุ่นเดินทางมาพบนายกรัฐมนตรื รัฐบาลไทยเห็นว่าไม่สามารถต้านทานกองกำลังญี่ปุ่นได้นานจึงยอมยุติการต่อสู้และทำพิธีลงนามร่วมเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นในวันที่ 21 ธันวาคม ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ฝ่ายสัมพันธมิตรเริ่มส่งเครื่องบินเข้ามาทิ้งระเบิดในพระนคร การทิ้งระเบิดครั้งแรกเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2485 เวลาประมาณ 04.00 น. หลังจากนั้น ในวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 รัฐบาลก็ได้ประกาศสงครามกับอังกฤษ สหรัฐอเมริกา และฝรั่งเศสอย่างเต็มตัว

เมื่อไทยประกาศสงครามอย่างเต็มตัวกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทางสหรัฐอเมริกาได้ส่งเครื่องบิน บี 24 และ บี 29 อันเป็นเครื่องบินขนาดใหญ่มาทิ้งระเบิดอาคารบ้านเรือนต่าง ๆ ทั่วพระนคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเวลากลางคืน เมื่อมาถึงทางการจะเปิดสัญญาณหออเสียงดังเพื่อเตือน

ให้ประชาชนได้ระวังตัว จะได้หลบอยู่ในหลุมพรางที่ขุดขึ้นเองหรือพรางไฟ แต่ประชาชนบางส่วนก็ได้อพยพย้ายไปอยู่ตามซานเมืองหรือต่างจังหวัด ตลอดจนลงไปอยู่ในหลุมที่ทางการจัดสร้างไว้⁶⁰

ภาวะสงครามได้สร้างความเสียหายให้กับสถานที่ต่างๆ ทรัพย์สินและชีวิตผู้คนจำนวนมาก อีกทั้งการเกิดข่าวลือโดยอ้างถึงพุทธทำนายเกี่ยวกับความวุ่นวายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคม⁶¹ ทำให้ผู้คนเกิดความหวาดกลัว แสวงหาเครื่องรางของขลังและพระเครื่องเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ พระเกจิอาจารย์หลายท่านได้สร้างพระเครื่องขึ้นมาแจกจ่ายทหาร ตำรวจ อาสาสมัคร และประชาชน เพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจ เป็นเครื่องรางของขลังสำหรับไว้ป้องกันตัว ทางรัฐบาลได้ออกหนังสือเวียนขอพระเครื่องจากพระอารามต่างๆ เพื่อแจกแก่บรรดาทหารตำรวจที่เข้าร่วมรบในสงคราม และเป็นช่วงเวลาที่มีการขุดหาพระกรุจากสถานที่ต่างๆ เพื่อใช้เป็นเครื่องรางของขลัง

การยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงประชาชนและพระเกจิอาจารย์ทั่วไปเท่านั้น แม้กระทั่งพระสงฆ์ในระดับสมเด็จพระราชาคณะในสายธรรมยุติกนิกาย อาทิ พระสมเด็จพระชินญาณวงศ์ ที่ต่อมาทรงรับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ก็ได้สร้างพระเครื่องในรูปแบบพระกริ่งขึ้นมาเมื่อ พ.ศ.2485 ประมาณ 400 องค์ เรียกว่า พระกริ่งสุจิตโต⁶² ซึ่งในช่วงเวลาที่ผ่านมามีกันที่ว่าพระสายธรรมยุติกนิกายเป็นพระสายปฏิบัติ จึงไม่มีแนวคิดในการสร้างพระเครื่องขึ้นแต่ในช่วงสงครามโลกก็ได้มีการจัดสร้างพระเครื่องขึ้นเช่นกัน สะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับในความเชื่อที่มีต่อพระเครื่องในทุกระดับชั้น

⁶⁰รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่สอง ที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ดูใน แกรมสุข นุ่มนนท์, **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2544)

⁶¹รายละเอียด ดูใน พัชรดา จุลเพชร, “แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ.2475-2500” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548), 28.

⁶²สรพล ไสภิตกุล, **สุดยอดเหรียญพระเครื่องกระบวน 2**, 51.

พระเครื่องรุ่นพระพุทธรชินราชอินโดจีน จัดสร้างโดยพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยโดยมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนให้สร้างในรูปแบบของพระบูชา โดยใช้วิธีหล่อเป็นพระขัดเงามีเรือนแก้ว ขนาดหน้าตักขนาดใหญ่เพื่อสำหรับจัดส่งไปประจำจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ⁶³ และในรูปแบบของพระเครื่อง มีการสร้างพระเครื่องขึ้นเป็น 2 วิธีคือ โดยวิธีหล่อ⁶⁴ และ โดยวิธีปั๊ม⁶⁵ ประกอบพิธีหล่อที่ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดพิษณุโลก ในวันเสาร์ ขึ้น 5 ค่ำ เดือน 3 ตรงกับวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2485 ซึ่งเป็นวันระหว่างงานสมโภชพระพุทธรชินราชประจำปี และประกอบพิธีพุทธาภิเษก ณ พระอุโบสถ วัดสุทัศนเทพวราราม ในวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ.2485 โดยมีสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทวมหาเถร) เป็นองค์ประธาน จัดสร้างประมาณ 90,000 องค์ เป็นพระเนื้อโลหะผสมโดยมีทองเหลืองเป็นหลัก และคัดเลือกพระเครื่องที่มีสภาพสมบูรณ์ให้เหลือเพียง 84,000 องค์

การเปิดให้เช่าบูชาพระเครื่องแต่ละชนิดของพุทธสมาคมนั้นมีการตั้งราคาพระเครื่องไว้ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับดัชนีค่าครองชีพที่คำนวณจากรายได้ของครอบครัวผู้มีรายได้ในกรุงเทพฯ ช่วงสงครามโลก จากใน พ.ศ.2484 เลขดัชนีค่าครองชีพอยู่ที่ 139.90 แต่ในเดือนมีนาคม พ.ศ.2487 เลขดัชนีค่าครองชีพได้เพิ่มสูงขึ้นเป็น 1069.54⁶⁶ แสดงให้เห็นถึงค่าครองชีพที่เพิ่มสูงขึ้น แต่ก็ยังปรากฏว่ามีการเช่าบูชากันเป็นจำนวนมากและเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางในสังคม แสดง

⁶³ถ้าประชาชนประสงค์จะเช่าบูชาไว้เป็นส่วนตัว ต้องแจ้งความจำนงเป็นลายลักษณ์อักษร พร้อมทั้ง ส่งเงินค่าจัดสร้างองค์ละ 150 บาท ไปให้คณะกรรมการ ตรวจเงินแผ่นดินในพระบรมมหาราชวัง เพื่อจัดสร้างตามจำนวนที่แจ้งความจำนงไว้เท่านั้น

⁶⁴พระเครื่องชนิดหล่อ จะทำการหล่อด้วยโลหะและมีรูปลักษณะคล้ายพระยอดธง ด้านหน้าเป็นรูปพระพุทธรชินราช มีเรือนแก้ว และมีรูปอกเลาบานประตูพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุข้างใต้ฐาน พระเครื่องชนิดนี้ ราคาเช่าบูชาองค์ละ 1 บาท

⁶⁵พระเครื่องชนิดปั๊ม จะสร้างขึ้นโดยวิธีปั๊ม มีรูปลักษณะคล้ายเสมา ด้านหน้าเป็นรูปพระพุทธรชินราชมีเรือนแก้ว ด้านหลังมีรูปอกเลาบานประตูพระวิหารวัดพระศรีรัตนมหาธาตุพระเครื่องชนิดนี้ ราคาเช่าบูชาองค์ละ 50 สตางค์

⁶⁶ตัวเลขดัชนีนี้คำนวณมาจากรายได้ของครอบครัวคนงานในกรุงเทพฯ กระทรวงการต่างประเทศ 2/2.6 บันทึกเรื่องค่าใช้จ่ายของทหารญี่ปุ่น, กระทรวงพาณิชย์, 7 สิงหาคม 1944 ดูใน แถมสุข นุ่มนนท์, **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง**, 145-161.

ให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อพระเครื่องรุ่นนี้เป็นอย่างมาก และยังสะท้อนถึงความนิยมพระเครื่องในสังคมไทย

การสร้างพระเครื่องรุ่น พระพุทธชินราชอินโดจีน นั้น นอกจากจะจัดสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นเครื่องรางของขลังสำหรับพึ่งพาทางด้านจิตใจในยามศึกสงครามสำหรับประชาชนและทหารที่เข้าร่วมรบในสงครามแล้ว สันนิษฐานว่ารัฐบาลมีนโยบายเกี่ยวกับการสร้างพระเครื่องรุ่นนี้ด้วย คือ การสร้างความเชื่อมั่นทางจิตใจให้กับประชาชนและสร้างภาพลักษณ์ให้เห็นว่ารัฐบาลเป็นผู้นำทางด้านการปกครองและด้านจิตใจ โดยการเชื่อมโยงความเชื่อ ความศรัทธาในแต่ละภูมิภาคเข้าด้วยกันโดยใช้พระเครื่องเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงและพยายามสร้างความเป็นชาตินิยมให้เกิดขึ้นในสังคมไทยโดยการใช้พระเครื่องเป็นเครื่องมือ เนื่องจากพระเครื่องรุ่นนี้จัดสร้างขึ้นโดยพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยซึ่งมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนสมาคมและเป็นพระเครื่องชนิดแรกที่มีการนิมนต์พระเกจิอาจารย์จากจังหวัดต่างๆ ที่มีชื่อเสียงทั่วประเทศให้เข้าร่วมในพิธีพุทธาภิเษกโดยมีสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ประธาน

รัฐบาลนั้นถือได้ว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมากในด้านการบริหารและปกครองประเทศ ในช่วงยุค เชื้อผู้นำ ชาตินิยม รัฐบาลพยายามจะเป็นผู้นำทั้งทางด้านอาณาจักรและพุทธจักรสังเกตได้จากการออกนโยบายต่างๆ เช่น พ.ศ.2484 กรมธรรมการได้เปลี่ยนชื่อเป็น กรมการศาสนา สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่จัดกิจการเกี่ยวกับพระศาสนาทุกศาสนา โดยเฉพาะพุทธศาสนา รับผิดชอบงานพระศาสนาตามนโยบายของคณะสงฆ์ รักษาผลประโยชน์ของพระศาสนา รักษาความสงบเรียบร้อยในคณะสงฆ์ เป็นสื่อสัมพันธ์ระหว่างพุทธจักรและอาณาจักรเพื่อดำเนินกิจการตามนโยบายให้สอดคล้องกันและเป็นตัวแทนรัฐบาลในการติดต่อกับคณะสงฆ์ เพื่อให้การปกครองของคณะสงฆ์สอดคล้องกับการปกครองของฝ่ายบ้านเมือง⁶⁷ การประกาศยกเลิกพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ.121 แล้วให้ใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับใหม่คือพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 แทน นับเป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับที่ 2 ที่ถูกตรา

⁶⁷จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครอบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2550 (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540), 155.

ออกมาใช้ในประวัติศาสตร์การปกครองคณะสงฆ์ไทย⁶⁸ เพื่อประสานนโยบายฝ่ายพุทธจักรและอาณาจักรให้เป็นไปในทางเดียวกันด้วยดี รวมถึงการแต่งตั้งให้ พลเรือตรีถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ (ต่อมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนที่ 8 ของประเทศไทยช่วง พ.ศ.2489-2490) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมดำรงตำแหน่งเป็นรองประธานสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ⁶⁹และเป็นประธานพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยซึ่งเป็นสมาคมที่สร้างพระเครื่องรุ่นพระพุทธรชินราชอินโดจีน การแต่งตั้งให้ พลเรือตรีถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ เป็นประธานพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยเนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการทำนุบำรุงฟื้นฟูและส่งเสริมด้านวัฒนธรรม ซึ่ง“ความสำคัญของวัฒนธรรมของชาติไทยสามารถจะดำรงรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติให้ดำรงอยู่ได้ตลอด”⁷⁰ อันเป็นแนวคิดที่ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ใช้เป็นเหตุผลในการประกาศจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้น

⁶⁸พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 นั้น มีโครงสร้างทางการปกครองแบบการเมืองไทยในทุกด้าน ให้มีคณะรัฐมนตรีในทางสงฆ์ แต่เรียกว่าสังฆมนตรี พระสงฆ์ที่ดำรงตำแหน่งนี้เรียกว่า สังฆมนตรีว่าการองค์การ มี 4 องค์การ คือ องค์การปกครอง องค์การศึกษา องค์การเผยแผ่ และองค์การสาธารณูปการ ประธานสังฆมนตรีก็มีตำแหน่งเป็นสังฆนายก แปลว่านายกในทางสงฆ์ เหมือนตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นอกจากนั้นยังกำหนดให้มีสังฆสภา เหมือนสภาผู้แทนราษฎร กำหนดให้มีตัวแทนสงฆ์เข้าไปทำหน้าที่เป็นจำนวน 45 รูป โดยคัดจาก พระราชาคณะชั้นธรรม ประเภท 1 พระคณาจารย์เอก ประเภท 1 พระเปรียญเอก (คือสอบได้ประโยค 7-8-9) อีกประเภท 1 สมาชิกสังฆสภาก็จะทำหน้าที่เหมือนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ทำหน้าที่แทนพระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ มีเหตุการณ์อะไรขึ้นก็ยื่นกระทู้ถาม สังฆสภาเป็นที่สภาที่ออกกฎหมายคณะสงฆ์ นอกนั้นยังกำหนดให้มีคณะพระวินัยธร เป็นองค์กรอิสระทำหน้าที่ในด้านกฎหมาย วินิจฉัยอรรถคดีความของพระภิกษุสามเณรนับตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราชลงมา ถ้าต้องอาบัติ หรือถูกฟ้องร้อง ก็จะต้องขึ้นศาลสงฆ์ ซึ่งมีองค์วินัยธรคือพระวินัยธร

⁶⁹สิริ เปรมจิตต์, ชีวิตและงาน ของ พลเรือตรีถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรี “ล้นทอง” หัวหน้าคณะรัฐบาลประชาธิปไตยสมบูรณชุดแรกของเมืองไทย บันทึกประวัติศาสตร์การเมืองของไทยในระบอบประชาธิปไตย 45 ปี (กรุงเทพฯ : บำรุงนุกุลกิจ, 2521), 431.

⁷⁰เรื่องเดียวกัน, 410.

ต้นแบบที่นำมาสร้างพระเครื่องได้แบบมาจากพระพุทธรูปซึ่งเป็น “สัญลักษณ์แห่งความเป็นไทย⁷¹” เป็นตัวแทนภาพความเจริญทางศิลปวัฒนธรรมของชาติไทย การสร้างพระเครื่องรุ่นนี้ขึ้นมาเป็นจำนวนมากและแจกจ่ายไปในพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศย่อมจะทำให้เกิดการเผยแพร่ “สัญลักษณ์แห่งความเป็นไทย” กระจายไปทั่วประเทศและประชาชนเกิดการยอมรับในสัญลักษณ์ที่รัฐบาลได้สร้างขึ้นโดยให้สมเด็จพระสังฆราช (แพ ตีจุสฺสเทวมหาเถร) ทรงเป็นประธานในพิธีหล่อและปลุกเสกพระเครื่องรุ่นนี้ซึ่งตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเป็นตำแหน่งทางด้านการปกครองที่สูงสุดของพระสงฆ์ ได้เข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกซึ่งส่งผลให้เกิดความเชื่อว่าคุณค่าศักดิ์สิทธิ์ในพระเครื่องนั้นได้เพิ่มสูงขึ้น นอกจากนี้ยังมีการนิมนต์พระสงฆ์ เกจิอาจารย์จากวัดต่างๆ ที่ประชาชนในแต่ละภูมิภาคให้ความเคารพนับถือทั่วประเทศจำนวนมากถึง 108 องค์ มาร่วมกันปลุกเสกพระเครื่องรุ่นนี้ ดังตัวอย่างนามของพระสงฆ์ที่เป็นเกจิอาจารย์ตามวัดต่างๆ ในตาราง ดังนี้

ตารางที่ 7 พระเกจิอาจารย์บางส่วนที่เข้าร่วมปลุกเสกพระเครื่องรุ่น “พระพุทธรูปอินโดจีน”

พระเกจิอาจารย์	วัด	จังหวัด
สมเด็จพระสังฆราช (ประธานพิธี)	วัดสุทัศนเทพวราราม	กรุงเทพฯ
พระศรีสังฆญาณมุนี (สนธิ์)	วัดสุทัศนเทพวราราม	กรุงเทพฯ
พระพิฆณุปุระจารย์(แพ)	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ	พิษณุโลก
พระครูวิสุทธิศีลาจารย์(พริ้ง)	วัดบางประกอก	ธนบุรี
พระครูวเวทย์มุนี(อี)	วัดสัจตหีบ	ชลบุรี
พระครูวิบูลย์คุณารักษ์(ดิ่ง)	วัดบางวัว	ฉะเชิงเทรา
พระครูทองสุข	วัดโตนดหลวง	เพชรบุรี
หลวงพ่อดิม	วัดหัวเขา	สุพรรณบุรี
พระวิสุทธิรังษี(เปลี่ยน)	วัดใต้	กาญจนบุรี

⁷¹ชาติรี ประกิตนันทการ “พระพุทธรูปในประวัติศาสตร์การสร้างความเป็นไทย” เมืองโบราณ 32, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549), 64-85.

ตารางที่ 7 (ต่อ)

พระเกจิอาจารย์	วัด	จังหวัด
พระครูธรรมสุนทร(จันทร์)	วัดบ้านยาง	ราชบุรี
หลวงพ่อแช่ง	วัดบางพัง	นนทบุรี
พระครูไพโรจน์มันตาคม(รุ่ง)	วัดท่ากระบือ	สมุทรสาคร
หลวงพ่ออ่ำ	วัดหนองกระบอก	ระยอง
พระมหาเมธีกร(มหา)	วัดน้ำต้อ	แพร่
หลวงพ่อจันทร์	วัดนางหนู	ลพบุรี
หลวงพ่อจง	วัดหน้าต่านอก	อยุธยา
พระสุเมธีวราคุณ(เปี่ยม)	วัดเกาะหลัก	ประจวบคีรีขันธ์

ที่มา : คนกรุงเก่า [นามแฝง] “คุยเฟื่อง พระเครื่อง เรื่องชวนรู้ : พระพุทธรูปชินราชอินโดจีน” ใน **ลานโพธิ์** 35, 1003 (กรกฎาคม 2551), 4-5.

จากตารางแสดงให้เห็นถึงพระเกจิอาจารย์ที่มาเข้าร่วมพิธีปลุกเสกพระเครื่องรุ่นนี้ซึ่งพระเกจิอาจารย์แต่ละรูปนั้นเป็นที่เคารพนับถือกันทั่วไปในแต่ละภูมิภาค การนำพระเกจิอาจารย์จากภูมิภาคต่างๆ มาปลุกเสกพระเครื่องร่วมกันสะท้อนให้เห็นถึงการพยายามเชื่อมโยงความศรัทธาในแต่ละภูมิภาคให้มารวมอยู่ในพระเครื่องรุ่นนี้เพื่อให้พระเครื่องที่สร้างขึ้นมานี้เป็นพระเครื่องประจำชาติไทย

ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง นอกจากจะมีการสร้างพระเครื่องจากพระเกจิอาจารย์เป็นจำนวนมาก มีการขุดหาพระกรุตามสถานที่ต่างๆ กันอย่างแพร่หลายแล้ว ยังพบว่าความนิยมในการห้อยแขวนพระเครื่องของคนในสังคมได้ส่งผลให้ความเชื่อนี้ถ่ายทอดไปสู่ชาวต่างชาติ เช่น ชาวญี่ปุ่นซึ่งเข้ามาร่วมรบในสงครามโลกและเกิดการปลอมพระเครื่องขึ้นเพื่อจำหน่ายให้กับชาวญี่ปุ่นที่ต้องการห้อยแขวนพระเครื่อง

ญี่ปุ่นทั้งในขวัญและความเยือกเย็นของคนไทย และก็เชื่อในเรื่องของเครื่องรางของขลังอยู่เช่นเดียวกัน เห็นไทยแขวนพระเครื่องติดคออยู่เกือบทั้งนั้น ก็อาราธนาไปแขวนบ้าง อยู่ๆ ไปก็คงจะพบพระพุทธรูปหรือปาฏิหาริย์อะไรเข้าบ้าง เรื่องนี้ดังมาตั้งแต่ครั้งสงครามอินโดจีนแล้ว ยุคนั้นการซื้อขายพระเครื่องมีอยู่เป็นส่วนใหญ่ พวกที่สะสมจะใช้วิธีแลกเปลี่ยนซึ่งไม่ได้คิดเป็นราคาข้างวดอะไรนัก อีกด้านหนึ่งอย่างพระสมเด็จดังๆ ยังพอขอหลวงปู่หลวงตาหรือผู้ใหญ่ที่สะสมไว้ได้อยู่ ไม่มีหรรษาครบแถมพระตั้งราคาดีเด็ดเลือดปลานอย่างเดี๋ยวนี้ ตานี้ทหารญี่ปุ่นต้องการพระเครื่องและจะให้ราคาดี ในที่สุดก็เกิดพระปั้นเองมาหลอกขาย ปั้นดินเหนียวให้เข้าแบบเอาไปแช่น้ำมากแล้วตากแห้ง บอกว่าเป็นพระเครื่องเก่าจากอยุธยาหรือที่ไหนก็แล้วแต่

ญี่ปุ่นแขวนพระเครื่องด้วยเชือกธรรมดาไม่ใช่สร้อยทองคำ⁷²

เหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สอง จึงเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้ความเชื่อเรื่องพระเครื่องได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในสังคม หลังสงครามโลกครั้งที่สอง สังคมไทยเกิดความตื่นตัวในการศึกษาพระเครื่องอย่างเป็นระบบ มีการศึกษาและอธิบายถึงการเกิดพุทธรูปและมีการแยกประเภทพระเครื่องตามลักษณะของวัสดุที่สร้างรวมถึงมีการจัดอันดับความนิยมพระเครื่องในสังคมด้วย

4. วัสดุที่ใช้ในการสร้างพระเครื่อง

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ความนิยมห้อยแขวนพระเครื่องมีมากขึ้น และมีการจัดสร้างพระเครื่องขึ้นอย่างแพร่หลาย โดยใช้วัสดุต่างๆ ตามความเชื่อและความถนัดของแต่ละเกจิอาจารย์ผู้สร้างพระเครื่อง มีทั้งวัสดุที่เป็นผงวิเศษ ดิน ว่านยา และโลหะประเภทต่างๆ จากนั้นจึงนำพระเครื่องที่สร้างมาปลุกเสกพุทธรูปด้วยคาถาอาคมตามแต่สายวิชาของเกจิอาจารย์ จึงออกมาเป็นพระเครื่องโดยสมบูรณ์ พระเครื่องนั้นสามารถแยกประเภทตามวัสดุที่สร้างได้ดังนี้

⁷² สรศักดิ์ แผงสภา, หวอ ชีวิตไทยในไฟสงครามโลกครั้งที่สอง (กรุงเทพฯ : สารคดี, 2539),

1. พระเนื้อดิน

พระเนื้อดิน นับเป็นพระที่มีอายุการสร้างเก่าแก่ที่สุด มีอายุการเก็บรักษาได้ยาวนาน สามารถผลิตได้เป็นจำนวนมากเนื่องจากดินเป็นวัตถุดิบที่หาง่าย คงทน มาพิมพ์เป็นพระพิมพ์ได้สะดวกจึงเหมาะสมในการสร้างพระพิมพ์ขึ้นเพื่อสืบทอดพระศาสนา

ปัจจุบันดินที่นำมาสร้างพระส่วนใหญ่มักจะนำมาจากศาสนสถานสำคัญ ศักดิ์สิทธิ์ หรือสถานที่ที่เป็นมงคล เช่น ดินจากสังเวชนียสถาน ดินจากโคนต้นศรีมหาโพธิ์ ดินจากพระธาตุในที่ต่างๆ การนำดินมาสร้างพระทุกครั้ง ต้องมีการทำพิธีบวงสรวงขอ “แม่พระธรณี” เนื่องจากคนไทยเชื่อว่าดินเป็นส่วนหนึ่งของแม่พระธรณี

ความพิถีพิถันในการเสาะหาและเตรียมวัสดุเป็นเรื่องสำคัญมากที่ผู้สร้างพระเครื่องให้ความสำคัญและถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เมื่อได้ดินตามที่ต้องการแล้ว ก็นำไปกดลงในแม่พิมพ์ที่แกะเค้าโครงรูปร่างของพระเครื่องที่ต้องการ เมื่อนำพระที่กดลงในแม่พิมพ์ออกจากพิมพ์แล้ว จึงนำพระมาเรียง แล้วผ่านกรรมวิธีทำให้แห้ง ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1.1 พระที่ผ่านกระบวนการเผา สีของพระเครื่องที่ได้จะเป็นแบบดินสุกหรือดินสีหม้อใหม่ คล้ายกับภาชนะเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ การเผาพระในสมัยก่อนไม่สามารถที่จะควบคุมอุณหภูมิได้ จึงทำให้พระที่ผ่านการเผาออกมา มีสีต่างๆ กัน ตามระดับอุณหภูมิที่ได้รับ

นอกจากนี้ยังพบว่า พระเครื่องที่ผ่านการเผายังมี 2 ลักษณะ คือ พระที่ผ่านการเผาเป็นเวลานานในอุณหภูมิความร้อนที่สูง เช่น พระรอด พระนางพญา พระกรุทุ่งเศรษฐี พระหลวงพ่อบาน วัดบางนมโค เป็นต้น และพระที่ใช้เวลาในการเผาใหม่ไม่นาน หรือเรียกว่า ผ่านการอบให้แห้ง พระเหล่านี้มักมีหลายสี แต่ปรากฏมวลสารส่วนผสมเห็นชัดเจน เช่น พระผงสุพรรณ พระขุมกอดำ เป็นต้น

1.2 พระที่ผ่านการบวนการตากแดดให้แห้ง พระประเภทนี้เรียกว่า “พระดินดิบ” ความแข็งแกร่งคงทนจะน้อยกว่าพระที่ผ่านการเผา ดินจะละลายหากนำมาแช่น้ำทิ้งไว้ การสร้างพระดินดิบขึ้นมาขึ้นเพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตายเนื่องจากมักพบถ้ากระดูกเป็นส่วนผสมในพระพิมพ์ มีคติความเชื่อที่ว่า “ทิ้งไว้ทั้งดิบๆ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเขาถือว่าเผาครั้งหนึ่งแล้ว คือ เผา

สรีระ จึงทำเป็นพระพิมพ์ดินดิบ ไม่ยอมเผาสองหนเพราะเป็นการเผาซ้ำ”⁷³ ได้แก่ พระพิมพ์สมัยศรีวิชัย

2. พระเนื้อผง

การสร้างพระเนื้อผง เป็นการสร้างพระเครื่องเพื่อให้เกิดพุทธคุณด้านเมตตามหานิยม และแคล้วคลาดปลอดภัย การสร้างพระเนื้อผงสันนิษฐานว่าเริ่มมีการสร้างขึ้นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ เนื่องจากช่วงระยะเวลาก่อนหน้านั้นไม่ปรากฏว่ามีการสร้างพระเครื่องจากเนื้อผง และการสร้างพระจากเนื้อผงนั้นจะทำให้การเก็บรักษาพระเครื่องไม่ยาวนานและไม่คงทนเท่ากับพระเนื้อดิน

การจัดสร้างพระเนื้อผงต้องมีการเตรียมผงต่างๆ ที่ใช้ในการสร้างพระเป็นจำนวนมาก และกรรมวิธีที่ซับซ้อน จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือของคนจำนวนมากในชุมชนซึ่งในสมัยก่อนราวช่วงรัชกาลที่ 4 การกระจายตัวของประชากรยังไม่หนาแน่นทำให้ผู้คนในแต่ละชุมชนมีจำนวนไม่มากจึงทำให้ยากลำบากในการสร้างพระเนื้อผง

มวลสารหลักในพระเนื้อผง คือ ผงปูน ซึ่งจะใช้เปลือกหอยเผาไฟ แล้วบดให้ละเอียด เรียกว่า “ผงปูนเปลือกหอย” เมื่อได้มวลสารหลัก ก็จัดเตรียมผงที่เป็นมงคลต่างๆ อาทิ ว่านดอกไม้ แร่ทรายเงิน ทรายทอง ผงธูป เป็นต้น นำมาบดผสมกับผงปูนที่เตรียมไว้ ประสานเนื้อด้วยยางไม้ กาวหนัง น้ำอ้อย กลัวย่น้ำว่า น้ำมันตังอิ้ว⁷⁴ หรือขี้ผึ้ง ตามแต่กรรมวิธีการสร้างของแต่ละเกจิอาจารย์

การสร้างพระเนื้อผงยังนิยมสร้างด้วยผงวิเศษ 5 ประการ ประกอบไปด้วย ผงปถมัง ผงอิฐเจ ผงมหाराช ผงพุทธคุณ และผงตรีนิสิงเห ซึ่งผงวิเศษชุดนี้เป็นผงที่ผ่านกรรมวิธีการทำที่ซับซ้อนถึง 5 ขั้นตอน โดยเริ่มต้นที่การสร้างผงปถมังก่อน แล้วเอาผงปถมังนั้นมาทำเป็นผงอิฐเจ แล้วสร้างต่อเนื่องจากผงเดิมจนครบกระบวนการทั้ง 5 ประการ การทำผงวิเศษ 5 ประการนั้น ผู้ที่

⁷³ หม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิกุล, **บันทึกรับสั่งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ประทานหม่อมราชวงศ์สุนนชาติ สวัสดิกุล (กรุงเทพฯ : บำรุงบัณฑิต, 2530), 68.

⁷⁴ น้ำมันตังอิ้วเป็นยางไม้ชนิดหนึ่งผสมกับน้ำมัน ทำให้เกิดความเหนียว

ทำผงจะต้องทำพิธีสักการบูรพาจารย์ และรับการประสิทธิ์ประสาทวิทยาคม โดยผู้ทำพิธีต้องนั่ง
 ขาวหม่นขาว ทำจิตใจให้ผ่องใสและรับสมาทานเบญจศีลก่อนการเรียกสูตร

การเรียกสูตร คือ การฝึกหัดเขียน อักษร เลข ยันต์ นานาประเภท อันประกอบด้วย
 การบริกรรมสูตรพระคาถาต่างๆ ตามจังหวะของการเขียนอักษรเลขยันต์นั้นๆ ด้วย “ดินสอผงวิเศษ”
 ซึ่งดินสอผงวิเศษจะสร้างจากส่วนผสมของวัสดุอันเป็นมงคลๆ อันประกอบด้วย ดินโป่ง 7 โป่ง⁷⁵,
 ดินตีนท่า 7 ตีนท่า⁷⁶, ดินหลักเมือง 7 หลักเมือง, ขี้เถ้าใส่เทียนบูชาพระประธานในพระอุโบสถ,
 ดอกกาหลง, ยอดสวาท, ยอดรักซ้อน, ขี้โคลเสม⁷⁷, ขี้โคลประตู่วัง, ขี้โคลเสาตะลุงข้างเผือก⁷⁸, ผง
 ต้นราชพฤกษ์, ผงต้นชัยพฤกษ์, พลุร่วมใจ, พลุสองหาง, กระจแจตะนาว⁷⁹, น้ำมันเจ็ดรส⁸⁰, ดินสอ
 พอง จากนั้นเอาส่วนผสมทั้งหมดมา ผสมกันแล้วบดให้ละเอียดผสมน้ำแล้วปั้นเป็นแท่งดินสอ

เมื่อได้ดินสอผงวิเศษก็สามารถที่จะสร้างผงวิเศษ โดยที่จะต้องกระทำในพระอุโบสถ
 โดยเตรียมเครื่องสักการะ กล่าวคาถาอัญเชิญครู ประกาศอัญเชิญเทพยดา ทำประสะน้ำมัน⁸¹
 และอัญเชิญครูเข้าตัว เมื่อเตรียมขั้นตอนต่างๆ สำเร็จแล้ว ก็เข้าสู่การทำผงวิเศษ ซึ่งผงทั้ง 5 มี
 วิธีการทำดังนี้

การทำผงปถมัง นับเป็นผงเริ่มต้น สำหรับการศึกษาศึกษาวิทยาคม ใช้สำหรับการลง “นะ”
 ทุกชนิดตามสูตร ปฐุมพินธุ การทำผงปถมัง (ผง-ปัด-ทะ-มัง) มีวิธีการทำโดยการนำเอาผงเครื่องยา
 ที่ผ่านกรรมวิธีที่กล่าวมาข้างต้นมาปั้นเป็นดินสอขึ้น แล้วเขียนเรียกสูตร น ปฐุม พินธุ และสูตรการ
 ลบ เขียนแล้วลบ ลบแล้วเขียน จนหมดสิ้นดินสอที่ปั้นขึ้น ก็จะได้ผงปฐุม ซึ่งใช้เวลาในการทำผงนี้
 ประมาณ 2-3 เดือน

⁷⁵ดินที่มีเกลือสินเธาว์ผุดเกราะกรัง มีพบอยู่ตามป่าทั่วไป ในที่นี้ให้นำดินโป่ง 7 แห่ง

⁷⁶ดินจากท่าน้ำ 7 แห่ง

⁷⁷คราบโคลดินบนแผ่นเสมาที่แสดงขอบเขตของโบสถ์

⁷⁸คราบโคลดินจากเสาหลักคู่ สำหรับล่ามข้างเผือก

⁷⁹ซื้อต้นไม้ขนาดเล็ก ขึ้นในป่าเบญจพรรณ ต้นและกิ่งมีหนาม เปลือกขรุขระสีเทา ดอกเล็กสีขาว
 เป็นช่อสั้นมีกลิ่นหอมอ่อนๆ ท่อนไม้ใช้ฝนกับน้ำเป็นเครื่องประทีนผิว

⁸⁰น้ำมันที่ได้จากของ 7 ประเภท จะเป็นพืชหรือสัตว์ก็ได้

⁸¹ชำระล้างตัวให้สะอาดแล้วเอาน้ำมันตราดชำระให้ทั่วร่างกาย

การทำผงอิฐเจ เกิดจากการนำเอา ผงปลูม ที่ทำสำเร็จแล้ว มาปั้นเป็นดินสอขึ้นอีก แล้วเขียนอักขระด้วย สูตรมุลกัจจายน์ และลบด้วยสูตรลบผงอิฐเจ ตามตำนานกล่าวว่า พระมหากัจจายน์เป็นผู้วางแบบแผนการสร้างสูตรนี้ไว้ จึงเรียกชื่อสูตรว่า "สูตรมุลกัจจายน์" ถือเป็นรากฐานแห่งความรู้ในอักขระ พยัญชนะ และสระในอักษรขอม การทำผงอิฐเจนั้น จะต้องร่ายอักขระและแปลงพยัญชนะและสระ ให้สำเร็จรูปเป็น "อิฐเจตโส ทพห คณหาหิ ถามสา" ซึ่งเรียกว่า "ลขชาติตัว" ผงที่ได้จากการลบชาติตัวนี้เรียกว่า "ผงอิฐเจ" ต้องเขียนให้หมดสิ้นดินสอที่เตรียมไว้ ใช้เวลาทำประมาณ 3 วัน

การทำผงมหาราช ใช้ผงอิฐเจ มาปั้นเป็นดินสอขึ้นอีก แล้วเรียกสูตรมหาราช แล้วลบสูตรที่เขียนด้วยนามทั้ง 5 เขียนแล้วลบ ลบแล้วเขียน จนหมดสิ้นดินสอที่ทำขึ้น ใช้เวลาทำใกล้เคียงกับการทำผงปลูม เกิดเป็นผงใหม่ ชื่อ "ผงมหาราช"

การทำผงพุทธคุณ ใช้ผงมหาราชมาปั้นทำเป็นดินสอ เรียกสูตร และลบอักขระเกี่ยวกับพุทธคุณนานาประการ นับตั้งแต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประสูติ ตรัสรู้ จวบจนเสด็จสู่พระปรินิพพาน เขียนแล้วลบ ลบแล้วเขียน จนหมดสิ้นดินสอ จะได้ผงพุทธคุณ ซึ่งถือว่าเป็นผงวิเศษที่มีพุทธานุภาพสูง เพราะเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า

การทำผงตรีนิสิงเห นับเป็นผงสุดท้ายเกี่ยวกับสูตรเลขไทยโบราณ เกิดจากการรวบรวมเอาผงพุทธคุณที่ลบได้มาปั้นเป็นดินสอ เรียกสูตรอัตรอวาทวาทศมงคล 12 เขียนสูตรไล่เรียงไปจนสำเร็จเป็นอัตรตราตรีนิสิงเห เข้าสู่รูปอัตรายันต์ 12 ยันต์ จนสุดท้ายได้รูปยันต์นารายณ์ ถอดรูป ซึ่งประกอบด้วย ยันต์ประจำขององค์ตรีนิสิงเห แล้วมี ยันต์พระภควัมบดี และยันต์ตราพระสีห์ประทับลงเป็นประการสุดท้าย

เมื่อได้ผงวิเศษ จึงนำมาคลุกเคล้ากับมวลสารที่เป็นมงคลที่ได้จัดเตรียมไว้ และได้บดละเอียดแล้ว จึงผสมผงปูนเปลือกหอยที่บดแล้ว ประสานมวลสารทั้งหมดด้วยกล้วยน้ำว้าและน้ำมันดงอี้ว จะได้มวลสารรวมมีลักษณะเป็นแป้งเหนียวนำมาปั้นหรือพิมพ์ในแม่พิมพ์ต่อไป

พระเนื้อผงสร้างจากผงวิเศษชนิดต่างๆ ซึ่งมีพิธีกรรมในการสร้างที่เน้นทางด้านเมตตามหานิยมและด้านมหาเสน่ห์ ทำให้พระเนื้อผงส่วนใหญ่มีพุทธคุณด้านเมตตามหานิยม

3. พระเนื้อว่าน

คนในสังคมไทยมีความรู้และผูกพันกับพรรณไม้ตระกูลว่าน ทั้งความชำนาญในการใช้ทำยาและความเชื่อในเรื่องของการทำให้อยู่ยงคงกระพัน หรือเกิดความเป็นสิริมงคล ส่งผลให้ “ว่าน” เป็นส่วนผสมประเภทหนึ่งที่ถูกนำมาเป็นส่วนผสมในการสร้างพระเนื้อดินและเนื้อผงจารึกแผ่นลานทองที่พบในกรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี ที่ได้จารึกเกี่ยวกับการนำว่านมาผสมในการสร้างพระพิมพ์

ศุภมัสดุ 1265 สิทธิการิยะ แสดงบอกไว้ให้รู้ มีฤๅษีทั้งสี่ตน พระฤๅษีพิมพ์ิลาไลย์ เป็นประธาน เราจะทำด้วยฤๅษี ทำด้วยเครื่องประดิษฐ์มีสุวรรณ เป็นต้น คือบรมกษัตริย์พระยาศรีธรรมโคกราชเป็นผู้ศรัทธาพระฤๅษีทั้งสี่ตน จึงพร้อมกันนำเอาแต่ว่านทั้งหลาย ฤๅษีจึงอัญเชิญเทพยดามาช่วยกันทำพิธี ทำเป็นพระพิมพ์ไว้⁸²

การสร้างพระเครื่องด้วยว่านยานั้นมีความยากลำบากในการเสาะหาว่านมงคลต่างๆ ที่ต้องใช้ในการสร้างเป็นจำนวนมาก ทำให้การสร้างพระจากว่านไม่แพร่หลายเหมือนกับการสร้างพระเครื่องจากวัสดุอื่นๆ พระเนื้อว่านจึงมีจำนวนน้อย ซึ่งพระเนื้อว่านที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่ยอมรับในวงการพระเครื่องได้แก่ พระเนื้อว่านหลวงปู่ทวดวัดช้างให้ จังหวัดปัตตานี ที่มีการนำดินกากยายักษ์มาบดเป็นส่วนผสมสำคัญ และพระเครื่องของหลวงปู่บุญ วัดกลางบางแก้ว จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นพระเนื้อผงผสมว่าน ที่เรียกกันว่า “พระเนื้อผงวาสนาจินตามณี”

กรรมวิธีการสร้างพระเนื้อว่านนั้น มีขั้นตอนในการทำที่ซับซ้อนและใช้มวลสารที่หลากหลายและหายาก การสร้างพระหลวงปู่ทวดเนื้อว่าน ปี พ.ศ.2497 ได้ระบุการสร้างพระไว้ดังนี้

⁸² กฤษฏา พิณศรี “ตำนานการสร้างพระพิมพ์ในจารึกลานเงิน ลานทอง เรื่องจริงหรือลวงโลก” ใน *เมืองโบราณ* 34, 3 (ก.ค.-ก.ย. 2551) : 110-121.

พิธีรดกิมพ์พระเนื้อว่านมีขึ้น ณ วัดข้างให้ โดยมีชาวบ้านและพระภิกษุช่วยกันตำว่านด้วยมือโดยใช้ครกตำ ขณะตำว่านจะต้องท่องคาถาที่พระอาจารย์ทิมระบุไว้ด้วย (ซึ่งในแต่ละวันพระอาจารย์ทิมจะให้ท่องพระคาถาไม่เหมือนกัน) สำหรับแม่พิมพ์หลวงพ่อดาวที่ได้จัดทำขึ้นจากยางครึ่งสีดานั้น จากข้อมูลหลักฐานต่างๆ กล่าวกันว่าน่าจะมีแม่พิมพ์มากกว่า 16 แม่พิมพ์ แต่ก็ไม่ทราบจำนวนที่แน่นอน เหตุที่พระอาจารย์ทิมให้ช่างจัดทำแม่พิมพ์ขึ้นอีกจำนวนหนึ่งนั้นเพราะต้องการที่จะพิมพ์จำนวนพระให้ได้ 84,000 องค์ แต่ไม่สามารถรดกิมพ์พระได้จำนวนที่ตั้งใจไว้ โดยได้เพียงประมาณ 64,000 องค์ เนื่องจากระยะเวลาจำกัด พิธีปลุกเสกในครั้งนั้นมีขึ้นเมื่อวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2497 ซึ่งตรงกับวันอาทิตย์ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 เวลา 12.00 น. เมื่อทำพิธีปลุกเสกเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้ใส่ไว้ในบาตรพระให้ประชาชนเช่าบูชาโดยไม่กำหนดจำนวนเงิน สุดแล้วแต่ความศรัทธาของประชาชน สำหรับส่วนผสมของพระเนื้อว่าน มีส่วนผสมต่างๆ เช่น ว่าน 108 ชนิด, ปูนขาว, กัลฉวยป่า, ผงขี้กูป, คราบโคลสฎูปเก่าที่บรรจุอุ้งมือหลวงพ่อดาว, แร่, ดินกากยายักษ์, ดอกไม้แห้ง, น้ำพระพุทธรมณต์ ฯลฯ

การโขลกตำส่วนผสมของเนื้อพระใช้ครกหินหลายใบ โดยตำเนื้อว่านกับดินตำก่อน เมื่อละเอียดแล้วจึงใส่ปูนขาวลงไปเล็กน้อยกับกัลฉวยป่าทั้งเนื้อทั้งเม็ดตำให้เหนียว แล้วจึงใส่ผงขี้กูป ดอกไม้แห้ง แร่และอย่างอื่นผสมลงไป ระยะเวลาจะตำเนื้อละเอียด ต่อมาได้เร่งตำเพื่อให้ทันฤกษ์พิธี ปลุกเสกจึงตำออกมาเนื้อหยาบ ส่วนผสมและสีของเนื้อพระจะไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน บางองค์มีสีดำจัดเพราะใส่ดินกากยายักษ์มาก บางองค์มีสีเทาอ่อนข้างขาวเพราะใส่ปูนขาวลงไปมาก และเนื้อพิเศษขึ้นทดลองพิมพ์มีจำนวนน้อยมาก

การพิมพ์พระ บางองค์ร้อนจึงแกะออกจากแม่พิมพ์ได้ง่าย แต่ส่วนใหญ่ต้องใช้ไม้เสียบได้ฐานองค์พระ เพื่อดึงองค์พระออกจากแม่พิมพ์ แล้วจึงนำผงแร่มาแปะที่ด้านหลังขององค์พระทุกองค์ มวลสารในเนื้อพระ มักพบมีเม็ดแร่สีขาวขุ่น, สีดำ, สี

ชาวอมเหลียง, สีนํ้าตาล, เม็ดทรายสีขาวหรือผงพิเศษปรากฏอยู่ทั่วไป โดยพบมากที่สุด
ด้านหลังขององค์พระ⁸³

พระเนื้อว่าน ทำจากวัสดุที่เป็นว่านยาเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้เกิดความเชื่อว่าพระเนื้อ
ว่านมีพุทธคุณในการรักษาโรคและการทำพระเนื้อว่านบางรุ่นมีส่วนประกอบของไม้มงคลและว่าน
ที่มีชื่อมงคลทำให้พระเนื้อว่านบางรุ่นมีพุทธคุณด้านมหาเสน่ห์ด้วย

4. พระเนื้อโลหะ

พระเครื่องที่สร้างจากเนื้อโลหะที่ปรากฏอยู่ในวงการพระเครื่องนั้น นิยมสร้างมาจาก
โลหะประเภทต่างๆ คือ ทองคำ, เงิน, ทองแดง และโลหะผสม ซึ่งพระเนื้อทองคำและพระเนื้อเงิน
นั้น มักมีจำนวนการสร้างที่น้อยเนื่องจากต้นทุนวัสดุมีราคาสูง เกจิอาจารย์ที่สร้างพระเครื่องเนื้อ
ทองคำขึ้นมาั้น แสดงให้เห็นถึงการยอมรับนับถือในวิชาอาคมของพระเกจิอาจารย์รูปนั้นๆ หรือ
จากพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์จากคนในสังคมอย่างกว้างขวาง เช่น หลวงพ่อกลิ่น วัดพระญาติ, หลวงปู่
เอี่ยม วัดหนัง, พระพุทธโสธร เป็นต้น ในขณะที่พระเนื้อทองแดงจะมีจำนวนการสร้างที่มาก
เนื่องจากต้นทุนวัสดุราคาต่ำ สามารถจัดสร้างได้จำนวนมากเพียงพอต่อความต้องการของผู้
จัดสร้าง ทำให้การสร้างพระเครื่องจากทองแดงได้รับความนิยมในสังคมและทำให้เกิดพระเครื่อง
ในเขตภูมิภาคต่างๆ แพร่หลายมากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบว่ามีการสร้างพระเครื่องจากเนื้อโลหะผสมต่างๆ ซึ่งมีการผสมที่
หลากหลาย โลหะผสมที่ได้รับความนิยมในการสร้างพระเครื่อง ได้แก่

1. นวโลหะ หมายถึง การนำโลหะต่างๆ 9 ชนิด มาหลอมรวมกัน นวโลหะที่มีตำราชี้
เฉพาะปริมาณของส่วนผสมได้แก่ พระกริ่ง-พระชัยวัฒน์ ที่มีสมเด็จพระสังฆราช (แพ) วัดสุทัศน์
กรุงเทพมหานคร เป็นต้นแบบที่บังคับในการสร้างพระกริ่งเนื้อนวโลหะสายวัดสุทัศน์ ซึ่งขึ้นชื่อว่า
เป็นเนื้อนวโลหะที่สวยงามที่สุดในวงการพระเครื่องซึ่งประกอบไปด้วยโลหะประเภทต่างๆ ดังนี้

⁸³ คนเมืองคอน (นามแฝง), ตำนานการสร้างพระหลวงปู่ทวด วัดช้างให้ (ม.ป.ท.: ม.ป.ป.), 1-

โลหะประเภทต่างๆ	น้ำหนัก (บาท) ⁸⁴
ชิน ⁸⁵	1
จ้าวน้ำเงิน ⁸⁶	2
เหล็กละลายตัว	3
บริสุทธี	4
ปรอท	5
สังกะสี	6
ทองแดง	7
เงิน	8
ทองคำ	9

2. สัตตะโลหะ หมายถึง โลหะผสม 7 ชนิด อันประกอบด้วย เหล็ก, ปรอท, ทองแดง, เงิน, ทองคำ, จ้าวน้ำเงิน, บริสุทธี ตามอัตราส่วนของแต่ละตำรา และวัสดุที่ทำขึ้นมาเพื่อใช้ประโยชน์ เช่น อาวุธที่เป็นเนื้อสัตตะโลหะก็จะมีปริมาณของแร่เหล็กมากกว่าแร่ชนิดอื่นๆ เป็นต้น

3. เบญจโลหะ หมายถึงโลหะผสม 5 ชนิด อันประกอบด้วย เหล็ก, ปรอท, ทองแดง, เงิน, และทองคำ อัตราส่วนตามความเหมาะสมของวัตถุที่สร้าง

4. ทองเหลือง นับเป็นโลหะผสมที่นิยมใช้กันมากในยุคหลัง พ.ศ.2500 เนื่องจากสีสรรของเนื้อโลหะและต้นทุนวัสดุที่ราคาถูกจึงทำให้ได้รับความนิยมกันอย่างแพร่หลาย ทองเหลืองเป็นโลหะผสมระหว่างทองแดงกับสังกะสี และอาจจะมีธาตุอื่นปะปนอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น ตะกั่ว ดีบุก อลูมิเนียม เหล็ก แมงกานีส นิเกิล เป็นต้น

⁸⁴ น้ำหนัก 1 บาท หนักประมาณ 15.2 กรัม

⁸⁵ ส่วนผสมระหว่างดีบุกและตะกั่ว

⁸⁶ แร่ชนิดหนึ่ง สีเขียวปนน้ำเงิน เชื่อกันว่าเป็นโลหะเรียกเงินได้ สามารถตรวจสอบโดยให้เขาเหรียญเงินวางไว้บนก้อนแร่แล้วนำขามครอบ วางไว้กลางแจ้งที่น้ำค้างตก ตอนเช้าเปิดขามดู ถ้าก้อนโลหะนั้น โผล่ไปอยู่บนกองเหรียญ ถือกันว่าเป็นเจ้าน้ำเงินแท้

5. เมฆพัด เป็นโลหะผสมที่เกิดจากการนำแร่โลหะต่างๆหลายชนิด อาทิเช่น เหล็ก ทองแดง ดีบุก ตะกั่ว เงิน ทองคำ เป็นต้น จะเป็นปริมาณเท่าใด หรือใช้ที่ประเภทขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้สร้าง ระหว่างหุงแร่จะขัดด้วยกำมะถันจนเกิดเป็นสีดำมันวาวออกเหลืองสีน้ำเงิน ไม่มีสนิมเกิดขึ้น

6. เมฆสิทธิ์ นับเป็นโลหะผสมที่มีความคล้ายคลึงกับเมฆพัด กรรมวิธีการสร้างก็คล้ายคลึงกัน ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เรียกการสร้างโลหะผสม เมฆสิทธิ์และเมฆพัดว่า “การเล่นแร่แปรธาตุ” นับเป็นโลหะที่เชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์ในตัว เพราะขณะที่ทำการหลอมรวมจะต้องบริกรรมพระคาถาต่างๆ ไปด้วย สำหรับโลหะผสมเมฆสิทธิ์ประกอบด้วยแร่ธาตุ 4 ชนิดคือ เงิน สังกะสี ทองแดง และปรอท สีของเมฆสิทธิ์จะมีลักษณะสีเหลืองอมเขียวหรือสีฟ้าหม่นๆเหลืองเหลือง

โลหะผสมที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นโลหะผสมที่นิยมนำมาสร้างพระเครื่อง นอกจากนี้ยังมีโลหะผสมอีกจำนวนหนึ่งที่สร้างขึ้นตามความสะดวกและความเชื่อในการสร้าง แต่ไม่เป็นที่นิยมแพร่หลายในการสร้างพระเครื่อง

การสร้างพระเครื่องด้วยวัสดุต่างๆ เป็นส่วนหนึ่งในการเพิ่มความเชื่อเรื่องพุทธคุณของพระเครื่องนั้นๆ อีกทั้งเป็นการเพิ่มมูลค่าของพระเครื่องให้สูงยิ่งขึ้นไปตามวัสดุที่สร้างและจำนวนการสร้างพระเครื่อง สะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมพระเครื่องอย่างแพร่หลายในสังคม กระทั่งมีการจัดหมวดหมู่และอันดับค่านิยมหรือความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่อง รวมถึงการพยายามศึกษาเนื้อหาที่เป็นวิทยาศาสตร์และวิเคราะห์ตามหลักวิชาการเพื่อที่จะสามารถพิสูจน์การเกิดขึ้นของความศักดิ์สิทธิ์หรือพุทธคุณของพระเครื่อง ส่งผลให้พระเครื่องเป็นเครื่องรางของขลังที่เป็นที่นิยมมากที่สุดของสังคมไทย และทำให้พระเครื่องกลายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าการตลาดและเริ่มมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกระทั่งเกิดเป็น ตลาดพระเครื่อง ขึ้น ซึ่งจะกล่าวถึงในบทต่อไป

จะเห็นได้ว่าการแปรเปลี่ยนค่านิยมในพระเครื่องเกิดขึ้นจากหลายปัจจัย อย่างไรก็ตามก็ดี ความต้องการพระเครื่องมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่เกิดขึ้นมากในยุคสงครามโลกครั้งที่สอง สะท้อนให้เห็นความต้องการพระเครื่องและการสร้างพระเครื่องสนองความต้องการของประชาชน

นอกจากการสร้างพระเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางใจแล้ว ยังเกิดการสร้างพระเพื่อผลทางการปกครอง และเสริมสร้างความรู้สึกราชาตินิยมให้เกิดขึ้นมาด้วย

ความต้องการพระเครื่องเป็นจำนวนมากในช่วงสงครามโลกนี้ทำให้เกิดการซื้อขายพระเครื่องกันมากขึ้น แม้ว่าช่วงนี้จะเป็นการซื้อขายหรือเช่าเพื่อบูชา แต่การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ ในช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นเสมือนตัวเร่งให้พระเครื่องกลายเป็น “สินค้า” และเกิดตลาดพระเครื่องและเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว

บทที่ 4

พระเครื่องกับการเมืองและเศรษฐกิจไทย

สงครามโลกครั้งที่สองเป็นปัจจัยที่กระตุ้นให้ความเชื่อเรื่องพระเครื่องได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในสังคม ผู้คนตื่นตัวที่จะศึกษาพระเครื่องกันอย่างเป็นระบบมากขึ้น จะเห็นได้ว่าการจัดหมวดหมู่พระเครื่อง อาทิ หมวดหมู่ของรูปแบบพระเครื่อง ชนิดของมวลสารที่ใช้สร้างพระเครื่อง เป็นต้น ซึ่งการจัดหมวดหมู่เป็นแนวคิดแบบตะวันตก สะท้อนให้เห็นว่าคนในสังคมมีความรู้แบบตะวันตกมากแล้วในเวลานี้ ความนิยมพระเครื่องของผู้คนจำนวนมากในสังคมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางคติการสร้างพระเครื่องตามบริบททางสังคมที่เกิดขึ้น เนื่องจากพระเครื่องเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจที่ผู้คนในสังคมให้การยอมรับ จึงมีการนำพระเครื่องเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองโดยการสร้างพระเครื่องขึ้นเพื่อขึ้นนำความเชื่อและเพื่อแสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของผู้ปกครองด้วย นอกจากนี้ยังมีการสร้างพระเครื่องขึ้นเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับทหารและตำรวจตระเวนชายแดนที่ได้ทำการสู้รบเพื่อต่อต้านกลุ่มแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นในประเทศ

ภายหลังการสิ้นสุดปัญหาของกลุ่มแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐบาลมีนโยบายสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความนิยมพระเครื่องที่มีพุทธคุณทางด้านเมตตามหานิยมมากขึ้น พระเครื่องเติบโตขึ้นในสังคมไทยอย่างกว้างขวาง ธุรกิจเกี่ยวกับพระเครื่อง อาทิ ธุรกิจสร้างพระเครื่อง ธุรกิจแผงพระเครื่อง ธุรกิจโฆษณาพระเครื่องขยายตัวอย่างมากและปัจจัยต่างๆ ส่งผลให้ราคาพระเครื่องผันผวนไปตามสภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศ และด้วยจำนวนเงินหมุนเวียนในวงการพระเครื่องที่มีมากกว่า 20,000 ล้านบาทต่อปีและมีโอกาสที่จะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดการหลอกลวงหรือการโกงเงินขึ้นจนเป็นคดีความฟ้องร้องต่างๆ ซึ่งการกระทำผิดเกี่ยวกับธุรกิจการสร้างพระเครื่องจนเป็นข่าวโด่งดังในระดับประเทศ คือ “คดีอมเงินเหรียญนามสกุล” และ “คดีพระสมเด็จเจหนือหัว” ซึ่งเป็นคดีที่สะท้อนให้เห็นถึงพุทธพาณิชย์ในสังคมอย่างเห็นได้ชัด

สาเหตุของการเปลี่ยนแปลงคติการสร้างพระเครื่องช่วงหลัง สงครามโลกครั้งที่สอง จนกระทั่งถึงทศวรรษ 2540 สามารถแบ่งออกเป็นยุคต่างๆ ได้ 4 ยุคตามปัจจัยที่เกิดขึ้นมาในสังคม ดังนี้

1. ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นช่วงเวลาที่มีการกล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ พุทธา นุภาพของพระเครื่องชนิดต่างๆ และเริ่มมีการเก็บสะสม จัดหมวดหมู่พระเครื่อง การประกวดพระ เครื่องและมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายพระเครื่องขึ้น

2. ช่วงทศวรรษ 2500 เป็นช่วงระยะที่จะก้าวเข้าสู่ยุคกิ่งพุทธกาล ซึ่งเป็นวาระโอกาสที่ สำคัญของพุทธศาสนิกชน รัฐบาลสร้างพระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษเพื่อเป็นที่ระลึกในงานฉลอง การมาถึงของเวลากิ่งพุทธกาล และพระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษ เป็นเสมือนเครื่องมือทางการเมือง ที่ใช้ในการจรรโลงพระศาสนา ทั้งยังทำให้เห็นถึงปัจจัยที่มีผลต่อความนิยมพระเครื่องที่สร้างขึ้นซึ่ง ไม่เคยเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้มาก่อน คือ การให้ความสำคัญกับประธานในการดำเนินการจัดสร้าง

3. ช่วงทศวรรษ 2510-2520 เป็นช่วงเวลาที่ลัทธิคอมมิวนิสต์ขยายตัวอย่างกว้างขวาง รัฐบาลและสถาบันพระมหากษัตริย์ต่างใช้นโยบายต่างๆ ในการปราบปรามกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ และหนึ่งในวิธีที่ใช้สร้างขวัญและกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ต่อต้านกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ คือ พระ เครื่อง จึงพบว่าพระเครื่องที่สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้มักจะปรากฏข้อความหรือสัญลักษณ์ที่มีนัยทาง การเมืองเพื่อสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่คนในชาติ ซึ่งเป็นนโยบายหนึ่งที่สามารถต้านทาน ลัทธิคอมมิวนิสต์ได้

4. ช่วงทศวรรษ 2530-2540 เป็นช่วงเวลาที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ พระเครื่องที่ สร้างขึ้นในช่วงเวลานี้ส่วนใหญ่เน้นการตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ โดยสะท้อนให้เห็น จากการตั้งชื่อรุ่นของพระเครื่อง อาทิ รุ่นรวยแน่, รุ่นรวยไม่เลิก, รุ่นรวยบูรพา, รุ่นมหาเศรษฐี, รุ่น ดวงเศรษฐี, เจ้าสัวมหาเศรษฐี เหลือกินเหลือใช้ เป็นต้น นอกจากนี้ ในช่วงเวลานี้ยังได้เกิดธุรกิจที่ เกี่ยวข้องกับพระเครื่อง และคติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่องที่เป็นข่าวโด่งดังในระดับประเทศ

จะเห็นได้ว่าการสร้างพระเครื่อง เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทในแต่ละช่วงเวลา การศึกษาเรื่องความเปลี่ยนแปลงความนิยมของพระเครื่องในช่วงเวลาต่างๆ จึงสามารถสะท้อนให้เห็นบริบททางสังคม และสะท้อนความนิยมของผู้คนในสังคม รวมถึงความคิด คติความเชื่อได้ในระดับหนึ่ง ดังนั้น เพื่อให้เข้าใจถึงบริบททางสังคมที่เกิดขึ้นผ่านพระเครื่อง ในบทนี้ผู้ศึกษาจึงศึกษาสาเหตุการสร้างพระเครื่องในแต่ละช่วงเวลา การขยายตัวของความต้องการพระเครื่องจนกลายเป็นธุรกิจพระเครื่องหรือพุทธพาณิชย์ซึ่งเป็นธุรกิจที่มีเงินหมุนเวียนจำนวนมาก รวมถึงคติเกี่ยวกับพระเครื่องของนายสิทธิกร บุญฉิม ที่ได้สะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์ของพระเครื่องในเชิงพุทธพาณิชย์ได้อย่างชัดเจน

1. พระเครื่องกับสังคมไทย ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นได้ยึดและใช้พื้นที่ของประเทศไทยบางส่วนในการดำเนินการทางสงคราม ทำให้ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งแตกต่างจากการเกิดสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (พ.ศ.2457-2461) ที่แม้ว่าประเทศไทยจะประกาศสงครามกับเยอรมันและออสเตรเลีย-ฮังการี แต่สงครามครั้งนั้น ประเทศไทยก็เพียงส่งทหารซึ่งเป็นกลุ่มของทหารอาสาสมัครเข้าไปร่วมรบในสงครามในสมรภูมิประเทศฝรั่งเศสและเบลเยียมเท่านั้น ผู้คนในสังคมไม่ได้รับผลกระทบหรือได้รับความเสียหายจากภัยสงครามที่เกิดขึ้น ในขณะที่สงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยประกาศเข้าร่วมสงครามโดยอยู่ฝ่ายอักษะ ทำให้กองทัพญี่ปุ่นสามารถตั้งกองกำลังในการปฏิบัติการทางสงคราม มีการสร้างทางรถไฟสายมรณะและใช้สถานีรถไฟต่างๆ เพื่อลำเลียงกำลังบำรุงพร้อมทั้งอาวุธยุทโธปกรณ์ เสบียงอาหาร และสัมภาระให้กับแนวหน้าของกองทัพที่ทำการสู้รบอยู่ในพม่าและมลายู ส่งผลให้ประเทศไทยกลายเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งที่ฝ่ายสัมพันธมิตรตั้งเป้าหมายในการมุ่งโจมตีเพื่อเป็นการทำลายฐานที่มั่นของกองทัพญี่ปุ่น

ผู้คนในสังคมได้รับความเดือดร้อน ประสบกับความยากลำบากและต้องอพยพเร่ร่อน ออกนอกพื้นที่เพื่อหนีภัยสงคราม บ้านเรือน วัด โรงเรียนถูกทำลายจากการทิ้งระเบิด ผู้คนบาดเจ็บล้มตายเป็นจำนวนมาก สินค้ามีราคาสูงขึ้นกลายเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดการปล้นชิง ลักทรัพย์ เกิด

อาชญากรรมทุกหย่อมหญ้า อีกทั้งภัยธรรมชาติที่เกิดขึ้นเมื่อปลายปี 2485 คือน้ำท่วมครั้งใหญ่ที่ พระนครและธนบุรี ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของผู้คนเลวร้ายลงไปอีก สภาพเศรษฐกิจ ของกินของ ใช้ขาดแคลนไปแทบทุกอย่าง ทั้งข้าวสาร ยารักษาโรค น้ำมันก๊าซ น้ำตาลทราย ข้าวสาร และ เครื่องนุ่งห่มที่ราคาดีดตัวสูงขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 1,604 (1 ธันวาคม พ.ศ.2484-31 มีนาคม พ.ศ. 2487)¹ ช่วงปลายปี 2487 ถึงต้นปี 2488 การโจมตีทางอากาศของฝ่ายสัมพันธมิตรทวีความรุนแรง ขึ้นอย่างมาก การทิ้งระเบิดแต่ละครั้งก่อให้เกิดความเสียหายอย่างหนัก “คืนวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2487 บ้านบุญโค่นระเบิดหลายลูกและโดนมากบริเวณแถวบ้านล่างหรือรั้วตัน ที่ติดกับโรงรถ จักรธนบุรี บ้านเรือนและสวนถูกทำลายและไฟไหม้ มีผู้คนล้มตายจำนวนมาก หลายท่านที่อยู่ใน เหตุการณ์เล่าว่า มีผู้เสียชีวิตนับร้อยศพ เข้าของวันที่ 30 พฤศจิกายน มีการขนศพไปรวมไว้เต็ม หน้าลานวัดทองก่อนที่จะเผา”² การทิ้งระเบิดแต่ละครั้งผู้คนต่างหวาดกลัวพยายามหลบอยู่ตาม ร่องสวน และบางกลุ่มไปอาศัยอยู่ข้างพระอุโบสถที่ตนเองนับถือ เช่น “ชาวบ้านจะหนีไปแอบที่ ข้างโบสถ์วัดทองเพราะต่างเคารพนับถือหลวงพ่อดาศดาพระประธานในโบสถ์ เชื่อว่าท่านจะช่วย คู้มครอง”³

การทิ้งระเบิดของฝ่ายสัมพันธมิตรบริเวณสถานีรถไฟบางกอกน้อยซึ่งเป็นสถานีรถไฟ ที่สำคัญของกองทัพญี่ปุ่นสำหรับการขนส่งลำเลียงกองกำลัง ยุทโธปกรณ์ และเสบียงอาหาร ทำให้ วัดอมรินทรารามฯ ซึ่งอยู่ติดกับสถานีรถไฟแห่งนี้ได้รับผลกระทบจากการทิ้งระเบิดอย่างหนัก พระ อุโบสถ วิหาร กุฏิพระสงฆ์ ถูกระเบิดพังเสียหาย ไฟไหม้ โบสถ์ของหลวงพ่อดาศดาน้อยถูกระเบิดไป ด้วยแต่องค์หลวงพ่อดาศดาน้อยกลับไม่เสียหาย “ทำให้ชาวบ้านย่านนี้ตะลึง และยิ่งเคารพศรัทธา องค์หลวงพ่อดาศดาน้อยมากขึ้นและเล่าลือถึงความศักดิ์สิทธิ์ของท่านที่รอดระเบิดได้จนทุกวันนี้”⁴ จากเหตุการณ์นี้ และบริบททางสังคมที่ผู้คนต่างแสวงหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยแขนเพื่อเป็นที่พึ่งทาง

¹ พวงทิพย์ เกียรติสกุล, ทางรถไฟสายใต้ในเงาอาทิตย์อุทัย (นครปฐม : มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2553), 193.

² สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์, “สงครามมหาเอเชียบูรพาจากความทรงจำของชาวบ้านและชาว ปากคลองบางกอกน้อย” ใน *อักษรศาสตร์* 32, 1 (นครปฐม : ศักดิโสภณการพิมพ์, 2553), 274.

³ เรื่องเดียวกัน, 267.

⁴ เรื่องเดียวกัน.

ใจ ทำให้มีการสร้างเหรียญพระเครื่องที่มีรูปหลวงพ่อบุสธน์น้อยขึ้นมาในช่วงเวลานั้นทันที (เหรียญหลวงพ่อบุสธน์น้อยรุ่นแรกสร้าง พ.ศ.2488) และเหรียญพระเครื่องนี้ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

ภาพที่ 1 เหรียญหลวงพ่อบุสธน์น้อย วัดอมรินทรารามฯ ธนบุรี

ที่มา : “หลวงพ่อบุสธน์น้อย” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม พ.ศ.2554

เข้าถึงได้จาก www.uamulet.com

นอกจากการสร้างพระเครื่องขึ้นมาเป็นจำนวนมากแล้ว ยังพบว่ามีภรรยานำพระออกมาจากกรุเจดีย์ต่างๆ โดยเฉพาะเจดีย์วัดบางขุนพรหมที่มีพระสมเด็จฯ ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ใช้วิธีการตกพระ

ผู้ที่ตกพระต่างเตรียมเครื่องมือของตนมา เครื่องมือนั้นประกอบไปด้วยไม้ไผ่ลำหนึ่งมีความยาวประมาณ 2 วา ลำไม้ไผ่ภายในต้องทวงเอาข้อออกให้หมดโดยตลอด นอกจากนั้นใช้ด้ายดิบวันทบก้นเข้าให้ใหญ่สักหน่อย หรือจะใช้เชือกมะนิลาขนาดย่อมก็ได้ สอดเข้าไปในลำไม้ไผ่นั้นโดยตลอด ทางปลายของเชือกนี้ปลายด้านหนึ่งมีลูกตุ้มมัดติดอยู่อย่างแน่นลูกตุ้มนี้ก็คือเส้นด้ายดิบ ซึ่งทำเป็นพูให้ใหญ่สักหน่อย และพูนี้ใช้ดินเหนียวคลุกเคล้าจนเส้นด้ายฝ่งและเกาะอยู่กับดินเหนียว แล้วปั้นเป็นลูกตุ้มมีขนาดกว้างราวคืบเศษ ต่อจากนั้นเอาลำไม้ไผ่ดังกล่าวสอดเข้าไปในช่อง

ระบายอากาศของพระเจดีย์ โดยเอาทางด้านลูกตุ้มสอดเข้าไปแล้วหย่อนเชือกเพื่อ
หย่อนลูกตุ้มให้ตกลงไปกระทบพื้นภายในพระเจดีย์ซึ่งการกระทบของลูกตุ้มกับพื้น
นั้น เส้นด้ายดังกล่าวช่วยยึดมิให้ลูกตุ้มแตก ผู้ตกจะหย่อนและสาวเชือกขึ้นๆ ลงๆ
หลายครั้ง แล้วก็สาวเชือกขึ้นมาจนลูกตุ้มเลื่อนขึ้นมาขึ้นปากกระบอกไม้ไผ่ แล้วก็ชัก
ไม้ไผ่ออกจากปากช่อง และพิจารณาลูกตุ้มว่ามีพระสมเด็จฯ ติดขึ้นมาบ้างหรือไม่⁵

ความนิยมในการตกพระของผู้คนในสังคมนั้นมีสูงมากกล่าวกันว่า “นักตกพระมีเป็น
จำนวนเรือนร้อย ต้องแบ่งกันตกบ้าง ผลักกันตกบ้างและตกกันตลอดคืนตลอดวันติดต่อกันไป
กลางคืนใช้ตะเกียงเจ้าพายุจุดสว่างไสวราวกับมีงานประจำปี”⁶

เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลง (พ.ศ.2488) บ้านเมืองกลับสู่ภาวะปกติ ผู้คนส่วน
ใหญ่พูดคุยเกี่ยวกับเหตุการณ์สงครามที่เพิ่งผ่านพ้นไปทั้งเรื่องความเสียหายของบ้านเรือน
ทรัพย์สิน ความสะดวกในชีวิตด้านต่างๆ และสิ่งหนึ่งที่นับว่าเป็นเรื่องพูดถึงกันทั่วไป คือ เรื่องของ
พุทธคุณความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องที่แต่ละคนห้อยแขวนหรือขำวลือเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์ที่
เกิดขึ้น อาทิ เมื่อตอนที่เชลยศึกชาวยุโรปหนีออกจากค่ายเชลยที่จังหวัดกาญจนบุรี ชาวบ้านสงสาร
จึงได้ให้การช่วยเหลือหลบหนีโดยให้ซุกซ่อนบนรถขนฟางและได้ให้พระท่ากระดานติดตัวไว้ เมื่อ
ทหารญี่ปุ่นแห่งเหล็กแหลมบนฟางที่ขึ้นมาเพื่อตรวจสอบว่าไม่มีคนซ่อนอยู่แล้วก็ให้ผ่านออกนอก
พื้นที่ เมื่อพ้นระยะอันตรายจึงแหวกฟางดูและพบว่าเชลยศึกผู้นั้นก็ยังคงนอนอยู่ปกติ มีเพียงรอย
ขี้สี้แดงจากการถูกเหล็กแทงแต่ไม่เข้าทะลุผิวหนัง จึงลือกันว่าพระท่ากระดานมีพุทธคุณด้านคง
กระพันชาตรีและมีการเสาะแสวงหาพระท่ากระดานกันเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีเรื่องของ
หลวงพ่อมูล วัดหนองปลาหมอ จังหวัดราชบุรีที่หลวงพ่อกุศลออกมาขึ้นสงบนิ่งหน้าวัดเพื่อปกป้อง
ระเบิดขณะที่มีการโจมตีทางอากาศของฝ่ายสัมพันธมิตรและเหรียญของหลวงพ่อก็ได้รับความนิยม
เป็นอย่างมากในพื้นที่จังหวัดราชบุรี เรื่องราวของหลวงพ่อกุศล วัดบางกระบือ หลวงพ่อกุศลวัด

⁵ตรีชัยปาวาย, **ปริวรรตถาธิบายแห่งพระเครื่องฯ เล่ม 1 เรื่องพระสมเด็จฯ** (พระนคร : บริษัท
อุปกณ์การพิมพ์, 2497), 22.

⁶เรื่องเดียวกัน.

หน้าต่างนอก หลวงพ่อคง วัดบางกระพ้อม หลวงพ่ออี๋ วัดสัตหีบ ที่เป็นเรื่องราวลือถึงพุทธานุภาพ ด้านคงกระพัน ของพระเครื่องที่ท่านสร้างขึ้น จนได้รับการยกย่องให้เป็นพระเกจิ แห่งยุคสงคราม ในนาม “จาด จง คง อี๋” (ในปัจจุบันพระเครื่องของพระเกจิอาจารย์เหล่านี้ก็ยังคงได้รับความนิยมและมีราคาซื้อขายที่สูงมาก) รวมทั้งเรื่องของแม่ชีแห่งวัดปากน้ำเหาะขึ้นไปปิดลูกกระเบิดที่เครื่องบินฝ่ายสัมพันธมิตรบุกโจมตีจุดยุทธศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร ผู้คนจึงนิยมไปขอวัตถุมงคลจากแม่ชีเพื่อพกติดตัวไว้ เป็นต้น

เรื่องเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องเหล่านี้แพร่กระจายไปในสังคมอย่างรวดเร็ว ทั้งจากการบอกเล่าปากต่อปากหรือการตีพิมพ์ตามหน้าหนังสือพิมพ์ที่มีการกล่าวถึงเรื่องราวของพระเครื่องที่แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และในปี พ.ศ.2494 ได้มีการตีพิมพ์นิตยสารพระเครื่องฉบับแรกขึ้นโดยแต่เดิมนั้นมีเพียง 8 หน้า ออกจำหน่ายเดือนละครั้ง เนื้อหาในนิตยสารกล่าวถึงประวัติพระเครื่องที่สร้างขึ้น ประวัติพระเกจิอาจารย์ รวมทั้งชื่อของเจ้าของพระเครื่อง นอกจากนี้ยังมีเรื่องราวการเคลื่อนไหวภายในวงการพระเครื่องที่เกิดขึ้น ในปี 2495 ตริยัมปวาย (นามแฝงของ ประจัน กิติประวัติ) ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับพระเครื่องขึ้นครั้งแรกและหนังสือเหล่านี้มีอิทธิพลต่อวงการพระเครื่องเป็นอย่างมากถือเป็นจุดเริ่มต้นในการจัดพระเครื่องเข้าเป็นชุดเรียกว่า “เบญจภาคี” ซึ่งเมื่อแรกเริ่มยังคงเป็นเพียง “ไตรภาคี” คือมีเพียง 3 องค์เท่านั้น ประกอบด้วยพระสมเด็จวัดระฆัง เป็นองค์ประธาน พระนางพญา (พิษณุโลก) และพระรอด (ลำพูน) เป็นพระขนาบข้างซ้ายและข้างขวา ต่อมาได้นำพระเครื่องมาจัดเข้าเป็นชุด “เบญจภาคี” ประกอบด้วย

1. พระสมเด็จ วัดระฆัง เป็นตัวแทนยุครัตนโกสินทร์
2. พระขุ่มกอ ทุกกรุในจังหวัดกำแพงเพชรเป็นตัวแทนยุคสุโขทัย
3. พระนางพญา กรุวัดนางพญา จังหวัดพิษณุโลก เป็นตัวแทนยุคอยุธยา
4. พระผงสุพรรณ กรุวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดสุพรรณบุรี เป็นตัวแทนยุคอุททอง
5. พระรอด กรุวัดมหาวัน จังหวัดลำพูน เป็นตัวแทนยุคลพบุรี

การจัดพระเครื่องเข้าชุดเบญจภาคีทำให้มีการแสวงหาพระเครื่องเพื่อนำมาเข้าชุด อีกทั้งเมื่อข่าวความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องได้เข้าไปสู่สังคมตามช่องทางต่างๆ ทำให้ผู้คนเกิด การสะสมพระเครื่องและมีใเสาะแสวงหาพระเครื่องเหล่านี้มาครอบครอง ทำให้พระเครื่องเริ่มมีราคา

เพิ่มสูงขึ้นตามประสบการณ์เรื่องเล่าที่เกิดขึ้นหรือตามการจัดชุดและความนิยมในวงการ จากการแลกเปลี่ยนพูดคุยตามร้านกาแฟจึงนำมาสู่การตั้งโต๊ะวางพระเครื่องเพื่อให้ผู้คนใจได้มาเลือกพระเครื่องที่ตนเองสนใจและแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน รวบรวมปี 2497 เกิดการตั้งแผงพระเครื่องขึ้นบริเวณหน้าศาลอาญาซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของตลาดพระเครื่อง ความนิยมพระเครื่องได้รับความนิยมขึ้นมากจนกระทั่งมีการขยายตลาดพระเครื่องออกไปสู่บริเวณลานโพธิ์ วัดมหาธาตุ ราคาพระเครื่องเพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก อาทิ พระท่ากระดาน ราคาเช่าองค์ละ 1,500-2,000 บาท พระหูยานบัว 2 ชั้น ราคาเช่าองค์ละ 1,200 บาท พระหูยานหน้ายักษ์ ราคาเช่าองค์ละ 800 บาท พระปรุหนังพิมพ์บัวเบ็ด ราคาเช่าองค์ละ 300 บาท⁷ เป็นต้น (เมื่อเทียบกับก๊วยเตี๋ยในสมัยนั้น ซามละ 25 สตางค์)

ความนิยมในพระเครื่องไม่ได้หยุดอยู่เพียงวัตถุมวลสารหรือพระเกจิอาจารย์ผู้ปลุกเสกหรือความเก่าของพระพิมพ์ที่ได้เปลี่ยนคติมาเป็นพระเครื่องเท่านั้น ผู้นิยมพระเครื่องในขณะนั้นแสวงหาพระเครื่องที่มีความสมบูรณ์และสวยงาม และความนิยมในความสมบูรณ์และความสวยงามของพระเครื่องทำให้เกิดการประกวดพระเครื่องขึ้นอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ.2498 ณ วัดใหม่พิเรนทร์ การประกวดพระเครื่องเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการผลักดันราคาของพระเครื่องให้สูงขึ้น เพราะพระเครื่องที่ชนะการประกวดจะได้รับการยอมรับในวงการพระเครื่องว่ามีความสวยงามและความสมบูรณ์ รวมถึงความเป็นพระแท้ที่จะเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบกับพระเครื่องแต่ละรุ่นนั้นๆ ในวงการพระเครื่อง นอกจากนี้ยังมีการจัดแบ่งประเภทของพระเครื่องออกเป็นหมวดหมู่

การที่พระเครื่องแต่ละองค์ที่ได้รับการยอมรับในวงการและมีราคาที่สูงนั้น ส่งผลให้เจ้าของพระเครื่องเกิดความภาคภูมิใจ พยายามเก็บรักษาพระเครื่องไว้อย่างดีและมีการนำมาเลี่ยมทองเพื่อห้อยแขวนพระเครื่องทำให้ธุรกิจเลี่ยมพระและธุรกิจทำกรอบพระเครื่องทองคำได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก มีการออกแบบลวดลายและวิธีการเลี่ยมเพื่อรักษาสภาพพระเครื่องให้สมบูรณ์และนำเสนอพื้นที่ของมวลสารพระเครื่องให้ได้มากที่สุด และจากที่พระเครื่องมีราคาสูงขึ้นมากทำให้มีการปลอมพระเครื่องออกมาเพื่อจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีการจ้างนักขุดกรุจากจังหวัดพระนครศรีอยุธยามาทำการขุดเจาะกรุเจดีย์วัดบางขุนพรหมเพื่อหาพระสมเด็จเจดีย์ทางวัดต้องทำ

⁷ ประชุม กาญจนวัฒน์, **พระเครื่องเลื่องชื่อ** (กรุงเทพฯ : พัฒนาการพิมพ์, 2516. พิมพ์ในงานศพ สัมจีน กาญจนวัฒน์ พฤษภาคม พ.ศ.2516), 48-108.

การเปิดกรูอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 24 พฤศจิกายน พ.ศ.2500 โดยมีพลเอกประภาส จารุเสถียร รองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้นเป็นประธานในการเปิดกรู⁸ ได้มีการนำเอาพระสมเด็จจอกออกมาให้เช่าบูชาและมีผู้ให้ความสนใจเป็นอย่างมาก “วันแรกผู้คนสนใจมาเช่ากันแน่นมาก ขนาดพิมพ์ทรงปรกโพธิ์มีจำกัด พวกอยากได้เห็นเซ็คมากกว่าจำนวนพระเลยต้องคืนเพราะไม่มีพระจะให้ ทั้งนี้เราถือว่าใครมาก่อนได้ก่อน คนมาทีหลังเลยอดส่วนพิมพ์ทรงอื่นที่จำหน่ายได้ดีในขณะนั้น ได้แก่ พิมพ์ทรงใหญ่และพิมพ์ทรงเจดีย์”⁹

ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องไม่ได้จำกัดอยู่เพียงผู้คนในสังคมทั่วไป แม้แต่ใจผู้ร้าย หรือที่เรียกว่า “เสือ” ในสมัยนั้นยังยอมรับในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่อง อาทิ นายศร เกรียงศรี ชาวจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นจอมโจรชื่อดังในแถบภาคกลางหลังยุคสงครามโลกครั้งที่สองร่วมสมัยกับ เสือดำ, เสือฝ้าย และเสือใบ โดยนายศรแขวนพระเครื่องมเหศวรไว้ที่คอเป็นประจำ และเคยโดนตำรวจยิงที่ลำตัวและศีรษะหลายนัดแต่ไม่เข้าจึงทำให้เชื่อว่าพระเครื่องชนิดนี้ช่วยให้แคล้วคลาดปลอดภัย จนได้รับฉายาว่า จอมโจรมเหศวร และจากความเชื่อมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของพระเครื่องทำให้ผู้คนทุกอาชีพแสวงหาพระเครื่องไว้ติดประจำกายตลอดเวลา แม้กระทั่งใจผู้ร้ายก็มีการห้อยแขวนพระเครื่อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดเรื่อง “คนดีผีคุ้ม” ค่อยๆ จางหายไปจากสังคม

หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุด เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อว่าเป็นพุทธคุณของพระเครื่องที่ห้อยแขวน ส่งผลให้พระเครื่องได้รับการยอมรับจากผู้คนในสังคมและมีความนิยมเพิ่มสูงขึ้นตามลำดับ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนส่งผลให้พระเครื่องกลายมาเป็นเครื่องมือทางการเมืองด้านจิตใจที่รัฐบาลได้สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจและใช้ต่อต้านแนวคิดคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นในสังคม รวมทั้งเป็นเครื่องมือทางเศรษฐกิจที่ทำให้เกิดการแสวงหาผลกำไรจากความศรัทธาของผู้คนที่มาติดต่อพระเครื่อง

⁸ หม่อมราชวงศ์อภิเดช อากาศ, พระสมเด็จจางขุนพรหม (กรุงเทพฯ : ส.เจริญการพิมพ์, 2552), 19.

⁹ เทพชู ทับทอง, พุทธอนุสรณ์ พระเครื่องกรู (พระนคร : นนทชัย, 2513), 10.

2. พระเครื่องกับการเมืองไทย ช่วงทศวรรษ 2500

หลังจากการทิ้งระเบิดปรมาณูที่เมืองฮิโรชิมาและเมืองนางาซากิ ตามคำสั่งของ แฮร์รี เอส. ทรูแมน ประธานาธิบดีของสหรัฐอเมริกา เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม และวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2488 หลังจากนั้นอีก 6 วัน ญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้สงครามต่อฝ่ายพันธมิตร เมื่อวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2488 และลงนามในตราสารประกาศยอมแพ้สงครามมหาสมุทรแปซิฟิก นับเป็นการยุติสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2488¹⁰ สงครามโลกในครั้งนี้สร้างความเสียหายให้แก่ประเทศในยุโรปตะวันตกซึ่งเคยมีบทบาทสำคัญทางการเมือง ทำให้หมดสภาพความเป็นมหาอำนาจชั้นนำของโลก ส่งผลให้สหรัฐอเมริกาก้าวขึ้นมาเป็นประเทศมหาอำนาจที่มีอิทธิพลต่อสังคมโลก และการที่สหภาพโซเวียตซึ่งเป็นหนึ่งในประเทศที่เข้าร่วมรบกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษจนประสบชัยชนะและได้รับความเสียหายเพียงเล็กน้อยจากสงคราม ทำให้สหภาพโซเวียตสามารถฟื้นตัวขึ้นได้อย่างรวดเร็ว และกลายเป็นประเทศที่มีบทบาทและอิทธิพลต่อสังคมโลกอีกประเทศหนึ่ง¹¹

ความแตกต่างทางอุดมการณ์ทางการเมืองระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหภาพโซเวียต ส่งผลให้ประเทศต่างๆ ในโลกถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มตามระบอบการปกครอง คือ กลุ่มประเทศที่มีระบอบการปกครองประชาธิปไตยมีสหรัฐอเมริกาเป็นประเทศผู้นำ และกลุ่มประเทศที่มีระบอบการปกครองคอมมิวนิสต์มีสหภาพโซเวียตเป็นประเทศผู้นำ การแบ่งกลุ่มประเทศเป็น 2 กลุ่มนี้ ทำให้เกิดความตึงเครียดทางการเมืองระหว่างประเทศ แต่ไม่เกิดความรุนแรงถึงระดับการใช้กำลังทหารเข้าทำสงครามแต่เกิดสภาวะความตึงเครียดทางการเมืองที่เรียกว่า “สงครามเย็น”¹²

สงครามเย็นนั้นไม่ได้จำกัดอยู่เพียงกลุ่มประเทศในทวีปยุโรปเท่านั้น การเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตเริ่มจากการที่สหภาพโซเวียตเข้ามาควบคุมการแบ่งแยกเบอร์ลิน

¹⁰ สัญชัย สุวังบุตร, *ยุโรปสามทศวรรษหลังสงคราม ค.ศ. 1945-1975* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), 1.

¹¹ สัญชัย สุวังบุตร, *ยุโรปสามทศวรรษหลังสงคราม ค.ศ. 1945-1975*, 5.

¹² *เรื่องเดียวกัน*, 23.

และเข้าควบคุมประเทศในยุโรปตะวันออกแทนนาซีเยอรมัน¹³ ตามมาด้วยการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ในจีน ก่อให้เกิดการปฏิวัติทางการเมืองนำไปสู่การปกครองระบอบคอมมิวนิสต์โดยเหมาเจ๋อตุง¹⁴ ส่วนสถานการณ์ในอินโดจีน ช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่สอง จนถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งเป็นผลมาจากการที่สงครามเย็นแผ่ขยายเข้ามาในอินโดจีน ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของประเทศฝรั่งเศส คือ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ประเทศไทยก็ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้งครั้งนี้ด้วย โดยเข้ามาในรูปแบบของแนวคิดเรื่องการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์

แนวความคิดในเรื่องของการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยนั้นได้เริ่มแพร่หลายเข้ามาในสังคมประมาณ พ.ศ.2470 พรรคคอมมิวนิสต์จีนนำลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาเผยแพร่ในกลุ่มคนจีนในประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขประมวลกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ.127 มาตรา 104 พระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญา พ.ศ.2470 ให้เพิ่ม "การสังฆอนทฤษฎีการเมืองหรือเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดความเกลียดชังดูหมิ่นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือเกิดความเกลียดชังระหว่างชนชั้น" เป็นความผิด มีระวางโทษจำคุกไม่เกิน 10 ปี ปรับไม่เกิน 5,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ¹⁵

พ.ศ.2474 พรรคคอมมิวนิสต์มีลายูแยกตัวมาตั้งเป็นพรรคคอมมิวนิสต์จีนแห่งประเทศไทย ซึ่งได้ดำเนินการอย่างลับๆ ในกลุ่มกรรมกรชาวจีนและไทย นักศึกษานักหนังสือพิมพ์ นักเขียนฯ รัฐบาลไทยเข้มงวดมากและห้ามเผยแพร่แนวคิดนี้ออกสู่สาธารณะ โดยตั้งข้อสังเกตว่า แนวคิดเรื่องคอมมิวนิสต์มักจะแฝงมาในรูปวิชาเศรษฐศาสตร์ซึ่งเรียกว่า วิชาเศรษฐศาสตร์ (Economics)¹⁶

¹³ สัตยชัย สุวังบุตร, ยุโรปสามทศวรรษหลังสงคราม ค.ศ.1945-1975, 23.

¹⁴ "รัสเซียเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง," ใน วารสารนาวิกศาสตร์ 91, 6 (มิถุนายน พ.ศ.2551), 4.

¹⁵ ธานินทร์ กรีวิเชียร, การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท, 2516), 220.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 เป็นต้นมา การโฆษณาชวนเชื่อของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์เริ่มรุนแรงขึ้นจากเดิม มีการทิ้งใบปลิวลงนามว่า คณะคอมมิวนิสต์สยาม แจกในพระนคร และบางจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใบปลิวเหล่านี้ตีพิมพ์ขึ้นเป็น 3 ภาษา คือ ภาษาไทย ภาษาจีน และภาษาอังกฤษ สันนิษฐานได้ว่าคนที่ได้รับการศึกษาที่สูงได้มีส่วนเข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในครั้งนั้นด้วย¹⁷

หลังจากที่ประเทศไทยได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พ.ศ.2476 การโจมตีรัฐบาลทวีความรุนแรงขึ้น ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2477 มีการทิ้งใบปลิวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือลงนามว่า คณะไทยหนุ่ม ข้อความในใบปลิวระบุความมุ่งหมายว่า จะสถาปนาระบอบการปกครองแบบสหภาพโซเวียตขึ้นในประเทศไทย¹⁸

พ.ศ.2478 รัฐบาลประกาศใช้พระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์เพิ่มเติม พ.ศ.2478 กำหนดบทนิยามคำว่า การกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ และในปีนั้น ขบวนการลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยเดินขบวนอย่างเปิดเผยเป็นครั้งแรกที่จังหวัดขอนแก่น

วันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ.2485 ได้มีการจัดตั้ง พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (The Communist Party of Thailand) ขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์คือต่อต้านญี่ปุ่นโดยประสานกับพรรคคอมมิวนิสต์จีน เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองยุติลงการเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยเริ่มมีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยได้รับการสนับสนุนจากประเทศเวียดนามและประเทศจีน ส่งผลให้การขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยแพร่ขยายไปมากขึ้น¹⁹

พ.ศ.2489 รัฐบาลไทยจำเป็นต้องอาศัยความสนับสนุนของสหภาพโซเวียต เพื่อให้สหประชาชาติยอมรับไทยเข้าเป็นสมาชิก²⁰ ทำให้รัฐบาลต้องยกเลิกพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ฉบับ พ.ศ.2476 และฉบับ พ.ศ.2478 ทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ไทยสามารถดำเนิน

¹⁷ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์, 220.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 222..

²⁰ “คอมมิวนิสต์ในประเทศไทย” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม พ.ศ.2554 เข้าถึงได้จาก

กิจกรรมได้โดยเปิดเผยและเป็นอิสระมากขึ้น สถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น นักการเมืองฝ่ายประชาธิปไตยของกลุ่มของนายปรีดี พนมยงค์ พรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญได้ขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมือง ประชาชนมีสิทธิเสรีภาพในการศึกษา แนวคิดลัทธิมาร์คซ์กับแนวคิดสังคมนิยมอื่นๆ เติบโตขึ้น และเริ่มเป็นที่ยอมรับจากปัญญาชนในยุคนั้นอย่างกว้างขวาง แต่แนวคิดดังกล่าวก็ได้เกิดขึ้นเพียงช่วงระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น เนื่องจากในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2489 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคต นายปรีดี พนมยงค์ ถูกกล่าวหาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีสวรรคต ทำให้ต้องยุติบทบาททางการเมือง ต่อมาเกิดการรัฐประหารใน พ.ศ. 2490 ขึ้น ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ต้องลี้ภัยการเมืองไปยังประเทศจีนและฝรั่งเศส²¹ มีการออกพระราชบัญญัติคุ้มครองความสงบสุข พ.ศ.2490 ที่ให้มีการเข้าปราบปราม จับกุมฝ่ายต่อต้านรัฐบาลหรือกลุ่มนายปรีดี พนมยงค์ นำไปสู่การจับกุมบุคคลสำคัญในรัฐบาลและรัฐสภาเป็นจำนวนมาก²² จนเป็นเหตุให้เกิดการต่อต้านรัฐบาลอยู่หลายครั้งนำมาซึ่งเหตุการณ์ความวุ่นวายภายในประเทศ เช่น กบฏเสนานิการ กบฏวังหลวง กบฏแมนฮัตตัน เป็นต้น

สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี (8 เมษายน พ.ศ.2491-16 กันยายน พ.ศ.2500) นั้น รัฐบาลไทยยอมรับความช่วยเหลือทั้งด้านเศรษฐกิจและการทหารจากสหรัฐอเมริกา พร้อมทั้งได้เข้าร่วมนโยบายปิดล้อม (Containment Policy)²³ ฝ่ายคอมมิวนิสต์โดย

²¹ส. ศิวรักษ์ [นามแฝง], **เรื่องนายปรีดี พนมยงค์ ตามทัศนะ ส.ศิวรักษ์** (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2540), 8.

²²แถมสุข นุ่มนนท์, **50 ปี พรรคประชาธิปไตยกับการเมืองไทย** (นครปฐม : ม.ป.ท.,2539), 34-35.

²³ เป็นนโยบายของประเทศสหรัฐอเมริกาที่ใช้ป้องกันการขยายอิทธิพลของกลุ่มคอมมิวนิสต์ สหรัฐอเมริกาใช้นโยบายนี้ทั่วภูมิภาคของโลกเพื่อสกัดกั้นอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ ในเอเชียประเทศจีนถูกมองว่าเป็นตัวแทนของสหภาพโซเวียต สหรัฐอเมริกาพิจารณาว่าประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นประจักษ์ โดมิโน เมื่อประเทศหนึ่งเป็นคอมมิวนิสต์ประเทศข้างเคียงก็จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ไปด้วย สหรัฐอเมริกาจึงได้ขยายนโยบายความมั่นคงร่วมกันหรือนโยบายปิดล้อม เข้ามาในเอเชียโดยการทำสัญญาพันธมิตรทางการทหารกับประเทศต่าง ๆ เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และต่อมาก็ได้ลงนามในสนธิสัญญาอะนิลาบกับประเทศต่างๆ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ และประเทศไทย ซึ่งต่อมาประเทศเหล่านี้ได้รวมตัวกันเป็น

เริ่มต้นด้วยการสนับสนุนสหรัฐอเมริกาในการรับรองรัฐบาลของฝรั่งเศสในประเทศเวียดนาม ลาว กัมพูชา และดำเนินการปิดศูนย์การเคลื่อนไหวขบวนการปลดแอกเวียดนามในกรุงเทพฯ ที่รัฐบาลในสมัยนายปรีดี พนมยงค์ เคยให้การสนับสนุน

พ.ศ.2493 รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตัดสินใจลงนามเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาและสหราชอาณาจักรไปร่วมในสงครามเกาหลี ซึ่งได้รับการต่อต้านจากประชาชนทั่วไปเป็นอย่างมาก ก่อให้เกิดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านการเข้าร่วมสงครามเกาหลี ที่เรียกว่า ขบวนการสันติภาพ

ต่อมาเมื่อขบวนการสันติภาพถูกรัฐบาลปราบปรามลง รัฐบาลออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ ปีพุทธศักราช 2495 ขึ้น เป็นเหตุให้พรรคคอมมิวนิสต์เป็นพรรคการเมืองที่ผิดกฎหมายและพระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นกฎหมายที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการควบคุมและปราบปรามแนวคิดคอมมิวนิสต์ และในปีเดียวกันนี้ได้มีการตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้น เพื่อมุ่งอบรมสั่งสอนประชาชนเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย จริยธรรมทางสังคมอันดีงาม และรวมถึงการแสดงให้เห็นถึงภัยของลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วย²⁴

ความพยายามของรัฐบาลภายใต้การดำเนินการของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีในครั้งนี้เป็นกรสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของผู้นำประเทศให้แตกต่างจากผู้นำประเทศที่ใช้อำนาจและแก่งแย่งผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ²⁵ นอกจากนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังให้ความสำคัญกับนโยบายศาสนา²⁶ และเน้นบทบาทของตนเองในฐานะพุทธศาสนูปถัมภก โดย

องค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ซีโต้ โดยมีจุดมุ่งหมายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ผลของนโยบายปิดล้อม ทำให้กลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ขยายอิทธิพลได้ไม่สะดวกเท่าที่ควร สหรัฐอเมริกาได้เข้ามามีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นเพื่อปิดล้อมและสกัดกั้นอิทธิพลของประเทศคอมมิวนิสต์

²⁴มีการเปลี่ยนแปลงจากสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ คือ จัดตั้งเป็นกระทรวงวัฒนธรรมเมื่อ วันที่ 12 มีนาคม พ.ศ.2495 ดูใน เอกสารเผยแพร่ความรู้ กระทรวงวัฒนธรรม (อัดสำเนา)

²⁵พรภิรมณ์ เชียงกุล, ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525), 130.

²⁶ถนอมจิต มีชีน “จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2531), 14-42.

ปฏิสังขรณ์อนุสาวรีย์ วัดวาอาราม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาจำนวนมาก ที่สำคัญคือ การมีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานเตรียมฉลองครบรอบ 25 พุทธศตวรรษ มีการสร้างพุทธมณฑล บวชพระ 2,500 รูป และงานฉลองอื่นๆ ซึ่งพฤติกรรมนี้ถูกมองว่าเป็นวิธีหนึ่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องการแสดงให้เห็นว่า ตนเป็นผู้นำของชาติ²⁷ ทั้งด้านการปกครองและด้านจิตใจ

ช่วงเวลาดังกล่าวถึงพุทธศตวรรษซึ่งเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองเกิดความวุ่นวายทั้งจากข่าวลือต่างๆ และยังมีความเชื่อดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่สมัยทวารวดีที่ว่าพุทธศาสนาจะเรียวลง ความเชื่อเรื่องปัญจอันตรายและการสิ้นสุดพุทธศาสนาเมื่อถึงพุทธศักราช 5000 นำมาซึ่งความนิยมในการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพระศาสนามาตั้งแต่ครั้งทวารวดี นอกจากความเชื่อในเรื่องของปัญจอันตรายแล้ว ความเชื่อในเรื่องกึ่งพุทธกาล ถือเป็นจุดที่บ่งบอกถึงการเริ่มต้นแห่งการ “เรียวลง” ของพุทธศาสนาก็เป็นอีกหนึ่งความเชื่อสำคัญที่มีอิทธิพลในสังคมไทยเป็นอย่างมาก เพราะความเชื่อในเรื่องนี้มักจะเกี่ยวโยงกับความเชื่อในเรื่องอื่นๆ อาทิ พระศรีอาริย์ การเกิดมิลลัสฎฎี การเกิดกสิยัค และความวุ่นวายต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคม เป็นต้น

ความวุ่นวายในสังคมส่วนหนึ่งมาจากการกล่าวอ้างถึงพุทธทำนายจากแผ่นศิลาจารึกในเขาวัดอินทร์ สวนมฤคทายวัน ประเทศอินเดีย ซึ่งอ้างว่าคณะทูตไทยได้มาจากการไปอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อ พ.ศ.2485 มีเนื้อความดังนี้

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะถึงการดับขันธเข้าสู่พระปรินิพพานนั้นพระองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์เถระว่า ในคราวเมื่อถึงกึ่งพุทธกาล 2500 ปี มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในโลกจะได้รับภัยพิบัติสารพัดทิศจะพียงเห็นต่างๆ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2485 เป็นต้นมา แผ่นดินจะนองไปด้วยเลือดและจะเดือดเป็นเปลวเพลิงจะเกิดอัคคีภัย น้ำท่วม วาตภัย มรณภัย ทุกข์ภัย โจรภัย ต่างๆตามแต่จะเกิดขึ้น ยักษ์ที่ถูกสาป จะตื่นขึ้นมาอาละวาด ไฟจะไหม้วัดวาอาราม สมณะที่พราหมณ์จะอดอยากยากเข็ญยิ่งขึ้น คนเมืองจะออกป่า คนป่าจะเข้ากรุง ช้างม้าและสัตว์ต่างๆจะเข้ากรุง ไฟจะตกจากฟ้า

²⁷ ทักษิณ เจริญธรรม, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526), 127-128.

เหล็กกล้าจะผุดจากน้ำ สงครามจะเกิดทั่วทุกทิศ พญานาคจะพ่นพิษเป็นเพลิงผลาญ
ทหารจะเป็นเจ้า ข้าวจะขาดแคลน พญูหมากจะหมดเปลือง ผิวเหลืองจะชนะ ครุฑจะ
บินกลับถิ่นสถาพร คนจรจะกลับกรุง บำรุงพระพุทธศาสนา ผู้ใดเชื่อพระตถาคต จะ
รอดภัยพิบัติให้ว่าพระคาถาดังนี้

ข้าพเจ้า ขอยกมือสืบนี้นิวหว่างคิ้วต่างรูปเทียน จักขุทั้งสองข้างต่างดอกไม้ปทุม
ชาติบูชาพระที่ แลเห็นการผ่อ (ดู) ไกลยิ่งนักเป็นกัจจกร้อยแปดพันประการ ข้าขอ
บูชาพระคาถาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า “ธา ตา มะ สะ ปะ สะ วา” พระพุทธชินศรี
ท่านให้เขียนหรือพิมพ์ใส่ผ้ากระดาษไว้ในบ้านเมืองและห้องนอนอายุจะยืนนาน²⁸

ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในสังคมทำให้รัฐบาลพยายามเชื่อมโยงความเชื่อทางศาสนา
และการเข้ามาของลัทธิคอมมิวนิสต์เข้าด้วยกัน โดยพยายามโน้มน้าวให้เห็นว่าการเข้ามาของลัทธิ
คอมมิวนิสต์นั้นจะทำให้พุทธศาสนาถูกทำลายเพื่อให้เกิดความเสื่อมภาคขึ้นในสังคม เนื่องจาก
ลัทธิคอมมิวนิสต์ไม่สนับสนุนศาสนา²⁹ จะสังเกตได้ว่าการเริ่มต้นของภัยพิบัติเริ่มเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.
2485 ซึ่งเป็นปีที่มีการตั้งพรรคคอมมิวนิสต์ขึ้นในประเทศไทย รัฐบาลพยายามทำให้ผู้คนมองว่า
การเข้ามาของลัทธิคอมมิวนิสต์ทำให้เกิดเหตุการณ์วุ่นวายในสังคมและความเสื่อมลงของศาสนา
กระทั่งมีคำขวัญว่า “คอมมิวนิสต์มา ศาสนาหมด” ตีพิมพ์บนวัสดุไปรษณีย์เพื่อให้ผู้คนในสังคม
ตระหนักถึงความรุนแรงของลัทธิคอมมิวนิสต์ และใน พ.ศ.2492 เมื่อกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์จีนทำ
การปฏิวัติสำเร็จ ทำให้รัฐบาลไทยเพิ่มความหวาดระแวงต่อกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ที่จะเข้ามาใน

²⁸ เชาวน์ พันธุ์จันทร์, พระพุทธศาสนาใน 25 พุทธศตวรรษ (พระนคร : โรงพิมพ์เลื่องเชียง,
2500), 150-152. แต่ผู้ศึกษาสันนิษฐานว่าเป็นการกล่าวอ้างขึ้นมาเท่านั้น เพราะเมื่อตรวจสอบเอกสารจากกอง
จดหมายเหตุแห่งชาติ ไม่พบว่าในช่วงระยะเวลาดังกล่าว มีเอกสารราชการที่ระบุถึงการเดินทางไปประเทศ
อินเดียของคณะรัฐบาลหรือตัวแทนของประเทศไทยแต่อย่างใด

²⁹ แกรนท์ อีแวนส์, ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินใหญ่เอเชีย
อาคเนย์, แปลโดย ดุษฎี เฮย์มอนด์ (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2549), 212.

ประเทศและได้ให้ภาพของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์จีนว่ามุ่งเข้าทำลายพุทธศาสนาโดยเฉพาะในประเทศไทย³⁰

ภาพที่ 2 ของจดหมายประทับคำว่า “คอมมิวนิสต์มา ศาสนาหมด” ด้วยหมึกสีน้ำเงิน
ที่มา : “คอมมิวนิสต์ในประเทศไทย” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม พ.ศ.2554

เข้าถึงได้จาก www.crs.chula.ac.th

ภาพที่ 3 โปสเตอร์แสดงให้เห็นถึงผลกระทบที่เกิดจากแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์

ที่มา : “คอมมิวนิสต์ในประเทศไทย” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม พ.ศ.2554

เข้าถึงได้จาก www.crs.chula.ac.th

³⁰ พิชรลดดา จุลเพชร “แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ.2475-2500” 171.

การเกิดความวุ่นวายในสังคมและความหวาดกลัวถึงการมาถึงกึ่งพุทธกาลทำให้รัฐ การจัดงานเฉลิมฉลองต้อนรับการมาถึงของเวลากึ่งพุทธกาลเพื่อเป็นการคลายความกังวล หวาดกลัวที่เกิดขึ้น มีการจัดกิจกรรมมากมายรวมถึงการสร้างพระเครื่องขึ้นเมื่อ พ.ศ.2500 หรือ เรียกว่าพระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษ และเพื่อระดมทุนในการสร้างพุทธมณฑลและเป็นของที่ระลึก ในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ การจัดสร้างพระเครื่องในครั้งนีถือว่าเป็นการจัดสร้างที่ยิ่งใหญ่มาก มีการสร้างพระเครื่องที่มีจำนวนมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ มีการนิมนต์พระเกจิอาจารย์จากทั่วประเทศเข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกและมีการโฆษณาผ่านทางโทรทัศน์

การสร้างพระเครื่องครั้งนี้มี พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ เป็นประธานในการจัดสร้าง ซึ่ง พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ เป็นผู้มีบทบาททางด้านการเมืองอย่างสูง การให้เป็นประธานในการ จัดสร้างนั้นสันนิษฐานว่าเกี่ยวข้องกับสภาพสังคมที่แนวคิดเรื่องลัทธิคอมมิวนิสต์แผ่ขยายไปสู่ ประชาชนเป็นจำนวนมาก และในขณะนั้นพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการปราบปรามการแผ่ขยายของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์

พระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษ ได้มีการจัดสร้างขึ้นมา 3 ชนิดคือ 1.เนื้อทองคำ จำนวน 2,500 องค์ 2.เนื้อชิน จำนวน 2,421,250 องค์ และ 3.เนื้อดินผสมเกษร จำนวน 2,421,250 องค์ รวม 4,845,000 องค์ โดยพระเนื้อทองคำ มีรูปลักษณะและขนาดเดียวกับพระเนื้อชิน ใช้ทองคำ หนักองค์ละประมาณ 6 สลึง³¹ พระเนื้อชิน ทรงใบข้าว ด้านหน้า เป็นรูปจำลองของ พระศรีศากยะ ทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทธรศน์ พระประธานของพุทธมณฑล วัสดุหลักที่ใช้สร้าง ได้แก่ พลวง ดีบุก ตะกั่วดำ แผ่นทองแดง แผ่นตะกั่ว แผ่นเงิน ที่คณะกรรมการส่งไปให้พระเกจิอาจารย์ ต่างๆ ที่วราขอาณาจักรลงอักขระเลขยันต์³² ด้านหลังมีรูปยันต์แบบยันต์ประทับหลัง หรือ ยันต์รูป ใบพัด ยันต์ด้านใน คือ อี สวา สุ ซึ่งเป็น คาถาหัวใจพระรัตนตรัย ส่วนยันต์ที่อยู่ใต้อุณาโลมทั้ง 3 ตัว คือ มะ อะ อุ ซึ่งเป็น คาถาหัวใจพระไตรปิฎก และ พระเนื้อดินผสมผงเกษร มี 2 พิมพ์ คือ พิมพ์ เขื่อง และพิมพ์ย่อม วัสดุหลักที่ใช้สร้าง คือ เนื้อดินที่ขุดจากฝั่งทะเลสาบ ต.เกาะยอ อ.เมือง จ.

³¹ สจข. ศธ.0701.10/53[4] เรื่อง การสั่งจองสร้างพระเครื่องชนิดทองคำ

³² เป็นการส่งแผ่นโลหะชนิดต่างๆ ไปตามวัดที่วราขอาณาจักรเพื่อให้พระเกจิอาจารย์ได้ลงอักขระ เลขยันต์ จากนั้นจึงนำแผ่นยันต์เหล่านั้นมาเป็นวัสดุในการสร้างพระเครื่อง

สงขลา เนื่องจากดินบริเวณนั้นเป็นพรายน้ำในตัว มีสีเหลืองนวล เนื้อละเอียด และได้ผสมผงเกสรดอกไม้ 108 อย่าง ว่านใบไม้ที่นิยม ดินหน้าพระอุโบสถของจังหวัดต่างๆ ดินบริเวณที่จะสร้างพระพุทธรูป ๓ พุทธมณฑล ดินจากสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่ง ของประเทศอินเดีย ผงวิเศษ ผงจากพระเครื่องสมัยโบราณที่ชำรุด เช่น ผงพระสมเด็จฯ ผงพระขุนแผน ผงพระนางพญา ยันต์ที่อยู่ด้านหลัง คือ อะ อู มะ ซึ่งเป็นคาถาหัวใจพระพุทธเจ้า³³

การสร้างพระเครื่องนี้ ได้ทำพิธีพุทธาภิเษกตลอด 3 วัน 3 คืน ในพระอุโบสถวัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร มีสมเด็จพระราชาคณะเจริญพระพุทธมนต์ 25 รูป พระเกจิอาจารย์เข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษก บรรจุพุทธาคมครบ 108 รูป ซึ่งนับเป็นพิธีที่ยิ่งใหญ่มาก ตามคำประกาศของคณะกรรมการจำหน่ายพระเครื่อง กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 28 กันยายน พ.ศ.2503 ว่า

พระเครื่องฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ เป็นพระเครื่องที่ทางราชการจัดสร้างขึ้นเมื่อคราวจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ ปี พ.ศ.๒๕๐๐ ในการจัดสร้างได้กระทำพิธีปลุกเสกโดยพระคณาจารย์ผู้ทรงคุณ ๑๐๘ องค์ จากทั่วราชอาณาจักร ประกอบด้วยผงและนวโลหะอันทรงคุณวิเศษต้องตามตำหรับโดยครบถ้วน เป็นที่รองรับกันทั่วไปว่า พิธีการจัดสร้างพระเครื่องฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษนี้ เป็นพิธีที่ถูกต้องครบถ้วนตามพิธีการและมโหฬารยิ่ง ไม่มีพิธีครั้งใดเทียบเท่าในประวัติการสร้างพระเครื่องมาแต่กาลก่อน³⁴

พระเกจิอาจารย์ที่ทางรัฐบาลได้นิมนต์มาเข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องได้มีการประกาศว่านิมนต์พระเกจิอาจารย์จากทั่วราชอาณาจักรมาร่วมปลุกเสก อาทิ พระครูวิริยภิตติ (หลวงปู่โต๊ะ) วัดประดู่ฉิมพลี จ.ธนบุรี, พระครูพิศิษฐ์อรรถการ (พ่อท่านคล้าย) วัดสวนขัน จ.

³³ ยันต์ตัวนี้ บางครั้งก็เขียนสลับเป็น "มะ อู อะ" แต่ถ้าเขียนเป็น "มะ อะ อู" จะกลายเป็น คาถาหัวใจพระไตรปิฎก ซึ่งมาจากบทภาวนาเต็มๆ ว่า "อา ปา มะ จู ปะ (พระวินัยปิฎก) ที่ มะ อัง ขุ (พระสุตตันตปิฎก) สัง วิ ทา ปุ กะ ยะ ปะ (พระอภิธรรม 7 คัมภีร์)" แต่หากภาวนา โดยเริ่มจาก "ที่ มะ อัง ขุ อา ปา มะ จู ปะ สัง วิ ทา ปุ กะ ยะ ปะ" จะเรียกว่าคาถาหัวใจ 12 ตำนาน

³⁴ สจข., ศธ.0701.10/66 [8] เรื่อง "การให้เข้าพระเครื่องฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ"

นครศรีธรรมราช, หลวงพ่อจง วัดหน้าต่างนอก จ.พระนครศรีอยุธยา, หลวงพ่อเต๋ วัดสามง่าม จ. นครปฐม, พระราชปัญญาภรณ์ (หลวงพ่อเงิน) วัดดอนยายหอม จ.นครปฐม, พระครูวาทรรคุณ (หลวงปู่กลีบ) วัดดลิ่งชัน จ.ธนบุรี, พระครูโสภณกัลยานุวัตร (หลวงพ่อแสง) วัดกัลยาณมิตร ธนบุรี เป็นต้น จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์ที่ได้รับการนิมนต์ให้เข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องในครั้งนั้นไม่มีพระเกจิอาจารย์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าร่วมปลุกเสกพระเครื่องเลยซึ่งในช่วงระยะเวลานั้น พระเกจิอาจารย์สายภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็มีเป็นจำนวนมากและได้รับความนิยมน้อย่างแพร่หลาย อาทิ หลวงปู่จันทร์ วัดศรีเทพ จ.นครพนม, หลวงปู่พรหม จิรปัญญา, หลวงพ่อพิบูลย์ วัดบ้านแดง จ.อุดรธานี, หลวงปู่ดุลย์ อตุโล วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์, หลวงปู่ขาว อนาลโย วัดถ้ำก่องเพชร เป็นต้น ซึ่งในช่วงระยะเวลานั้น “ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เป็นจำนวนมากที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการรณรงค์ต่อต้านขบวนการลุกขึ้นสู้ของประชาชนและ พคท. นิยมห้อยพระที่ปลุกเสกในอีสานเป็นการป้องกันตัว”³⁵ แสดงให้เห็นถึงความศรัทธาและความนิยมในเครื่องรางของขลังและพระเครื่องของพระเกจิอาจารย์สายภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างแพร่หลาย

การที่รัฐบาลไม่นิมนต์พระเกจิอาจารย์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องในครั้งนี้ ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า เนื่องจากในขณะนั้นแนวคิดเรื่องลัทธิคอมมิวนิสต์ได้แผ่ขยายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาที่คอมมิวนิสต์จากประเทศลาวเริ่มเข้ามาสู่ประเทศไทยทางภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือ³⁶ การที่ไม่นิมนต์พระเกจิอาจารย์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องเป็นการพยายามที่จะลดความสำคัญและไม่สร้างภาพลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ได้รับการยอมรับจากประชาชนเพื่อตัดปัญหาการเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชนในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

³⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุคส์, 2539), 535.

³⁶ สุวิทย์ ธีรศาสตร์, *ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2543), 421.

เวลานั้นพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศลาวได้ใช้พระสงฆ์เป็นเครื่องมือทางการเมือง เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้ที่ประชาชนให้ความเคารพเชื่อถือคือ รัฐบาลคอมมิวนิสต์ของประเทศลาวได้ให้พระสงฆ์เผยแพร่แนวคิดของลัทธิคอมมิวนิสต์ในขณะเทศนาบรรยายธรรม และจัดให้มีการปาฐกถาในที่ต่าง ๆ รวมถึงการประยุกต์คำสอนทางพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับแนวคิดทางการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ด้วย ซึ่งเชื่อแน่ว่ารัฐบาลไทยตระหนักถึงวิธีการนี้และด้วยเหตุผลนี้จึงต้องการตัดภาพลักษณ์ของพระสงฆ์จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการสร้างพระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษ จะมีการจัดพิธีที่ยิ่งใหญ่และนิมนต์พระเกจิอาจารย์ที่ได้รับความนิยมจากผู้คนมาเข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องเป็นจำนวนมากแต่กลับไม่ได้รับความนิยมในช่วงเวลานั้น อาจเป็นเพราะราคาของพระเครื่องรุ่นนี้ถือว่าเป็นราคาที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับอัตราราคาสินค้าที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น ราคาถ้วยเตี้ยชามละ 50 สตางค์ ถึง 1 บาท เป็นต้น โดยพระเครื่องเนื้อทองคำเข้าบูชาของค์ละ 2,500 บาท พระเครื่องเนื้อชินและเนื้อผงเข้าบูชาของค์ละ 10 บาท

สถานที่ให้เข้าบูชาคือที่ว่าการอำเภอและที่ว่าการจังหวัดทุกแห่ง³⁷ พบหลักฐานว่าการเข้าบูชามีลักษณะเหมือนการยึดเยียดเพราะก่อนติดต่อบริการ ณ ที่ว่าการอำเภอจะต้องเข้าบูชาพระเครื่อง 1 องค์³⁸ ซึ่งทำให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีกับพระเครื่องรุ่นนี้ จึงเป็นสาเหตุให้ประชาชนเกิดความรู้สึกต่อต้านและไม่นิยมพระเครื่องรุ่นนี้

ผู้วิจัยสันนิษฐานว่า ความไม่นิยมพระเครื่องฉลอง 25 พุทธศตวรรษอีกประการหนึ่งเกี่ยวข้องกับประธานกรรมการจัดสร้าง คือ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมตำรวจ ภาพลักษณ์ของ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ นั้นเป็นอันธพาลในเครื่องแบบ คำของเถื่อน และเป็นผู้ค้าฝิ่นรายใหญ่³⁹ และเกี่ยวข้องกับคดีลอบสังหารอดีตรัฐมนตรี 4 คน คดีการลอบสังหารนายเตียง ศิริขันธ์ ยุคของพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์นั้น ถูกเรียกว่ายุครัฐตำรวจหรืออัศวินผยอง

³⁷พ.ศ.2503 มีการปรับลดราคาพระเครื่องชนิดทองคำลงจาก 2,500 บาท มาเป็น 1,250 บาท สจข., ศธ.0701.10/66 [8] เรื่อง “การให้เข้าพระเครื่องฉลอง 25 พุทธศตวรรษ”

³⁸สัมภาษณ์, วชิร งามสุวรรณ อายุ 88 ปี, 10 ธันวาคม 2553

³⁹ทักษ์ เฉลิมเตียรณ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, 159.

เนื่องจาก พล.ต.อ.เฝ้า ได้เสริมสร้างชุมชนกำลังตำรวจจนสามารถเทียบเท่ากับกองทัพ หนึ่งเหมือนทหารได้ โดยเริ่มให้มี ตำรวจน้ำ, ตำรวจพลร่ม, ตำรวจม้า, ตำรวจรถถัง ตลอดจนให้มีธงไชยเฉลิมพลเหมือนทหาร จนมีการ “นิทว่าอาจจะมีการตั้งเรือดำน้ำ”⁴⁰ เป็นต้น นอกจากนี้ ในช่วงเวลานั้น พล.ต.อ.เฝ้า ศรียานนท์ ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์และถูกโจมตีโดยนักหนังสือพิมพ์อย่างต่อเนื่อง ตอกย้ำภาพลักษณ์ในทางลบของ พล.ต.อ.เฝ้า ศรียานนท์ ให้ตกต่ำมากยิ่งขึ้น กระทั่งมีการเสนอให้แขวนคอ พล.ต.อ. เฝ้า ศรียานนท์ จากกลุ่มผู้ไฮด์ปาร์คที่จัดขึ้นที่ห้องสนามหลวง⁴¹

ในปีเดียวกันนี้ ได้เกิดการปฏิวัติขึ้น เมื่อวันที่ 16 กันยายน ซึ่งการปฏิวัติครั้งนี้ พล.ต.อ.เฝ้า ศรียานนท์ ถูกเนรเทศไปยังประเทศสวีเดนแลนด์ ทำให้บทบาททางการเมืองของ พล.ต.อ.เฝ้า ศรียานนท์ ยุติลง ส่งผลให้พระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษที่ พล.ต.อ.เฝ้า ศรียานนท์ เป็นประธานการจัดสร้างซึ่งมีภาพลักษณ์เป็นลบ ไม่ได้ได้รับความนิยมและไม่มีผู้ให้ความสนใจที่จะเช่าบูชา พระเครื่องส่วนหนึ่งถูกนำไปบรรจุตามวัดต่างๆ⁴²

พระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษจึงเป็นพระเครื่องที่สร้างขึ้นมาเพื่อการเมืองที่มีพิธีการจัดสร้างที่ยิ่งใหญ่มากพิธีหนึ่งของประเทศ และมีจำนวนการสร้างที่มีจำนวนมากที่สุดเป็นประวัติการณ์อีกทั้งยังเป็นพระเครื่องที่เปิดให้เช่าบูชาจำนวนมากที่สุด⁴³ พระเครื่องรุ่นนี้จึงเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงการเกี่ยวของระหว่างพระเครื่องกับการเมือง และแสดงให้เห็นถึงปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับความนิยมพระเครื่องของผู้คนในสังคม คือ ประธานจัดสร้างพระเครื่อง หรือผู้สร้างพระเครื่อง ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากการสร้างพระเครื่องที่มีนัยทางการเมืองซึ่งเป็นแนวทางหนึ่งที่ใช้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย

⁴⁰ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช, **ชีวลิขิต**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : มูลนิธิ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, 2548), 151.

⁴¹ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, **แผนชิงชาติไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : สมาพันธ์, 2550), 395.

⁴² สัมภาษณ์, วัชรวิญญูธรรม, อายุ 88 ปี, 10 ธันวาคม 2553

⁴³ เมื่อปี 2553 พบว่ามีพระเครื่อง 25 พุทธศตวรรษยังคงเหลืออยู่จำนวนหนึ่งและได้เปิดให้เช่าบูชาที่พุทธมณฑล ราคา 300 บาท ต่อ 1 องค์

3. พระเครื่องกับการเมืองไทย ช่วงทศวรรษ 2510-2520

สถานการณ์การเมืองในทศวรรษที่ 2500 เป็นช่วงเวลาที่เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มรัฐบาล (โดยมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นแกนนำ) กลุ่มตำรวจ (โดยมีพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ เป็นแกนนำ) กับกลุ่มทหาร (โดยมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นแกนนำ)⁴⁴ ขณะนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ได้ใช้แนวทางการรักษาเสถียรภาพของรัฐบาลโดยการให้ตำรวจและทหารคานอำนาจซึ่งกันและกัน⁴⁵ ภายหลังจากการเดินทางกลับจากการเยือนต่างประเทศของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ใน พ.ศ.2498 จอมพล ป. ได้เริ่มโครงการพัฒนาประชาธิปไตยขึ้น โดยการอนุญาตให้มีการเปิดการปราศรัยในที่สาธารณะหรือการไฮด์ปาร์ค ขึ้นที่ท้องสนามหลวงและตามจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ มีการตราพระราชบัญญัติพรรคการเมือง พุทธศักราช 2498 ขึ้น เพื่อให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองในการลงสมัครแข่งขันรับเลือกตั้ง พรรคการเมืองสำคัญ อาทิ พรรคเสรีมนังคศิลา พรรคประชาธิปไตย พรรคเศรษฐกิจกร พรรคเสรีประชาธิปไตย พรรคขบวนการไฮด์ปาร์ค พรรคชาตินิยม เป็นต้น รัฐบาลได้จัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2500 และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ลงสมัครรับเลือกตั้งในนามพรรคเสรีมนังคศิลา “จอมพล ป. อวดอ้างว่าจะเป็นการเลือกตั้งบริสุทธิ์ผุดผ่อง เป็น “พุทธบูชา”⁴⁶ แต่การเลือกตั้งครั้งนี้พบหลักฐานยืนยันการโกงการเลือกตั้งของฝ่ายรัฐบาลเกิดขึ้น ซึ่งเขตที่มีการโกงกันมากที่สุดคือเขตกรุงเทพฯ⁴⁷

ภายหลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้น (วันที่ 2 มีนาคม พ.ศ.2500) ได้เกิดการประท้วงการเลือกตั้งขึ้น โดยเริ่มจากนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชักธงชาติลงครึ่งเสาเพื่อไว้อาลัยการเลือกตั้ง จากนั้นนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วิทยาลัยการศึกษาลช และประชาชนได้รวมตัวกันเพื่อประท้วงการ

⁴⁴ ยศในขณะนั้นคือ พล.อ.สฤษดิ์ ธนะรัชต์

⁴⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, 345-346.

⁴⁶ หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช, ซิวลิขิต, 151.

⁴⁷ มลิวัดย์ แต่งแก้วฟ้า, สองศตวรรษ บนเส้นทางการเมืองไทย (นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 136.

เลือกตั้งที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เหตุการณ์นี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเจรจาให้กลุ่มผู้ประท้วงสลายตัว⁴⁸ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เดินทางมาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเพื่อกล่าวปราศรัยและรับทราบความไม่พอใจของนิสิตนักศึกษาและประชาชน บรรดานิสิตนักศึกษาได้ขออนุญาตจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เดินทางบนประท้วงการเลือกตั้งที่เกิดขึ้น ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อนุญาตให้สามารถเดินประท้วงได้ เหตุการณ์นี้ส่งผลให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เริ่มได้รับความนิยมจากนิสิตนักศึกษาและประชาชนเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ความนิยมในจอมพลป. พิบูลสงครามและพล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ นั้น กลับเสื่อมลงอย่างรวดเร็ว⁴⁹ จนกระทั่งเมื่อวันที่ 16 กันยายน พ.ศ.2500 จึงเกิดการรัฐประหารขึ้น โดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าผู้ก่อการรัฐประหาร ส่งผลให้ จอมพลป. พิบูลสงคราม และ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ ต้องออกนอกประเทศ⁵⁰

การรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่ามีพระบรมราชโองการว่า

ภูมิพลอดุลยเดชปร.

เนื่องด้วยปรากฏว่ารัฐบาลอันมีจอมพลป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี ได้บริหารราชการแผ่นดินไม่เป็นที่ไว้วางใจของประชาชน ทั้งไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้ คณะทหารซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นหัวหน้าได้เข้ายึดอำนาจการปกครองไว้ได้ ข้าพเจ้าจึงขอตั้งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร ขอให้ประชาชนทั้งหลายอยู่ในความสงบและขอให้ข้าราชการทุกฝ่ายฟังคำสั่งจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศมา ณ วันที่ 16 กันยายน พุทธศักราช 2500⁵¹

⁴⁸ มลิวัลย์ แต่งแก้วฟ้า, *สองศตวรรษ บนเส้นทางทหาร*, 136.

⁴⁹ กระทรวงมหาดไทย, *รายงานการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เล่ม 1* (พระนคร : โรงพิมพ์กระดาศไทย, 2500), 147-154.

⁵⁰ มลิวัลย์ แต่งแก้วฟ้า, *สองศตวรรษ บนเส้นทางทหารเมืองไทย*, 136.

⁵¹ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, *แผนชิงชาติไทย*, 400.

การรัฐประหารในครั้งนี้ส่งผลให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มีอำนาจทางการปกครอง ภาพลักษณ์ที่เห็นคือได้รับการสนับสนุนจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและทำให้มีสิทธิอันชอบธรรมในสายตาของประชาชนตามการให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ว่า “ข้าพเจ้าเป็นผู้รักษาพระนครและมีอำนาจหน้าที่ในการออกคำสั่งได้ตามกฎหมาย เพราะเป็นพระบรมราชโองการ”⁵² เมื่อได้เป็นนายกรัฐมนตรีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ให้ความสำคัญอย่างสูงต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ มีการส่งเสริมบทบาทพระมหากษัตริย์ในฐานะประมุขของชาติ⁵³ และรื้อฟื้นพระราชพิธีต่างๆ เพื่อเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์⁵⁴ เพิ่มบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะจอมทัพ มีการเสนอให้วันพระราชสมภพเป็นวันหยุดราชการและเปลี่ยนวันชาติจากวันครบรอบปฏิวัติ 2475 มาเป็นวันพระราชสมภพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁵⁵ รวมทั้งการพระราชทานธงชัยเฉลิมพลแก่ทหารรักษาพระองค์และการโอนกองพันที่ 21 เพื่อให้ทำหน้าที่ทหารรักษาพระองค์⁵⁶ นอกจากนี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการโรงเรียนนายร้อยทหารบกกิตติมศักดิ์และเป็นผู้บังคับการกองพันอีก 5 เหล่า⁵⁷

พ.ศ.2501-2506 เป็นช่วงระยะเวลาที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เข้ามามีส่วนช่วยให้สถาบันพระมหากษัตริย์มีบทบาทมากขึ้นในการบริหารบ้านเมืองและเป็นขวัญกำลังใจให้แก่เหล่าพลกนิกรโดยการฟื้นฟูบทบาทความสำคัญของสถาบันกษัตริย์ ทำให้พระราชอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบันพระมหากษัตริย์และองค์พระมหากษัตริย์กลับมาอีกครั้ง

⁵² หนังสือพิมพ์สยามนิกร, ฉบับวันที่ 18 กันยายน 2500.

⁵³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, 476.

⁵⁴ มลิวัลย์ แต่งแก้วฟ้า, สองศตวรรษ บนเส้นทางการเมืองไทย, 137.

⁵⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, 476.

⁵⁶ สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถทรงดำรงตำแหน่งนายพันเอกพิเศษของกรมนี้ และเรียกกองพันที่ 21 นี้ว่า “ทหารเสือราชินี”

⁵⁷ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, 478.

ช่วงระยะเวลาเดียวกันนี้ แนวคิดทางการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์เริ่มเข้ามาในสังคมมากขึ้นกว่าเดิม รัฐบาลมีนโยบายในจัดการกับกลุ่มคอมมิวนิสต์ขั้นเด็ดขาด อาทิ การอนุญาตให้สหรัฐอเมริกาสร้างฐานทัพอากาศในประเทศไทย 7 แห่ง เพื่อทำสงครามต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์⁵⁸ การประกาศใช้ธรรมนูญปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 ซึ่งมีการตรามาตราต่างๆ ไว้ 20 มาตรา ซึ่งมาตรา 17 ของธรรมนูญฉบับนี้ บัญญัติไว้เป็นสำคัญว่า

ในระหว่างที่ใช้ธรรมนูญนี้ ในกรณีที่นายกรัฐมนตรีเห็นสมควรเพื่อประโยชน์ในการระงับหรือปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของราชอาณาจักรหรือราชบัลลังก์ หรือการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลาย ก่อทวนหรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายใน หรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร ให้นายกรัฐมนตรีโดยมติของคณะรัฐมนตรี มีอำนาจสั่งการหรือกระทำการใดๆ ได้ และให้ถือว่าคำสั่ง หรือการกระทำเช่นนั้นเป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย และให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภาทราบ⁵⁹

ธรรมนูญมาตรา 17 นี้ได้ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีทั้งทางด้านนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ สามารถตัดสินใจโดยเด็ดขาดเกี่ยวกับความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยของประเทศ จึงทำให้รัฐบาลมีอำนาจเผด็จการเต็มอัตรา

การปราบปรามลัทธิคอมมิวนิสต์ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จะมุ่งเน้นในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจาก

จอมพลสฤษดิ์มีความเชื่อว่าประชาชนไทยและลาวเป็นคนเชื้อชาติเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนลาวในภาค “อีสาน” และสมาชิก “เสรีไทย” ในภาคอีสาน

⁵⁸สุรชัย ศิริเกิด, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว (กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, 2548), 54.

⁵⁹หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช, ชีวลิขิต, 165.

หลายคนมีความใกล้ชิดกับขบวนการกู้ชาติลาวและเวียดนาม และเคยถูกกล่าวหาว่ามีแผนแบ่งแยกดินแดน “อีสาน” รวมทั้งสมาชิกคอมมิวนิสต์ไทยอาจมีความร่วมมือกับพรรคคอมมิวนิสต์ลาว ดังนั้น ถ้าลาวเป็นคอมมิวนิสต์ ภาคอีสานของไทยจะถูกแทรกซึมโดยคอมมิวนิสต์ได้ง่าย ถ้าอีสานไทยเป็นคอมมิวนิสต์ประเทศไทยทั้งหมดก็จะเป็นคอมมิวนิสต์ไปด้วย⁶⁰

แนวคิดนี้เป็นไปตาม “ทฤษฎีโดมิโน”⁶¹ ดังนั้น รัฐบาลจึงมีนโยบายต่อต้านการขยายตัวของลัทธิคอมมิวนิสต์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างเต็มที่ และในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2504 รัฐบาลได้ใช้อำนาจธรรมนูญมาตรา 17 ประหารชีวิตนายครอง จันทวงษ์ และนายทองพันธุ์ สุทธิมาศ ในข้อหากบฏต่อความมั่นคงและมีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งการกระทำครั้งนี้ส่งผลให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ผู้ฝึกฝนลัทธิคอมมิวนิสต์และประชาชนในเขตพื้นที่เป็นอย่างมาก พรรคคอมมิวนิสต์ได้เปิดให้มีการประชุมสมัชชาพรรคครั้งที่ 3 ในเดือนกันยายน พ.ศ. 2504 มีมติให้มีการเตรียมการต่อสู้ด้วยอาวุธเพื่อป้องกันตนเอง ปรับยุทธศาสตร์การต่อสู้โดยใช้

⁶⁰ สุรชัย ศิริเกิด, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว, 12.

⁶¹ ทฤษฎีโดมิโน (Domino Theory) เป็นทฤษฎีทางนโยบายด้านการต่างประเทศ อูบมาขึ้นจากลักษณะของเกมไฟต์ต่อแต้ม ซึ่งถ้ามีไฟลัมหนึ่งใบ ไฟใบอื่น ๆ ก็จะมีลัมเป็นแถบติดต่อกันเป็นลูกโซ่ ทฤษฎีโดมิโนหมายความว่าถ้าประเทศหนึ่งหันไปใช้ระบอบการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ จะส่งผลให้ประเทศรอบข้างก็จะเอาอย่างตามไปด้วย เรียกว่า “ผลกระทบแบบโดมิโน” (domino effect) ทฤษฎีโดมิโนเกิดขึ้นจากกรณีการขยายตัวของลัทธิและระบอบคอมมิวนิสต์ในทวีปเอเชีย เมื่อจีน เกาหลีเหนือ และเวียดนามเหนือตกเป็นคอมมิวนิสต์ จึงมีความเชื่อว่าประเทศอื่น ๆ เช่น ลาว เขมร ไทย มาเลเซีย ฯลฯ จะถูกครอบงำโดยระบบคอมมิวนิสต์ในที่สุดตามไปด้วย การลัมของโดมิโนจึงหมายถึงการลัมตัวของระบอบประชาธิปไตย แต่เมื่อนำมาใช้กับประเทศในโลกตะวันตกแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นทฤษฎีโดมิโนแบบกลับตาลปัตร คือ แทนที่จะเป็นการลัมของระบอบประชาธิปไตย กลับเป็นการคลายตัวและแปรเปลี่ยนจากระบอบการปกครองแบบพรรคเดียว คือ คอมมิวนิสต์และระบบเศรษฐกิจสังคมนิยม ไปสู่การปกครองแบบหลายพรรค เช่น ในกรณีทีโปแลนด์ หรือในการสลายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์ที่ยังการี การต่อสู้เพื่อเสรีภาพที่โรมาเนีย รวมทั้งการมีท่าทีที่จะใช้ระบบหลายพรรคในสหภาพโซเวียต ดูใน ราชบัณฑิตยสถาน, “ทฤษฎีโดมิโน” ใน **จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน** 1,1 (ธันวาคม 2532)

แนวคิดของ เหมา เจ๋อ ตุง คือ ยุทธศาสตร์ป่าล้อมเมือง ปลุกระดมผู้คนในชนบทให้เข้าร่วม ขบวนการเป็นแนวร่วม ส่งผลให้การแผ่ขยายของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์เพิ่มมากขึ้นและมีความ รุนแรงเพิ่มขึ้น โดยเริ่มมีการจัดตั้งกองกำลังติดอาวุธมาตั้งแต่ พ.ศ. 2506 ในเขตพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ

การเข้ามาของลัทธิคอมมิวนิสต์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงและ ทรงพยายามต่อต้านโดยการสร้างความสามัคคีของคนในชาติให้เกิดขึ้น แม้กระทั่งในวันขึ้นปีใหม่ก็มีพระราชดำรัสเกี่ยวกับการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์และวิธีการต่อต้านโดยการสร้างความ สามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคม ความตอนหนึ่ง ว่า

แม้ว่าในขณะที่ประเทศต่าง ๆ กำลังพยายามที่จะทำความตกลงในข้อขัดแย้ง ระหว่างกัน ความตึงเครียดหาได้คลี่คลายลงไม่ กลับทวีขึ้นเป็นลำดับ ไป เฉพาะใน ด้านเอเชียอาคเนย์เหตุการณ์ในอาณาเขตใกล้เคียงมีลักษณะทำให้น่าวิตก จะวางใจ เสียไม่ได้ เราจำต้องใช้ความระมัดระวังสอดส่อง อย่าให้เหตุการณ์ซึ่งเป็นภัยเช่นนั้น เข้ามาคุกคามประเทศเรา ภัยดังกล่าวนี้เป็นภัยที่ร้ายแรงน่ากลัว ถ้าปราศจากการ ตรวจตราเพ่งเล็งอย่างกวาดขันแล้ว อาจแทรกซึมเข้ามาที่ละเล็กละน้อยโดยไม่รู้ตัว คอยบั่นทอนความสามัคคีกลมเกลียว และความเป็นปึกแผ่นของชาติ ปลุกปั่น ทำลายความศรัทธาเชื่อถือในสิ่งที่เราทั้งหลายยึดมั่น ที่ตกทอดมาแต่บรรพบุรุษของ เรา และในกรณีเช่นนี้ ทุก ๆ คนอาจตกเป็นเป้าหมายในการมุ่งทำลายจากภัยนั้นได้ ง่าย ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์หรืออาจกลายเป็นเครื่องมือทำลายตัวเราเองและ ประเทศชาติที่รักของเราโดยไม่รู้ตัวก็ได้⁶²

⁶²พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, “กระแสพระราชดำรัสพระราชทานแก่ประชาชน ชาวไทยในวันขึ้นปีใหม่ 2505”, ใน พระบรมราชาวาท พระราชดำรัส (กรุงเทพฯ : นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, ม.ป.ป.), 155.

วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2508 พรรคคอมมิวนิสต์ได้ประกาศก่อตั้งแนวร่วมรักชาติไทยขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างองค์กรแนวร่วมขึ้นเป็นผู้นำการปฏิวัติ อย่างไรก็ตามพรรคได้ตระเตรียมการจัดตั้งกองกำลังอาวุธของพรรคมาก่อนหน้านี้แล้ว ทั้งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคกลาง และในวันที่ 7 สิงหาคม พ.ศ. 2508 เจ้าหน้าที่รัฐและอาสาสมัครได้เข้าทำการล้อมปราบกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ มีการใช้กำลังอาวุธต่อสู้ระหว่างกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์กับเจ้าหน้าที่รัฐเป็นครั้งแรก ณ หมู่บ้านนาบัว อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม ในการสู้รบครั้งนั้นเรียกกันว่า “วันเสียงปืนแตก” ซึ่งได้แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลได้สังเกตเห็นว่าการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความรุนแรงจนไม่สามารถไว้ใจไม่ได้จึงจำเป็นต้องใช้กำลังในการเข้าจัดการควบคุม

นอกจากการใช้อำนาจทางกฎหมายในการจัดการกับกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์แล้ว รัฐบาลยังใช้สถาบันสงฆ์ในการต่อต้านการเข้ามาของลัทธิคอมมิวนิสต์ โดยให้พระสงฆ์ใช้วิถีธรรมจาริก คือ การส่งพระสงฆ์ออกไปในชนบทและเขตป่าเขาเพื่อจรรโลงพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมแนวคิดของรัฐบาลเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทและเพื่อป้องกันการขยายลัทธิคอมมิวนิสต์⁶³ นอกจากนี้ รัฐบาลยังรณรงค์ป้องกันไม่ให้ลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามาแทรกแซงหรือยุ่งเกี่ยวในคณะสงฆ์ มีการจัดการกับพระเถระฝ่ายปกครองชั้นผู้ใหญ่ที่สันนิษฐานว่ามีแนวคิดไปในทางลัทธิคอมมิวนิสต์ เช่น ในกรณีของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภมมหาเถร, ป.๖.8)⁶⁴ เป็นต้น

รัฐบาลและสถาบันพระมหากษัตริย์มีความเห็นว่าความวุ่นวายทางด้านการเมืองและการแผ่ขยายแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างกว้างขวางนี้ เกิดขึ้นจากการขาดความสำนึกเกี่ยวกับความรักชาติและความสามัคคีของคนในประเทศซึ่งถือเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องแก้ไข ทั้งรัฐบาลและสถาบันพระมหากษัตริย์ต่างก็มีส่วนสำคัญในการแก้ปัญหาการแผ่ขยายแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์

⁶³ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า*, 479.

⁶⁴ รายละเอียดเพิ่มเติม ดูใน พระพิมลธรรม (อาสโภมมหาเถร), *ผจญมาร : บันทึกชีวิต 5 ปี ในห้องขัง* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกลาง กองการวิปัสสนาธุระ, 2530)

วิธีการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหา คือ นโยบายการใช้พุทธศาสนาในการต่อต้านการแผ่ขยายแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์โดยการให้พระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการดำเนินนโยบายเพื่อสร้างสำนึกเรื่องความสามัคคีให้เกิดขึ้นในสังคม เนื่องจากพระสงฆ์มีฐานะเป็น “พลังหนึ่งของสังคม”⁶⁵ ที่มีอิทธิพลต่อคนในสังคมเป็นอย่างมาก สามารถชักจูงหรือชี้แนะให้ผู้ที่เคารพศรัทธาคดลัทธิตามแนวคิดของพระสงฆ์ได้

การให้พระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการดำเนินนโยบายเพื่อสร้างสำนึกเรื่องความสามัคคีของคนในชาติและการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์นั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายโดยการกระชับความสัมพันธ์กับพระเถระชั้นผู้ใหญ่จากสำนักพระป่าในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือที่ประชาชนให้ความเคารพนับถือกันเป็นจำนวนมากในขณะนั้น ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่มีการแผ่ขยายของลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นอย่างมาก วิธีการที่ทรงดำเนินการในครั้งนั้น อาทิ การเสด็จพระราชทานเพลิงศพพระศิษย์ใกล้ชิดของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต, การเสด็จพระราชดำเนินในการพระราชทานพระกฐินต้น ณ วัดป่ากุง (หลวงปู่ศรี มหาวิโร) รวมถึงการเสด็จพระราชดำเนินไปในการพระราชทานพระกฐินต้น ณ วัดป่าอุดมสมพร จ.สกลนคร (พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร) และเข้าสนทนาธรรมกับพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ซึ่งเป็นพระเถระที่ผู้คนทั่วไปโดยเฉพะาในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้ความเคารพนับถือกันเป็นจำนวนมาก

ข้อธรรมะที่ทรงสนพระราชหฤทัยและมีพระราชปฤจฉาต่อพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ในครั้งนั้น มีเนื้อความ ว่า

พระราชปฤจฉา : ทำอย่างไรประเทศชาติ ประชาชน จะอยู่ดีกินดี มีความสามัคคีปรองดองกัน

พระอาจารย์ฝั้นถวายวิสัชนา : ให้เข้าหาพระศาสนา เพราะศาสนาสอนให้ ละชั่ว กระทำความดี ทำใจให้ผ่องใส

พระราชปฤจฉา : คนส่วนมากทำดี คนส่วนน้อยทำชั่ว จะทำให้คนส่วนมากเดือดร้อนไหม ทำอย่างไรจึงจะแก้ไขได้

⁶⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, 397.

พระอาจารย์ฝั้นถวายวิสัยนา : ขอถวายพระพร ทุกวันนี้คนไม่รู้ศาสนาจึงเบียดเบียนกัน ถ้าคนเรานี้ก็ถึงตนแล้วก็ไม่เบียดเบียนกัน เพราะต้องการความสุข ความเจริญ คนอื่นก็เช่นกัน คนทุกวันนี้เข้าใจว่าศาสนาอยู่กับวัด อยู่ในตู้ ในหีบ ในใบลาน อยู่กับพระพุทธรูปเจ้าประเทศอินเดียนั่น จึงไม่สนใจ บ้านเมืองจึงเดือดร้อน วุ่นวาย มองหน้ากันไม่ได้ ถ้าคนเราก็คือกันเป็นบิดามารดา เป็นพี่เป็นน้องกันแล้วก็สบาย ไปมาหาสู่กันได้ เพราะใจเราไม่มีเวร เวกก็ไม่มีใจ เราไม่มีกรรม กรรมก็ไม่มี ฉะนั้น ให้มีพรหมวิหารธรรม อย่างมหาบพิตรเสด็จมานี้ ทุกอย่างเรียบร้อยหมด⁶⁶

สังเกตได้ว่าเนื้อหาในการสนทนาธรรมครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปณิธานต่อพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร เกี่ยวกับความสามัคคีของคนในชาติ การสนทนาธรรมและพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและการถวายวิสัยนาของพระอาจารย์ฝั้น อาจาโร ในครั้งนี้ได้เผยแพร่สู่สาธารณชน มีผู้คนรับรู้ถึงเนื้อหาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนทนาธรรมเป็นจำนวนมาก ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ต้องการให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้รับทราบถึงข้อความ เนื้อหา และพระราชปณิธานที่พระองค์ทรงสนทนากับพระอาจารย์ฝั้น เพื่อแสดงให้เห็นถึงการตระหนักในปัญหาเรื่องการขาดความสามัคคีที่เกิดขึ้นในขณะนั้นและเป็นวิธีหนึ่งที่ทรงใช้ในการสร้างความสำนึกเกี่ยวกับความสามัคคีของผู้คนในชาติให้เกิดขึ้นโดยผ่านพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่เป็นที่เคารพนับถือกันทั่วไป

นอกจากการใช้แนวทางการต่อต้านคอมมิวนิสต์โดยใช้พระสงฆ์เป็นสื่อกลางแล้ว ยังพบว่ามี การสร้างพระพุทธรูปและพระเครื่องที่มีนัยทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง การสร้างความสามัคคีและการต่อต้านคอมมิวนิสต์ สะท้อนออกมาในรูปแบบสัญลักษณ์และข้อความที่ปรากฏอยู่ในองค์พระพุทธรูปหรือพระเครื่องที่สร้างขึ้น อาทิ ใน พ.ศ.2508 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ลัทธิคอมมิวนิสต์แทรกซึมเข้าสู่ประเทศไทยอย่างรุนแรงจนรัฐบาลต้องเข้ามาตราการเด็ดขาดนั้น ได้ทรงเริ่มสร้างพระพิมพ์สมเด็จพระจิตจรดดาขึ้น โดยนำมวลสารส่วนพระองค์ อาทิ ดอกไม้แห้งจากมาลัยที่ประชาชน

⁶⁶ อาจาโรวาท พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร (กรุงเทพฯ : ศิลปสยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์, 2550),

ทูลเกล้าฯ ถวายในการเสด็จพระราชดำเนินเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปหามณเฑียรนปฎิมากรและทรงแขวนไว้ที่องค์พระตลอดเทศกาล เส้นพระเจ้าซึ่งเจ้าพนักงานได้รวบรวมไว้หลังจากทรงเครื่องใหญ่ทุกครั้ง ดอกไม้แห้งจากมาลัยที่แขวนพระมหาเศวตฉัตรและด้ามพระขรรค์ชัยศรีในพระราชพิธีฉัตรมงคล สีซึ่งชูดจากผ้าใบที่ทรงเขียนภาพฝีพระหัตถ์ ชันและสีซึ่งทรงชูดจากเรือใบไม้ไคร้มนต์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้นำมวลสารที่เชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์จากสถานที่ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของผู้คนในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศ อาทิ ดอกไม้แห้ง ผงรูป เทียนบูชาพระพุทธรูปหามณเฑียรนปฎิมากร ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, พระพุทธรูปชินสีห์ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร, พระพุทธรูปชินราช ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดพิษณุโลก, ดอกไม้แห้ง ผงรูป เทียนบูชาจากพระอารามหลวงที่สำคัญ ดินจากสังเวชนียสถานทั้ง 4 แห่งในประเทศอินเดีย และประเทศศรีลังกาซึ่งสมณทูตได้ถวายเก็บไว้ในเจดีย์ที่วัดเสด็จ จังหวัดปทุมธานี, ดินและตะไคร่น้ำแห้งจากใบเสมาจากวัดทุกจังหวัดในประเทศไทย อาทิ วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม, วัดพระบรมธาตุ จังหวัดนครศรีธรรมราช, วัดพระธาตุอภัยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่, น้ำจากบ่อน้ำอันศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเคยนำมาใช้เป็นน้ำสรงมูรธาภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกและน้ำอภิเษก เป็นต้น

พระพิมพ์สมเด็จพระเจติจรลดาเป็นพระพิมพ์ปางสมาธิ ศิลปะรัตนโกสินทร์ พระพักตร์ทรงผลมะตูม องค์พระประทับนั่งขัดสมาธิราบ ประทับนั่งเหนือบัลลังก์ดอกบัว ประกอบด้วยกลีบบัวบาน 9 กลีบ และเกสรดอกบัว 9 จุดอยู่ในกรอบสามเหลี่ยมหน้าจั่ว เมื่อทรงสร้างพระพิมพ์สมเด็จพระเจติจรลดาเสร็จเรียบร้อยแล้วก็พระราชทานแก่ทหาร ตำรวจ ข้าราชการ และพลเรือน โดยไม่ได้เข้าพิธีพุทธาภิเษกจากพระเกจิอาจารย์แต่อย่างใด⁶⁷ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้ผู้ที่ได้รับพระราชทานพระพิมพ์

การนำมวลสารส่วนพระองค์ อาทิ สีจากภาพฝีพระหัตถ์ ชันและสีจากเรือใบไม้ไคร้มนต์ มาใช้ในการสร้างพระเครื่องนั้น สันนิษฐานว่าเป็นแนวคิดที่จะสื่อให้เห็นถึงพระอัจฉริยภาพของพระองค์ ทั้งทางด้านกีฬา ศิลปะ รวมถึงการที่นำเส้นพระเจ้ามาเป็นมวลสารนั้นจะเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้กับพระสมเด็จเจติจรลดาที่ทรงทำขึ้นเพราะถือว่าเส้นพระเจ้านั้นเป็นของสูงของ

⁶⁷ชายเดี่ยว พัฒนาสุวรรณ, ไชยา พัฒนาสุวรรณ, **พระกำลังแผ่นดิน** (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2541)

องค์สมมติเทพ หรืออีกนัยหนึ่งคือต้องการแสดงให้เห็นว่าไม่ว่ามวลสารวัสดุสิ่งใดเมื่อนำมาสร้างพระด้วยความศรัทธาย่อมเป็นเครื่องสร้างขวัญและกำลังใจได้เช่นกัน การนำมวลสารจากสถานที่สำคัญต่างๆ ทั่วประเทศมาสร้างพระสมเด็จพระเจด็จจรดลานั้น เพื่อ “เป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของประเทศไทย และความสามัคคีกลมเกลียวกันของประชาชนชาวไทย”⁶⁸ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระวิริยะอุตสาหะในการสร้างพระพิมพ์ขึ้นด้วยพระองค์เอง แสดงให้เห็นถึงความตั้งพระราชหฤทัยในการสร้างพระพิมพ์เพื่อให้พระพิมพ์ทรงคุณค่าและแสดงให้เห็นถึงความร่วมมือของทุกฝ่ายในการพยายามร่วมกันแก้ปัญหาคอมมิวนิสต์

พ.ศ.2508 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูป ภ.ป.ร. ขึ้นและได้เสด็จพระราชดำเนินในการเททองหล่อพระพุทธรูป ภ.ป.ร. ณ วัดบวรนิเวศวิหาร โดยการประกอบพิธีครั้งนี้เป็นเวลา 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 27-29 สิงหาคม พ.ศ.2508 โดยในหนังสือ “จาตุรงคมงคล” ของวัดบวรนิเวศวิหาร ได้บันทึกเหตุการณ์ไว้ว่า

วันศุกร์ที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2508 เวลา 16.20 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ เข้าสู่พระอุโบสถทรงประเคนผ้าไตรแด่สมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะพร้อมพระสงฆ์ที่มาในพิธีพุทธาภิเษกทั้งหมดแล้ว เฉพาะสมเด็จพระราชาคณะและพระราชาคณะ 10 รูปที่เจริญพระพุทธมนต์ออกไปครองผ้าแล้วกลับมานั่งยังอาสนะพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยสมเด็จพระราชาคณะประธานพระสงฆ์ถวายศีลจบ พระศุภวามเทพมนีถวายน้ำเทพมนต์แล้ว พระสงฆ์ 10 รูปเจริญพระพุทธมนต์และลงคาถาในแผ่นโลหะที่จะผสมหล่อพระพุทธรูปจบแล้ว ได้เวลาพระฤกษ์ (17.16-17.41 น.) พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดเทียนทอง ทรงตั้งสัตยาธิษฐานถวายเทียนทอง

⁶⁸พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราชโองการที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2506 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2511 (พระนคร : กรมแผนที่ทหาร, 2512), 145-155.

นั้นแต่สมเด็จพระราชาคณะ ผู้เป็นประธานสงฆ์จุดเทียนชัยพราหมณ์ไปสังข์ ชาวพนักงานประโคมสังข์แตรบันฑิตท้าวและดุริยางค์ พระสงฆ์เจริญคาถา จุดเทียนชัย จบแล้วถวายอนุโมทนาถวายอดิเรก (ไม่ออกจากพระอุโบสถคองนั่งอยู่ตามเดิม) เจ้าพนักงานนิมนต์พระราชาคณะที่นั่งปรกขึ้นนั่งยังอาสนะหน้าตู้เทียนชัยและพระสงฆ์ที่จะสวดภาณวารขึ้นนั่งยังเตียงมณฑลพร้อมแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงจุดธูปเทียนเครื่องบูชาธรรมที่มณฑลพระสวดภาณวาร เสด็จพระราชดำเนินกลับ พระสงฆ์สวดภาณวารต่อไป คณาจารย์นั่งปรกทำการปลุกเสกโลหะ ต่าง ๆ ตลอดคืน พระราชครูความเทพมนีประกอบพิธีบูชากุมภ์ประพรมน้ำเทพมนต์ปลุกเสกโลหะต่างๆ

วันเสาร์ที่ 28 สิงหาคม 2508 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มิได้เสด็จฯ พระภานาจารย์และพระเกจิอาจารย์ หมุนเวียนกันนั่งปลุกเสกโลหะที่จะใช้หล่อพระและถ่ายรูปพร้อมกันเป็นที่ระลึก โดยมีพิธีปลุกเสกตลอดคืนเช่นกันกับวันแรก

วันอาทิตย์ที่ 29 สิงหาคม พ.ศ.2508 เวลา 16.30 น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปยังปะรำพิธีมณฑลหน้าตึกมนุษยนาควิทยาทาน โรงเรียนวัดบวรนิเวศฯ ทรงจุดธูปเทียนสักการะบูชาพระรัตนตรัยเสร็จแล้ว จอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้นประธานการสร้างอ่านรายงานกราบบังคมทูลการสร้าง พระพุทธรูป-พระกริ่ง ภ.ป.ร. จากนั้นได้เวลาพระฤกษ์ 16 นาฬิกา 35 นาทีไปจนถึง 17 นาฬิกา 13 นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ไปยังเข้าหล่อพระแล้วทรงหย่อนทองสำหรับหล่อ พระพุทธรูป มีพระปรมาภิไธยย่อ “ภ.ป.ร.” ในเตาแรกไปจนครบ 32 เต่า พระสงฆ์ในวิหารและพระกับพระคณาจารย์ที่นั่งอยู่รอบพิธีมณฑล ทั้ง 8 ทิศเจริญชัยมงคลคาถา ชาวพนักงานประโคมสังข์ชัย สังข์ แตร ดุริยางค์ พระราชครูความเทพมนีรดน้ำสังข์ที่เข้าภายหลังหล่อพระทุกเข้าตามลำดับ เสร็จแล้วเสด็จฯ ไปประกอบพิธียังพระเจดีย์หลังพระอุโบสถพระพุทธรูปชินสีห์ต่อไป⁶⁹

⁶⁹ จาตุรงคมงคล (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508), 1-263.

พระพุทธรูป ภปร. นั้น มีต้นแบบมาจากพระพุทธรูป ภปร. ที่สร้างขึ้นเป็นที่ระลึกรวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินในการบำเพ็ญพระราชกุศลทอดพระกฐินต้น ณ วัดเทวสังฆาราม จ.กาญจนบุรี เมื่อ พ.ศ.2506 แม้ว่าพระพุทธรูปมีจะพุทธลักษณะคล้ายคลึงกัน แต่เมื่อพิจารณาองค์ประกอบและรายละเอียดต่างๆ ที่ปรากฏบนองค์พระพุทธรูปจะพบว่ามี ความแตกต่างกันระหว่างพระพุทธรูปทั้ง 2 องค์ คือ พระพุทธรูป ภ.ป.ร. วัดเทวสังฆาราม จะไม่ปรากฏสัญลักษณ์หรือข้อความที่สื่อถึงนัยทางการเมือง แต่พระพุทธรูป ภ.ป.ร. วัดบวรนิเวศวิหาร จะมีการใช้สัญลักษณ์ของ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ปรากฏอยู่ในองค์พระพุทธรูป ซึ่งมีการสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาที่มีการปลุกระดม “อุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ขึ้นมาใช้ในสังคม⁷⁰ ผู้วิจัยเห็นว่าสัญลักษณ์หรือข้อความที่ปรากฏ คือ

1. สัญลักษณ์ที่แสดงถึง “ชาติไทย” ที่อยู่ในพระพุทธรูปองค์นี้ เป็นปรัชญาที่เป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงของชาติ เน้นเรื่อง “ความสามัคคี” ของคนในชาติ คือ ภาษิตจารึกที่ฐานด้านหน้าของพระพุทธรูป ภปร. ว่า “ทวยชาติยา สามัคคี สติสณฺขานเนน โภชิสฺย รุกฺขนฺติ” แปลว่า “คนชาติไทยจะรักษาความเป็นไทยอยู่ได้ด้วยมีสติสำนึกอยู่ในความสามัคคี”

2. สัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา คือ องค์พระพุทธรูป ภ.ป.ร. อันเป็นรูปเคารพบูชาสูงสุดแห่งพุทธศาสนิกชนทั่วไปและพุทธศาสนิกชนถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติไทยในขณะนั้น

3. สัญลักษณ์ที่หมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นตัวแทนของสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย คือ พระปรมาภิไธยย่อ ภปร. ที่ฐานผ้าทิพย์

ดังนั้น “พระพุทธรูป ภ.ป.ร.” จึงเป็นพระพุทธรูปที่แสดงถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวของประชาชนชาวไทย ที่รวมสัญลักษณ์ของสถาบันหลักของชาติทั้ง 3 สถาบัน เข้าไว้ด้วยกันในองค์พระพุทธรูปซึ่งนับเป็นรูปแบบใหม่ของการสร้างสัญลักษณ์ที่ลึกซึ้งแฝงนัยสำคัญเกี่ยวกับอุดมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่สถาบันพระมหากษัตริย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์⁷¹ และเป็นคติเตือนใจคนไทยให้ยึดมั่นคุณธรรมและความสามัคคี

⁷⁰ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ, 395.

⁷¹ เรื่องเดียวกัน, 403.

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงสร้างพระพุทธรูปนวราชบพิตรขึ้น เพื่อพระราชทานเพื่อเป็นพระพุทธรูปสำคัญประจำจังหวัดต่างๆ ทุกจังหวัด ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ศาสตราจารย์ไพฑูรย์ เมืองสมบูรณ์ นายช่างกองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ปั้นหุ่นพระพุทธรูปนวราชบพิตร ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน และโปรดเกล้าฯ ให้เทพทองหล่อพระพุทธรูป เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2509

พระพุทธรูปนวราชบพิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย มีขนาดหน้าตักกว้าง 23 เซนติเมตร สูง 40 เซนติเมตร ที่บัวฐานด้านหน้าบรรจุพระพิมพ์สมเด็จพระจิตร์ลดาไว้หนึ่งองค์

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพุทธรูปนวราชบพิตรให้เป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัด ประดิษฐานไว้ ณ ศาลากลางจังหวัดของทุกจังหวัด และเป็นพระพุทธรูปประจำหน่วยทหาร ประดิษฐานไว้ ณ กองบัญชาการหน่วยทหาร เพื่อ “เป็นนิมิตหมายแห่งคุณพระรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพบูชาสูงสุดแห่งพุทธศาสนิกชนทั่วไปแล้ว ยังเป็นนิมิตหมายแห่งความผูกพันอันเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างองค์พระมหากษัตริราชกับบรรดาพลสกนิกรของพระองค์”⁷²

จังหวัดแรกที่ได้รับพระมหากษัตริย์คุณโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพุทธรูปนวราชบพิตร คือ จังหวัดหนองคาย ได้รับพระราชทานเมื่อวันที่ 23 มีนาคม พ.ศ.2510 สันนิษฐานว่า เพราะจังหวัดหนองคายเป็นพื้นที่ลุ่มและมีความเสี่ยงอย่างสูงในการเป็นที่ตั้งของกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ เนื่องจากประเทศลาวในขณะนั้น มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองแนวคิดคอมมิวนิสต์เกิดขึ้น จึงได้พระราชทานพระพุทธรูปนวราชบพิตรเป็นจังหวัดแรกเพื่อให้ผู้คนในจังหวัดตระหนักถึงภัยทางการเมืองที่จะคุกคามเข้ามาและให้คนในพื้นที่มีความสามัคคี ในโอกาสนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสแก่ชาวจังหวัดหนองคาย ความตอนหนึ่งว่า

ข้าพเจ้ามาเยี่ยมท่านคราวนี้ ได้นำพระพุทธรูปนวราชบพิตรมามอบให้ด้วย พระพุทธรูปองค์นี้ข้าพเจ้าสร้างขึ้นเพื่อมอบไว้เป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัด ที่ฐานบัว หมายข้าพเจ้าได้บรรจุพระพิมพ์องค์หนึ่ง ซึ่งทำขึ้นด้วยผงศักดิ์สิทธิ์ อันได้มาจาก

⁷²ชายเดี่ยว พัฒนาศูวรรณ, ไชยา พัฒนาศูวรรณ, พระกำลังแผ่นดิน, 29.

จังหวัดต่างๆ ที่ว่าราชอาณาจักร...พระพุทธรูปราชูปถัมภ์นี้ นอกจากจะถือว่าเป็น
 นิमितหมายแห่งคุณพระรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพสูงสุดแล้ว ข้าพเจ้ายังถือเสมือนเป็น
 เครื่องหมายแห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศไทย และความสามัคคีกลม
 เกียวกันของประชาชนชาวไทยอีกด้วย ข้าพเจ้าจึงได้บรรจุพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นด้วยผง
 ศักดิ์สิทธิ์ที่ราชอาณาจักรดังกล่าว และนำมามอบให้แก่ท่านด้วยตนเอง...ขอ
 อานุภาพแห่งพระพุทธรูปราชูปถัมภ์ จงปกป้องรักษาท่านให้พ้นจากทุกข์ภัยทุกๆ
 ประการ บันดาลให้เกิดความสุขสวัสดิ์ มีความก้าวหน้ารุ่งเรืองในการประกอบอาชีพ
 และมีความสมัครสมานกัน ในอันที่จะร่วมกันสร้างเสริมความมั่นคง และความ
 เจริญก้าวหน้าให้แก่บ้านเมืองของเราสืบไป⁷³

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
 พระพุทธรูปราชูปถัมภ์ ณ จังหวัดเลย ได้พระราชทานพระบรมราโชวาทแก่ชาวจังหวัดเลย เมื่อวันที่
 5 กันยายน พ.ศ.2512 ความว่า

ข้าพเจ้ามีความยินดี ที่ได้มีโอกาสมาเยี่ยมจังหวัดเลยอีกครั้งหนึ่ง และได้มาพบ
 กับท่านทั้งหลายอย่างใกล้ชิด ขอขอบใจท่านทุกคน ที่พร้อมกันมาต้อนรับด้วยน้ำใจ
 ไมตรี จังหวัดเลยเป็นจังหวัดชายแดนสำคัญ ที่ได้ชื่อว่ามีพื้นที่ภูมิประเทศผิวกว่า
 จังหวัดอื่นๆ โดยมาก กล่าวคือพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าทึบและเขาสูงแต่ก็เหมาะแก่การ
 ทำอาชีพหลายอย่าง เช่น ทำไร่ ทำนา ทำป่าไม้ และเลี้ยงสัตว์ ทั้งยังอุดมด้วย
 ทรัพยากรตามธรรมชาติ ซึ่งอาจพัฒนาให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ได้มากมายหลาย
 ทาง ความเอาใจใส่ของทางราชการ ทำให้จังหวัดนี้มีฐานะดีขึ้นได้มากทั้งทางด้าน
 เศรษฐกิจ สังคม และการรักษาความมั่นคง ข้าพเจ้ามาเยี่ยมท่านคราวนี้ได้ นำพระ

⁷³พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรม
 ราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2506 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2511, 145-
 155.

พุทธนวราชูปถัมภ์มามอบให้ท่านด้วย พระพุทธนวราชูปถัมภ์องค์นี้ ข้าพเจ้าสร้างขึ้นเพื่อมอบให้เป็นพระพุทธรูปประจำจังหวัด ที่บัวฐาน ข้าพเจ้าบรรจุพระพิมพ์ไว้องค์หนึ่ง เป็นพระที่สร้างขึ้นด้วยผงศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งข้าพเจ้าได้มาจากทุกจังหวัดทั่วราชอาณาจักรมีผงจากองค์พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลยนี้รวมอยู่ด้วย ข้าพเจ้าถือว่า พระพุทธนวราชูปถัมภ์ เป็นที่ตั้งแห่งคุณพระรัตนตรัยอันเป็นที่เคารพสูงสุดและเป็นที่ยุติของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศไทย และคนไทยทั้งชาติจึงได้บรรจุพระพิมพ์ที่ทำด้วยผงศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว ให้เป็นพระพุทธรูปสำคัญ และนำมามอบให้ท่านด้วยตนเอง ท่านทั้งหลายจงรับพระพุทธนวราชูปถัมภ์ไว้ เพื่อเป็นสิริมงคลสำหรับจังหวัดและสำหรับตัว เป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ ในการที่จะสมานสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันประกอบความดี และขอให้ระลึกไว้เสมอเป็นนิมิตต์ด้วยว่า ในการกระทำการงานทั้งปวงนั้น ทุกคนต้องมีความตั้งใจจริงและขยันหมั่นเพียร ประกอบด้วยความอะลุ่มอล่วย ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน เมตตาเมตตาดีมุ่งเจริญต่อกัน ยึดมั่นในความซื่อสัตย์สุจริต และความสามัคคี ถือเอาประโยชน์ร่วมกัน เป็นจุดประสงค์สำคัญ งานของท่านจึงจะสำเร็จผลได้โดยสมบูรณ์และจะช่วยให้ท่านสามารถรวมกำลังกัน รักษาความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของจังหวัดของท่าน พร้อมกับพัฒนาให้เจริญรุดหน้าต่อไปในทุก ๆ ทางได้ ขออำนาจแห่งพระรัตนตรัย พระธาตุศรีสองรัก และ พระพุทธนวราชูปถัมภ์ จงปกป้องรักษาท่านทั้งปวง ให้แผ้วพ้นจากทุกข์และภัยทุก ๆ ประการ บันดาลให้เกิดความสุขความสวัสดิ และความสามัคคีอันมั่นคง ให้ทุกคนสามารถประกอบกรณียกิจน้อยใหญ่ในหน้าที่ สำเร็จลุล่วงได้ดังประสงค์ บังเกิดความเจริญรุ่งเรือง แก่จังหวัดเลย และแก่ประเทศชาติยิ่งสืบไป⁷⁴

⁷⁴ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2511 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2512, 164-165.

การพระราชทานพระพุทธรูปพระปิตุในแต่ละจังหวัดนั้น⁷⁵ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราโชวาททุกครั้ง โดยเนื้อหาใจความสำคัญของพระราชดำรินั้นจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของความสามัคคีของคนในชาติ ซึ่งเป็นที่วิตกกังวลเกี่ยวกับเรื่องการแบ่งแยกที่อาจจะเกิดขึ้นจากความแตกต่างทางแนวคิดด้านการปกครอง และการพระราชทานพระพุทธรูปพระปิตุด้วยพระองค์เองนั้น เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างประชาชนและสถาบันกษัตริย์ และเป็นการต่อยอดแนวคิดในเรื่องของความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์กับสังคมไทยซึ่งเป็นนโยบายที่ได้มีการวางรากฐานมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้เน้นการดำเนินนโยบายนี้ โดยสะท้อนให้เห็นจากคำประกาศการปฏิวัติ เมื่อ พ.ศ. 2501 ว่า “พระมหากษัตริย์กับชาติไทยจะแยกกันมิได้ ประวัติศาสตร์ของชาติไทยตั้งแต่ต้นมาจนบัดนี้ ตั้งอยู่บนรากฐานสถาบันที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นสัญลักษณ์ของชาติ ทั้งเป็นมิ่งขวัญของประชาชน”⁷⁶

พ.ศ.2519 เกิดเหตุการณ์ความรุนแรงในอินโดจีนซึ่งเป็นช่วงปลายของสงครามเย็นในประเทศไทยและเกิดภาวะความตึงเครียดต่อภัยคอมมิวนิสต์เป็นอย่างมาก หลังจากที่สงครามเวียดนามยุติลงด้วยความพ่ายแพ้ของสหรัฐอเมริกาใน พ.ศ.2518 เหตุการณ์ในครั้งนั้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทย คือ เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวัฒนาถูกปลดออกจากราชบัลลังก์ ตามมาด้วยการสถาปนาประเทศใหม่ชื่อว่า “สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ.2518⁷⁷ การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองของลาวนั้น กระตุ้นให้กลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์เกิดการเคลื่อนไหวขึ้นอีกระลอก ซึ่งใน พ.ศ.2519 นั้น กลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยได้ใช้ภูมินร่องกล้าเป็นฐานที่มั่นสำคัญด้วยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ คือ อยู่ท่ามกลางภูเขาอัน

⁷⁵ การพระราชทานพระพุทธรูปพระปิตุนั้นมีการพระราชทานต่อเนื่องกันมา แต่ในระยะแรกนั้นเป็นที่สังเกตได้ว่าพระราชนิพนธ์ไปตามจังหวัดที่มีความรุนแรงทางแนวคิดการปกครองระบอบคอมมิวนิสต์ อาทิ จังหวัดน่าน พระราชทานเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2512 จังหวัดอุทัยธานี พระราชทานเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2512 จังหวัดสุรินทร์ พระราชทานเมื่อวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2512 เป็นต้น

⁷⁶ ประกาศคณะปฏิวัติเมื่อวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ.2501

⁷⁷ สุรัชย์ ศิริเกิด, การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว, 59.

รูปแบบของเหรียญนั้น ได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อย่างชัดเจน ทั้งการใช้รูป “พระนเรศวรตอนประกาศอิสรภาพ” สื่อถึงการต่อสู้จนสามารถประสพชัยชนะและประกาศอิสรภาพได้สำเร็จ การใช้รูป “พระไพรีพินาศ” ซึ่งมีพุทธลักษณะเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งแบบวัชรอาสน์ (ขัดสมาธิเพชร) บนปัทมาสน์อันประกอบด้วยกลีบบัวคว่ำและกลีบบัวหงายมีเกสรบัวประดับ ทรงแสดงวรมุทรา (ปางประทานพร) โดยทรงพระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางหงายเหนือพระชานุด้านขวา ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงถวายพระนามเนื่องจากพระองค์ทรงเชื่อว่าพระพุทธรูปองค์นี้ได้ทำให้ไพรี (ศัตรู) พินาศย่อยยับและพุทธศาสนิกชนทั่วไปเชื่อว่ามีพุทธคุณในทางปกป้องคุ้มครองให้แคล้วคลาดปลอดภัยจากศัตรูตามชื่อของพระพุทธรูป รวมถึงข้อความที่ปรากฏบนเหรียญว่า “ไทยต้องเป็นไท – สมเด็จพระนเรศวรมหาราช – ผู้เพื่อชาติไทย” ซึ่งบ่งบอกถึงวัตถุประสงค์ในการสู้รบครั้งนี้อย่างชัดเจนว่าเป็นการต่อสู้เพื่อชาติและดำรงรักษาความเป็นไทไว้ อันเป็นนโยบายทางการเมืองที่รัฐบาลใช้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์

ด้านของพิธีกรรมการพุทธาภิเษกพระเครื่องนั้น มีการนิมนต์พระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงในขณะนั้นเข้าร่วมพิธี⁷⁹ สังเกตได้ว่านอกจากจะเน้นพระเกจิอาจารย์ที่มาเข้าร่วมพิธีพุทธาภิเษกพระเครื่องในครั้งนี้ ยังพบว่ามีการเน้นในเรื่องของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์อาทิ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระพุทธรูปปางประจำรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร

⁷⁹รายนามพระเกจิอาจารย์ที่นำปรกพุทธาภิเษก คือ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ ป.ธ. ๙) วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ, พระราชธรรมวิจารณ์ (ฐป) วัดสุนทรธรรมทาน กรุงเทพฯ, พระญาณโพธิ (เข็ม) วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ, พระรัตนกรวิสุทธิ (ตุลย์) วัดบูรพาราม จังหวัดสุรินทร์, พระราชพุทธิรังษี (คำ) วัดหนองจิก จังหวัดปัตตานี, พระสังวรวิมลเถร (ไต้ะ) วัดประดู่ฉิมพลี กรุงเทพฯ, พระครูถาวรวิทยาคม (เพิ่ม) วัดสระเพ็ชร์ จังหวัดนครปฐม, พระครูโกวิทสมุทรคุณ (เนื่อง) วัดจุฬามณี จังหวัดสมุทรสงคราม, พระครูเมธีสาครเขต (ชื่น ป.ธ. ๖) วัดตึกมหาชยาราม จังหวัดสมุทรสาคร, พระครูสมุทรธรรมสุนทร (สุด) วัดกาหลง จังหวัดสมุทรสาคร, พระครูสุตตาทิกारी (ทองอยู่) วัดหนองพะอง จังหวัดสมุทรสาคร, พระครูธรรมกิจโกศล (นอง) วัดทรายขาว จังหวัดปัตตานี, พระครูสุจิตตานุรักษ์ (จวน) วัดหนองส้ม จังหวัดสิงห์บุรี, พระครูสังวรธรรมานุวัตร (พล) วัดหนองคนที จังหวัดสระบุรี ซึ่งบรรดาพระเกจิอาจารย์เหล่านี้ล้วนเป็นพระที่มีสมณศักดิ์ ได้รับความนิยมนและการยอมรับถึงความศักดิ์สิทธิ์ในพระเกจิอาจารย์แต่ละรูป

มหाराช พระชัยนวลโลหะรัชกาลที่ 4 และพระชัยนวลโลหะรัชกาลที่ 5 เป็นพระประธานในการพิธีพุทธาภิเษกในครั้งนี้ มีการใช้เทียนชัยซึ่งเป็นเทียนที่สำคัญที่สุดในพิธีพุทธาภิเษก⁸⁰ ให้มีความเกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อาทิ ได้ใช้เทียนขี้ผึ้งหนัก 32 บาทและไส้เทียน 49 เส้น ซึ่ง เท่าพระชนมายุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และความสูงของเทียนหล่อขึ้นโดยวัดจากรอบพระเศียรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁸¹ เป็นต้น

นอกจากเหรียญพระเครื่องที่จัดสร้างขึ้นโดยพระมหากษัตริย์แล้ว ยังพบว่ามีการสร้างพระเครื่องขึ้นจากพระเกจิอาจารย์ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของผู้คนจำนวนมาก อาทิ หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ ได้อนุญาตให้มีการจัดสร้างเหรียญขึ้นเพื่อแจก ตำรวจ ทหาร และอาสาสมัครรักษาดินแดนที่ปฏิบัติหน้าที่เพื่อประเทศชาติ ซึ่งรูปแบบของเหรียญที่สร้างขึ้นมามีสัญลักษณ์ที่มียทาง การเมืองหรือข้อความที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างแนวคิดเรื่องความรักชาติ ความสามัคคี ที่ปรากฏบนเหรียญพระเครื่อง อาทิ รุ่น พัทธกษัตริย์แผ่นดินไทย, รุ่นรวมใจ, รุ่นถิ่นกำเนิด, รุ่นไทยรวมพลัง, รุ่นเมตตาพัฒนาสามัคคี, รุ่นยิ้มสู้ เป็นต้น⁸² ซึ่งชื่อรุ่นของพระเครื่องหรือสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนพระเครื่องต่างๆเหล่านี้ ล้วนเป็นนโยบายทางการเมืองที่ใช้ในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มีการแผ่ขยายเป็นจำนวนมากในช่วงเวลานั้น

เหรียญพระเครื่องรุ่น “เราสู้” ของหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปิ้ง เป็นเหรียญพระเครื่องเหรียญหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์และข้อความทางการเมืองบนพื้นเหรียญพระเครื่องที่สร้างขึ้นเพื่อแจกจ่ายให้กับทหาร ตำรวจ และผู้ที่มีหน้าที่ในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์คือ พื้นหลังของเหรียญพระเครื่องจะปรากฏสัญลักษณ์ของกรมตำรวจ กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ และรูปครุฑพ่าห์ ภายใต้พระมหาพิชัยมงกุฏอันเป็นสัญลักษณ์แทนสถาบัน

⁸⁰ กงบรรณานุกรมข่าวสด, 99 เหรียญ บูชามหานิยม (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552), 214.

⁸¹ เพลินพิศ กำราญ, “พิธีพุทธาภิเษกเหรียญพระไพรีพินาศ และปลุกเสกพระบรมรูปสมเด็จพระนเรศวรมหาราช.” ใน ศิลปากร 21, 5 (มกราคม 2521), 1-5.

⁸² ทำเนียบและประวัติเหรียญหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ (เชียงใหม่ : วัดดอยแม่ปิ้ง, 2520)

พระมหากษัตริย์ ล้อมรอบด้วยรูปหัวใจ และข้อความว่า “เราสู้ สู้ตรงนี้ สู้ที่นี่” อันเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อร้องในบทเพลงพระราชนิพนธ์ทางการเมืองเพลงหนึ่งในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁸³

การสร้างเหรียญพระเครื่องรุ่นนี้มีการบอกวัตถุประสงค์การสร้างไว้อย่างชัดเจน ว่า

1. เพื่อแจกจ่ายแก่ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ พลเรือน และที่ปฏิบัติหน้าที่ตามชายแดนทุกแห่ง
2. เพื่อให้คนในชาติไทย ได้สมัครสมานสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความคิดเห็นไปในทางเดียวกัน
3. เพื่อเป็นวัตถุที่ระลึกไว้สักการบูชายึดเหนี่ยวน้ำใจคนในชาติ ให้คงความเป็นเอกราช รักษาชาติไทยไว้
4. เพื่อเป็นเครื่องดลจิตดลใจให้ผู้มีเหรียญนี้ ตั้งอยู่ทุกขณะ ให้สมกับคำว่า เราสู้ สู้ตรงนี้ สู้ที่นี่⁸⁴

เหรียญพระเครื่องของหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ รุ่น “เราสู้” นี้ จึงเป็นเหรียญพระเครื่องที่สะท้อนการใช้ความเชื่อในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์มาเป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างหนึ่งในการสร้างขวัญและกำลังใจรวมถึงการแทรกแนวคิดเรื่องความสามัคคี เรื่องการต่อสู้เพื่อชาติ ในการต่อต้านกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ได้เป็นอย่างดี

⁸³รายละเอียดเกี่ยวกับบทเพลงพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ดูใน สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง (กรุงเทพฯ : ๒ ตุลาคม 2544), 115-148.

⁸⁴อนุสรณ์หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ (กรุงเทพฯ : มุลินีหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ, 2529), 1-70.

ภาพที่ 4 เหรียญพระเครื่องของหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ รุ่น เราสู้

ที่มา : “หลวงปู่แหวน” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม พ.ศ.2554

เข้าถึงได้จาก www.uamulet.com

พ.ศ. 2523 รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้เปลี่ยนนโยบายทางการเมืองเพื่อต่อต้านกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์ ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ 66/2523 หรือ นโยบาย 66/23 คือ ภายหลังจากที่รัฐบาลได้มีมาตรการในการจัดการและปราบปรามกลุ่มลัทธิคอมมิวนิสต์และดำเนินนโยบายอย่างต่อเนื่อง แล้ว ปัญหาจากลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ค่อยๆ ยุติลง ส่งผลให้การสร้างพระเครื่องที่มีวัตถุประสงค์ในการสร้างที่เกี่ยวข้องกับทางการเมืองได้ลดบทบาทและหมดความนิยมลงในที่สุด

หลังการสิ้นสุดปัญหาการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์ รัฐบาลได้มีนโยบายในการส่งเสริมด้านเศรษฐกิจ โดยใช้นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ซึ่งได้ส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวมากขึ้น การขยายตัวทางเศรษฐกิจได้ทำให้เกิดความนิยมเรื่องวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง รวมถึงพระเครื่องที่มีพุทธคุณทางด้านการค้าขาย เมตตามหานิยม เพื่อเพิ่มความมั่นใจในการประกอบธุรกิจ ทำให้วงการพระเครื่องเกิดการตื่นตัวและตอบรับความต้องการของผู้คนในสังคม ธุรกิจเกี่ยวกับพระเครื่อง อาทิ ธุรกิจสร้างพระเครื่อง ธุรกิจแผงพระ

เครื่อง ฐุทธิกิจโฆษณาพระเครื่อง ได้ขยายตัวอย่างมากและปัจจัยต่างๆ ส่งผลให้ราคาพระเครื่องถูกผูกติดกับสภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศ

4. พระเครื่องกับเศรษฐกิจไทย ช่วงทศวรรษที่ 2530-2540

สังคมไทยในทศวรรษที่ 2530 – 2540 ดำรงอยู่บนความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจตามรูปแบบการค้าระหว่างประเทศของโลกที่มีแนวโน้มเสรีนิยมและมีการแข่งขันกันมากขึ้นด้วยการปฏิรูประบบเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ให้เสรีมากขึ้น โดยมีรากฐานมาจากการปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจของยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาในช่วงทศวรรษ 2520-30⁸⁵ มีการจัดระเบียบการค้าระหว่างประเทศ ส่งผลให้การค้าระหว่างประเทศขยายตัวอย่างรวดเร็วตามการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี รูปแบบการผลิตสินค้าและบริการระหว่างประเทศ มีการโยกย้ายฐานการผลิตไปยังหลายๆ ประเทศเพื่อลดต้นทุนการผลิต และมีการรวมกลุ่มเศรษฐกิจของประเทศในภูมิภาคต่างๆ อย่างแพร่หลาย การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ส่งผลให้ประเทศไทยต้องปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมเพื่อให้สอดคล้องและแสวงหาประโยชน์จากการแข่งขันกับเศรษฐกิจโลกที่กำลังเติบโตอยู่ในขณะนั้น

ระบบเศรษฐกิจของไทย เริ่มใช้แนวคิดเศรษฐศาสตร์ตะวันตกเข้ามาพัฒนาประเทศนับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-พ.ศ.2509) เป็นต้นมา ในยุครัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประเทศไทยมุ่งเน้นการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยตามแบบตะวันตก ดัชนีชี้วัดคุณภาพชีวิต คือ ความเจริญก้าวหน้าในระบบสาธารณูปโภค การคมนาคมขนส่ง ตามคำขวัญที่ว่า “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” ซึ่งดำเนินนโยบายตามแผนการพัฒนาประเทศไทยของธนาคารโลกตั้งแต่ พ.ศ.2503 ที่เร่งรัดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมอย่างเป็นทางการ โดยแนวคิดที่เป็นตัวแบบสำคัญซึ่งอยู่เบื้องหลังแผนพัฒนาเศรษฐกิจในขณะนั้น คือ ตัวแบบของฮาร์รอด-โดมาร์ ที่เน้นการลงทุนเพื่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานโดยการกู้เงินจากต่างประเทศ เพื่อส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมทดแทน

⁸⁵ศิริพร สัจจามันท์, เอกสารการสอนชุดเศรษฐกิจไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 8-15 (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2544), 414.

การนำเข้า ที่เสนอให้แก่ประเทศไทยโดยธนาคารโลกและที่ปรึกษาต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สหรัฐอเมริกา⁸⁶

ครั้นถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-พ.ศ.2519) ซึ่งเป็นยุคที่ในสหรัฐอเมริกาได้นำเอาตัวแบบของโซโลว์มาศึกษา และเริ่มมีแนวคิดทุนมนุษย์โดย ชูลทซ์ ประเทศไทยได้รับการถ่ายทอดความคิดนี้ผ่านผู้เชี่ยวชาญต่างประเทศ โดยรวมเอา การศึกษาที่ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการสะสมทุนมนุษย์เข้าไปด้วย แต่ก็ไม่ได้มีการ เปลี่ยนทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างสำคัญ ยังคงเน้นการขยายตัวทางเศรษฐกิจโดยเร่งพัฒนา อุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า รัฐบาลเป็นผู้ลงทุนก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานจากเงินกู้ต่างประเทศ และหาทางชำระหนี้โดยการเร่งการส่งออกสินค้าเกษตร ขยายพื้นที่เพาะปลูก ลดพื้นที่ป่า และ ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นหลัก ผลที่เกิดขึ้นตามมา คือ เศรษฐกิจของประเทศขยายตัวไป อย่างรวดเร็ว มีอัตราการขยายตัวอยู่ระหว่างร้อยละ 7-8 ต่อปี⁸⁷ ขณะเดียวกัน ก็เกิดปัญหาช่องว่าง ของการกระจายรายได้เพิ่มขึ้น โดยที่ภาคอุตสาหกรรมขยายตัวในอัตราสูงกว่าอัตราการขยายตัว ทางเศรษฐกิจของประเทศมาก แต่การจ้างงานของภาคอุตสาหกรรมก็ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึง มีปัญหาการกระจายรายได้ที่แตกต่างกันมากตามมา

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-พ.ศ.2524) ในสมัยรัฐบาลของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร เกิดการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมการลงทุนพุทธศักราช 2520 ขึ้น ซึ่งเอื้อต่อการลงทุน ของต่างชาติ และสนองต่อการเติบโตของนายทุน รวมทั้งทำให้เศรษฐกิจไทยผูกติดกับ เศรษฐกิจโลก (แบบทุนนิยม) แต่ช่วงระยะเวลานั้นเศรษฐกิจโลกมีความผันผวน โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน พ.ศ. 2522 ราคาน้ำมันดิบในตลาดโลก เพิ่มสูงขึ้นหลายเท่าตัว ส่งผลกระทบต่อ เศรษฐกิจไทย เพราะต้องพึ่งพิงแหล่งพลังงานจากต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้

⁸⁶รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์, กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530 (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2532), 31.

⁸⁷ไอฟาร์ ไชยประวัติ, “ยุคทองของเศรษฐกิจไทยในปี 2529-2533 : ความผันหรือความเป็นไปได้” ใน การเงินการธนาคารและการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530), 27.

เกิดปัญหาเงินเฟ้อสูงถึงร้อยละ 11.6 ต่อปี นอกจากนี้ ยังเกิดวิกฤตการณ์ของธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงิน เช่น กรณีการล้มของบริษัทราชาเงินทุน เป็นต้น

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-พ.ศ.2529) พัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมเพื่อส่งออกสินค้า ทำให้รัฐบาลต้องปรับกลยุทธ์ด้วยการลดค่าเงินบาทเพื่อดึงดูดนักลงทุนต่างชาติ⁸⁸ สืบเนื่องจากข้อตกลงพลาซ่า (Plaza Accord) เมื่อ พ.ศ.2528 ว่าด้วยประเทศที่มีดุลบัญชีเดินสะพัดเกินดุลกับสหรัฐอเมริกา เช่น ญี่ปุ่น ฮังการี ไต้หวัน สิงคโปร์ ต้องปรับค่าเงินให้สูงขึ้น ประเทศเหล่านี้จึงย้ายฐานการลงทุนสู่มาประเทศไทยซึ่งมีต้นทุนต่ำกว่า เศรษฐกิจไทยจึงเฟื่องฟูไปโดยปริยาย⁸⁹ ถึงขนาดที่ประเทศไทยได้รับการคาดหมายว่าจะเป็นเสือตัวใหม่แห่งเอเชีย รัฐบาลจึงเน้นการพัฒนาประเทศในระบบทุนนิยมตามแนวทางของอุตสาหกรรมใหม่มากยิ่งขึ้น

เรื่องเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ การใช้จ่ายงบประมาณจนเกิดการขาดดุลทั้งของภาครัฐบาลและเอกชน โครงสร้างเศรษฐกิจอ่อนแอไม่สามารถปรับตัวได้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง การเติบโตทางเศรษฐกิจยังคงรวมกันอยู่ในกรุงเทพฯ และพื้นที่ภาคกลางเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาความยากจน และการกระจายรายได้ ปัญหาสังคมและปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ยังขยายตัวและทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ

ช่วงรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ.2531-พ.ศ.2534) รัฐบาลเน้นการเปิดตัวของระบบเศรษฐกิจอย่างสูง สร้างความสัมพันธ์กับประเทศสังคมนิยมในแถบอินโดจีนด้วยนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ส่งผลให้ราคาที่ดิน อสังหาริมทรัพย์ และการลงทุนต่างๆ เติบโตจนถึงขีดสุด

ระบบเศรษฐกิจไทยใน ยุคสมัยของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจอย่างใหญ่หลวง มีการวางรากฐานของระบบการเงินการคลังอย่างเข้มงวด และการเติบโตของระบบทุนนิยมจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมก่อนหน้านั้น ส่งผล

⁸⁸วอลเดน เบลโล, วิกฤติเอเชีย (กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยที่ธรรมศาสตร์, 2542), 73-88.

⁸⁹สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเมืองการปกครองหลังสิ้นสุดสงครามเย็น (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), 6.

ให้สังคมไทยจำต้องเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคมโลก ที่เรียกว่า “ระบบโลกาภิวัตน์” (Globalization) แม้แต่ในช่วงหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เมื่อนายอานันท์ ปันยารชุน เป็นนายกรัฐมนตรี แม้จะเป็นระยะเวลาอันสั้นก็มีนโยบายสำคัญด้านเศรษฐกิจ อาทิ การเปิดเสรีอุตสาหกรรม มีการลดอัตราภาษีศุลกากรอีกทั้งการสร้างความมั่นใจให้นักลงทุนเกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ในรูปการเติบโตของอสังหาริมทรัพย์และการค้าหุ้น⁹⁰

การเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม มีการรับวัฒนธรรมต่างชาติ รวมถึงเรื่องความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมถูกเปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้คนในสังคมเรื่องความมั่นใจในทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ “ความเชื่อในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์เติบโตขึ้นในหมู่มชนชั้นกลาง”⁹¹ ของสังคม⁹² โดยสะท้อนออกมาให้เห็นในหลายๆ รูปแบบ อาทิ เกิดการขึ้นของลัทธิเสด็จพ่อ ร.5⁹³, การนับถือเจ้าแม่กวนอิม, การเกิดกระแสนับถือพระสุพรรณกัลยา⁹⁴ รวมถึง พระเครื่องที่สร้างขึ้นมาโดย

⁹⁰สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์ “การเมืองการปกครองไทยหลังสิ้นสุดสงครามเย็น 1989” ใน **เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเมืองการปกครองหลังสิ้นสุดสงครามเย็น**, 9.

⁹¹ หมู่มชนชั้นกลาง หมายถึง กลุ่มพ่อค้าที่มีฐานะทางการเงินมั่นคงและได้รับการศึกษาชั้นสูง กลุ่มข้าราชการ ซึ่งมีลักษณะสำคัญทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง คือ “คนชั้นกลางเชื่อเรื่องความไพบุลย์ทางเศรษฐกิจ เป็นเป้าหมายสำคัญในเรื่องของการปกครอง แต่ความไพบุลย์ทางเศรษฐกิจของชนชั้นกลางมันแคบ ไม่ได้หมายถึงความมั่นคงในทางสังคมที่มนุษย์ต้องการ แต่เป็นเรื่องสะพานลอย เชื้อน ไฟฟ้า เฉพาะในเรื่องทางวัตถุเท่านั้น” ซึ่งมีผลให้เกิดการเปลี่ยนค่านิยมในหมู่มชนชั้นกลางในเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์จากการอาศัยพุทธคุณ ปาฏิหาริย์ เพื่อให้เกิดความปลอดภัยในชีวิต มาสู่การมีลางสักการะ มีความมั่นคงทางฐานะเศรษฐกิจของแต่ละบุคคลจนทำให้เกิดการสร้างพระเครื่องเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มชนชั้นกลาง ดูใน นิธิ เอียวศรีวงศ์, **วัฒนธรรมการเมืองไทย** (เอกสารประกอบการปาฐกถาพิเศษ เรื่อง “วัฒนธรรมการเมืองไทย” ในโอกาสการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ 9 ประจำปี 2550 ภายใต้หัวข้อ “วัฒนธรรมการเมือง จริยธรรม และการปกครอง” ในวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2550 ณ ศูนย์ประชุมสหประชาชาติ ถนนราชดำเนินนอก กรุงเทพฯ)

⁹²นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่** (กรุงเทพฯ : แพร่สำนักพิมพ์, 2541), 13-19.

⁹³นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5** (กรุงเทพฯ : ศิลปวัฒนธรรม, 2536)

⁹⁴“จากการสำรวจของสวนดุสิตโพลปรากฏว่า 24.45% เชื่อว่าบูชาแล้วค้าขายและการเงินรุ่งเรือง อีก 22.22% เชื่อว่าบูชาแล้วสบายใจ อีก 20% เชื่อว่าบูชาแล้วมีโชคลาภ สรุปก็คือรวมทั้งหมด 66.67% บูชา

พระเกจิอาจารย์และมีการตั้งชื่อรุ่นต่างๆ ที่สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมโยงระหว่างความเชื่อ กับ เศรษฐกิจเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งพระเกจิอาจารย์ที่สร้างพระเครื่องและได้รับความนิยมจากผู้คนเป็น อย่างมากในช่วงเวลานั้น คือ หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ วัดบ้านไร่ จังหวัดนครราชสีมา

หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ เริ่มสร้างวัตถุมงคลซึ่งเป็นตะกรุดโทน ตะกรุดทองคำ เพื่อฝังที่ ได้ท้องแขน ณ วัดบ้านไร่ ราว พ.ศ.2506⁹⁵ และสร้างพระเครื่องรุ่นแรกขึ้นเมื่อ พ.ศ.2512 เป็นต้นมา หลวงพ่อคุณเป็นพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงมาก พระเครื่องของหลวงพ่อคุณเชื่อกันว่ามีพุทธคุณ ด้านเมตตามหานิยม มีประสบการณ์จากผู้เชื่อถือศรัทธาเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ทำให้มีผู้แสวงหาพระเครื่องของหลวงพ่อคุณเป็นจำนวนมาก

ช่วง พ.ศ.2535- 2538 เป็นช่วงระยะเวลาที่ชื่อเสียงของหลวงพ่อคุณโด่งดังไปทั่ว ประเทศ มีการออกหนังสือที่เกี่ยวกับหลวงพ่อคุณเป็นจำนวนมาก มีการแต่งเพลงหลวงพ่อคุณโดย วงคาราบาว หนังสือพิมพ์รายวันแต่ละฉบับลงเรื่องราวเกี่ยวกับหลวงพ่อคุณ อาทิ หนังสือพิมพ์ คู่แข่ง วันที่ 21 มกราคม พ.ศ.2538 “หลวงพ่อคุณสุดยอดฟรีเซนต์เนอร์แห่งปี 37 รายได้จากพระ เครื่องกว่า 1,000 ล้าน ปีนี้ลดการผลิต เกรงล้นตลาด ราคาตก” หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ วันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2538 “ลุ่มสุดยอด พ่อคุณ ฉีของดี แย่งกันรวย” หนังสือพิมพ์ข่าวสด วันที่ 28 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2538 “แห่ข่าวลือ หลวงพ่อคุณ มรณภาพ บั้นราคาพระ” และในช่วงเวลานี้มีการ สร้างวัตถุมงคลประเภทต่างๆ ขึ้นมากมาย อาทิ กำไลหลวงพ่อคุณ ลูกนิมิตจำลอง ผ้ายันต์รอยเท้า ลูกสะกด ลูกประคำ สี่มั่ง สติ๊กเกอร์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีการสร้างพระเครื่องขึ้นมาเป็นจำนวน มาก และมีการตั้งชื่อรุ่นของพระเครื่องในการสร้างแต่ละครั้งไปในทางที่สื่อความหมายเพื่อ เชื่อมโยงให้เข้ากับการเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศในช่วงเวลานั้นและในช่วงเวลา เดียวกันนี้ก็ได้มีการปลอมพระเครื่องหลวงพ่อคุณชนิดที่มีราคาสูงเกิดขึ้น

เพราะเชื่อว่ารูปพระนางสุพรรณกัลยา เป็นวัตถุมงคลประเภท รวย รวย รวย” ดุโน นิธิ เอียวศรีวงศ์, พุทธศาสนา ในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2544), 14.

⁹⁵ คณะบรรณาธิการสำนักพิมพ์สีธรรม, เหตุเกิด ณ วัดบ้านไร่ (กรุงเทพฯ : สงวนลิขสิทธิ์, ม.ป.ป.), 93.

พระเครื่องของหลวงพ่อกุณที่สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ.2535-พ.ศ.2538 มีมากกว่า 1,000 รุ่น⁹⁶ ซึ่งในการสร้างพระเครื่องแต่ละครั้งนั้นจะมีการตั้งชื่อรุ่นของพระเครื่องให้แตกต่างกันออกไป แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าชื่อรุ่นพระเครื่องของหลวงพ่อกุณที่สร้างขึ้นมาในช่วงระยะเวลานี้ จะมีชื่อรุ่นที่สื่อความหมายเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การเงิน สุวานะ อาทิ รุ่นกุญให้ทำ ผู้บูชารวยลูกเดียว, รุ่นรวยแน่, รุ่นรวยไม่เลิก, รุ่นรวยบูรพา, รุ่นมหาเศรษฐี, รุ่นดวงเศรษฐี, เจ้าสัวมหาเศรษฐี เหลือกินเหลือใช้, รุ่นมงคลปริศนุโธดวงเศรษฐี, รุ่นทวีคุณ, รุ่นคุณ เงิน ทอง โชค ลาภ, รุ่นคุณให้ลาภ เป็นต้น

การตั้งชื่อรุ่นของพระเครื่องที่สื่อความหมายไปในทิศทางเดียวกันนี้ สอดคล้องกับบริบททางสังคมในช่วงเวลานั้น ที่รัฐบาลมีนโยบายการกระตุ้นเศรษฐกิจให้ขยายตัวมากขึ้น และผลของการดำเนินนโยบายแผนการกระตุ้นเศรษฐกิจได้ผลลัพธ์ออกมาเป็นที่น่าพอใจ โดยสะท้อนออกมาให้เห็นได้จากดัชนีตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย ที่พุ่งถึงจุดสูงสุดเป็นประวัติการณ์ที่ระดับ 1,753.73 จุด และดัชนีที่สามารถชี้วัดความนิยมหรือการตอบรับในวัตถุมงคลหรือพระเครื่องของหลวงพ่อกุณได้เป็นอย่างดี คือ ยอดเงินจากการทำบุญของหลวงพ่อกุณเพื่อสาธารณะกุศลในอาทิ พ.ศ.2537 มียอดการบริจาคเงินเพื่อสาธารณะกุศล 63,759,812 บาท⁹⁷ ซึ่งเงินส่วนใหญ่ได้มาจากการสร้างวัตถุมงคลหรือพระเครื่องขึ้นเพื่อให้ประชาชนเช่าบูชา มีการประเมินเกี่ยวกับจำนวนเงินที่มาจากพระเครื่องที่หลวงพ่อกุณปลุกเสกว่ามีมูลค่าสูงกว่า 1,000 ล้านบาท⁹⁸

นอกจากหลวงพ่อกุณ ปริศนุโธ วัดบ้านไร่ แล้ว ในช่วงพ.ศ.2537-พ.ศ.2539 พบว่าพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงรูปอื่นๆ ก็ได้มีการจัดสร้างพระเครื่องและมีการตั้งชื่อรุ่นไปในทางมงคลที่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ การเงิน หรือสุวานะ ดังในตารางที่ได้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ณ ตลาดพระเครื่องจังหวัดนครปฐม ดังนี้

⁹⁶ คณะบรรณาธิการสำนักพิมพ์สื่อธรรม, เหตุเกิด ณ วัดบ้านไร่, 29.

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, 84.

⁹⁸ หนังสือพิมพ์คู่แข่ง วันที่ 21 มกราคม พ.ศ.2538

ตารางที่ 8 ชื่อรุ่นของพระเครื่องที่สร้างหรือปลุกเสกที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ

รายชื่อพระเกจิอาจารย์	ชื่อรุ่นของพระเครื่องที่สร้างหรือปลุกเสก
หลวงพ่อบึง วัดบางพระ	รุ่น เงินล้าน
หลวงปู่หลิว วัดไร่แตงทอง	รุ่น มหาลาภ, รุ่น ปลัดหนี้, รุ่น รวย รวย รวย,
วัดชัยพฤกษ์มาลาราชวรวิหาร	รุ่น รวย รวย
หลวงปู่เซ่ง วัดหงษา สมุทรสาคร	รุ่น รวยพันล้าน
หลวงพ่อเมี้ยน วัดโพธิ์กบเจา	รุ่น รวยกับรวย
หลวงปู่รอด ฐิตวิริโย วัดสันติกาवास	รุ่น รวยที่สุด
หลวงปู่คำ วัดหนองแก	รุ่น รวยรวยรวย
หลวงพ่อเชิญ วัดโคกทอง	รุ่น เชิญทรัพย์
หลวงพ่อทวิศักดิ์ วัดป่าสมเด็จ	รุ่น มีแล้วรวย
หลวงปู่พิมพ์า วัดหนองตาสูง	รุ่น พาเฮงแปดทิศ, รุ่นมหาสิทธิโชค,
หลวงปู่ทิม วัดพระขาว	รุ่น ทรัพย์เศรษฐี
หลวงพ่อดิม วัดหนองโพ	รุ่นมงคลเศรษฐี
พระกริ่งปวเรศ วัดหัวกระบือ	รุ่นรวยพันล้าน
หลวงปู่แวน ธนปาโล วัดถ้ำพระสบาย	รุ่นมหาเศรษฐี
หลวงพ่อยอด วัดแก้วเจริญ สมุทรสงคราม	รุ่น ราหุอมทรัพย์
พระอาจารย์เกษม วัดม่วง	รุ่นรวยตลอดปี ดีตลอดชาติ
หลวงพ่อบจวน วัดหนองส้ม	รุ่นมหาเศรษฐี
ครูบาอินแก้ว วัดป่าแวง	รุ่นเศรษฐีมหาเศรษฐี
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก	รุ่นเจ้าสัวเหลือกินเหลือใช้

ที่มา : จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในตลาดพระเครื่ององค์พระปฐมเจดีย์ เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ.2553

ความนิยมพระเครื่องที่มีพุทธคุณด้านเมตตามหานิยม และมีการตั้งชื่อรุ่นที่เป็นมงคล หรือสื่อไปในทางที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจที่กำลังขยายตัวอย่างเต็มที่อยู่ในขณะนั้น อาทิ ชื่อรุ่นที่มีคำว่า รวย, ทรัพย์, เศรษฐี, มั่งมี เป็นต้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับสาเหตุ และความนิยมในการห้อยแขวนพระเครื่องหรือแสวงหาพระเครื่องในยุคที่เศรษฐกิจกำลังมีการขยายตัวไว้ว่า

ในโลกยุคปัจจุบัน การเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมของโลกทั้งหมดเข้าหากัน ทำให้ทุกคนต่างมีชีวิตอยู่ภายใต้ระบบอันใหญ่มหึมาจนเกินกว่าที่ใครจะสามารถเข้าใจมันหรือคาดการณ์เกี่ยวกับมันได้เลย ยกตัวอย่างด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยที่จะทำให้ราคาหุ้นแต่ละตัวขึ้นหรือลงนั้นซับซ้อนมากเกินกว่าที่ใครจะคาดเดาได้ถูกต้อง ถึงเป็นเซียนเศรษฐกิจก็คาดเดาไม่ได้ เพราะปัจจัยที่กระทบต่อราคาหุ้นมันกว้างใหญ่ไพศาลกว่าเรื่องเศรษฐกิจเสียอีก ข้าอาจมีกำเนิดที่มุมโลกไหนสักจุดหนึ่งซึ่งเราไม่เคยสนใจเลยก็ได้ เหตุตั้งนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า ไม่มีใครคุมชะตากรรมของตัวเองได้เลย ต่างต้องปล่อยให้ลอยแพตั้งไปตามกระแสอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งอาจเรียกว่าตามบุญตามกรรมนั้นแหละครับ

ในสภาพอย่างนี้ย่อมไม่มีใครมีความมั่นคงในจิตใจได้เลย เหตุตั้งนั้นต่างจึงหันไปหาอะไรที่สามารถทำความอุ่นใจให้ได้แม้ชั่วระยะหนึ่งก็ยังดี และอะไรที่ทำให้อุ่นใจอย่างนี้ได้ก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์⁹⁹

การที่มีผู้คนแสวงหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามเหตุผลที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์ไว้ ส่งผลให้ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับพระเครื่องได้รับการตอบสนองตามการเติบโตของเศรษฐกิจและความนิยมพระเครื่องด้วย ซึ่งธุรกิจที่เห็นได้อย่างชัดเจนที่ได้รับผลประโยชน์จากการเติบโตทางเศรษฐกิจครั้งนี้คือ ธุรกิจแผงพระเครื่องหรือตลาดพระเครื่อง

⁹⁹นิธิ เอียวศรีวงศ์, *ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่*, 13-19.

4. พุทธพาณิชย์¹⁰⁰

ธุรกิจแผงพระเครื่องหรือตลาดพระเครื่อง มีจุดเริ่มต้นมาจากกลุ่มนักนิยมพระเครื่องที่ได้มาชุมนุมสังสรรค์พูดคุยเกี่ยวกับพระเครื่องและพุทธคุณของพระเครื่องต่างๆ ที่มีประสิทธิภาพให้เห็นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง บริเวณร้านกาแฟแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ติดกับวัดศิริอามาตย์ หลังโรงแรมรัตนโกสินทร์ ย่านถนนราชดำเนิน กรุงเทพฯ มีการแลกเปลี่ยนความรู้และพระเครื่องซึ่งกันและกัน จนกระทั่งเริ่มมีการให้ “เช่าพระ” เกิดขึ้น

การ “เช่าพระ” เริ่มต้นจากการแลกเปลี่ยนระหว่างพระเครื่องกับพระเครื่องด้วยกัน ซึ่งถ้าพระเครื่ององค์ใดมีความนิยมสูงกว่าพระเครื่ององค์ที่นำมาแลกเปลี่ยน อาจจะมีการเพิ่มพระเครื่องให้อีกจำนวนหนึ่งตามความพอใจของผู้แลกเปลี่ยน ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นการเพิ่มขีดเซดด้วยเงิน และได้กลายมาเป็นการซื้อขายพระเครื่องในที่สุด

เมื่อประมาณ พ.ศ.2496 เริ่มมีการเปิดวางพระเครื่องเพื่อให้เช่าบูชาในบริเวณใต้ต้นมะขามหน้าศาลแพ่งเดิม (บริเวณศาลฎีกาในปัจจุบัน) ซึ่งอยู่ฝั่งตรงข้ามกับสนามหลวง โดยการตั้งโต๊ะและนำพระเครื่องรุ่นต่างๆ มาวางเรียงเพื่อให้ผู้ที่สนใจได้เข้ามาเลือกชมพระเครื่องและมีการแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน จากนั้นมีการขยายไปยังวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ (ลานต้นโพธิ์) จนทางวัดมีการจัดระเบียบขึ้นภายในวัด ตลาดพระเครื่องจึงย้ายไปที่ตลาดท่าพระจันทร์ริมแม่น้ำเจ้าพระยา และมีตลาดพระเครื่องบางส่วนได้ขยายสาขาหรือย้ายร้านไปตั้งตามห้างสรรพสินค้าและศูนย์การค้าชั้นนำ¹⁰¹

เมื่อ พ.ศ.2530 ห้างพันธุ์ทิพย์พลาซ่า เป็นแห่งแรกที่น่าศูนย์พระเครื่องเข้าไปตั้งในห้างสรรพสินค้า เนื่องจากธุรกิจแผงพระเครื่องเพิ่มจำนวนมากขึ้นและไม่สามารถหาสถานที่ที่มีพื้นที่กว้างขวางสำหรับตั้งแผงธุรกิจพระเครื่องอย่างท่าพระจันทร์ หรือวัดราชนัดดาได้ ตลาดพระ

¹⁰⁰ พุทธพาณิชย์ คือ กิจกรรมอันมีรากฐานจากความคิดเชิงธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เพื่อสนองวัตถุประสงค์ทางการค้าหรือการแลกเปลี่ยนเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนโดยไม่ได้มุ่งหวังมรรคผลทางธรรมให้ตรงตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เช่น การสร้างพระเครื่องเพื่อซื้อขาย เป็นต้น

¹⁰¹ สัมภาษณ์ ศุภชัย เรื่องธรรมามศิริ (ตีพิมพ์ ท่าพระจันทร์), ประธานชมรมพระเครื่องท่าพระจันทร์, 1 มีนาคม 2552.

เครื่องจึงต้องขยายตัวไปอยู่ที่ห้างสรรพสินค้า ด้วยความเหมาะสมของสถานที่ตั้งตลาดพระเครื่อง คือ มีความสะดวกสบายในการเดินทางทั้งผู้เช่าและผู้ให้เช่า และห้างสรรพสินค้าเป็นสถานที่ปรับอากาศ เหมาะสำหรับการนั่งดูพระเครื่องซึ่งต้องอาศัยความใจเย็นและใช้ระยะเวลาในการดูพระเครื่องที่ค่อนข้างนาน รวมถึงระบบรักษาความปลอดภัยของสถานที่ซึ่งมีความปลอดภัยในระดับสูง ทำให้ไม่ต้องกังวลกับปัญหาเรื่องอาชญากรรมหรือการปล้นชิงพระเครื่อง ซึ่งเป็นวัตถุมงคลที่มีค่า และราคาค่อนข้างสูง

ช่วงเวลาดังกล่าว มีการคาดการณ์เกี่ยวกับจำนวนของธุรกิจแผงพระเครื่องและศูนย์พระเครื่องว่ามีมากกว่า 5,000 แผงทั่วประเทศ โดยอยู่ในกรุงเทพฯ ประมาณ 3,000 แผง¹⁰² อาทิ ศูนย์พระเครื่องท่าพระจันทร์, วัดราชนัดดา, สวนจตุจักร, ศูนย์พระเครื่องเดอะมอลล์ท่าพระ, ศูนย์พระเครื่องเดอะมอลล์ บางกะปิ, ห้างบางลำพูสรรพสินค้า (ปัจจุบัน คือ พันธุ์ทิพย์ งามวงศ์วาน), ห้างนิวเวิลด์ แยกแควน้อย, เซ็นทรัล บางนา, ซีคอนสแควร์, ดิโกลด์สยาม เป็นต้น

ธุรกิจแผงพระเครื่องเป็นธุรกิจที่มีเงินหมุนเวียนเป็นจำนวนมากและมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วเนื่องมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้มีเงินหมุนเวียนในสังคมมากขึ้น และมีการซื้อขายแลกเปลี่ยน หรือ การเช่าพระเครื่องในราคาที่สูงขึ้นตามสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าราคาพระเครื่องถูกผูกไว้กับอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เมื่อเศรษฐกิจเติบโต ราคาพระเครื่องจึงสูงขึ้น มีการเช่าพระเครื่องในราคาที่สูงขึ้นอยู่ตลอดเวลา ส่งผลให้พระเครื่องส่วนหนึ่งเป็นสินค้าที่สามารถเก็งกำไรหรือสะสมไว้เพื่อที่จะขายหรือให้เช่าได้ในอนาคต

การที่ราคาพระเครื่องแปรผันตรงหรือเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศนั้น เมื่อรัฐบาลดำเนินนโยบายเศรษฐกิจมหภาคผิดพลาด การกำกับดูแลระบบการเงินในประเทศบกพร่อง มีการไหลเข้ามาของเงินทุนจากต่างประเทศในตลาดหุ้นแล้วถอนตัวออกไปอย่างรวดเร็ว รวมทั้งการนำเงินทุนสำรองระหว่างประเทศไปรักษาค่าเงินบาทให้คงที่ จนกระทั่งเกิดการสูญเสียเงินทุนสำรองระหว่างประเทศไปเป็นจำนวนมากในสมัยรัฐบาลของพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ (ดำรงตำแหน่ง 25 พฤศจิกายน พ.ศ. 2539 – 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2540) ทำ

¹⁰² สัมภาษณ์ ศุภชัย เรืองธรรมศิริ (ดีเฮล้า ท่าพระจันทร์), 1 มีนาคม 2552.

ให้ต้องไปกู้เงินและต้องยอมรับเงื่อนไขจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (International Monetary Fund, IMF) ทำให้เกิดความเสียหายกับระบบเศรษฐกิจอย่างรุนแรง

ความเสียหายที่เกิดขึ้นหลังจากการดำเนินการตามเงื่อนไขของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ คือ สร้างความเสียหายแก่ภาคอสังหาริมทรัพย์จำนวน 191,000 ล้านบาท ความเสียหายของกองทุนเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาระบบสถาบันการเงินที่เข้าไปปรับภาวะทางการเงินของสถาบันการเงิน 56 สถาบันการเงิน ที่ถูกองค์การการเงินระหว่างประเทศสั่งให้ปิดตัวลงคิดเป็นมูลค่า 1,400,000 ล้านบาท ความเสียหายที่เกิดขึ้นส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจของประเทศเข้าสู่ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจการเงิน ใน พ.ศ.2540 หรือเรียกว่า วิกฤติการณ์ภาวะฟองสบู่แตก ความล้มเหลวทางเศรษฐกิจของประเทศครั้งนี้ได้ส่งผลให้วงการพระเครื่องทั้งด้านอุตสาหกรรมการผลิตพระเครื่องและธุรกิจแผงพระเครื่องต่างได้รับผลกระทบตามไปด้วย

วิกฤตเศรษฐกิจใน พ.ศ.2540 ส่งผลให้ราคาพระเครื่องถูกปรับฐานราคาลงมามาก ยกเว้นพระเครื่องกลุ่มยอดนิยมและพระเครื่องกลุ่มพระเบญจภาคี รวมทั้งพระเครื่องของหลวงปู่ทวด วัดช้างให้ ที่สร้างก่อน พ.ศ.2512¹⁰³ การปรับลดลงของราคาพระเครื่องนี้ส่งผลให้นักนิยมสะสมพระเครื่องที่ไม่โดนผลกระทบทางเศรษฐกิจมากนักได้รับประโยชน์ โดยมีการกว้านเก็บพระเครื่องกลุ่มยอดนิยมหรือเรียกกันว่า “พระหลัก”¹⁰⁴ และพระเครื่องที่มีสภาพ “สวย”¹⁰⁵ เพื่อการเก็งกำไร โดยรอเวลาที่เศรษฐกิจฟื้นตัวขึ้น ก็จะสามารถนำพระเครื่องเหล่านี้มาให้เข้าในราคาสูงได้อีกครั้ง ซึ่งได้ผลตอบแทนสูงกว่าดอกเบี้ยเงินฝากของธนาคารพาณิชย์ ดังนั้น ในช่วงที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจจึงเกิดธุรกิจรับจำนำพระเครื่องหรือธนาคารพระเครื่องเกิดขึ้น

ธุรกิจรับจำนำพระเครื่องหรือธนาคารพระเครื่อง เป็นช่องทางทางการค้าในยุคเศรษฐกิจซบเซา และเป็นทางเลือกสำหรับผู้สะสมพระเครื่องที่มีพระเครื่องที่หายากหรือมีสภาพที่

¹⁰³ สัมภาษณ์ ศุภชัย เรื่องธรรมามศิริ (ตีเหล็ก ทำพระจันทร์), 1 มีนาคม 2552.

¹⁰⁴ พระหลัก คือ พระเครื่องกลุ่มที่ได้รับความนิยมจากวงการค้าผู้นิยมพระเครื่องอย่างกว้างขวางและเป็นที่รู้จักกันในหมู่ผู้นิยมพระเครื่องทั่วไป

¹⁰⁵ พระสวย คือ พระเครื่องที่มีสภาพอยู่ในลักษณะสมบูรณ์ ไม่สึกหรอ หัก บิ่น ร้าว ราน หรือ มีรอยขีดข่วน

สวดยสมบุรณ์ ซึ่งผู้เป็นเจ้าของพระเครื่องมักจะไม่ยอมขายหรือให้ผู้อื่นเช่าพระเครื่องของตน การจำหน่ายพระเครื่องจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่จะนำเงินมาใช้จ่ายโดยไม่ต้องสูญเสียพระเครื่องที่มีอยู่ วิฤฤตเศรษฐกิจใน พ.ศ.2540 ส่งผลให้ธุรกิจรับจำหน่ายพระเครื่องขยายตัวอย่างรวดเร็วโดยดูได้จาก การติดประกาศรับเช่าพระเครื่องตามสถานที่ต่างๆ รวมทั้งการลงประกาศทางหนังสือพิมพ์รายวัน และนิตยสารพระเครื่อง เขียนพระหรือนักเล่นพระเครื่องต่างหันมาทำธุรกิจนี้กันอย่างแพร่หลาย เนื่องจาก หากผู้เป็นเจ้าของพระเครื่องมาถ่ถอนพระเครื่องของตนไม่ทันหรือไม่สามารถมาถ่ถอนได้ จะทำให้ผู้รับจำหน่ายมีโอกาสที่จะได้พระเครื่องที่ดีในราคาถูก

ภายหลังจากระบบเศรษฐกิจไทยเกิดวิฤฤตในต้นทศวรรษที่ 2540 ระบบเศรษฐกิจไทย ก็เริ่มฟื้นตัวขึ้นมาเรื่อยๆ เงินบาทที่อ่อนตัวลงนั้นได้ทำให้ความสามารถในการแข่งขันทางการส่งออกของไทยเพิ่มสูงขึ้น ดุลบัญชีเดินสะพัดของประเทศสามารถกลับมาเกินดุล หลังจากที่เขา ดุลอย่างต่อเนืองยาวนานในช่วงก่อนวิฤฤต ทั้งนี้ การเกินดุลบัญชีเดินสะพัดดังกล่าวได้ช่วยให้ ประเทศไทยสามารถทยอยชำระหนี้ต่างประเทศที่ได้กู้ยืมไว้ในช่วงเกิดวิฤฤตทางเศรษฐกิจได้ จน ยอดหนี้ที่กู้ยืมมาได้ปรับลดลงสู่ระดับที่สมดุลกับฐานะทุนสำรองของประเทศ ในขณะเดียวกัน เศรษฐกิจไทยได้เริ่มฟื้นตัวขึ้น ธนาคารแห่งประเทศไทยได้ปรับเพิ่มอัตราดอกเบี้ยใน พ.ศ. 2547 หลังจากที่ได้ดำเนินนโยบายอัตราดอกเบี้ยต่ำมาตั้งแต่ พ.ศ.2541

การฟื้นตัวของเศรษฐกิจหลังจากประสบปัญหาฟองสบู่แตก ส่งผลให้วงการพระเครื่อง และธุรกิจพระเครื่องกลับมาเฟื่องฟูขึ้นอีกครั้ง ธุรกิจพระเครื่องมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว บริษัท ศูนย์วิจัยกสิกรไทย จำกัด ได้ประเมินว่า “.....เม็ดเงินในธุรกิจพระเครื่องและธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนืองในปี 2548 นี้ สูงถึงเกือบ 20,000 ล้านบาท และธุรกิจเหล่านี้ยังมีโอกาสเติบโตอย่าง ต่อเนืองตามภาวะเศรษฐกิจ โดยคาดว่าจะยังมีอัตราขยายตัวเฉลี่ยสูงถึงร้อยละ 10 - 20 ต่อ ปี...”¹⁰⁶

ดัชนีบ่งชี้ที่เห็นได้ชัดถึงการฟื้นตัวของวงการพระเครื่อง ได้แก่ การโฆษณา ประชาสัมพันธ์การสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคล รวมทั้งการจัดประกวดพระเครื่องที่เกิดขึ้นอย่าง

¹⁰⁶ “ธุรกิจพระเครื่อง” [ออนไลน์]

เข้าถึงเมื่อ 15 เมษายน 2554

เข้าถึงได้จาก

ต่อเนื่องทั้งในเขตกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด กลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจแผงพระเครื่องเริ่มขยายธุรกิจมากขึ้น โดยการเปิดกิจการในหลายพื้นที่ มีการให้เช่าพระเครื่องผ่านทางร้านสะดวกซื้อ ธนาคาร และบริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัดมหาชน รวมทั้งยังได้ปัจจัยสนับสนุนจากการที่มีนักลงทุนชาวต่างชาติ โดยเฉพาะฮ่องกง สิงคโปร์ และมาเลเซีย ให้ความสนใจและเช่าพระเครื่อง วัตถุมงคลจากประเทศไทยเป็นจำนวนมากเพื่อนำไปให้เช่าต่อสำหรับผู้สนใจพระเครื่องและวัตถุมงคลของไทยในต่างประเทศและมีบางส่วนนำไปจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล การขยายตัวของตลาดพระเครื่องออกไปยังต่างประเทศ ทั้งประเทศในทวีปเอเชีย โดยเฉพาะไต้หวัน ฮ่องกง มาเลเซีย สิงคโปร์ หรือแม้แต่ในทวีปยุโรปและสหรัฐอเมริกา โดยเฉพาะในแหล่งชุมชนของคนเอเชียที่อพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่ ทำให้นักธุรกิจชาวต่างประเทศบางรายเปิดศูนย์พระเครื่องขึ้นในเมืองที่อาศัยอยู่เพื่อรับจองพระเครื่องและให้เช่าบูชาพระเครื่องและวัตถุมงคลของพระเกจิอาจารย์ต่างๆ จากประเทศไทย รวมทั้งอุปกรณ์การสะสมพระเครื่องต่างๆ โดยมาเช่าบูชาหรือซื้อหาอุปกรณ์เหล่านี้จากประเทศไทย¹⁰⁷

การที่ชาวต่างชาติรู้จักพระเครื่อง วัตถุมงคลต่างๆ ของประเทศไทย ส่วนหนึ่งมาจากการโฆษณาในหนังสือพระเครื่องฉบับต่างๆ ซึ่งมีมากกว่า 60 ฉบับ นอกจากนี้ยังได้มีการศึกษาข้อมูลจากทางเว็บไซต์ที่เกี่ยวข้องกับพระเครื่อง ซึ่งบางเว็บไซต์มีการนำเสนอข้อมูลเป็นภาษาอังกฤษเพื่อกลุ่มลูกค้าชาวต่างชาติ

การเติบโตของวงการพระเครื่อง ส่งผลให้ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่องเติบโตขึ้นตามความต้องการของตลาด ซึ่งเติบโตขึ้นอย่างมากธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับพระเครื่องโดยตรงอย่างหนึ่งนั่นก็คือ ธุรกิจสร้างพระเครื่อง

ในกระบวนการสร้างพระเครื่องนั้นต้นทุนการผลิตแตกต่างกันขึ้นอยู่กับวัสดุมวลสาร ปริมาณการสร้างแต่ละครั้ง กรรมวิธีการสร้าง ขนาดของพระเครื่องที่จะสร้าง การประกอบพิธี

¹⁰⁷“ธุรกิจพระเครื่อง” [ออนไลน์]

เข้าถึงเมื่อ 15 เมษายน 2554

เข้าถึงได้จาก

พุทธาภิเษก และการโฆษณาประชาสัมพันธ์ การสร้างพระเครื่องนั้นจะแยกเป็นพระเครื่องเนื้อผง และพระเครื่องเนื้อโลหะ โดยแยกรายละเอียดของต้นทุนการสร้างพระเครื่อง ไว้ดังนี้¹⁰⁸

การสร้างพระเครื่องเนื้อผง

ค่าแกะบล็อกแม่พิมพ์ทั้งด้านหน้าและด้านหลังสำหรับเป็นแบบพิมพ์ กต หรือ ปี่ม พระเครื่องประมาณ 5,000 บาท อัตราขึ้นอยู่กับฝีมือและความชำนาญของช่าง ถ้าเป็นช่างฝีมือดี มีชื่อเสียง งานแกะมีคุณภาพ ราคาค่าแกะบล็อกจะสูงขึ้นเป็น 8,000 - 10,000 บาท ค่าเนื้อพระ รวมทั้งค่าจ้างแรงงานสำหรับพระเครื่องทุกขนาด 5 บาท – 8 บาทต่อองค์ ซึ่งอัตราต้นทุนที่กล่าวมานี้ เป็นการประมาณการเท่านั้น ถ้าใช้เนื้อวัสดุ หรือมวลสารที่หายากหรือเป็นที่นิยม ต้นทุนของพระเครื่องต่อ 1 องค์ก็จะสูงขึ้น ส่งผลให้ราคาที่ทำให้บูชาก็จะสูงขึ้นตาม หรือหากมีการทำพิมพ์พิเศษ อาทิ การฝังตะกวด ไรยผงตะไบ ปิดทอง ซึ่งมีต้นทุนเพิ่มขึ้นทำให้ราคาพระเครื่องสูงขึ้นด้วย

การสร้างพระเครื่องเนื้อโลหะ

ค่าแกะบล็อกแม่พิมพ์ทั้งด้านหน้าและด้านหลังสำหรับเป็นแบบพิมพ์ กต หรือ ปี่ม พระเครื่องประมาณ 5,000 บาท อัตราขึ้นอยู่กับฝีมือและความชำนาญของช่าง ถ้าเป็นช่างฝีมือดี มีชื่อเสียง งานแกะมีคุณภาพ ราคาค่าแกะบล็อกจะสูงขึ้นเป็น 8,000 - 10,000 บาท ค่าใช้จ่ายส่วนอื่นๆ ขึ้นอยู่กับเทคนิคการสร้าง คือ ถ้าเป็นการสร้างแบบปี่มสำหรับเนื้อทองแดงขนาดใบมะขาม ต้นทุนประมาณ 4 บาทต่อองค์ เนื้อนวโลหะ ต้นทุนประมาณ 17 บาทต่อองค์ (บางครั้งมีการปรับราคาตามน้ำหนักทองที่เป็นส่วนผสมของเนื้อนวโลหะ) เนื้อเงินต้นทุนประมาณ 90 บาทต่อองค์ ส่วนเนื้อทองคำนั้นขึ้นอยู่กับน้ำหนักของพระเครื่องและราคาทองคำในประเทศ

การสร้างแบบหล่อ ถ้าใช้เทคนิคการหล่อแบบเก่า ที่เรียกกันว่า “เหมือหล่อโบราณ” หรือ “แบบเบ้าทุบ” นั้น ต้นทุนประมาณ 900 บาทต่อองค์หรือต่อซ้อ ถ้าใช้เทคนิคการหล่อแบบสมัยใหม่ ที่เรียกกันว่า “หล่อเหวียง” หรือ “แบบฉีด” ต้นทุนประมาณ 200 บาทต่อองค์สำหรับเนื้อโลหะทั่วไป

¹⁰⁸ราคาของต้นทุนพระเครื่องและข้อมูลขั้นตอนการผลิต มีความแตกต่างกันในแต่ละโรงงานแต่ละพื้นที่ สัมภาษณ์, นางสาวพิณ เกิดคล้าย, อายุ 47 ปี, เจ้าของร้านเทวชัย หล่อพระ ต.หน้าพระธาตุ อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม พ.ศ.2553

จากที่กล่าวมาจะสังเกตเห็นได้ว่าต้นทุนในการสร้างพระเครื่องนั้นไม่ได้สูง แต่เมื่อเทียบกับราคาพระเครื่องตามวัดหรือตามสถานที่ให้เช่าบูชาในที่ต่างๆ แล้ว จะเห็นว่าราคาแตกต่างกันอย่างมาก คือ พระเครื่องปรกใบมะขามเนื้อทองแดงราคาสูงถึง 50-100 บาทต่อองค์ เนื้อนวลโลหะราคาสูงถึง 100-200 บาทต่อองค์ เนื้อเงินราคาอยู่ที่ 300- 500 บาทต่อองค์ เนื้อทองคำราคา 8,000 - 10,000 บาทต่อองค์ (เนื้อทองคำประมาณ 2 กรัมต่อองค์ ซึ่งคิดราคาทองที่บาทละ 20,000 บาท โดยทองคำ 1 บาท น้ำหนัก 15.2 กรัม) พระเครื่องแบบเหรียญราคาเริ่มต้น 50 บาท และพระเครื่องเนื้อโลหะที่หล่อแบบโบราณราคา 2,000-3,000 บาท ส่วนพระเครื่องเนื้อโลหะที่หล่อแบบเทคนิคใหม่ราคา 1,500 -2,000 บาท ซึ่งราคาดังกล่าวนี้เป็นราคาทั่วไป ยังไม่ได้รวมในกรณีที่พระเครื่องรุ่นนั้นมีประสบการณ์โด่งดังหรือสร้างขึ้นโดยพระเกจิอาจารย์ที่มีชื่อเสียงซึ่งจะทำให้เกิดความนิยมมากขึ้นและราคาพระเครื่องจะสูงขึ้น

นอกจากค่าใช้จ่ายของธุรกิจสร้างพระเครื่องแล้ว ยังพบว่ามียearsค่าใช้จ่ายในส่วนที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีพุทธาภิเษก

ค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีพุทธาภิเษก

ค่าใช้จ่ายส่วนนี้จะแตกต่างกันไปตามรูปแบบพิธีที่จัด คือ ถ้าเป็นพิธีโบราณเต็มรูปแบบนั้นต้องมีพระเกจิอาจารย์เจ้าของพระเครื่องชุดนั้น 1 รูป พระเกจิอาจารย์นั่งปรก 4 ทิศ พระระดับทั่วไป 32 รูป และพระสำหรับสวดชัยมงคลคาถา 108 รูป ซึ่งค่านิมนต์พระระดับเกจิอาจารย์นั้นสูงถึง 10,000 - 30,000 บาทต่อรูป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาและชื่อเสียงของพระเกจิอาจารย์รูปนั้นๆ และค่านิมนต์พระระดับทั่วไปประมาณ 500-1,000 บาทต่อรูป นอกจากนี้ยังมีค่าเครื่องบวงสรวง บายศรี หัวหมู ขนมต้มแดงต้มขาว ผลไม้และอื่นๆ ประมาณ 10,000 บาทต่อครั้ง และบางครั้งจะต้องมีค่าใช้จ่ายสำหรับพรหมณีในการประกอบพิธีด้วย

การสร้างพระในปัจจุบันไม่ค่อยพบว่ามีการทำพิธีเต็มรูปแบบ ส่วนใหญ่จะเป็นการประกอบพิธีแบบจัดสร้างโดยปลุกเสกเดี่ยว คือ มีพระเกจิอาจารย์เพียงรูปเดียวเป็นประธานในการปลุกเสก และพระระดับทั่วไปอีกจำนวนหนึ่ง (ซึ่งนิยมนิมนต์เป็นจำนวนคี่) ซึ่งทำให้ค่าใช้จ่ายในขั้นตอนนี้ลดลงไปเป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายในการทำพิธีแบบโบราณ

ธุรกิจการสร้างพระเครื่องยังมีวิธีการนำพระเครื่องเข้าพิธีพุทธาภิเษกร่วมกับผู้สร้างรายอื่นๆ ซึ่งทางวัดจะคิดค่าใช้จ่ายตามน้ำหนักของพระเครื่อง โดยส่วนใหญ่จะคิดราคาประมาณ กิโลกรัมละ 500 บาท แต่วิธีนี้ไม่เป็นที่นิยมมากนักเพราะจะทำให้พระเครื่องดูไม่น่าเชื่อถือเท่าที่ควร

ค่าใช้จ่ายในการประชาสัมพันธ์

การสร้างพระเครื่องแต่ละครั้งจะมีการตั้งบค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ไว้ประมาณ 300,000 - 400,000 บาท ซึ่งมีวิธีการจ่ายได้ 2 รูปแบบ คือ จ่ายเป็นเงิน หรือ จ่ายเป็นพระเครื่อง ซึ่งในกรณีที่จ่ายเป็นพระเครื่องจะมีการคิดราคาพระเครื่องครั้งราคาของราคาที่ให้เข้าบูชา

การสร้างพระเครื่องนั้นมีการดำเนินการ 2 แบบ คือ คณะกรรมการวัดจัดสร้างขึ้นเอง หรือคณะกรรมการที่เป็นคนภายนอกวัดที่อาสาเข้ามาจัดการจัดสร้างพระเครื่อง โดยแบ่งผลประโยชน์ส่วนหนึ่งเป็นค่าดำเนินการ ซึ่งการจัดสร้างพระเครื่องโดยการดำเนินการของคณะกรรมการวัดมักประสบปัญหาในเรื่องค่าใช้จ่ายที่ต้องมีการจ่ายล่วงหน้า ส่วนการสร้างพระเครื่องที่ดำเนินการโดยคนนอกนั้นอัตราเสี่ยงของวัดนั้นเกิดขึ้นน้อยมาก เนื่องจากผู้จัดสร้าง (นักลงทุน) เป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด ซึ่งหากการจัดสร้างไม่ประสบผลสำเร็จ คือ พระเครื่องไม่ได้รับความนิยมหรือมีผู้เข้าบูชาพระเครื่องจำนวนน้อย ผู้จัดสร้างจะเป็นผู้แบกรับภาระขาดทุนทั้งหมด โดยปกติการแบ่งผลประโยชน์จะอยู่ในอัตราที่ตกลงกัน เช่น วัดร้อยละ 60 และคณะกรรมการที่ดำเนินการจัดสร้าง (นักลงทุน) ร้อยละ 40 หรือคนละครึ่ง (วัดครึ่งหนึ่ง กรรมการครึ่งหนึ่ง) หรือแบ่งพระเครื่องไปจำหน่ายตามสัดส่วนผลประโยชน์ที่ตกลงกันได้ แต่รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการประชาสัมพันธ์ร่วมกัน เป็นต้น

นอกจากนี้ ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับพระเครื่องนั้นมีมากมาย อาทิ ธุรกิจสร้างพระ ธุรกิจแผงพระหรือศูนย์พระเครื่อง ธุรกิจโฆษณา ธุรกิจรับจำหน่ายพระเครื่อง ธุรกิจหนังสือพระ ธุรกิจรับจ้างอัดกรอบพระหรือเลี่ยมพระ เป็นต้น ซึ่งล้วนมีเงินหมุนเวียนในแต่ละปีเป็นจำนวนมหาศาล จึงทำให้เกิดการแข่งขันทางธุรกิจกันเพื่อแย่งส่วนแบ่งทางการตลาด โดยใช้วิธีการต่างๆ อาทิ การประชาสัมพันธ์พระเครื่องขึ้นโดยมุ่งเน้นวัตถุประสงค์ไปที่การหารายได้นำไปบำรุงพุทธศาสนา โดยเฉพาะการสร้างถาวรวัตถุต่างๆ เช่น โบสถ์ วิหาร เป็นต้น การให้พระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงหรือพระ

เถระชั้นผู้ใหญ่เป็นประธานในการจัดสร้างซึ่งจะมีผลต่อยอดการจำหน่ายหรือเช่าบูชาพระเครื่อง, การใช้มวลสารที่หายากหรือการปลุกเสกที่แปลกพิศดาร รวมถึงการใช้สื่อโฆษณาประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง ทั้งในนิตยสารพระเครื่องและหนังสือพิมพ์รายวันเพื่อให้ชื่อพระเครื่องติดตลาดหรือคຸ້ນห่ູ ซึ่งเป็นนโยบายทางการตลาดอย่างหนึ่ง เป็นต้น

แม้จะเป็นที่รู้กันว่าธุรกิจพระเครื่องเติบโตและมีเงินหมุนเวียนเป็นจำนวนมาก แต่ธุรกิจนี้ไม่นิยมที่จะเผยแพร่ข้อมูลที่แท้จริง ทำให้ตรวจสอบได้ยาก ส่งผลให้ธุรกิจเหล่านี้เกิดช่องว่างและมีการหลอกหลวงหรือการโก่งกัณจนเป็นคดีความฟ้องร้องต่างๆ ซึ่งการกระทำที่ผิดกฎหมายเกี่ยวกับธุรกิจการสร้างพระเครื่องที่โด่งดังในระดับประเทศ คือ “คดีอมเงินเหรียญนามสกุล” และ “คดีพระสมเด็จเหนือหัว” ของนายสิทธิกร บุญฉิม หรือ เสี่ยอู๊ด เมื่อ พ.ศ.2548

นายสิทธิกร บุญฉิม หรือ “เสี่ยอู๊ด” เป็นเจ้าของบริษัท ไดมอนด์ ฮิลล์ ซึ่งเป็นบริษัทที่ทำธุรกิจเกี่ยวข้องกับพระเครื่องเต็มรูปแบบ ตั้งแต่การเตรียมมวลสาร การจัดสร้างพระเครื่อง การนำพระเครื่องเข้าพิธีพุทธาภิเษก การประชาสัมพันธ์ รวมถึงการจัดส่งพระเครื่อง¹⁰⁹

ช่วงแรกที่ บริษัท ไดมอนด์ ฮิลล์ จำกัด ก่อตั้งขึ้นมา นั้น ได้มีการจัดสร้างพระเครื่องซึ่งเป็นที่รู้จักโด่งดังเป็นจำนวนมาก อาทิ พระกริ่งหลวง, เหรียญแม่, พระชินราชหมื่นยันต์, เจ้าแม่กวนอิมเทเงิน, กริ่งจักรพรรดิ, พระกริ่งจักรพรรดิ 9 ซาติ, พระกริ่งมังกรทอง, พระกริ่งคลองด่าน เป็นต้น การสร้างพระเครื่องของบริษัท ไดมอนด์ ฮิลล์ นั้น แต่ละรุ่นมักมีผลประกอบการหรือยอดการสั่งจองเป็นจำนวนมาก

ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดสร้างพระเครื่องในแต่ละรุ่นนั้น สังเกตได้ว่ามักจะเกี่ยวข้องกัน พระวิสุทธิวาทีบิดิ เจ้าอาวาสวัดสุทัศน์เทพวราราม เกือบทุกครั้ง รวมถึงในกรณี “คดีอมเงินเหรียญนามสกุล” และ “คดีพระสมเด็จเหนือหัว” ด้วย ซึ่งเป็นคดีที่มีผู้ให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก คดีทั้ง 2 ของนายสิทธิกร บุญฉิม แสดงให้เห็นถึงผลประโยชน์จากการสร้างพระเครื่องและการเช่าบูชา ในที่นี้จะชี้ให้เห็นว่าคดีที่เกิดขึ้นมาทั้ง 2 คดีนั้น เกี่ยวข้องกับสถาบันหลักทั้ง 2 สถาบัน คือ

¹⁰⁹ “บริษัท ไดมอนด์ ฮิลล์” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 1 พฤศจิกายน พ.ศ.2552 เข้าถึงได้จาก

1. สถาบันสงฆ์ เกี่ยวข้องกับพระวิสุทธาธิปไตยซึ่งดำรงตำแหน่งอธิบดีสงฆ์วัดสุทัศน์เทพวราราม และกรรมการมหาเถรสมาคม ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับคดีอมเงินเหรียญนามสกุลที่เกิดขึ้น โดยให้การสนับสนุนการจัดสร้างพระเครื่องและอำนวยความสะดวกในด้านต่างๆ

2. สถาบันพระมหากษัตริย์ มีการแอบอ้างถึงมวลสารที่ใช้ในการจัดสร้างพระเครื่องว่าได้รับพระราชทานมาจากพระมหากษัตริย์ รวมถึงการนำตราพระมหามงกุฎ มาประดิษฐานไว้ที่หน้าหลังของพระสมเด็จเหนือหัวที่สร้างขึ้นโดยไม่ได้รับอนุญาตและมีการสั่งฟ้องเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อีกทั้งการใช้ชื่อสมเด็จเหนือหัวก็ต้องการสื่อว่าหมายถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งทำให้ประชาชนทั่วไป ผู้สนใจเช่าบูชาพระเครื่องเข้าใจผิดไปว่าสถาบันพระมหากษัตริย์จะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่องนี้ด้วย เช่นเดียวกับเหรียญแม่ที่เคยสร้างก็ทำให้ผู้คนทั่วไปเข้าใจว่าเกี่ยวข้องกับสมเด็จพระราชินี

กรณีคดียกยกทรัพย์จากการจำหน่ายเหรียญนามสกุลที่เกิดขึ้นมานั้น เริ่มต้นจากนายสิทธิกร บุญฉิม ได้ผลิตเหรียญนามสกุลพุทธโสธรเพื่อให้เช่าบูชาโดยอ้างว่าจะนำรายได้จากการเช่าบูชาเหรียญนามสกุลพุทธโสธรไปมอบเพื่อก่อสร้างหอประชุมฯ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) จำนวน 200 ล้านบาท แต่มีข่าวว่ามีการมอบเงินให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพียง 100 ล้านบาท จนกระทั่งเกิดการฟ้องร้องและมีผู้เสียหายได้ทำใบปลิวประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ออกให้กับประชาชนที่ท้องสนามหลวง

ใบปลิวที่เผยแพร่เวลานั้น มีหัวข้อว่า “ประกาศให้ผู้เช่าเหรียญนามสกุลพุทธโสธรทราบ” โดยมีข้อความ ดังนี้

บัดนี้พระวิสุทธาธิปไตย เจ้าอาวาสวัดสุทัศน์ฯ ร่วมกับนายสิทธิกร บุญฉิม เจ้าของบริษัทไดมอนด์ ฮิลล์ จำกัด ได้เคยนำเหรียญนามสกุลพุทธโสธร ออกมาจำหน่ายบูชาให้ประชาชนทำบุญ ในการนี้มีสัญญาว่าจะมอบเงินที่จำหน่ายเหรียญพุทธโสธร จำนวน 200 ล้านบาท ให้ก่อสร้างหอประชุมมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วังน้อย (มจร.) และนายสิทธิกร บุญฉิม ประธานจัดสร้างเหรียญพุทธโสธรได้ออก

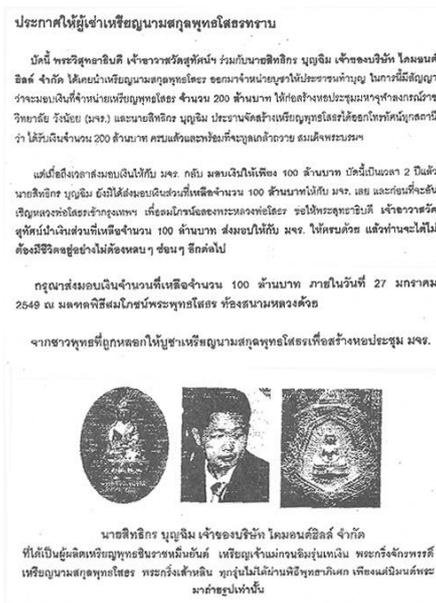
โทรทัศน์ทุกสถานีว่า ได้รับเงินจำนวน 200 ล้านบาท ครบแล้วและพร้อมที่จะทูลเกล้าถวาย สมเด็จพระบรมฯ

แต่เมื่อถึงเวลาส่งมอบเงินให้กับ มจร. กลับมอบเงินให้เพียง 100 ล้านบาท บัดนี้เป็นเวลา 2 ปีแล้ว นายสิทธิกร บุญฉิม ยังมีได้ส่งมอบเงินส่วนที่เหลือจำนวน 100 ล้านบาทให้กับ มจร.เลย และก่อนที่จะอัญเชิญหลวงพ่อโสธรเข้ากรุงเทพฯ เพื่อสมโภชน์ฉลองพระหลวงพ่อโสธร ขอให้พระวิสุทธาธิบดี เจ้าอาวาสวัดสุทัศน์นำเงินส่วนที่เหลือจำนวน 100 ล้านบาท ส่งมอบให้กับ มจร.ให้ครบด้วย แล้วท่านจะได้ไม่ต้องมีชีวิตอยู่อย่างไม่ต้องหลบๆ ซ่อนๆ อีกต่อไป

กรุณาส่งมอบเงินจำนวนที่เหลือจำนวน 100 ล้านบาท ภายในวันที่ 27 มกราคม 2549 ณ มณฑลพิธีสมโภชน์พระพุทธรูป ท้องสนามหลวงด้วย¹¹⁰

ไบปลิวดังกล่าวปรากฏภาพนายสิทธิกร บุญฉิม เจ้าของบริษัท ไดมอนด์ฮิลล์ จำกัด พร้อมข้อความระบุว่า “เป็นผู้ผลิตเหรียญพุทธชินราชหมื่นยันต์ เหรียญเจ้าแม่กวนอิมรุ่นเทเงิน พระกริ่งจักรพรรดิ เหรียญนามสกุลพุทธโสธร พระกริ่งเส้นหิน ทุกรุ่นไม่ได้ผ่านพิธีพุทธาภิเศก เพียงแต่นิมนต์พระมาถ่ายรูปแบบนั้น”

¹¹⁰ไบปลิวที่แจกบริเวณท้องสนามหลวง ซึ่งผู้ศึกษาได้รับแจกและได้คัดลอกข้อความตามไบปลิว

ภาพที่ 5 ใบปลิวระบุนายละเอียดเกี่ยวกับคดีของนายสิทธิกร บุญฉิม
ที่มา : “เสี้ยอู้ด” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม พ.ศ.2554

เข้าถึงได้จาก www.uamulet.com

นอกจากนี้ ยังมีการเผยแพร่ สำเนาหนังสือที่ ตช 0011(บก.6)03/1994 ของสถานี ตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ วันที่ 6 พฤษภาคม 2548 ลงนามโดยพันตำรวจเอกอนันต์ เหลือง นฤมิตชัย ผู้กำกับการสถานีตำรวจนครบาลสำราญราษฎร์ ส่งถึงนายประเสริฐ ไพล์วัฒนชัย เพื่อ รายงานความคืบหน้า การสืบสวนสอบสวนคดีอาญาที่ 1390/2547 ซึ่งเป็นคดีที่พระวิสุทธาธิปดี เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม กับพวก ในข้อหา ร่วมกันฉ้อโกงประชาชน ในกรณีการผลิตเหรียญ ดังกล่าว มีข้อความดังนี้

ตามที่ นายประเสริฐ ไพล์วัฒนชัย ผู้เสียหายแจ้งความร้องทุกข์ต่อ พงส.สน. สำราญราษฎร์ ให้ดำเนินคดีกับ พระวิสุทธาธิปดี เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม กับ พวก ในข้อหา ร่วมกันฉ้อโกงประชาชน พงส.สน.สำราญราษฎร์ ได้รับคำร้องทุกข์ไว้ ตามคดีอาญาที่ 1,390/2547 ต่อมา บชน.ได้สั่งการให้ บก.บ.6 แต่งตั้งคณะพนักงาน สืบสวนดำเนินการสอบสวนในคดีดังกล่าว

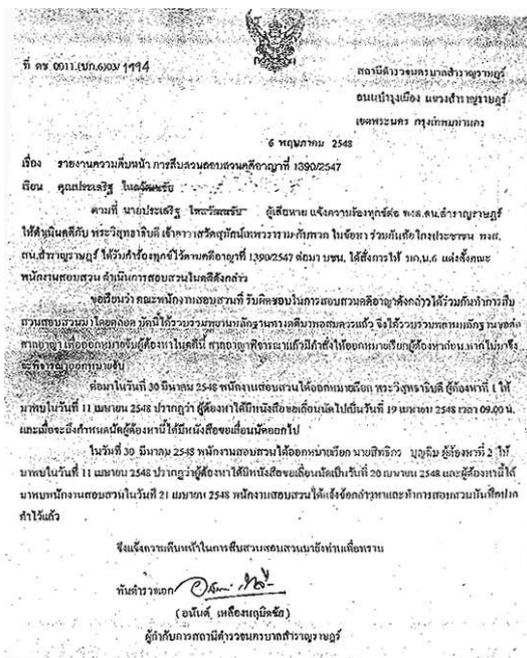
ขอเรียนว่าคณะพนักงานสอบสวนที่รับผิดชอบในการสอบสวนคดีดังกล่าวได้ร่วมกันทำการสืบสวนสอบสวนมาโดยตลอด บัดนี้ได้รวบรวมพยานหลักฐานทางคดีมาพอสมควร จึงได้รวบรวมพยานหลักฐานขอคำสั่งศาลอาญา เพื่อออกหมายจับผู้ต้องหาในคดีนี้ ศาลอาญาพิจารณาแล้วมีคำสั่งให้ออกหมายเรียกผู้ต้องหาก่อน หากไม่มาจึงจะพิจารณาคดีออกหมายจับ

ต่อมาในวันที่ 30 มีนาคม 2548 พนักงานสอบสวนได้ออกหมายเรียก พระวิสุทธาธิบดี ผู้ต้องหาที่ 1 ให้มาพบในวันที่ 11 เมษายน 2548 ปรากฏว่าผู้ต้องหาได้มีหนังสือขอเลื่อนนัดไปเป็นวันที่ 19 เมษายน 2548 เวลา 09.00 น. และเมื่อจะถึงกำหนดนัดผู้ต้องหาได้มีหนังสือขอเลื่อนนัดออกไป

ในวันที่ 30 มีนาคม 2548 พนักงานสอบสวนได้ออกหมายเรียก นายสิทธิกร บุญฉิม ผู้ต้องหาที่ 2 ให้มาพบในวันที่ 11 เมษายน 2548 ปรากฏว่าผู้ต้องหาได้มีหนังสือขอเลื่อนนัดเป็นวันที่ 20 เมษายน 2548 และผู้ต้องหาได้มาพบพนักงานสอบสวนในวันที่ 21 เมษายน 2548 พนักงานสอบสวนได้แจ้งข้อกล่าวหาและทำการสอบสวนบันทึกปากคำไว้แล้ว

จึงแจ้งความคืบหน้าในการสืบสวนสอบสวนมายังท่านเพื่อทราบ¹¹¹

¹¹¹ไปป्लीทที่แจกบริเวณท้องสนามหลวง ซึ่งผู้ศึกษาได้รับแจกและได้คัดลอกข้อความตามไปป्लीท

ภาพที่ 6 การสืบสวนสอบสวนคดีอาญาที่ 1390/2547

ที่มา : “เสี้ยอู้ด 2” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 2 มกราคม พ.ศ.2554

เข้าถึงได้จาก www.uamulet.com

นอกจากคดียกยอกทรัพย์ หรือ คดีอมเงินเหรียญนามสกุล แล้วยังพบว่ามี คดีพระสมเด็จเหนื่อหัว ซึ่งเป็นคดีที่มีการกล่าวอ้างถึงสถาบันพระมหากษัตริย์และเกิดคดีฟ้องร้องกัน จนเป็นเหตุให้นายสิทธิกร บุญฉิม ถูกพิพากษาจำคุกและถือว่าเป็นคดีที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจพระเครื่องที่ได้รับ ความสนใจจากผู้คนเป็นจำนวนมาก

คดีพระสมเด็จเหนื่อหัว เกิดจากการที่นายสิทธิกร บุญฉิม เปิดให้จองพระสมเด็จเหนื่อหัว รุ่น 5 สี โดยเปิดให้เช่าบูชาของค์ละ 999 บาท¹¹² และระบุว่ารายได้จากการจัดสร้างจะนำเข้ามาสมทบทุนมูลนิธิธรรมราชานุสรณ์ เพื่อจัดโครงการสร้างอุโบสถสองกษัตริย์ พร้อมมีการนำตราพระมหามงกุฎประทับไว้หลังองค์พระ ผู้สร้างได้แอบอ้างว่า ได้รับพระราชทานดอกไม้เพื่อใช้เป็นมวลสารในการจัดสร้างพระเครื่องรุ่นนี้ ทำให้ประชาชนเข้าใจผิดว่าสำนักพระราชวังเกี่ยวข้องกับการจัดสร้างพระดังกล่าว จึงทำให้ในช่วงระยะแรกนั้นมีผู้ให้ความสนใจสั่งจองพระเครื่องรุ่นนี้เป็น

¹¹² มีการประเมินกันว่า หากมีการปล่อยให้เช่าบูชาพระเครื่องรุ่นนี้ได้ทั้งหมด ผู้สร้างจะได้ยอดจากการเช่าบูชาประมาณ 1,600 ล้านบาท (มียอดการสร้างพระสมเด็จเหนื่อหัว 1,600,000 องค์)

จำนวนมาก ต่อมา สำนักพระราชวังออกมาแถลงการณ์ปฏิเสธว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่องรุ่นนี้ จึงทำให้เกิดการฟ้องร้องจนถือได้ว่าเป็นคดีที่ใหญ่คดีหนึ่งในวงการพระเครื่อง

ผู้จัดสร้างประชาสัมพันธ์ว่า พระสมเด็จเหนือหัว สร้างจากมวลสารศักดิ์สิทธิ์จากวัดต่างๆทั่วประเทศ และสร้างตามตำนานการสร้างพระผงของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) วัดระฆังโฆสิตาราม แล้วนำมาปลุกเสกโดยพระชั้นผู้ใหญ่ทั่วพระราชอาณาจักรไทย เสกผงศักดิ์สิทธิ์ และสร้างพระพิมพ์เป็นพระสมเด็จ 5 สี ได้แก่ สีขาววัดระฆัง ของภาคกลาง สีเหลืองพระเจ้าอยู่หัว ของภาคเหนือ สีชมพูพิพิธ ของภาคตะวันออก สีเขียวพระแก้วมรกต ของภาคอีสาน สีฟ้า น้ำทะเล ของภาคใต้

วิธีปลุกเสกมวลสารผงพุทธคุณ ผู้จัดสร้าง อ้างว่า พระเถระ พระอาจารย์ และเจ้าอาวาสจากวัดต่างๆ ทั่วราชอาณาจักรไทย รวม 780 รูป ซึ่งเป็นพระภิกษุสงฆ์ของวัดต่างๆ ใน 780 อำเภอ ทำพิธีปลุกเสกมวลสารผงพุทธคุณ อาทิ

จังหวัดสกลนคร ได้แก่ วัดพรหมหัวบึง วัดหนองสะโน วัดแจ้งแสงอรุณ วัดสามัคคีวาราม วัดเหนือ วัดกลางดงพิชัย วัดศรีวิไลย์ วัดศิริมงคล วัดอินทวังศฤง์ วัดโพธิ์ศรีสร้างค้อ วัดโพธิ์ชัยวิทยาราม วัดสระแก้ววาริราม วัดสว่างภูมิโดล วัดคอนสวรรค์ วัดไตรแก้ว วัดบูรพา วัดพระธาตุเชิงชุม

จังหวัดนครพนม ได้แก่ วัดยอดแก้ว วัดศรีสมบุญณ์ วัดคณิศร วัดกกต้อง วัดโพธิ์ศรี วัดไตรภูมิ วัดปทุมาราม วัดศรีสุมังคส์ วัดธาตุประสิทธิ์ วัดธาตุศรีคุณ วัดปัจฉิมาวาส

จังหวัดขอนแก่น ได้แก่ วัดพลแพง วัดท่ากระเปือ วัดมิ่งเมืองพลาราม วัดชัยศรี วัดไชโย วัดโชติการาม วัดเกาะแก้ว วัดจันทร์ประสิทธิ์ วัดแจ้งสว่างนอก วัดบึงแก้ว วัดศิริพนบุญญาวาส วัดจอมแจ้ง วัดสีชมพู วัดโพธิ์ศรี วัดชลธาร วัดสระทอง วัดโพธิ์ทอง วัดเทวราช วัดดุนนาราม วัดจันทร์สิรินทราวาส

จังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ วัดกลาง วัดบุญชัย วัดบ้านหนองแวง วัดสุพลศรัทธาราม วัดบ้านบัว วัดอัมภาราม วัดปราสาทวนาราม วัดกลาง วัดอุดร วัดสว่างโพธิ์ทองวาราม วัดโค่น วัน

สระจันทร์ วัดสวนนอก วัดจำปา วัดโพธิ์น้อย วัดโพนทอง วัดหนองไผ่น้อย วัดสำโรง วัดสว่าง
อารมณี วัดหนองหงส์¹¹³

ต่อมา เมื่อมีการร้องเรียนและสอบถามข้อมูลการจัดสร้างไปทางสำนักพระราชวัง
สำนักพระราชวังจึงได้มีการชี้แจงว่า ขณะนี้ได้มีกลุ่มแอบอ้างจัดสร้างพระสมเด็จเหนือหัว และมี
การระบุว่า รายได้จากการเช่าบูชาจะนำสมทบทุนมูลนิธิอัฐมราชานุสรณ์เพื่อจัดสร้างพระอุโบสถ
สองกษัตริย์ ณ จังหวัดราชบุรี พร้อมกับมีการนำตราพระมงกุฎประทับไว้หลังองค์พระเครื่อง ซึ่งการ
จัดสร้างดังกล่าวไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับทางสำนักพระราชวังแต่อย่างใด เมื่อมีการตรวจสอบไป
ยังมูลนิธิอัฐมราชานุสรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์ ปรากฏว่า ทางมูลนิธิฯ ไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับ
การจัดสร้าง และการที่ผู้จัดสร้างนำตราพระมงกุฎไปประทับหลังองค์พระนั้นถือว่าผิดกฎหมาย
เพราะไม่มีการขอพระราชทานอนุญาต จากทางสำนักพระราชวัง

มวลสารในการจัดสร้างที่มีการอ้างว่าเป็นดอกไม้พระราชทานนั้น ทางสำนัก
พระราชวังได้ชี้แจงว่า ตั้งแต่มีการจัดสร้างพระสมเด็จเหนือหัว ปรากฏว่า ทางผู้จัดสร้างไม่เคยขอ
พระราชทานดอกไม้เพื่อนำไปใช้เป็นมวลสาร เรื่องที่เกิดขึ้นจึงเป็นการแอบอ้างและทำให้ประชาชน
เข้าใจผิด

จากการตรวจสอบถึงขั้นตอนการจัดสร้างพระสมเด็จเหนือหัว ปรากฏว่า ไม่มีการระบุ
ผู้จัดสร้างที่ชัดเจน ทำให้ประชาชนเกิดความเข้าใจผิดว่า พระสมเด็จเหนือหัว เกี่ยวข้องกับทาง
สำนักพระราชวัง และทำให้เกิดความเสียหายกับทางสำนักพระราชวังเป็นอย่างมาก กรมสอบสวน
คดีพิเศษ (ดีเอสไอ) จึงมีมติสรุปสำนวนสั่งฟ้องนายสิทธิกร บุญฉิม ประธานบริษัทโดมอนด์ฮิลล์
จำกัด ผู้จัดสร้างพระสมเด็จเหนือหัว และบริษัทโดมอนด์ฮิลล์ จำกัด ในข้อหา 3 ข้อหา
ประกอบด้วย

1. โฆษณาขายสินค้าเกินจริง ตาม พ.ร.บ.คุ้มครองผู้บริโภค
2. ฉ้อโกงประชาชน ตามประมวลกฎหมายอาญา
3. เลียนแบบเครื่องหมายราชการตาม พ.ร.บ.รอยตราแผ่นดิน กรณีเลียนแบบตราพระ
มหามงกุฎ ก่อนนำไปประทับหลังองค์พระสมเด็จเหนือหัว ทำให้เกิดความเข้าใจผิด¹¹⁴

¹¹³ เอกสารแผนพับโฆษณาให้เช่าบูชาพระสมเด็จเหนือหัวที่แจก ณ บริษัท ไปรษณีย์ไทย จำกัด

วันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2553 ศาลอ่านคำพิพากษาคดีหมายเลขดำ อ.2358/2551 ที่พนักงานอัยการฝ่ายคดีพิเศษ 1 เป็นโจทก์ ยื่นฟ้อง นายสิทธิกร บุญฉิม อายุ 38 ปี และบริษัทไดมอนด์ ฮิลล์ จำกัด ว่า

โดยนายสิทธิกร บุญฉิม ในฐานะกรรมการผู้จัดการ เป็นจำเลยที่ 1-2 ในความผิดฐานร่วมกันฉ้อโกงประชาชน, ร่วมกันโฆษณาโดยใช้ข้อความที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในสาระสำคัญเกี่ยวกับสินค้า และโดยใช้ข้อความที่ใช้หรืออ้างอิงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์โดยไม่ได้รับพระบรมราชานุญาต ไม่เป็นธรรมต่อผู้บริโภคหรืออาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อสังคมส่วนรวม, ร่วมกันใช้เครื่องหมายราชการโดยไม่ได้รับอนุญาต และเลียนเครื่องหมายราชการให้ปรากฏที่วัตถุหรือสินค้าใดๆ

โจทก์ฟ้องว่า ระหว่างเดือน พ.ย.-ธ.ค. 50 จำเลยร่วมกันแสดงข้อความอันเป็นเท็จ โดยโฆษณาเผยแพร่ว่าจัดสร้างพระเครื่องที่ใช้ชื่อว่า "พระสมเด็จเหนือหัว" สร้างจากมวลสารดอกไม้พระราชทาน และผ้าไตรพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เพื่อจัดสร้างพระคราวนี้เป็นการเฉพาะ และยังนำตราเครื่องหมายพระมหามงกุฎที่เป็นเครื่องหมายราชการของสำนักราชเลขาธิการ สำนักพระราชวัง และเป็นสัญลักษณ์ของพระเจ้าแผ่นดิน มาพิมพ์ประทับไว้ที่ด้านหลังพระสมเด็จเหนือหัวทุกองค์

ศาลพิเคราะห์เห็นว่า จำเลยกระทำความผิดตามฟ้อง เมื่อเป็นการโฆษณาให้ประชาชนทั่วไปหลงเชื่อว่าการสร้างพระสมเด็จเหนือหัว ใช้มวลสารจากดอกไม้พระราชทาน จนทำให้ประชาชนเข้าใจว่าการจัดสร้างพระดังกล่าวเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ อีกทั้งการนำตรามงกุฎไปใช้พิมพ์ที่ด้านหลังนั้นก็ไม่ได้รับอนุญาตจากสำนักพระราชวัง และสำนักราชเลขาธิการ ทั้งที่เป็นความเท็จทั้งสิ้น จำเลยจึงมีความผิดตามฟ้อง

¹¹⁴หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ ฉบับวันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2553

พิพากษาว่า จำเลยทั้งสองมีความผิด ตาม พ.ร.บ.คุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ. 2522 มาตรา 47, 48 และ 59 และ พ.ร.บ.เครื่องหมายราชการ พ.ศ.2484 และประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 341, 343 และ 83 อันเป็นการกระทำความผิดกฏหมายหลายบท ให้เรียงลงกระทงลงโทษ โดยให้จำคุกจำเลยที่ 1 เป็นเวลา 4 ปี และปรับบริษัท จำเลยที่ 2 จำนวน 10,000 บาท ฐานฉ้อโกงประชาชนอันเป็นบทหนักสุด และลงโทษจำเลยในความผิดฐานใช้และเลียนแบบเครื่องหมายราชการโดยไม่ได้รับอนุญาต จำคุกจำเลยที่ 1 เป็นเวลา 1 ปี และปรับจำเลยที่ 2 จำนวน 2,000 บาท

รวมโทษจำคุกจำเลยที่ 1 เป็นเวลา 5 ปี และปรับบริษัท จำเลยที่ 2 รวม 12,000 บาท โดยให้จำเลยทั้งสองร่วมกันคืนเงินกับผู้เสียหายทั้ง 921 คน ที่เข้าพระสมเด็จเหนือหัว แต่ไม่ให้เกิน 4,055,916 บาท ตามที่โจทก์ฟ้อง¹¹⁵

เหตุการณ์คดีพระสมเด็จเหนือหัวได้สะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์จากพุทธพาณิชย์ที่มีจำนวนเงินมหาศาล วิธีการแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจและสะท้อนให้เห็นถึงความศรัทธาของผู้คนที่มีต่อพระมหากษัตริย์พระองค์นี้เป็นอย่างมาก โดยดูได้จากการกล่าวอ้างถึงมวลสารที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ การตั้งชื่อรุ่นพระเครื่องเพื่อให้เข้าใจว่าสร้างขึ้นตามพระราชประสงค์ รวมถึงการนำตราพระมหามงกุฎมาประทับด้านหลังเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้เช่าบูชาพระเครื่อง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าความคิดของผู้คนที่เช่าบูชาพระเครื่องรุ่นนี้ไม่ได้เกิดจากความศรัทธาที่มีต่อพระเครื่อง แต่เป็นการมองว่าพระเครื่องเป็นเพียงสินค้าชนิดหนึ่งที่ต้องคำนึงถึงผลกำไรตอบแทนในการลงทุนจากการเช่าบูชาพระเครื่องรุ่นนี้ เนื่องจากการเกิดคดีความขึ้นทำให้อัตราของราคาพระเครื่องรุ่นนี้ถูกตัดทอนลงไปอย่างเด่นชัดจึงมีการฟ้องร้องและขอคืนเงินที่ได้ลงทุนไป

การเกิดคดีพระสมเด็จเหนือหัวอาจเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พระเครื่องที่มีการจัดสร้างขึ้นมาได้รับความนิยมน้อยลงไป จึงเป็นช่องทางให้มีการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบอื่นขึ้นมา

¹¹⁵หนังสือพิมพ์ คม ชัด ลึก ฉบับวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ.2553

เพื่อแทนที่พระเครื่องในแง่ของความเชื่อทางจิตใจด้านเศรษฐกิจ จนทำให้เกิดปรากฏการณ์จุดคาน
รวมเทพ พีเอร์ขึ้นในสังคมช่วงปี 2549-2551

บทที่ 5

สรุป

การศึกษาเรื่องพระเครื่องกับสังคมไทยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาแนวคิดการสร้างพระพิมพ์กระทั่งมาสู่การสร้างพระเครื่อง คติความเชื่อ และพุทธพาณิชย์ ผ่านการศึกษาบริบททางประวัติศาสตร์สังคม การเมือง และเศรษฐกิจ โดยการวิเคราะห์เอกสารและการประมวลผลการเก็บข้อมูลภาคสนามจากผู้นิยมพระเครื่อง การศึกษาครั้งนี้นอกจากได้แสดงให้เห็นภาพคติความเชื่อของผู้คนในสังคมที่มีต่อการสร้างพระพิมพ์ในแต่ละยุคสมัยที่ได้สร้างขึ้นจากความศรัทธาในรูปแบบที่ต่างกันไปแล้วยังได้บ่งชี้ว่าเราสามารถศึกษาประวัติศาสตร์ รวมถึงแนวคิดความเชื่อ ความศรัทธาของผู้คนในสังคมที่สะท้อนออกมาให้เห็นในรูปแบบวัตถุเนื่องในพุทธศาสนาที่เรียกว่า พระเครื่อง

พระเครื่องมีต้นกำเนิดจากการสร้างพระพิมพ์ซึ่งมีการทำขึ้นตั้งแต่ต้นพุทธกาลเรื่อยมา โดยเริ่มจากการสร้างเพื่อเป็นสิ่งระลึกให้ผู้เดินทางมาบนมัสการสังเวชนียสถานอันเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธานุญาติให้พุทธศาสนิกชนไปปลงสังเวชเพื่อระลึกถึงพระองค์หลังจากปริณิพพาน พระพิมพ์ที่สร้างขึ้นมากในยุคนั้นมักจะมีการจารึกคาถา เถธมฺมาฯ อันเป็นคาถาที่อธิบายย่อเรื่องอริยสัจ 4 ประการเพื่อเป็นการช่วยเผยแผ่พุทธศาสนาให้แก่ขยายออกไปยังพื้นที่ต่างๆ ซึ่งเป็นความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธานที่เชื่อว่าพระศาสนาจะเสื่อมและสิ้นสุดลง กระทั่งไม่มีพระสงฆ์และไม่มีผู้รู้พระธรรมวินัย จึงได้มีการสร้างพระพิมพ์และจารึกคาถา เถธมฺมาฯ ขึ้นเพื่อสืบทอดพระศาสนา

การเดินทางติดต่อค้าขายของพ่อค้าชาวอินเดียได้ทำให้การแผ่ขยายอิทธิพลทางพุทธศาสนากระจายไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ส่งผลให้คติความเชื่อและพระพิมพ์ได้แผ่กระจายไปยังดินแดนต่างๆ ด้วย เมื่อชาวอินเดียได้เข้ามาสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และดินแดนประเทศไทยในสมัยทวารวดีได้นำพุทธศาสนาเข้ามาพร้อมทั้งความเชื่อเรื่องปัญญาอันตรธานจึงเป็นสาเหตุทำให้คติการสร้างพระพิมพ์และการจารึกคาถา เถธมฺมาฯ เข้ามาสู่สังคมด้วย จากหลักฐานทางโบราณคดีที่

พบในประเทศไทยชี้ให้เห็นว่าพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในสมัยทวารวดีนั้นมีวัตถุประสงค์การสร้างเพื่อสืบทอดพระศาสนา มีลักษณะและรายละเอียดที่แตกต่างกันตามแต่ละช่วงเวลาการสร้าง แต่นิยมสร้างพระพิมพ์ปางแสดงปาฏิหาริย์ของพระพุทธเจ้า อาทิ ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ ปางพระพุทธเจ้าประทับเหนือพญาคบะ เป็นต้น

ต่อมาเมื่อคติความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จากขอมและพุทธศาสนานิกายมหายานจากจีนได้เข้ามาผสมผสานกับความเชื่อทางพุทธศาสนานิกายเถรวาทได้ทำให้เกิดการสร้างพระพิมพ์เปลี่ยนแปลงไป จากการสร้างพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพระศาสนามาเป็นการสร้างเพื่อปรารถนาประโยชน์แก่ผู้ถวายชนม์โดยปราศจากหลักฐานทางโบราณคดีที่ได้จากการขุดค้น พบว่าพระพิมพ์สร้างด้วยดินเหนียวและมีการนำเอาอัฐิของผู้ตายมาผสมกับดินเหนียวแล้วพิมพ์เป็นพระพุทธรูปหรือรูปพระโพธิสัตว์ลงบนเนื้อวัสดุแต่ไม่มีการนำพระพิมพ์เหล่านี้มาเผา เรียกพระพิมพ์ที่ได้จากการสร้างแบบนี้ว่าพระพิมพ์ดินดิบ พระพิมพ์ชนิดนี้ไม่ได้ผ่านการเผาเพื่อทำให้เนื้อดินแห้งแกร่งจึงแตกหักง่าย ไม่คงทนถาวร สะท้อนให้เห็นว่าไม่ได้สร้างขึ้นตามคติการสืบทอดพระศาสนาที่เน้นจำนวนและความคงทนของพระพิมพ์ สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างขึ้นในคติที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้ตายได้บรรลุมิโหติสัตว์ในอนาคตกาล และยังพบคาถาบทที่จารึกไว้บนพระพิมพ์ ที่กล่าวถึงเหตุและการสิ้นเหตุ คือ การดับทุกข์ (นิพพาน)

สมัยสุโขทัยหลังจากการเสื่อมอำนาจทางการเมืองของเขมรซึ่งเคยมีอิทธิพลครอบคลุมดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลายาวนาน วัฒนธรรมและคติความเชื่อของสุโขทัยได้รับอิทธิพลของขอมและมีความเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนานิกายเถรวาท แต่สุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองทางพุทธศาสนามากกว่าศาสนาพราหมณ์จึงส่งผลให้ความเชื่อทางพุทธศาสนาเติบโตขึ้นแทนที่ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และก่อให้เกิดความเชื่อในเรื่องบุญกุศลและภพภูมิหลังความตาย ซึ่งมีหลักฐานปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเรื่องไตรภูมิพระร่วงที่แต่งขึ้นในสมัยสุโขทัย ความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เรื่องการหลุดพ้น และเรื่องบุญกรรมต่างๆ เป็นสาเหตุทำให้เกิดคติการสร้างพุทธสถานอุทิศถวายในพุทธศาสนารวมถึงการสร้างพระพุทธรูปและพระพิมพ์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและประกอบบุญกุศลขึ้นโดยได้รับอิทธิพลแนวคิดเรื่องการถวายสิ่งของเพื่อเป็นเครื่องบูชาในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งยังคงสืบทอดอิทธิพลทางวัฒนธรรมอยู่ และแม้ว่าในสมัยสุโขทัยจะยังมีความ

เชื่อในเรื่องปัญญาอันตรธานปรากฏอยู่แต่การสร้างพระพิมพ์ส่วนใหญ่ไม่ปรากฏพระพิมพ์ที่จารึกคาถา เย ธมฺมาฯ เพื่อสืบทอดพระศาสนา โดยมีมูลเหตุจากความนิยมในเรื่องการจารึกพระธรรมลงบนพื้นวัสดุที่มีความคงทนถาวรมากกว่าการจารึกพระคาถาลงบนพระพิมพ์

สมัยอยุธยาวัฒนธรรมและความเชื่อของผู้คนในสังคมได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมหลายรูปแบบที่เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก่อนหน้าเข้ามาผสมผสาน อีกทั้งช่วงระยะเวลาในสมัยอยุธยาที่ยาวนานถึง 417 ปี จึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีผลให้คติความเชื่อของผู้คนเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยและบริบท ณ ช่วงเวลานั้นๆ เช่น อิทธิพลทางวัฒนธรรมและความเชื่อทางศาสนาจากต่างชาติ การทำศึกสงครามและความวุ่นวายทางการเมืองภายในราชสำนัก เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้คติในการสร้างพระพิมพ์ของสมัยอยุธยามีการเปลี่ยนแปลงไป สามารถแบ่งพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นตามคติความเชื่อได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 การสร้างพระพิมพ์เพื่อเป็นพุทธบูชา ประกอบบุญกุศล มักปรากฏในสมัยอยุธยาตอนต้นเนื่องจากได้รับถ่ายทอดความเชื่อมาจากสุโขทัย และกลุ่มที่ 2 การสร้างพระพิมพ์เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล ความศักดิ์สิทธิ์ และดลบันดาลให้เกิดอานุภาพต่างๆ เกิดขึ้นในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มีการะสงครามเกิดขึ้นบ่อยครั้ง ทำให้มีการหาที่พึ่งทางจิตใจทั้งในด้านของพิธีกรรม รวมถึงการพกพาพระพิมพ์ที่เชื่อว่ามีพุทธคุณด้านคงกระพัน ชาตรี นำติดตัวเพื่อสร้างขวัญกำลังใจ

สมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานว่ามีการต่อยอดแนวคิดต่อจากสมัยอยุธยา คือ มีการนำพระพิมพ์มาใช้ในฐานะเครื่องรางของขลังชนิดหนึ่ง ซึ่งเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเหตุการณ์สำคัญที่อุบัติขึ้นในช่วงเวลาต่างๆ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนแนวคิดทางพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 1 เพื่อให้ผู้คนในสังคมเข้าถึงพุทธศาสนาได้ง่ายขึ้น การเกิดการระบาดของอหิวาตกโรคที่มีความรุนแรง ผู้คนล้มตายลงเป็นจำนวนมากส่งผลให้เกิดความหวาดกลัวต่อโรคระบาดเป็นอย่างมาก รวมถึงความนิยมในการเก็บสะสมของเก่าซึ่งนำไปสู่การลักลอบขุดค้นหาวัตถุโบราณตามกรุพระเจดีย์ต่างๆ กระทั่งค้นพบพระพิมพ์ต่างๆ เป็นจำนวนมาก ปัจจัยเหล่านี้ได้ทำให้เกิดแนวคิดเรื่องพระเครื่องและยังเป็นปัจจัยที่ทำให้มีการนำพระพิมพ์หรือพระกรุซึ่งแต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อสืบทอดพระศาสนาได้เปลี่ยนสถานะกลายมาเป็นพระเครื่องที่มีพุทธคุณสำหรับป้องกันอันตรายในด้านต่างๆ

จากปัจจัยที่กล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพระพิมพ์กลายเป็นพระเครื่องที่ผู้คนมีไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและในที่สุดได้กลายเป็นสิ่งที่นิยมแพร่หลายในสังคมไทย ความนิยมพระเครื่องเพิ่มสูงขึ้นสืบเนื่องมาจากปัจจัยสนับสนุนต่างๆ ได้แก่ การสร้างเหรียญพระที่ระลึกซึ่งเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นสูงในสมัยรัชกาลที่ 5 อันนำไปสู่การสร้างเหรียญพระสงฆ์ที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญจุดหนึ่ง และยังแสดงให้เห็นถึงจุดเริ่มต้นของการสร้างเหรียญพระเครื่องขึ้น นอกจากนี้เมื่อประเทศไทยต้องเผชิญกับภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง ผู้คนรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน พระเครื่องจึงเป็นที่พึ่งทางใจที่สำคัญ เกิดการจัดสร้างพระเครื่องขึ้นเป็นจำนวนมากพร้อมๆ กับการชุดพระพิมพ์ตามกรุต่างๆ เพื่อนำมาเป็นพระเครื่อง ส่งผลให้พระเครื่องได้รับความนิยมเป็นอย่างมากในสังคม

หลังสงครามสิ้นสุดสังคมเกิดความตื่นตัวในการศึกษาพระเครื่องอย่างเป็นระบบ มีการอธิบายถึงการเกิดพุทธคุณ การแยกประเภทพระเครื่องตามลักษณะของวัสดุที่สร้าง มีการจัดอันดับความนิยมพระเครื่องเป็นหมวดหมู่ ทำให้พระเครื่องมีมูลค่าทางการตลาดจนเกิดการสร้างพระปลอมขึ้นและเกิดสถานที่แลกเปลี่ยนซื้อขายพระเครื่องที่เรียกว่า “ตลาดพระเครื่อง” ขึ้นในสังคม

ความนิยมพระเครื่องของผู้คนในสังคมทำให้เกิดการสร้างพระเครื่องเพื่อขึ้นนำความเชื่อที่แสดงให้เห็นความเป็นผู้นำทั้งด้านการปกครองและด้านจิตใจของผู้นำประเทศ รวมถึงการสร้างพระเครื่องเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจแจกจ่ายให้กับทหารและตำรวจตระเวนชายแดนที่สู้รบเพื่อต่อต้านกลุ่มแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นในประเทศ

เมื่อปัญหาแนวความคิดคอมมิวนิสต์ยุติลง รัฐบาลหันมาให้ความสนใจและสนับสนุนด้านเศรษฐกิจ ทำให้เศรษฐกิจเติบโตขึ้น ความเชื่อและค่านิยมในสังคมเปลี่ยนแปลงไป ผู้คนแสวงหาเครื่องรางของขลังเพื่อตอบสนองความต้องการและความมั่นใจในทรัพย์สินหรือผลประโยชน์ที่จะได้รับจากการเติบโตทางเศรษฐกิจ ปრაภาฏการณดังกล่าวนี้ส่งผลให้พระเครื่องที่มีพุทธคุณทางด้านเมตตามหานิยมได้รับความนิยมขึ้นเป็นอย่างมาก สะท้อนให้เห็นจากการตั้งชื่อรุ่นพระเครื่องที่เชื่อมโยงระหว่างความเชื่อและค่านิยมทางเศรษฐกิจเข้าไว้ด้วยกัน พระเกจิอาจารย์ในช่วงเวลานั้นที่สร้างพระเครื่องและได้รับความนิยมจากผู้คนเป็นอย่างมาก คือ หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ วัดบ้านไร่

ที่มียอดการบริจาคเงินเพื่อสาธารณกุศลมากถึง 63,759,812 บาทต่อปี¹ เงินส่วนใหญ่ได้มาจากการสร้างวัดถมุงคลและพระเครื่องของทางวัดบ้านไร่เพื่อให้ประชาชนเช่าบูชา

พระเครื่องได้รับความนิยมจากผู้คนจำนวนมากทั้งในและต่างประเทศ ธุรกิจที่เกี่ยวกับพระเครื่อง อาทิ ธุรกิจสร้างพระเครื่อง ธุรกิจแผงพระเครื่อง ธุรกิจโฆษณาพระเครื่อง ขยายตัวอย่างมากตามสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและด้วยจำนวนเงินหมุนเวียนในวงการพระเครื่องที่มีมากกว่า 20,000 ล้านบาทต่อปีและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องถึงร้อยละ 10 - 20 ต่อปี² ส่งผลให้เกิดการหลอกลวง ข้อโกงขึ้นจนเกิดเป็นคดีความฟ้องร้องการกระทำผิดเกี่ยวกับธุรกิจการสร้างพระเครื่อง คดีที่โด่งดังในระดับประเทศ คือ คดีอมเงินเหรียญนามสกุล ที่ผู้ผลิตเหรียญนามสกุลพุทธโสธรได้บอกวัดอุประสงค์การสร้างว่าเพื่อนำรายได้จากการเช่าบูชาเหรียญนามสกุลพุทธโสธรไปก่อสร้างหอประชุม ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จำนวน 200 ล้าน แต่ได้มอบเงินให้มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเพียง 100 ล้านบาท และ คดีพระสมเด็จเหนือหัว ที่มีการแอบอ้างถึงมวลสารที่ใช้ในการจัดสร้างว่าได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ รวมถึงการนำตราพระมหามงกุฎมาประดิษฐานไว้ที่ด้านหลังของพระสมเด็จเหนือหัว โดยไม่ได้รับอนุญาต อีกทั้งการตั้งชื่อรุ่นว่าพระสมเด็จเหนือหัวเพื่อต้องการสื่อให้ประชาชนทั่วไป ผู้สนใจเช่าบูชาพระเครื่องเข้าใจผิดว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างพระเครื่องรุ่นนี้ มีการประเมินกันว่า หากปล่อยให้เช่าบูชาพระเครื่องรุ่นนี้ได้ทั้งหมด ผู้สร้างจะได้ยอดเงินประมาณ 1,600 ล้านบาท ซึ่งทั้ง 2 คดีนี้สะท้อนให้เห็นจำนวนเงินมหาศาลที่หมุนเวียนในธุรกิจพระเครื่องและยืนยันการมีอยู่ของพุทธพาณิชย์ในสังคมอย่างชัดเจน

การศึกษาครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาและคติความเชื่อของพระพิมพ์ที่สร้างขึ้นในแต่ละยุคสมัยซึ่งล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดแนวคิดเรื่องพระเครื่อง จนได้รับความนิยมเป็นอย่างมากจากผู้คนในสังคม นอกจากนี้ ได้ศึกษาให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการสร้าง

¹คณะบรรณาธิการสำนักพิมพ์สี่ธรรม, เหตุเกิด ณ วัดบ้านไร่ (กรุงเทพฯ : สงวนกิจการพิมพ์, ม.ป.ป.), 93.

²“ธุรกิจพระเครื่อง” [ออนไลน์] เข้าถึงเมื่อ 15 เมษายน 2554 เข้าถึงได้จาก

พระเครื่องและการแสวงหาผลประโยชน์จากความศรัทธาของผู้คนที่ถือพระเครื่อง ข้อมูลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเป็นฐานสำคัญที่จะช่วยให้สามารถศึกษาเรื่องแนวคิดทางพุทธศาสนาในสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม รวมทั้งการศึกษาเกี่ยวกับการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในรูปแบบอื่นที่เข้ามาแทนที่พระเครื่องในแง่มุมมองของความเชื่อทางด้านเศรษฐกิจ อาทิ จตุคามรามเทพ นางกวัก ต่อเงินต่อทอง ชูชก เป็นต้น การศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มทางความคิดความเชื่อของผู้คนที่เข้าไปในทางเสื่อมถอยและออกห่างจากแก่นของพุทธศาสนาไปเรื่อยๆ จนกระทั่งมองวัตถุซึ่งเป็นตัวแทนแห่งพุทธศาสนาว่าเป็นเพียงสินค้าประเภทหนึ่งที่จะสร้างผลกำไรให้กับตนเองเพื่อจะนำมาซึ่งทรัพย์สินเงินทองในการใช้สนองตัณหาของตนอันไม่มีที่สิ้นสุด

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- กรมศิลปากร. **จดหมายเหตุฟอร์บั้ง**. พระนคร : ไสภณพิพรรฒธนาการ, 2486. (พิมพ์ในงานพระศพพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทวะวงศัวโรทัย).
- _____ . **จารึกในประเทศไทยเล่ม 1 อักษรปัลลวะ หลังปัลลวะ พุทธศตวรรษที่ 12-14**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- _____ . **จารึกในประเทศไทยเล่ม 2 อักษรปัลลวะ อักษรมอญ พุทธศตวรรษที่ 12-21**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- _____ . **จารึกในประเทศไทยเล่ม 3 อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 15-16**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- _____ . **จารึกในประเทศไทยเล่ม 4 อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 17-18**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- _____ . **จารึกในประเทศไทย เล่ม 5 อักษรธรรมและอักษรไทย พุทธศตวรรษที่ 19-24**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2529.
- _____ . **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2527.
- _____ . **นำชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอุ้มทองและเรื่องราวสุวรรณภูมิ**. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2550.
- _____ . **ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาค 1**. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2510.
- _____ . **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4**. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2452.
- _____ . **ประชุมพงศาวดารภาคที่ 80**. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2509.
- _____ . **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2521.
- _____ . **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 2 จารึก ทวารวดี ศรีวิชัย ละโว้ ศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ ชำระและแปล**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2504.

- กรมศิลปากร. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3.** พระนคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2508.
- _____. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4.** พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513.
- _____. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1.** กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517.
- _____. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 8 จารึกสุโขทัย.** กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2548.
- _____. **ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 พิมพ์ตามฉบับหลวง ตรา 3 ดวง เล่ม 3.** กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2529.
- _____. **พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จ. พระนครศรีอยุธยา** พระนคร : กรมศิลปากร, 2502.
- _____. **พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทอง.** ปทุมธานี : สारวังสรรค์, 2545.
- _____. **ศิลปะทวารวดี : ต้นกำเนิดพุทธศิลป์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.
- _____. **เสภาเรื่องขุนช้าง-ขุนแผน.** กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2513.
- กฎหมายตรา 3 ดวง ฉบับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแก้ไขปรับปรุงใหม่ เล่ม 3.** กรุงเทพฯ : สถาบันปริดี พนมยงค์, 2548.
- กองบรรณาธิการข่าวสด. **99 เหยี่ยว บุษามหานิยม.** กรุงเทพฯ : มติชน, 2552.
- แกรนท์ อีแวนส์. **ประวัติศาสตร์สังเขปประเทศลาว ประเทศกลางแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์.** แปลโดย ดุษฎี เฮย์มอนด์. เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์ม, 2549.
- คณะบรรณาธิการสำนักพิมพ์สี่ธรรม. **เหตุเกิด ณ วัดบ้านไร่.** กรุงเทพฯ : สงวนกิจการพิมพ์, ม.ป.ป.
- คนเมืองคอน [นามแฝง]. **ตำนานการสร้างพระหลวงปู่ทวด วัดช้างให้.** ม.ป.ท.: ม.ป.ป.
- จอมพล ป. พิบูลสงคราม ครบรอบศตวรรษ 14 กรกฎาคม 2550.** กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2540.
- จาดูรงคมกคล.** กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508.
- จิตร บัวบุศย์. **ประวัติย่อพระพิมพ์ในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2514.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือ**

ในรัชกาลที่ 5. พระนคร : กรมสรรพสามิต, 2508.

จำปา เยื้องเจริญ และคณะ. **วิเคราะห์ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย.**

กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, ม.ป.ป.

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. **พระเครื่อง.** กรุงเทพฯ : สำนักงานสลากกินแบ่งรัฐบาล, 2514.

ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์. **สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) เล่ม 1.** พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา,
2507.

ฉันทะ วารม้น. **ตำรับพระเครื่องรางของขลัง.** กรุงเทพฯ : เกษมบรรณกิจ, ม.ป.ป.

ชายเดี่ยว พัฒนาสุวรรณและไชยา พัฒนาสุวรรณ. **พระกำลังแผ่นดิน.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้น
ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2541.

เชวง พันธุ์จันทร์. **พระพุทธศาสนาใน 25 พุทธศตวรรษ.** พระนคร : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, 2500.

ซีมอง เดอ ลู ลาแบร์. **จดหมายเหตุลาลูแบร์ฉบับสมบูรณ์ : ราชอาณาจักรสยาม.**

แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พระนคร : ก้าวหน้า, 2510.

เซเดส์, ยอร์ช. **ตำนานอักษรไทย ตำนานพระพิมพ์ การขุดค้นที่พงตึกและศิลปะไทยสมัย**

สุโขทัย. แปลโดย หม่อมเจ้า สุภัทราดิศ ดิศกุล, กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา,
2526.

ฉัง-บัพติสต์ ปาลเลกัวซ์. **เล่าเรื่องกรุงสยาม.** แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา,
2549.

ดวงแก้ว โชนเขตประเสริฐ. **พระเครื่องของขลัง.** กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาการ, 2513.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **ตำนานเรื่องเครื่องโต๊ะและถ้วยปั้น.**

พระนคร : ม.ป.ท., 2511. (พิมพ์ในงานศพ นายสง่า วรรณดิษฐ์ กันยายน 2511).

_____. **จดหมายเหตุประพาสต้นรัชกาลที่ 5.** กรุงเทพฯ : แพร่พิทยาล, 2519.

_____. **ความทรงจำ.** กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.

_____. **ตำนานพระพุทธเจดีย์.** กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2518.

_____. **สาส์นสมเด็จพระ เล่มที่ 2.** พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, 2504.

ตำราวิชาภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. **สาส์นสมเด็จพระ เล่มที่ 3.** พระนคร :

องค์การคำคุณุสภา, 2504.

_____. **สาส์นสมเด็จพระ เล่ม 4.** กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสภา, 2504.

_____. **สาส์นสมเด็จพระ เล่มที่ 10.** พระนคร : องค์การคำคุณุสภา, 2504.

ตรียมปวาย [นามแฝง]. **ปริอรรถาธิบายแห่งพระเครื่องฯ เล่ม 1 เรื่องพระสมเด็จพระ.** พระนคร :

บริษัทอุปกรณการพิมพ์, 2497.

แถมสุข นุ่มนนท์. **เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : สายธาร,

2544.

_____. **50 ปี พรรคประชาธิปัตย์กับการเมืองไทย.** นครปฐม : ม.ป.ท., 2539.

ทรงชัย เจตะบุตร. **พระเครื่องเมืองเหนือ.** เชียงใหม่ : ช้างเผือกการพิมพ์, 2503.

ทศพล จังพานิชย์กุล. **รวมสุดยอดพระคณาจารย์.** กรุงเทพฯ : คอม่่า, 2547.

_____. **พระกริ่งคู่แผ่นดิน วัดสุทัศน์เทพวรารามราชวรมหาวิหาร.** กรุงเทพฯ : คอม่่า

ดีไซน์แอนด์พริ้นท์, 2545.

ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. **การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2526.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1.** พระนคร : คลัง

วิทยา, 2505.

_____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2.** กรุงเทพฯ : องค์การคำของคุรุ

สภา, 2504.

_____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2.** กรุงเทพฯ : องค์การคำ

ของคุรุสภา, 2504.

เทพย์ สาริกบุตร. **พุทธาภิเษกพิธี พิธีกรรมปลุกเสกพระเครื่องรางของขลัง.** พระนคร : ศิล

ปาบรรณาการ, 2509.

เทพชู ทับทอง. **พุทธนุสรณ์ พระเครื่องกรุง.** พระนคร : นนทชัย, 2513.

ทำเนียบและประวัติเหรียญหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ. เชียงใหม่ : วัดดอยแม่ปิ้ง, 2520.

ธชา จุลินทร. **พระพุทธชินราช : สูดยอดพระเครื่องแห่งอินโดจีน**. กรุงเทพฯ : คอมม่า, 2537.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **การใช้กฎหมายป้องกันคอมมิวนิสต์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2516.

ธิดา สาระยา. **ทวารวดี ต้นประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2545.

_____. **ประวัติศาสตร์มหาสมุทรอินเดีย**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2554.

_____. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2529.

ธิดา สาระยา. **สรุปผลการสัมมนา เรื่อง ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพฯ : พระนครการพิมพ์, 2527.
(เนื่องในโอกาสฉลอง 700 ปี ลายสือไทย).

น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. **พระพุทธรูป : สื่อศรัทธาและการสืบเนื่องของมรดกวัฒนธรรม**.
กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2543.

นงคราญ ศรีชาย และวรวิทย์ หัสภาค. **โบราณคดีศรีวิชัย มุมมองใหม่การศึกษาวิเคราะห์
แหล่งโบราณคดีรอบอ่าวบ้านดอน**. นครศรีธรรมราช : โรงพิมพ์เม็ดทราย, 2543.

นิโกลาส แซรเวส. **ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม**. แปล
โดย สันต์ ท.โกมลบุตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2550.

นิติ กสิโกศล. **30 ปี สถาบันไทยคดีศึกษา**. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, 2544.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ยุคสมัยไม่เชื่ออย่าลบหลู่**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด
มหาชน, 2541.

_____. **พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
เคล็ดไทย, 2544.

_____. **ปากไก่และใบเรือ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : แพรวสำนักพิมพ์, 2543.

บุญเสริม ศรีภิรมย์. **พระพุทธรูปและพระพิมพ์ยอดนิยม**. กรุงเทพฯ : เนติกุลการพิมพ์, 2532.

บริหารบุรีภัณฑ์, หลวง. **เรื่องโบราณคดี**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, 2531.

_____. **พระพุทธรูปสมัยต่างๆในประเทศไทย**. พระนคร : ม.ป.ท., 2514. (พิมพ์ในงาน
ศพ นายดาบตำรวจทองอยู่ แจ่มทวี).

ปรมาณูศิวิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. **ปฐมสมโพธิกถา**. พระนคร : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, 2505.

ปวเรศวิद्याลนกร, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. **จดหมายเหตุบัญญัติน้ำฝน**. พระนคร :
โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.

ปรีชา นุ่นสุข. **หลักฐานทางโบราณคดีในภาคใต้ของประเทศไทยที่เกี่ยวกับอาณาจักรศรี
วิชัย**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2525. (พิมพ์เนื่องในการสัมมนาประวัติศาสตร์
นครศรีธรรมราช ครั้งที่ 2).

ประชุม กาญจนวัฒน์. **พระเครื่องเรื่องของขลัง**. กรุงเทพฯ : อักษรสัมพันธ์, 2525

_____. **พระเครื่องเลื่องชื่อ**. กรุงเทพฯ : ศรีเมืองการพิมพ์, 2516.

_____. **ภาพพระเครื่องเล่ม 1-2**. กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์, 2536.

ป.หวลวิล [นามแฝง]. **ตำราคุณลักษณะพระเครื่อง**. พระนคร : สำนักพิมพ์ผ่านฟ้าพิทยา, 2506.

पालเลกัวส์ ฉง-บัปติสต์. **เล่าเรื่องกรุงสยาม**. แปลโดย สันต์ ท.โกมลบุตร. กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา,
2549.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์. **เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ**. เชียงใหม่ : ซิลค์
เวอร์มบुकส์, 2539.

ผาสุก อินทราวุธ. **พุทธปฏิมาฝ่ายมหายาน**. กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, 2543.

_____. **รายงานการขุดค้นเมืองโบราณฟ้าแดดสงยาง อ.กมลาไสย จ.กาฬสินธุ์**.

นครปฐม : สถาบันวิจัยและพัฒนามหาวิทยาลัยศิลปากร, 2544.

พจนานุกรมเขมร-ไทย ฉบับทุนพระยาอนุমানราชธน เล่ม 2. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองสาส์นการ
พิมพ์, 2521.

พรชัย ลิขิตธรรมโรจน์ และถาวร เกียรติทัพบิว. **พระเครื่องกับสังคมไทย : ศึกษาเฉพาะกรณี**

ผลกระทบที่มีต่อภาวะความเป็นอยู่ทางสังคมของคนไทย. สงขลา : คณะ

วิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่, 2514.

พรภิรมณ์ เชียงกุล. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2525.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **สถานการณ์พระพุทธศาสนาและกระแสไสยศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สหธรรมมิกการพิมพ์, 2539.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พริ้นติ้ง, 2546.

พระพิมลธรรม, (อาสภมหาเถร). **ผจญมาร : บันทึกชีวิต 5 ปี ในห้องขัง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกลาง กองการวิปัสสนาธุระ, 2530.

พระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ 5. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2520.

(พิมพ์ในงานพระศพหม่อมเจ้านิกรเทวีัญ เทวกุล).

พระวินัยปิฎก เล่ม 4 มหาวรรค ภาค 1 และอรรถกถา. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง. 2530. (พิมพ์ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา).

พินัย ศักดิ์เสนีย์. **นามานุกรมพระเครื่อง**. พระนคร : สำนักพิมพ์ดวงศศิศึกษา, 2502.

พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. **กระเบื้องถ้วยกะลาแตก**. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2550.

ไพฑูริย์ รัญญา. **เทพเจ้าแห่งด่านขุนทด**. กรุงเทพฯ : บริษัทเนชั่นมัลติมีเดียกรุ๊ปจำกัดมหาชน, 2546.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่างๆ ตั้งแต่เดือนธันวาคม 2506 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2511**. พระนคร : กรมแผนที่ทหาร, 2512.

_____. **พระบรมราโชวาท พระราชดำรัส**. กรุงเทพฯ : นครหลวงกรุงเทพธนบุรี, ม.ป.ป.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. **เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง**. พระนคร : โรงพิมพ์ธนาคารออมสิน, 2496.

มงเซญอร์ ปาลเลกัวซ์. **เล่าเรื่องกรุงสยาม**. แปลโดย สันต์ ท. โกมลบุตร. นนทบุรี : ศรีปัญญา, 2549.

มอนต์ จันทนากร. **ทำเนียบพระกริ่งพระชัยวัฒน์**. กรุงเทพฯ : สำนักงานนครช่าง, 2527.

มลิวัดย์ แต่งแก้วฟ้า. **สองสทวรรษ บนเส้นทางการเมืองไทย**. นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

มหาดไทย, กระทรวง. รายงานการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เล่ม 1. พระนคร : โรงพิมพ์กระดาษไทย, 2500.

เมฆพัด [นามแฝง]. ตำราดูพระเครื่องพระสมเด็จ. พระนคร : สำนักพิมพ์พิทยาคาร, 2513.

ยังยุทธ์ วิทยาลัยทอผ้า. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ในทัศนะของคนรุ่นใหม่.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธีรภิกขุจำกัด, 2534.

ยอร์ช เซเดส์. ตำนานพระพิมพ์. พระนคร : ม.ป.ท., 2513. (พิมพ์ในงานศพนายกรี้ กรโกวิท).

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์. กระบวนการกำหนดนโยบายเศรษฐกิจในประเทศไทย : บทวิเคราะห์

เชิงประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง พ.ศ. 2475-2530. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2532.

รัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. แปลโดย แสง มนวิฑูร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2517.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2526.

_____. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, 2546.

วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม 3. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท, 2536.

วรางคณา นิพัทธ์สุขกิจ. หนึ่งทวง ไม้ฝาง ช้าง ของป่า การค้าอยุธยา สมัยพุทธศตวรรษที่ 22-23. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2550.

วามเทพมูณี, พระราชครู. คัมภีร์ยันต์ 108. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, 2521.

วิจิตรวาทการ, หลวง. พุทธานุภาพ. พระนคร : สำนักงาน ส.ธรรมภักดี, 2504.

วินัย ผู้นำพล. วัฒนธรรมผสมในศิลปกรรมสยาม. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2552.

วิวัฒน์ อุดมกัลยารักษ์. เบญจภาคี 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2542.

วุฒิชัย มูลศิลป์และกนกวลี ชูชัยยะ. เจ้านายในราชวงศ์จักรี เล่ม 2. กรุงเทพฯ : องค์การค้าของคุรุสภา, 2542.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปะทวารวดี : วัฒนธรรมพุทธศาสนายุคแรกเริ่มในดินแดนไทย.

กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2547.

- ศักดิ์ สุริยัน. พระกริ่ง พระปิดตา และเครื่องรางของขลัง. กรุงเทพฯ : บำรุงบุญถุกิจ, 2515.
- _____. รูปและสัญลักษณ์แห่งพระศากยพุทธ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด, 2532.
- ศิริพร สัจจามันท์. เอกสารการสอนชุดเศรษฐกิจไทย สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช หน่วยที่ 8-15. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2544.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. รัฐปัตตานี ใน “ศรีวิชัย” เก่าแก่กว่ารัฐสุโขทัยในประวัติศาสตร์. กรุงเทพฯ : มติชน, 2548.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. พระเครื่องในเมืองสยาม. กรุงเทพฯ : มติชน, 2539.
- ศูนย์การศึกษาระหว่างประเทศมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ไทย - เวียดนาม : ความสัมพันธ์ทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมที่กระชับแน่นหลังสหภาพโซเวียตล่มสลายจนถึงปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.
- ชรวัดมน [นามแฝง]. มงย๋อนไปสมัย ร.5 เกจิ อาราม วัดถุมงคล. กรุงเทพฯ : คณะบุคคลอักษรโชติช่วง, 2551.
- ส. ศิวรักษ์ [นามแฝง]. เรื่องนายปรีดี พนมยงค์ ตามทัศนะ ส.ศิวรักษ์. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2540.
- สนิท สัมครการ. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยวิเคราะห์เชิงสังคม –มานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2539.
- สมชาย บุญอาสา. สูดยอดพระเครื่องราง. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- สมชาย ภคภาสนวิวัฒน์. เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเมืองการปกครองหลังสิ้นสุดสงครามเย็น. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546.
- สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล. ประวัติศาสตร์ที่เพิ่งสร้าง. กรุงเทพฯ : 6 ตุลารำลึก, 2544.
- สรพล ไศภิตกุล. สูดยอดเหรียญพระเครื่อง กระบวน 2. กรุงเทพฯ : มติชน, 2544.
- สรพล ไศภิตกุล. สูดยอดเหรียญพระเครื่อง. กรุงเทพฯ : มติชน, 2540.
- _____. ส่องเหรียญส่องพระ. กรุงเทพฯ : มติชน, 2547.

สรศักดิ์ แฟงสภา. **หวน ชีวิตไทยในไฟสงครามโลกครั้งที่ 2**. กรุงเทพฯ : สารคดี, 2539.

สัจชัย สุวัจนุตต. **ยุโรปสามทศวรรษหลังสงคราม ค.ศ.1945-1975**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

สันติ เล็กสุขุม. **ศิลปะภาคเหนือ : ทรินทุไทย – ล้านนา**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ,
2528.

สายชล สัตยานุรักษ์. **พุทธศาสนากับแนวคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (พ.ศ.2325-2352)**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2546.

สิริ เปรมจิตต์. **ชีวิตและงาน ของ พลเรือตรีถวัลย์ อังรณาวาสวัสดิ์ อดีตนายกรัฐมนตรื “ลั่น
ทอง” หัวหน้าคณะรัฐบาลประชาธิปไตยสมบูรณ์ชุดแรกของเมืองไทย บันทึก
ประวัติศาสตร์การเมืองของไทยในระบอบประชาธิปไตย 45 ปี**. กรุงเทพฯ :
บำรุงนุกุลกิจ, 2521.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **ศรีวิชัย ในสยาม**. กรุงเทพฯ : มติชน, 2543.

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ. **แผนชิงชาติไทย**. กรุงเทพฯ : สมาพันธ์, 2550.

สุนทรพิพิธ (เชย), พระยา. **อิทธิปาฏิหาริย์พระเครื่องรางของขลัง**. พระนคร : ศิลปาบรรณาการ
, 2515.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **พระพุทธรูปอินเดียและความรู้ใหม่เกี่ยวกับโบราณคดีจีน**.
กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2547.

_____ . **พระพุทธรูปและพระพิมพ์ในกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ จังหวัด
พระนครศรีอยุธยา**. พระนคร : กรมศิลปากร, 2502.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ศิลปะอินเดีย เล่ม 1**. กรุงเทพฯ : ศูรสภา ถนนราชดำเนินกลาง,
2510.

_____ . **ศิลปะในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.

_____ . **ศิลปะสมัยลพบุรี**. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, 2547.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อน
เปลี่ยนแปลงการปกครอง**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

สุมนชาติ สวัสดิ์กุล, หม่อมราชวงศ์. **บันทึกรับสั่งสมเด็จพระยามหาราชราชานุภาพ**

ประธานหม่อมราชวงศ์สุมนชาติ สวัสดิ์กุล. กรุงเทพฯ : บำรุงบัณฑิต, 2530.

สุรัชย์ ศิริเกิด. **การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองลาว.** กรุงเทพฯ : โครงการจัดพิมพ์คบไฟ,
2548.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, หม่อมราชวงศ์. **ศิลปะร่วมแบบเขมรในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : มติชน,
2537.

สุวิทย์ ธีรศาสตร์. **ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2543.

เสนีย์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. **ชีวลีขิต.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มุลนิธิ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช,
2548.

หว่าง คก นาม. **ความเป็นมาแห่งการพัฒนาความสำคัญไทย-เวียดนาม (1976-2000).**

กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

อรรคเดช กฤษณะดิถิก. **ปทานุกรมพระเครื่องชุดเบญจภาคี.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา
ลาดพร้าว, 2546.

อรพินท์ ชาทรุปะมัย. **นครปฐมศึกษาในเอกสารฝรั่งเศส.** นครปฐม : ศูนย์ข้อมูลค้นคว้าเพื่อการ
วิจัยฝรั่งเศส-ไทยศึกษา, 2552.

อนุสรณ์หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิหลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ, 2529.

อภิชัย โพธิ์ประสิทธิ์ศาสตร์. **พระพุทธศาสนamahayan.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราช
วิทยาลัย, 2539.

อาจารย์วาท พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร. กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรจภัณฑ์และการพิมพ์, 2550.

อุทัย ไชยานนท์. **วรรณกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-2-3.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์น้ำฝน
จำกัด, 2546.

วิทยานิพนธ์และรายงานการวิจัย

ถนอมจิต มีชี้น. "จอมพล ป. พิบูลสงครามกับการจัดงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ." วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531.

- ทัศนีย์ สุจินพงษ์. “การใช้ไสยศาสตร์ในเสภา เรื่อง ชุนช้างขุนแผน.” วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.
- ธิดา สาระยา “พัฒนาการของรัฐทวารวดี : ประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ
คริสต์ศตวรรษที่ 6-11.” รายงานการวิจัย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.
- นิตินันท์ ศิริทรัพย์ “พระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดีที่นครปฐม.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต
สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร,
2524.
- บุศรา สว่างศรี. “พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชา
ประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- ผาสุข อินทราวุช. “การศึกษาร่องรอยอารยธรรมโบราณจากหลักฐานทางโบราณคดีในเขตจังหวัด
ลำพูน ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.” รายงานการวิจัย ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.
- พนัสนิศา นิลวงส์. “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความนิยมของผู้สะสมพระพิมพ์ต่อพระพิมพ์สมเด็จพระ
ระฆังในปัจจุบัน.” สารนิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา คณะ
โบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2535.
- พัชรลดา จุลเพชร. “แนวคิดเรื่องกึ่งพุทธกาลในสังคมไทย พ.ศ. 2475-2500.” วิทยานิพนธ์
ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.
- มนตรี วัลลโภ (ป้อมสุข), พระมหา. “อิทธิพลของวัดมุงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน.”
วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.
- วรรณวิภา สุเนตต์ตา. “คติรัตนตรัยมหายานในศิลปะเขมรช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 ที่พบในภาคกลาง
ของประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

จิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.1726 – พ.ศ.2006.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, หม่อมหลวง. “การศึกษาพระพิมพ์ภาคใต้ของประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์

ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2528.

สุนันทา ยามา “สมัยลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2516.

องอาจ ศรียะพันธ์. “รูปเคารพในพุทธศาสนamahayanก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 พบที่เมืองสทิงพระ.”

วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533.

อัศวี ศรีจิตติ. “พระพิมพ์สมัยลพบุรี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2511.

บทความ วารสาร นิตยสาร

กฤษฏา พิณศรี. “ตำนานการสร้างพระพิมพ์ในจารีกลานเงิน ลานทอง เรื่องจริงหรือลวงโลก?”

เมืองโบราณ 34, 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2551) : 43.

_____. “พระชุดกิมตั้ง.” **เมืองโบราณ** 32, 2 (เมษายน-มิถุนายน 2549) : 41.

จตุพร ศิริสัมพันธ์. “จารึกพระพิมพ์ดินเผาศรีสขานาลัย” **ศิลปากร**. 40, 1 (มกราคม-กุมภาพันธ์

2540) : 4.

ฉลอง สุนทราวณิชย์ “จากห้องถิ่นสู่ภูมิภาค พระเครื่อง อาชญากรรม ความรุนแรง.” **ฟ้าเดียวกัน**.

3, 3 (สิงหาคม 2548) : 23.

ชาตรี ประกิตนทการ. “พระพุทธรูปในประวัติศาสตร์การสร้างความเป็นไทย.” **เมืองโบราณ**.

32, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549) : 24.

ประสาร บุญประคอง. “คำอ่านศิลาจารึกอักษรและภาษาไทยวัดหินตั้ง จ.สุโขทัย.” **ศิลปากร**. 3, 1

(กันยายน 2507) : 56.

ผาสุข อินทราวุธ. “ประติมานวิทยาในสมัยสุโขทัย : ร่องรอยคติพุทธศาสนานิกายมหายาน.” **ดำรง**

วิชาการ. 2, 4 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2546) : 45.

พัชรี พลคำมาก. “พระวัดบ้านกร่าง.” **โพธิ์เพชร.** 16, 8 (สิงหาคม 2552) : 3.

“พระเครื่องไม่ได้มีไว้กันตาย.” **นิตยสารดัชนีพระ.** 1, 7 (กรกฎาคม 2537) : 4.

“พลิกคัมภีร์ตลาดหนังสือพระ.” **วารสารคู่แข่ง.** 8, 88 (สิงหาคม 2531) : 78.

เพลินพิศ กำราญ. “พิธีพุทธาภิเษกเหรียญพระไพรีพินาศ และปลุกเสกพระบรมรูปสมเด็จพระ

นเรศวรมหาราช.” **ศิลปากร.** 21, 5 (มกราคม 2521) : 25.

ยอร์ช เซเดส์. “การยกทัพของอาณาจักรศรีวิชัย.” **โบราณคดี.** 3, 4 (2514) : 34.

ราชบัณฑิตยสถาน, “ทฤษฎีโดมิโน.” **จดหมายข่าวราชบัณฑิตยสถาน.** 1, 12 (ธันวาคม 2532):1.

“รัสเซียเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง.” **วารสารนาวิกศาสตร์.** 91, 6 (มิถุนายน 2551) : 9.

วรพร ภู่งศ์พันธ์. “ตำราพิชัยเสนา : ตำราว่าด้วยคุณสมบัติและข้อควรประพฤติของข้าราชการ

ระดับสูง.” ใน 100 เอกสารสำคัญ : **สรรพสาระประวัติศาสตร์ไทย.** กรุงเทพฯ :

ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2553.

วอลเดน เบลโล. “จุดจบของปาฏิหาริย์แห่งเอเชีย.” ใน **วิกฤติเอเชีย.** กรุงเทพฯ : ไครงการวิถึ

ทรรศน์, 2542.

วิษณุพงษ์ ใหญ่ชีระนันท์. “พระเครื่องกับความเชื่อของสังคมไทย.” **วารสารดิเอิร์ธ.** 1, 8 (2537) :3.

สุขุมภาพ คัมภีร์ “ความเชื่อในแง่มุมพุทธคุณของพระเครื่องเมืองสยาม.” **นิตยสารสุดยอดพระ**

เครื่อง. 1, 1 (2537) : 3.

“สิ่งศักดิ์สิทธิ์ไม่ใช่เรื่องของความเหลวไหล.” **นิตยสารเขียนพระ.** 11, 173 (2539) : 49.

โอฬาร ไชยประวัติ. “ยุคทองของเศรษฐกิจไทยในปี 2529-2533 : ความฝันหรือความเป็นไปได้.”

ใน **การเงินการธนาคารและการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของประเทศ.**

กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

หนังสือภาษาต่างประเทศ

ChandChirayu Rajani, Mom Chao. **Thai Imageries of SuwanBhumi.** Bangkok : White

Lotus, 1987.

Chicarelli, Charles, F. **Buddhist Art An Illustrated Introduction**. Chiang Mai : Silkworm Books, 2004.

Grisswold, Alexander, B. **The Art of Thailand**. Newyork : Indiana University, 1960.
 _____. **What is a Buddha Image**. Bangkok : The Fine Arts Department,
 1974.

Luang Boribal Buribhand and Alexander, B Grisswold. **Thai Images of The Buddha**.
 Bangkok : The Fine Arts Department, 1980.

Silpa Bhirasri. **A Bare Outline of History and Styles of Art**. Bangkok : Silpakorn
 University, 1986.

The Fine Art Department. **700 Years of Thailand: Treasures from the Kingdom**. Bangkok
 : Thaiwattanapanit, 1993.

สัมภาษณ์

ชิตพงษ์ สุขสวัสดิ์อารยา (เก๊า ช่างพิมพ์), พ่อค้าตลาดพระท่าพระจันทร์ (มีนาคม พ.ศ.2552)
 ศุภชัย เรื่องธรรมาสีริ (ตีเหล็ก ท่าพระจันทร์), ประธานชมรมพระเครื่องท่าพระจันทร์ (มีนาคม
 พ.ศ.2552)

วัชรวิ งามสุวรรณ, อายุ 88 ปี, (เมษายน พ.ศ.2553)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล นายณัฐพล อยู่รุ่งเรืองศักดิ์
ที่อยู่ 122 หมู่ที่ 7 ตำบลน้ำโจ้ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ประวัติการศึกษา

2550 สำเร็จการศึกษาปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
2550 ศึกษาต่อระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศึกษา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร